

Colloquium Neerlandicum 5 (1973)

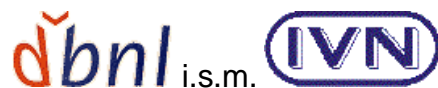
Verslag van het vijfde colloquium van hoogleraren en lectoren in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten

bron

Verslag van het vijfde colloquium van hoogleraren en lectoren in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten. Internationale Vereniging voor Nederlandistiek, Den Haag 1976

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_han001197301_01/colofon.htm

© 2007 dbnl

Ten geleide Door W. Thys Voorzitter van de IVN

'The truth behind the dikes'... Het moge dan de titel van een cabaretprogramma zijn, deze woorden vatten op een ludieke wijze samen waar het in het jongste Colloquium van de docenten in de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten in belangrijke mate om te doen is geweest: hun op ons driejaarlijks congres waar ze naartoe plegen te komen vanuit alle 's Heren landen, iets meegeven van wat er leeft achter de dijken en de duinen van de Nederlanden, opdat ze, daarmee gewapend, de neerlandistiek levendiger, reëler en dus ook beter zouden kunnen brengen aan hun buitenlandse studenten.

Dit is trouwens het verslag van het wel meest 'Hollandse' Colloquium dat we al hebben gehad: regelrecht middenin de tulpenvelden van Zuid-Holland. Het Congrescentrum De Leeuwenhorst, aanleunend tegen de Noordwijker duinen, bood het voordeel dat in dezelfde behuizing gecongresseerd, gegeten en geslapen kon worden, zodat de zo belangrijke onderlinge contacten tussen de docenten uit verschillende landen wel het optimale resultaat hebben opgeleverd. Daar was iedereen het over eens. Er stond tegenover dat de kloostersfeer wel wat isolerend heeft gewerkt en de afwezigheid van stadsvertier vlakbij, het op alle congressen zo belangrijke avondprogramma niet ten volle tot zijn recht heeft laten komen. Ook daarover zijn randbemerkingen gemaakt. Maar dit zijn beschouwingen die niet de kern van dit Colloquium Neerlandicum raken en die uiteraard ook niet in dit verslag zijn terug te vinden. Ze zijn evenwel belangrijk omdat ze uiteindelijk meetellen bij het beantwoorden van de vraag of dit Colloquium geslaagd was? De organisatoren ervan hebben in elk geval menig deelnemer behorend tot de garde van de oude getrouwen horen verklaren dat dit Vijfde Colloquium het beste was dat hij of zij tot hiertoe had meegemaakt. In een tijd waarin men zo kritisch staat tegenover alles wat georganiseerd wordt of georganiseerd is, wat het ook zij, zal men zoiets niet gemakkelijk zeggen als het tegenovergestelde waar zou zijn. Voorzichtigheidshalve en ook omdat de eer ons

niet toekomt de uitspraak relativerend, zou ik durven te stellen dat dit Vijfde Colloquium Neerlandicum, tevens het eerste dat georganiseerd werd door de IVN, een 'goed' Colloquium was. 'Goed' dank zij zijn inhoud en die inhoud danken we aan de deelnemers en aan hen die voor de deelnemers zijn opgetreden.

Wie waren er? Er waren méér buitenlandse docenten dan op de vorige Colloquia. Ondanks gevoelige financiële beperkingen (een inschrijfgeld en een 'drempelbedrag' voor eigen rekening op de toegestane reisvergoedingen) hebben 67 extramurale collega's (49 op het Vierde Colloquium in 1970) dit Colloquium bijgewoond. Zij vertegenwoordigden 63 universiteiten in 22 landen. Dus werkelijk een *internationaal* congres. Gaat het hier voor een groot deel om Nederlanders en Belgen, werkzaam in het buitenland, dan moet toch de ereplaats worden toegekend aan de buitenlanders in dit gezelschap: tot de deelnemers behoorden collega's van Amerikaanse, Britse, Finse, Hongaarse, Indonesische, Noorse, Oostduitse, Poolse, Russische, Westduitse, Zuidafrikaanse, Zuidkoreaanse en Zweedse nationaliteit.

Het mag wat vreemd klinken maar het is voor de organisatoren van zo'n Colloquium, na de zenuwslopende bezigheid van het voorbereiden, een moment van grote voldoening en zelfs trots, de vertegenwoordigers van ons vak, na al de tribulaties van gecompliceerde, lange en vermoeiende reizen, veilig en wel, aandachtig luisterend naast elkaar te zien zitten in de vergaderruimte: de lector uit Helsinki naast zijn collega uit Zürich, de lector uit Madrid naast de docente uit Philadelphia, de hoogleraar uit Jakarta naast die uit Honolulu, de neerlandist uit Moskou naast die uit Napels, enz., *allen vergaderd in naam van het Nederlands*. Het volstaat de verslagen van de Taal- en Letterkundige Congressen van 100 tot 125 jaar geleden hier tegenover te stellen. De fanfares waarmee de 'taalbroeders uit het noorden' aan het station van Leuven of Gent werden opgewacht, zijn er niet meer bij, evenmin de opgeblazen redevoeringen, liederen en strijdleuzen. 'Hoeveel beter en zakelijker doen wij het nu niet', hoor ik zeggen. Zakelijker, ja. Beter, dat valt nog te bewijzen. Te bewijzen valt dat wij tegen de achtergrond van de vijf continenten waar Nederlands onderwezen wordt, inderdaad méér voor het Nederlands doen dan de romantisch geïnspireerde filologen, taalminnaars en letterliefenden uit de 19e eeuw dit deden tegen de achtergrond van de Nederlandse taalgemeenschap, te bewijzen valt dat wij in staat zijn op dit wereldteater evenveel voor het Nederlands te presteren als de mannen die het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* reali-

seerden, de Gentse universiteit naar de vernederlandsing voerden of de geschiedenis van de Nederlandse letterkunde schreven.

Wie enig inzicht heeft in de situatie van het onderwijs van het Nederlands aan buitenlandse universiteiten, voelt met ons de bekommernis om het opvoeren van dit onderwijs tot een hiërarchisch en wetenschappelijk niveau waarop het Nederlands krachtens zijn positie als Germaanse taal tussen het Duits en het Engels recht heeft. De wankelende positie van vele lectoraten, de moeilijkheid om leeropdrachten aan een aantal universiteiten tot de volwaardigheid van een leerstoel op te voeren, de onzekerheid in alle opzichten waarmee docenten extra muros te kampen hebben, wat dan weer meebrengt dat er een vrij hoge mobiliteit bij het personeel voorkomt die het onderwijs zeker geen goed doet, al deze factoren maken dat een situatie die al ware het maar bij benadering ideaal zou kunnen worden genoemd, er nog lang niet is. Dit is niet de plaats om naar de oorzaken van die tekortkomingen te zoeken, wel om, ter gelegenheid van het gereedkomen van dit verslag, de binnenlandse (Nederlandse en Belgische) bestuurslichamen, die hier toch een heel belangrijke rol spelen, met nadruk te wijzen op de verantwoordelijkheid die zij dragen ten aanzien van het onderwijs van onze taal en cultuur in het buitenland.

Nederlands onderwijzen aan een buitenlandse universiteit is uiteraard een universitaire aangelegenheid. Degenen die ermee belast zijn moeten, hoe dan ook, als universitaire docenten beschouwd en dienovereenkomstig gehonoreerd worden. Plannen voor de stabilisatie van hun loopbaan zullen, alles wel beschouwd, op het universitaire niveau moeten worden uitgewerkt. Het is wel pijnlijk te moeten vaststellen dat bv. de Belgische overheid op universitair plan in een - zij het gecompliceerde - handomdraai een regeling heeft gevonden voor wie in het kader van de ontwikkelingssamenwerking in het buitenland gaat doceren maar dat zij er tot nu toe niet in geslaagd is het sedert het bestaan van de Werkcommissie (1961) gesignaleerde en herhaaldelijk onder de aandacht gebrachte probleem van de docenten Nederlands in het buitenland, afdoend te regelen. Er is, zoals wij al in *Neerlandica extra Muros* hebben geschreven, sedert het voorjaar van 1975 een sprankeltje hoop, een vage lichtschijn maar ook niet meer dan dat. Moge dit verslag waaruit de energie en het enthousiasme van zovele vakgenoten voor een prijzenswaardige zaak duidelijk blijken, voor onze bewindhebbers eens te meer een aansporing zijn om de statusregeling tot een goed einde te brengen vóór de extra-murale neerlandisten in 1976 de vijftiende verjaardag

vieren van hun activiteit in verenigingsverband, eerst als Werkcommissie, sedert 1970 onder de hoede van de IVN.

Dit gezegd zijnde, moge ik nog even naar dit verslag terugkeren. Het wordt de welwillende lezer aangeboden in de hoop dat hij er, ook al heeft hij het Colloquium zelf niet bijgewoond, enige stof in zal vinden die hem interesseert. Men zal merken dat hier onderwerpen zijn aangesneden die wat buiten het strikte domein van de neerlandistiek in engere zin liggen en inderdaad het thema 'the truth behind the dikes' raken, als 'Natuurwetenschap en de Nederlandse taal', of 'De ontwikkelingen van het geestelijk leven in Nederland, met name binnen de Rooms-Katholieke Kerk, in de laatste tien jaar'. Hier heeft niet alleen de voordracht van Prof. J.W. Smit op het Gentse Colloquium in 1970 meegespeeld (zie het *Verslag van het Vierde Colloquium* ..., blz. 43-50) maar gewoon ook de ervaring dat de buitenlandse neerlandist inderdaad meer dan zijn binnenlandse collega met zulke onderwerpen te maken heeft. De lezer zal eveneens merken dat in het verslag als in het Colloquium zelf veel plaats is ingeruimd voor de 'vergaderingen per taalgebied'. Evenals op het Vierde Colloquium in 1970 maar thans op ruimer schaal (het Duitse, het Engelse, het Iberisch-Italiaans-Roemeense en het Skandinavisch-Finse taalgebied) en met meer deelnemers werd in de vergaderruimten van de Leeuwenhorst gelegenheid gegeven aan de docenten uit die respectievelijke taalgebieden om van gedachten te wisselen. De rapporten over die bijeenkomsten vindt men in de gevarieerde vormen waarin deze vergaderingen hebben plaatsgehad, in het verslag opgenomen.

Verder moge ook dit verslag, net als de vorige vier, voor zichzelf spreken.

Mij blijft alleen het aangename voorrecht dank te zeggen aan al degenen die van het Vijfde Colloquium Neerlandicum een goed Colloquium hebben gemaakt. Dat zijn in de eerste plaats wel de sprekers, de discussieleiders en voorzitters van vergaderingen maar ook elk van de deelnemende buiten- en binnenlandse collega's en andere belangstellenden, zowel zij die individueel aan het Colloquium deelnamen als degenen die er een of andere instantie kwamen vertegenwoordigen. Namens al de hiervoren genoemden en uit mijn eigen naam wil ik nadrukkelijk en oprecht de Ministers van resp. Onderwijs en Wetenschappen (Den Haag) en Nederlandse Cultuur (Brussel) bedanken die zich op het Colloquium hebben laten vertegenwoordigen door resp. Dr. Mr. G.J. Leibbrandt, pl.v. Secretaris-Generaal, en Dr. Jur. J. Fleerackers, Kabi-

netschef, evenals het Bureau voor Neerlandistiek van eerstgenoemd Ministerie, vertegenwoordigd door mevrouw Mr. E. Talsma, en het Bestuur voor Internationale Culturele Betrekkingen van het Belgische Ministerie, vertegenwoordigd door de heer A. van Impe, wnd. Bestuursdirecteur, en zijn medewerkers. Vervolgens gaat mijn dank mede namens de IVN en de deelnemers naar de Gemengde Commissie ter uitvoering van het Belgisch-Nederlands Cultureel Verdrag die de reis- en verblijfsfaciliteiten aan de deelnemers heeft verleend en de kosten voor het drukken van dit verslag heeft willen dragen.

Mijn medewerkers in het dagelijks bestuur van de IVN en in het bijzonder Dr. J. de Rooij, secretaris, bijgestaan door mevrouw H. Moolenburgh, hebben hun beste krachten gegeven aan de voorbereiding van dit Vijfde Colloquium waarvoor ze ons aller dank verdienen. Zij kregen ditmaal de zeer actieve medewerking van het Congresbureau van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en konden, zoals voorheen, opnieuw rekenen op de zeer gewaardeerde hulp van de administratieve staf van de NUFFIC.

Programma

maandag 27 augustus 1973

9.00-14.00 uur:

Ontvangst en inschrijving van de deelnemers in Congrescentrum De Leeuwenhorst, Langelaan 3, Noordwijkerhout; koffie en lunch voor eigen rekening.

14.00 uur:

Vertrek naar Leiden.

OPENINGSZITTING in het groot Auditorium van het Academiegebouw van de Rijksuniversiteit, Rapenburg 73, Leiden.

14.30 uur:

Opening van het Colloquium door Dr. Mr. G.J. Leibbrandt, pl.v. Secretaris-Generaal van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

Toespraak van de Voorzitter van de IVN.

Lezing door Prof. Dr. H.B.G. Casimir (Leiden) over:

'Natuurwetenschap en de Nederlandse taal'.

Ontvangst door de Universiteit.

18.30-20.00 uur:

Diner in De Leeuwenhorst.

20.30 uur:

VERGADERING II

in samenwerking met de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden.

Presenteren van verslagen over stand en ontwikkeling van de neerlandistiek aan enkele buitenlandse universiteiten door aldaar werkzame docenten.

dinsdag 28 augustus 1973

9.00-12.30 uur:

VERGADERING III
T a a l k u n d e

9.00-10.30 uur:

Lezing (met discussie) door Prof. Dr. J.G. Kooij (Leiden) over:
'Jan vraagt Piet als Jan Piet ziet of:
hoe leg ik woordvolgorde uit?'

10.30-11.00 uur:

Koffiepauze.

11.00-12.30 uur:

Lezing (met discussie) door Dr. B.C. Damsteegt (Leiden) over de
spellingsproblematiek, getiteld:

'De onontkoombaarheid van het kompromis'.

13.00-14.00 uur:

Lunch.

14.00-17.30 uur:

VERGADERING IV
A c t u e l e v r a a g s t u k k e n

14.00-15.30 uur:

Lezing (met discussie) door Dr. Jur. J. Fleerackers (Brussel), Kabinetschef van
de Minister van Nederlandse Cultuur, over:

'Culturele aspiraties van de Vlaamse Beweging anno 1973'.

15.30-16.00 uur:

Theepauze.

16.00-17.30 uur:

Lezing (met discussie) door Prof. Dr. F. Haarsma (Nijmegen), over:
'De ontwikkelingen van het geestelijk leven in Nederland, met name binnen de
Rooms-Katholieke Kerk, in de laatste tien jaar'.

18.30-20.00 uur:

Diner.

avond vrij

woensdag 29 augustus 1973

9.00-12.30 uur:

VERGADERING V
Didactiek

9.00-10.30 uur:

Lezing (met discussie) door Drs. G. Extra (Nijmegen) over:
'Onderwijs Nederlands als vreemde taal in Nederland'.

10.30-11.00 uur:

Koffiepauze.

11.00-12.30 uur:

Discussie over leer- en hulpmiddelen o.l.v. Drs. J. Wilmots (Hasselt)

13.00-14.00 uur:

Lunch.

14.00-14.30 uur:

VERGADERING VI
Mededelingen door Prof. Dr. C. Neutjens (Antwerpen) over:
'Het project 'Inventarisatie van de Nederlandistiek' in functie van de
beleidsgedachte'.

14.30-17.30 uur:

Vergaderingen per taalgebied.

18.30-20.00 uur:

Diner.

20.30 uur:

Bezoek aan het 'Woordenboek der Nederlandsche taal'.

donderdag 30 augustus 1973

9.00-12.30 uur:

VERGADERING VII
Ledenvergadering IVN.

12.30-13.30 uur:

Lunch.

13.30 uur:

Excursie naar Rotterdam met bezoek aan het Bouwcentrum, waar Drs. R. den Dunnen zal spreken over:

'De ruimtelijke ordening in Nederland, toegespitst op Rijnmond (milieu, havens enz.)'.

Een bezoek aan de tentoonstelling 'Open boek'.

Een rondvaart door de havens en tenslotte een rijstafel in restaurant Lido, Zeekant 37 te Scheveningen.

vrijdag 31 augustus 1973

9.00-12.30 uur:

VERGADERING VIII
Letterkunde

9.00-10.30 uur:

Lezing (met discussie) door Prof. Dr. R.P. Meijer (Londen) over:
'Nog geen geschiedenis; enkele aspecten van de moderne Noordnederlandse literatuur'.

10.30-11.00 uur:

Koffiepauze.

11.00-12.30 uur:

Lezing (met discussie) door Prof. Dr. F. van Vlierden (Bernard Kemp) (Brussel):
'Van traditionele naar moderne roman in Vlaanderen'.

13.00-14.00 uur:

Lunch.

14.00-15.00 uur:

Resolutievergadering.

15.30 uur:

SLOTZITTING in het groot Auditorium van het Academiegebouw van de
Rijksuniversiteit te Leiden.

Lezing door oud-minister Prof. Dr. A. Coppé, Oud-Minister van Economische Zaken,
Oud-vice-voorzitter van de Hoge Autoriteit van de Europese Gemeenschap voor
Kolen en Staal:

'Uit een andere hoek bekeken'.

Sluiting door de Voorzitter.

20.00 uur:

Slotdiner in De Leeuwenhorst.

Openingszitting

Maandag 27 augustus 1973

14.30 uur

Voorzitter: Prof. Dr. W. Thys (Rijssel & Gent)
Openingswoord door Dr. Mr. G.J. Leibbrandt, pl.v. secretaris-generaal,
namens de minister van Onderwijs en Wetenschappen.
Toespraak van de voorzitter van de IVN.
Voordracht door Prof. Dr. H.B.G. Casimir (Leiden) over
'Natuurwetenschap en de Nederlandse Taal'

**Openingsrede Door dr. mr. G.J. Leibbrandt
pl.v. secretaris-generaal van het Ministerie van Onderwijs en
Wetenschappen**

Mijnheer de voorzitter, dames en heren docenten in het Nederlands aan buitenlandse universiteiten, geachte aanwezigen,

Een ieder die overtuigd is van het belang van de culturele samenwerking voor de internationale betrekkingen zal zich verheugen over de grote opkomst van deelnemers uit letterlijk alle hoeken van de wereld op dit congres.

Het is mij dan ook een groot voorrecht u op dit colloquium welkom te heten.

Graag wil ik in het bijzonder een welkom toeroepen aan diegenen onder u die niet van Belgische of Nederlandse nationaliteit zijn en heden door hun komst hierheen van hun grote belangstelling voor de Nederlandse taal en cultuur blijk geven.

Uw komst maakt ons Nederlanders weer eens bewust van de eigen culturele waarden van de Nederlandse taal. Dit herinnert mij aan een persoonlijke ervaring die ik in het hartje van Afrika had, toen de grote kenner van de Afrikaanse tam tam, de Engelsman Dr. Carrington mij onverwacht in het Nederlands toesprak en mij onthulde, dat hij zich deze taal eigen gemaakt had met het speciale doel Guido Gezelle in de oorspronkelijke taal te kunnen lezen.

Uit uw komst naar Leiden in deze laatste week van augustus, die voor de meesten van u nog in de vakantieperiode valt, blijkt hoezeer u van het belang van uw deelneming aan dit Colloquium doordrongen bent en hoezeer u dit als een stimulans en een geestelijke injectie voor uw werk beschouwt. Ik hoop dat u met nog meer enthousiasme en zo mogelijk

nog beter beslagen ten ijs in het volgend jaar uw werk zult verrichten.

Voor de toewijding waarmee u, vaak in moeilijke omstandigheden, Nederlands doceert in een omgeving waarin u veelal als eenling voor de belangen van uw vak moet opkomen, heb ik grote bewondering en waardering. Ik ben mij ervan bewust, dat Nederlands vrijwel steeds een 'bijvak' zal blijven temidden van de vele vakken aan de universiteiten. Nu veelal uit financiële noodzaak en uit de wens tot studiebekorting aan sommige instituten voor hoger onderwijs de neiging bestaat het aantal studievakken in te krimpen, moet worden vastgesteld dat de studie van de Nederlandse taal en cultuur al snel als een luxe beschouwd dreigt te worden. Daarom verheugt het me des te meer dat regelmatig berichten binnenkomen dat aan een bepaalde universiteit in het buitenland het Nederlands voor het eerst of opnieuw in het studieprogramma wordt opgenomen, zoals onlangs aan de universiteiten van Florence, Minnesota en Warschau, die zich hierbij in de rij scharen van de meer dan honderd universiteiten over de hele wereld, die de gelegenheid bieden Nederlands te studeren.

Uit het feit dat de Belgische en de Nederlandse overheid de organisatie van dit Vijfde Colloquium mogelijk hebben gemaakt, moge blijken dat beide ministeries deze bijeenkomsten van groot belang achten. Een bijeenkomst als deze biedt u de gelegenheid opnieuw te ervaren, dat het onderricht in de Nederlandse taal, waaraan u zich zoals gezegd veelal in een eenzame positie wijdt, een zaak is die toch door een vrij groot aantal collegae in andere landen mede wordt behartigd en ook van officiële zijde met belangstelling wordt gevolgd.

Dit Colloquium biedt een goede gelegenheid onderwijservaring en nieuwe taalkundige en literaire inzichten uit te wisselen en door te geven.

Graag maak ik van deze gelegenheid gebruik om mijn waardering uit te spreken voor de organisator van het Leidse Colloquium, het bestuur van de IVN, dat als opvolger van de Werkcommissie van hoogleraren en lectoren in de Neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten, voor de eerste maal dit colloquium organiseert en veel werk heeft verzet in het afgelopen jaar om u een wetenschappelijk verantwoord en aantrekkelijk programma te bieden.

Met voldoening wil ik voorts melding maken van de groeiende samenwerking tussen België en Nederland op het gebied van de neer-

landistiek. In het blad van de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek, *Neerlandica extra Muros*, hebt u wellicht gelezen, dat in januari 1972 de eerste vergadering heeft plaatsgevonden van de Belgisch-Nederlandse Sub-commissie Neerlandistiek in het buitenland. Deze sub-commissie is ingesteld door de Gemengde Commissie ter uitvoering van het Belgisch-Nederlands Cultureel Verdrag en heeft tot taak beide ministers te adviseren over een gemeenschappelijk beleid op het gebied van de neerlandistiek.

Mijnheer de voorzitter, dames en heren, u gaat een drukke, interessante week tegemoet. U zult met veel collega's uit binnen- en buitenland kunnen spreken en ervaringen kunnen uitwisselen. Graag wens ik u nogmaals een nuttig maar vooral ook prettig verblijf toe.

Met deze woorden verklaar ik gaarne het Vijfde Colloquium Neerlandicum voor geopend.

Openingstoespraak door Prof. Dr. W. Thys voorzitter van de IVN

*Mijnheer de Rector-Magnificus,
Mijnheer de Burgemeester,
Dames en Heren vertegenwoordigers van wetenschappelijke en culturele instellingen,
Dames en Heren, Beste Collega's,*

Het is alweer drie jaar geleden dat ik het bijzondere voorrecht had mijn collega's hoogleraren en lectoren in de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten welkom te heten op het Vierde Colloquium Neerlandicum dat toen voor de eerste maal gehouden werd aan een binnenlandse universiteit, namelijk aan de Rijksuniversiteit te Gent in Vlaanderen. Voor diegenen die hier voor de eerste maal aanwezig zijn, hetzij als bijzondere gasten op deze openingszitting, hetzij omdat zij slechts onlangs onze gelederen versterkt hebben, moge ik heel in het kort, alvorens het woord te verlenen aan Prof. Casimir, de historische ontwikkeling schetsen van dit wat vreemde samenzijn, namelijk het samenzijn van een aantal mensen die elkaar om de drie jaar in de Lage Landen ontmoeten, die uit alle mogelijke landen komen, maar die als eigenaardigheid hebben dat zij met elkaar alleen Nederlands spreken. Niet alleen spreken zij deze taal, maar zij hebben van deze taal en van de hele cultuur die door deze taal gedragen wordt als het ware hun levenstaak gemaakt.

Zij die Nederlandse taalkunde, Nederlandse letterkunde, Nederlandse cultuurgeschiedenis of Nederlandse geschiedenis doceren aan een universiteit buiten Nederland en België, hetzij als hoogleraar, hetzij als lector of in een andere functie, hebben er sedert 1961 een gewoonte van gemaakt, elkaar om de drie jaar afwisselend in Nederland en België te ontmoeten. Begonnen met 17 deelnemers in 1961 hebben de 'Colloquia Neerlandica' zich sedertdien in de aanwezigheid van telkens meer buitenlandse docenten mogen verheugen: 46 in 1964, 54 in 1967, 49 - een lichte achteruitgang - in 1970 en dit jaar, ondanks vrij belangrijke financiële beperkingen, 67 deelnemende buitenlandse docenten. Deze toename volgt het steeds groter wordende aantal docenten in de neer-

landistiek aan buitenlandse universiteiten. Twaalf jaar geleden was dit nog een honderdtal, thans bedraagt het aantal docenten van diverse categorieën samen ongeveer 270 aan ongeveer 140 universiteiten. De bedoeling van onze driejaarlijkse colloquia is in de eerste plaats een gelegenheid scheppen tot contact met elkaar, tot uitwisseling van ideeën, van initiatieven, van onderwijsmethoden, een gelegenheid ook tot contact met de overheidsinstanties in Nederland en België - de sponsors van onze colloquia - die hetzij de uitzending, hetzij de ondersteuning van hoogleraren en lectoren in de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten onder hun bevoegdheid hebben. Vandaar dat wij ons eerste en derde colloquium hebben georganiseerd in Den Haag en wel in ons eigen administratief en organisatorisch hoofdkwartier bij de NUFFIC, en ons tweede in Brussel om ook daar het nodige contact te hebben met de diverse ambtelijke organen. Het contact met elkaar op zulk een colloquium is primair, maar er moet ook een programma worden aangeboden aan hen die vanuit Tokio, Helsinki, Pretoria, Praag of Los Angeles voor een week naar de Lage Landen komen. Vandaar dat wij een aantal lezingen voorzien, traditioneel rond vier thema's gegroepeerd: de taalkunde, de letterkunde, de didactiek en de algemene cultuur. Aangespoord of zal ik zeggen uitgedaagd door de voorganger van Prof. Casimir op het Gentse congres van 1970, hebben wij de algemene cultuur zo ruim mogelijk willen opvatten en een opening gemaakt in de richting van de meer exacte wetenschappen, het geestelijk leven, de internationale politiek en de Vlaamse Beweging, omdat gewijzigde verhoudingen aan de universiteiten in binnen- en buitenland ook binnen de Nederlandse cursus de vraag naar informatie over het geestelijke klimaat in Nederland, over de recente ontwikkeling van de Vlaamse gemeenschap in België, over de verhouding taal en wetenschap in de Nederlanden, steeds maar groter maakt. Daar de didactiek van ons vak uiteraard sterk varieert naar gelang de taal vanwaaruit Nederlands wordt geleerd, hebben wij sedert 1970 in onze colloquia didactiekvergaderingen per taalgroep, d.w.z. dan toch voor de belangrijkste taalgroepen ingericht.

Men kan dan ook stellen dat onze driejaarlijkse colloquia telkens opnieuw pogen de brug te slaan tussen de geïsoleerd werkende docent Nederlands in het buitenland en de ontwikkeling van ons vak in de ruimste zin aan de binnenlandse universiteiten.

Maar met een werkterrein dat zich zij het dan voor het beperkte vak Nederlands toch over de hele wereld uitstrekt, kan de extramurale neerlandistiek niet geholpen worden met alleen maar een colloquium in het moederland om de drie jaar. De voormalige Werkcommissie en daarna de IVN, heeft daarom stap voor stap een heel programma

van activiteiten ontworpen ter ondersteuning van het onderwijs van onze taal in het buitenland. Daartoe behoren, als begin van alle wijsheid, de uitgave van een lijst met de namen en adressen van alle universitaire docenten Nederlands in het buitenland, waarvan u deze week de vijftiende editie zal worden aangeboden; een halfjaarlijks contactbulletin *Neerlandica extra muros* dat aan zijn twintigste nummer toe is, een *Bibliotheca Neerlandica extra muros* waarin werk van buitenlandse neerlandisten wordt opgenomen, een reizende tentoonstelling van fotomateriaal de Nederlandse literatuur betreffende, een uitgebreide verzameling publikaties van extramurale neerlandisten die deze week in het congrescentrum De Leeuwenhorst te zien zal zijn en waarop ik u mede namens mijn collega's van harte uitnodig, een in de ons omringende talen en inzonderheid in het Engels te verschijnen jaarboek *Dutch studies* dat ten doel heeft de belangrijkste verwezenlijkingen op het gebied van de Nederlandse taal- en letterkunde toegankelijk te maken voor groepen belangstellende vakgenoten-in-de-ruime-zin in het buitenland met een grote belangstelling voor wat in de wereld van de neerlandistiek omgaat, maar met onvoldoende taalkennis van het Nederlands om in onze vaktijdschriften het 'taalverhaal', een term van wijlen Heeroma, in ruimere zin te gebruiken, te volgen. *Dutch studies* zie ik als de bekroning van die eerste aanloop van onze vereniging en ik wens vanop deze plaats goede vaart aan diegenen onder ons die tot de realisatie van dit project hebben bijgedragen.

Voor de hier aanwezige gasten - aan onze collega's zijn deze feiten grotendeels bekend - moge ik er verder op wijzen dat dankzij een suggestie uit onze kring de Rijksuniversiteit te Gent, die in 1970 het colloquium gastvrijheid heeft verleend, bij die gelegenheid jaarlijks drie beurzen voor een geheel academisch jaar ter beschikking heeft gesteld van buitenlanders die voor studie en onderzoek op het gebied van de neerlandistiek naar Vlaanderen willen komen. Dit beurzensysteem gaat nu zijn vierde jaar in en elk jaar hebben hiervan inderdaad drie buitenlanders met succes gebruik gemaakt.

In het kader van de IVN wordt er thans naar gestreefd te helpen bij het plaatsen van leraren Nederlands aan middelbare scholen in de Duitse Bondsrepubliek omdat het stimuleren van de studie van het Nederlands op secundair niveau onvermijdelijk goede gevolgen zal hebben voor de uitbreiding van het studievak Nederlands aan de universiteit. Wij streven ernaar ook de Lage Landen in te schakelen bij dit zeer intensieve verkeer van 'native speakers' tussen een aantal Europese landen: Duitse romanisten naar Frankrijk, Engelse germanisten naar Duitsland, Franse anglisten naar Groot-Brittannië, telkens voor assistentie bij het onderwijs

van hun moedertaal. Waarom dan ook niet jonge Engelse, Franse en Duitse afgestudeerden met bijvak Nederlands naar de Nederlanden en jonge Nederlandse en Vlaamse germanisten, anglisten en romanisten naar resp. Duitsland, Groot-Brittannië en Frankrijk om te assisteren bij het onderwijs van het Nederlands? Met de hulp van de daarbij betrokken instanties kan hier werkelijk iets bereikt worden, zowel voor de studie van het Nederlands om ons heen als voor de studie van Frans, Engels en Duits, straks ook andere talen, bij ons.

Met een zekere trots kijkt de IVN terug naar de resoluties van onze vorige colloquia, waarvan er een flink aantal intussen realiteit zijn geworden. Ik noem er bij wijze van voorbeeld enkele: de zoëven genoemde reizende tentoonstelling van de Nederlandse literatuur is uit een van de resoluties van ons allereerste colloquium voortgekomen en dat is ook het geval met het jaarboek *Dutch studies* evenals met een gids die de buitenlandse docent en student inlicht over de neerlandistiek aan binnenlandse, d.w.z. Nederlandse en Belgische universiteiten. Maar ook de instelling van een vakantiecursus in België, als tegenhanger van de reeds lang bestaande en goed lopende vakantiecursus in de Nederlandse taal en cultuur te Utrecht, thans te Nijmegen, is de realisatie van een eerder door onze collega's op een van onze colloquia geformuleerde wens. En ik heb pas enkele dagen geleden zelf kunnen ervaren hoe groot de resultaten zijn van deze, thans voor de tweede maal door het Belgische Ministerie van Cultuur aan de Rijksuniversiteit te Gent voor Franse studenten in de neerlandistiek georganiseerde zomercursus. Maar misschien is de meest hoopgevende ontwikkeling, eveneens voortgekomen uit een resolutie van een van onze colloquia, de instelling, in het raam van de Gemengde Commissie ter uitvoering van het Nederlands-Belgisch Cultureel Akkoord, van een Subcommissie voor de neerlandistiek in het buitenland. Deze Subcommissie die niet, zoals de IVN, een privévereniging is, heeft de mogelijkheid en de bevoegdheid, ja de opdracht om rechtstreeks bij de Ministeries respectievelijk van Cultuur in België en van Onderwijs en Wetenschappen in Nederland, advies te geven t.a.v. de door deze Ministeries te volgen weg bij de verbreiding van onze taal en cultuur via buitenlandse universiteiten. Deze Subcommissie kan een zeer belangrijke taak gaan vervullen op velerlei gebied. Maar in één opzicht kan zij onvervangbaar werk verrichten. Namelijk door zich ernstig te gaan buigen over de status van de Nederlanders en Belgen die met een opdracht bij het hoger onderwijs in het buitenland worden uitgezonden. Ik weet het, in 1970, ter gelegenheid van het vorige colloquium, hebben de vertegenwoordigers van het Nederlandse Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen een regeling bekendgemaakt die de

achteruitstelling inzake dienstjaren en pensioenrechten waarvan een aantal onder ons het slachtoffer dreigde te worden ongedaan heeft gemaakt. De grove oneffenheden in de loopbaan van de extramurale docenten van Nederlandse nationaliteit zijn daarmee weggewerkt en iedereen is daar dankbaar voor. Voor de docenten van Belgische nationaliteit werd toen een regeling in uitzicht gesteld tegen 1971. Wij wachten nog altijd, hoewel het vermoeden bestaat dat hieromtrent deze week nog een hoopgevende mededeling wordt verstrekt. Hoe dan ook, iedereen die bij deze materie van nabij betrokken is zal moeten toegeven dat de statusregeling voor diegenen, die naar het buitenland worden uitgezonden om daar bij een universiteit Nederlandse taalkunde, letterkunde en/of cultuurgeschiedenis te doceren, uiteindelijk niet kan worden gevonden bij het secundair onderwijs. Zij ligt uitsluitend bij het hoger onderwijs en daarbij kan men dan alle beperkingen laten gelden betreffende leeftijd, duur van de opdracht, functie aan de buitenlandse universiteit, wetenschappelijke titels enz. Een 'université de rattachement' naar het Franse voorbeeld lijkt mij de enige oplossing, die niet alleen bij de betrokken docenten het gevoel wegneemt dat zij universitaire docenten van tweede rang zijn, maar die uiteindelijk ook het vak Nederlands aan buitenlandse universiteiten meer prestige zal geven. En daar komt het tenslotte op aan. Indien de Nederlandstalige gemeenschap wenst dat de Nederlandse cultuur in internationaal verband meer naar haar historische en actuele waarde wordt geacht dan vaak het geval is, dan moet zij de nodige structuren scheppen voor de verspreiding van deze cultuur. Wat de statusregeling voor ons docenten, en meer bepaald Belgische docenten betreft, heb ik tot mijn verrassing ervaren dat de Belgische gemeenschap er op korte termijn in geslaagd is een statusregeling te vinden voor diegenen, die met een opdracht van de Dienst voor Ontwikkelingssamenwerking naar een universiteit in de derde wereld worden uitgezonden. Tot 1971 was de regeling voor deze categorie academici met internationale opdracht ook onbevredigend. Sedert 1971 evenwel zijn zij onderworpen aan een regeling waarbij zij nog uitsluitend via de Belgische universiteiten worden aangeworven en uitgezonden en waarbij zij na het voltooien van hun opdracht van meestal 2, 3 of 5 jaar gedurende de helft van de tijd van hun buitenlandse opdracht, buiten kader aan een binnenlandse universiteit worden ondergebracht, wat hun de gelegenheid geeft aan deze binnenlandse universiteit naar een passende betrekking uit te kijken. Mutatis mutandis kan deze regeling als basis dienen bij het zoeken naar een behoorlijke status voor de extramurale neerlandistiek. Ik hoop dat wij deze week op de ledenvergadering van de IVN en ook daarbuiten, nog ruim de gelegenheid zullen hebben om op dit onderwerp terug te komen.

Dames en Heren, wie de inventaris zou opmaken van de extramurale neerlandistiek in de afgelopen drie jaar, de verslagperiode zoals men dat noemt, zal de verheugende vaststelling doen dat de zaken uitbreiding nemen: er zijn meer docentschappen, ondanks de crisis bij het hoger onderwijs, met name in de Verenigde Staten, er bereikt ons een flink aantal publikaties uit het buitenland, onze taal en cultuur betreffend, het aantal zomercursussen voor buitenlanders die Nederlands studeren is toegenomen, een groot aantal jonge afgestudeerden in Nederland en Vlaanderen geven de wens te kennen bij het onderwijs van het Nederlands aan buitenlandse universiteiten te worden betrokken. Het is mijn overtuiging dat de thans drie jaar bestaande IVN haar plaats in dit geheel van activiteit en ontwikkelingen heeft gevonden en daarbij een uiterst belangrijke taak heeft te vervullen. Misschien nadert de dag waarop het mogelijk zal zijn een aantal opdrachten, die thans op basis van vrijwilligheid door enkele welwillende personen ten bate van de extramurale neerlandistiek worden uitgevoerd, over te dragen op een daartoe op te richten Nederlands-Belgisch Instituut met een officiële status. Ik heb reeds vroeger de gelegenheid gehad een suggestie in deze richting te doen. Zal dit instituut een onderdeel zijn van de nu reeds enkele jaren oude droom van een gemeenschappelijke, Noord- en Zuid-nederlandse Academie? Misschien. In elk geval is de infrastructuur voor dit nog op te richten instituut reeds zo goed als ontworpen, ik zou durven zeggen, is reeds een aantal jaren aanwezig. Komt het zover dat zulk een instituut werkelijkheid wordt, dan kan de IVN zich voortaan uitsluitend gaan concentreren op haar zuiver wetenschappelijke taak, de neerlandistiek taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch te bundelen en in internationaal verband te helpen bevorderen. De IVN zal dan ten volle haar plaats kunnen innemen te midden van de andere grote internationale verenigingen als de 'Internationale Vereinigung für germanische Sprach- und Literaturwissenschaft', de 'Association Internationale de Littérature Comparée', de 'Asociación Europea de Profesores de Español', de 'Association internationale des études françaises' en zovele andere.

Het is dan zelfs denkbaar dat onze colloquia ook eens aan een buitenlandse universiteit kunnen worden gehouden, wat de uitstraling van de neerlandistiek ongetwijfeld ten goede zal komen. Over dergelijke en talloze andere suggesties die uit de kring van onze collega's zullen moeten komen, zullen wij in de eerstvolgende dagen onze gedachten laten gaan, dit dan buiten het wetenschappelijke programma waarmee wij nu onmiddellijk een begin zullen maken. Wij hebben Prof. Casimir bereid gevonden om ons te onderhouden over het onderwerp 'Natuurwetenschappen en de Nederlandse taal'. Prof. Casimir heeft het woord.

**Natuurwetenschap en de Nederlandse taal door Prof. Dr. H.B.G.
Casimir
Rijksuniversiteit Leiden**

Onze Gouden Eeuw is niet alleen de eeuw van Bredero, Hooft en Vondel, van Rembrandt, Vermeer en Frans Hals, van Hugo de Groot en Spinoza, maar ook de eeuw van Stevin en Snellius, van Christiaan Huygens en van Leeuwenhoek. Tijdgenoten van de mannen van tachtig, van Willem Kloos, Lodewijk van Deyszel en Jacques Perk zijn Eykman en Einthoven, Lorentz en Kamerlingh Onnes.

Wie een evenwichtig beeld wil geven van onze Nederlandse beschaving zal ook aandacht moeten besteden aan de natuurwetenschappen en aan de geneeskunde. Bij de beoefenaren der taal- en letterkunde en ook bij de historici wordt hieraan maar al te vaak met onverschilligheid, en soms bijna met afkeer, voorbijgegaan. De Engelse schrijver C.P. Snow - zelf van huis uit natuurkundige - heeft zelfs gesproken over 'Two Cultures'. Ik heb het gevoel dat hij wat overdrijft, maar ook dat het maken van verschil tussen de twee 'cultures' wordt aangewakkerd door het Engelse taalgebruik. Ik heb daarover eens een tafelrede gehouden met de titel 'jam and marmalade'. Ik begon met te vertellen hoe ik eens heb meegemaakt dat een zeer Engelse dame, in een hotel in Istanbul bij het ontbijt, aan een kellner vroeg om 'some marmalade please'. De man kwam aandragen met een groot blad, waarop twintig, dertig verschillende confitures. De dame monsterde ze met kennelijk steeds stijgende verbazing en zei tenslotte met onverholen afgrijzen: 'Oh no, those are jam, not marmalade; we never eat jam at breakfast'. Voor een Nederlander is dat nogal grappig. Ik geloof dat de meesten van ons oranje-marmelade zullen beschouwen als een soort van jam; daarom zullen we er op wijzen, dat ze wordt bereid door vruchten stuk te maken en in te koken met suiker, dat ze kleverig is, zoet en een beetje zuur en naar vruchten smaakt. Maar ik heb er een aantal Engelsen over aangesproken en die vonden de houding van de Engelse dame volkomen terecht en ze begonnen één voor één mij geduldig uit te

leggen, dat een andere textuur en een ander aroma marmelade tot iets geheel anders maken dan jam.

Nu is er met 'science' iets dergelijks aan de hand. Oorspronkelijk dekte de betekenis zich vrijwel met ons woord wetenschap, maar sedert het midden van de vorige eeuw heeft 'science' steeds meer de betekenis gekregen van natuurwetenschap, met het resultaat dat nu een samenvattend woord voor wat wij wetenschap noemen ontbreekt. Men kan desnoods over 'learning' spreken, maar bij het vertalen van 'wetenschappelijk' loopt men dan toch weer vast. Laat ons er dankbaar voor zijn dat wij althans een woord hebben dat verbindt, maar daarmee zijn we nog lang niet tot culturele eenheid gekomen. Een van de moeilijkheden is wel, dat de natuurwetenschappen zich niet alleen bedienen van de gewone taal, maar ook van een mathematisch formalisme, dat men desgewenst wel een meta-taal zou kunnen noemen. Van de grote Amerikaanse theoreticus Willard Gibbs¹ wordt verteld dat hij bij faculteitsvergaderingen vrijwel nooit zijn mond opendeed. Maar toen er eens werd gezegd dat de studenten meer talen en dan maar wat minder wiskunde moesten leren, stond hij op en zei 'mathematics is a language'. Maar ook de 'gewone' taal van natuurwetenschap en techniek kent de nodige problemen, biedt velerlei moeilijkheden.

Dames en heren, het is niet mijn bedoeling te trachten U vanmiddag een indruk te geven van de bijdragen van Nederlandse geleerden tot de ontwikkeling der natuurwetenschappen: mijn uiteenzetting zou te oppervlakkig en waarschijnlijk toch nog te onbegrijpelijk worden. Evenmin zal ik trachten U iets uit te leggen van het wezen van bovengenoemde, voor ons wis- en natuurkundigen zo belangrijke 'meta-taal'. Ik wil een paar opmerkingen maken over het gebruik van de Nederlandse taal door beoefenaren van de natuurwetenschap, in de hoop dat deze ook voor diegenen die de Nederlandse taal onderwijzen van enig nut kunnen zijn. Ik ben er mij wel van bewust, dat ik mij daarmee op glad ijs begeef, want taalkundige ben ik allerminst, maar schaatsenrijden is nu eenmaal een bij uitstek Nederlandse sport. Ik begin met de volgende constatering. Wie wil kennis nemen van het hedendaagse werk van Nederlandse onderzoekers op het gebied van de natuurwetenschappen hoeft daarvoor geen Nederlands te leren. De Nederlander van vandaag

1 Josiah Willard Gibbs 1839-1903; van 1871 tot zijn dood hoogleraar aan de Yale University te New Haven, Connecticut, beroemd door zijn werk over thermodynamica (i.h. bijz. fasenleer) en statistische mechanica.

publiceert zijn werk in het Engels, een enkele keer ook nog wel in het Duits en een heel enkele keer in het Frans, maar origineel werk publiceert hij niet in zijn eigen taal. In het Nederlands geschreven leer- en handboeken die werkelijk diep op de zaken ingaan of vertalingen van dergelijke boeken in het Nederlands bestaan al evenmin. Het is wel grappig wat dat betreft een vergelijking te maken met het Roemeens. Het aantal sprekers van Nederlands en van Roemeens is ongeveer even groot, maar in Roemenië vindt men wel vertalingen van de beste leerboeken uit Amerika en uit Rusland, terwijl Roemeense physici bv. monografieën voor gevorderden over onderwerpen als lasers en dergelijke geschreven hebben in hun eigen taal. Natuurlijk gebeurt dit alles met zeer aanzienlijke ondersteuning van de overheid. Nog even een opmerking over de door de Nederlanders gebruikte taal. Vóór de eerste wereldoorlog werd er nogal eens in het Frans gepubliceerd, bijvoorbeeld door Lorentz. Kamerlingh Onnes, de schepper van het beroemde Leidse laboratorium op het gebied der lage temperaturen, was ook de oprichter van het 'Institut International du froid' en daarvoor moesten ook later nog de overzichten in het Frans worden geschreven. De teksten werden in mijn jeugd gecorrigeerd door de Waalse predikant in Leiden, die een groot gezin en een niet al te hoog inkomen had en best wat wou bijverdienen. Van natuurkunde had hij niet zo veel verstand en zo zijn er de nodige eigenaardigheden in het Leidse lage-temperatuur Frans ingeslopen.. Maar reeds in het laatst van de vorige eeuw kwam Duits steeds meer naar voren, in de Wis- en Natuurkunde en de Scheikunde. In de jaren na de eerste wereldoorlog werd deze overheersing steeds duidelijker totdat Hitler er in 1933 radicaal een eind aan maakte. Terug naar mijn stelling. Ook academische proefschriften worden tegenwoordig veelal in het Engels gepubliceerd. Van de grote Engelse natuurkundige Maxwell¹ wordt vermeld dat hij met het Nederlands heeft geworsteld teneinde het proefschrift van onze landgenoot J.D. van der Waals te lezen; tegenwoordig is zo iets nauwelijks meer denkbaar. Anders wordt het natuurlijk wanneer een buitenlander in Nederland wil komen werken. Wel zal hij met zijn collega's in het laboratorium met Engels terecht kunnen, maar als hij aan informele discussies mee wil doen, zal hij toch onze taal moeten leren en dat zal ook nodig zijn om met de werkplaats te onderhandelen - een belangrijk aspect van het werken in een laboratorium. Ik herinner me nog een Fransman die een stage doormaakte in het Philipslaboratorium in Eindhoven en

1 James Clark Maxwell, 1831-1879, van 1871 tot 1879 hoogleraar te Cambridge, schepper van de theorie van het electromagnetische veld.

nogal veel moest samenwerken met een precisie-instrumentmaker. Na geruime tijd was hij zo ver dat hij aan me vroeg: 'Je suis maintenant assez fort en néerlandais, mais il y a une nuance qui m'échappe; quelle est la différence entre 'et is mogelijk' en 'et is moeilijk'? De instrumentmaker was intussen zo ver gevorderd dat hij kon uitbarsten 'où est le pied à coulisse pot verdomme'. Voor zover U het niet mocht weten, een pied à coulisse is wat in het Nederlands een schuifmaat heet. U zult het woord tevergeefs in de Nederlandse woordenboeken zoeken, hoewel het instrumentje eigenlijk in geen huishouden behoort te ontbreken. Ook wanneer iemand zich werkelijk in de geschiedenis van de natuurwetenschap in Nederland wil verdiepen, moet hij de taal kennen. Daar kom ik later in deze voordracht nog op terug.

De genoemde situatie heeft natuurlijk allerlei voordelen, daar hoef ik niet nader op in te gaan. Maar er zijn ook bezwaren aan verbonden. Aan de ene kant zal het wetenschappelijk werk van Nederlanders vaak minder goed gepresenteerd worden dan dat van hun vakgenoten die in hun moedertaal kunnen schrijven. En wat heeft het voor gevolg voor onze geestelijke activiteit wanneer wij ons uitdrukken - en wanneer wij gedeeltelijk ook denken - in een taal die wij onvolledig beheersen? Dat is een interessant vraagstuk, maar vandaag gaat het ons niet aan. Wat ons wel aangaat is de andere kant van de zaak: omdat de Nederlander zijn eigen werk in het Engels publiceert, omdat de vakliteratuur die hij leest in het Engels althans niet in het Nederlands geschreven is, dreigt het Nederlands taalgebruik zwevend en ongedefinieerd te worden. Vaak vindt men het nauwelijks lonend naar een goede vertaling van een Engelse of Duitse vakterm te zoeken. Zelfs als er een goede - soms zelfs een betere - term in het Nederlands bestaat, gebruikt men vaak het Engelse woord of een verminking daarvan. Soms meent men, juist omdat men niet zo goed Engels kent, dat de Engelse uitdrukking bijzonder gelukkig is, terwijl dat in werkelijkheid in het geheel niet het geval is. Een voorbeeld: toen de Amerikanen de eerste kernreactoren hadden gebouwd, noemden ze die 'atomic piles'. Nu is 'pile' niet zo'n erg gelukkig woord, want het heeft zoveel betekenissen. Een pile is een stapel in alle betekenissen (ook een stapeltje geld, dat iemand in de loop van zijn leven heeft overgespaard), het is ook een funderingspaal, de pool van een tapijt en tenslotte betekent 'piles' in het meervoud ook nog aambeien. Maar toch, ieder moest en zou over een 'pile' praten. Men heeft nog wel eens geprobeerd over een mijt te praten en omdat de atomen daar gespleten worden de term splijtmijt voorgesteld, maar U voelt wel dat dat nooit ernstig is opgevat. Gelukkig hebben in dit geval de Engelsen en Amerikanen zelf voor de oplossing gezorgd,

tegenwoordig praat iedereen over een kernreactor of kortweg een reactor, een internationaal woord waar niemand bezwaar tegen kan maken. Een ander voorbeeld. Bij het werken met heel korte radiogolven zoals die in de radar worden toegepast, maakt men vaak gebruik van koperen dozen waarin elektrische en magnetische trillingen worden opgewekt. In het Engels noemt men die 'cavities'. Alweer zo'n tamelijk kleurloos woord. Een 'cavity' is een holte in alle mogelijke betekenissen (onder andere ook een gat in een holle kies). De juiste Nederlandse uitdrukking is trilholte, eigenlijk een veel beter woord, maar in het dagelijks gesprek zegt men toch vaak 'cavity'. In zo'n trilholte zijn nog verschillende trillingswijzen mogelijk, een heel duidelijke uitdrukking, maar in het Engels praat men over 'modes of oscillation' en dus heeft de Nederlandse radaringenieur het over de verschillende modes. Helemaal zot is het natuurlijk gesteld met het toestel dat in het Engels taperecorder heet, wat men vertaald heeft met het niet erg fraaie bandrecorder, hetgeen men daarna weer zogenaamd op zijn Engels uitspreekt als bendrecorder.

Zo zou ik nog wel een tijdje door kunnen gaan, maar laat mij niet overdrijven. Natuurlijk wordt er op colleges en bij colloquia en bij allerlei bijeenkomsten wel degelijk Nederlands gesproken en al moge ook het oorspronkelijke werk niet in het Nederlands worden geschreven, er verschijnen toch nog genoeg verslagen van voordrachten, populaire en didactische uiteenzettingen en niet te vergeten inaugurele oraties. Genoeg om voor vrijwel alle gebieden van natuurwetenschap en techniek een Algemeen Beschaafd Nederlands vast te leggen. En natuurlijk zijn er vele wetenschapsbeoefenaren die zich ernstig toeleggen op het gebruik van goed Nederlands.

Een van de grote voorvechters van goed Nederlands was de vorig jaar overleden natuurkundige A.D. Fokker. De laatste van de stellingen bij het proefschrift waarop hij in 1913 te Leiden promoveerde, luidde: 'De Nederlandsche Taal evenaart de meest gebruikte andere, zoo zij ze al niet overtreft, in het vermogen de wetenschappelijke gedachte eenvoudig en juist weer te geven'. Deze opvatting is hij gedurende zijn hele leven blijven verdedigen.

Fokker heeft zelf nieuwe uitdrukkingen bedacht die bijzonder tekenend waren. Zo heeft hij zich bezig gehouden met de mechanica van de hoepel, en voor de verschillende bewegingswijzen woorden ingevoerd als de waggelzwaai, kringtollen, en, dit voor de allerlaatste

fase van de beweging, de vloerroffel. Terzijde: hoewel de meeste kinderspelen zich goed weten te handhaven, zoals touwtje springen, parkje hinken (in Brabant heet dat britsen) en tolleren, zowel met zweeptollen als met priktollen (deze laatste heten in Eindhoven knellen, hoewel dat woord in het naburige Geldrop onbekend is), is het hoepelen naar het mij voorkomt geheel verdwenen. Overigens heeft Fokker zich ook met tolleren beziggehouden; ik was erg trots - en een beetje verbaasd - toen ik hem er bij een voordracht opmerkzaam op moest maken, dat de punt waar een tol op draait algemeen de taats - in slordige uitspraak zegt men veelal de taas - genoemd wordt. Hij maakte zich echter wel eens schuldig aan een font waaraan veel taalzuiveraars zich schuldig maken, namelijk dat hij te velde trok tegen uitdrukkingen die al zo algemeen gebruikt worden, dat ze toch niet meer zijn uit te roeien of ook wel tegen uitdrukkingen die wel degelijk goed Nederlands zijn, maar die hij blijkbaar niet kende. Zo was hij tegen het gebruik van het woord spoel, hoewel de weversspoel van oudsher bekend is - en weven is toch wel een echt Nederlands handwerk. Hij wilde dat men uitsluitend het woord klos zou gebruiken. Dat is taalverarming. Iedere huisvrouw weet, dat er boven op de naaimachine een klosje wordt geplaatst, als voorraad en gedurende het naaien, voor de bovendraad, terwijl onder in de machine een spoeltje heen en weer beweegt met de onderdraad. Ook zijn afkeer van het gebruik van 'kamer' in andere betekenis dan als vertrek, was niet in overeenstemming met het algemeen gebruik in de anatomie, de waterbouw, de ballistiek enzovoort. Dat neemt geenszins weg dat we hem veel dank verschuldigd zijn, zowel voor een aantal nieuwe uitdrukkingen, als omdat hij ons er toe dwong na te denken over ons taalgebruik.

Ik sprak zoëven over taalzuiveraars. Er zijn ook diverse commissies die zich met de technische en wetenschappelijke taal bezig houden. Zo heeft men bijvoorbeeld vastgesteld dat men niet over een stopcontact moet spreken, maar over een contactdoos of een wandcontactdoos. Dat is natuurlijk onzin: het woord stopcontact, mooi of niet, is er niet meer uit te krijgen. Evenmin kan men de stekker vervangen door contactstop, maar misschien lukt het de mensen stekker te laten zeggen. Dat lijkt me wel een vooruitgang, al is verwarring van stekker als electrotechnisch product met een man die plantjes steekt, niet voor de hand liggend.

Ik sprak over Fokker, een groot natuurkundige die mooi Nederlands schreef. Hij heeft twee boeken over relativiteitsleer doen verschijnen, beide in het Nederlands, en er zijn zeker passages in te vinden die niet al te zeer vaktechnisch zijn en geschikt studiemateriaal zouden kunnen

vormen. Dit geldt ook voor zijn geschriften over de stemming van muziekinstrumenten.

En daarmee kom ik dan tot wat wellicht het belangrijkste deel van deze voordracht is. Al moge het waar zijn dat de Nederlandse natuurkundige heden ten dage zijn nieuwe werk niet in het Nederlands publiceert, toch is er uit verleden en heden genoeg leesmateriaal te vinden. Daar wil ik U het een en ander van noemen. De stof is meestal gemakkelijk toegankelijk. Terwijl het met de uitgave van onze Nederlandse litteraire klassieken niet al te best is gesteld, zijn er bijzonder mooie edities van de werken van onze voornaamste beoefenaren der natuurwetenschap.

Laat mij beginnen met Simon Stevin, leermeester van Prins Maurits, ingenieur van de Staten van Holland, toegepast wiskundige, praktisch natuurkundige. In schoolboekjes vermeld vanwege zijn zeilwagen, hoewel dat een niet zo belangrijk aardigheidje was. Hij werd geboren in 1548 te Brugge (dat is tenminste het waarschijnlijkste jaar) hij werkte o.a. als finantieel administrator in Brugge en vestigde zich in 1581 te Leiden, waar hij van febr. 1583 tot 1590 aan de Universiteit was ingeschreven. Hij overleed in 1620. Zijn belangrijkste werken zijn op initiatief van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen herdrukt in een facsimile uitgave met Engelse vertaling en vele annotaties. Stevin heeft vrijwel al zijn werk in het Nederlands geschreven en vele Nederlandse woorden die nu nog algemeen gebruikt worden, terwijl andere Europese talen zich van de Latijnse of Griekse termen bedienen, zijn aan hem of althans mede aan zijn invloed te danken. Ik bedoel woorden als evenwijdig, evenredig, wiskunde. Stevin was een vurig, ja men mag wel zeggen een fanatiek voorvechter der Nederlandse taal. Aan zijn boek *De Beghinselen der Weeghkonst* gaat vooraf een beschouwing over de taal: *Uytspraeck van de Weerdicheyt der Duytse Tael*. Het is een merkwaardig geschrift, als linguïstiek wellicht niet geheel in overeenstemming met hedendaagse denkbeelden - om het zacht uit te drukken - maar vermakelijk om te lezen. Trouwens, sommige van zijn taalkundige opmerkingen houden wel degelijk steek. Zo wijst hij er op dat onze taal beschikt over een groot aantal korte, veelal éénlettergrepige woorden voor eenvoudige dingen en dat daaruit volgens vaste regels een groot aantal samenstellingen kan worden gevormd. Als voorbeelden noemt hij o.a. putwater en waterput. Laat mij een paar zinnen citeren; ze zijn te vinden op pag. 88, 90 en 92 van het genoemde boek.

'Maer wat hebben doch d'uytheemsche verachters der Duytsche spraeck; die schampweerdighe schampers, die oirdeelders als blinden van de

verwe, voor strijtredens by te brenghen? Ia, segghen sy, als wy al veel iaren die tael gheleert hebben, soo spreken wy noch soo erbarmelick, dat de Duytschen lachen moeten wanneer syt hooren, maer d'onse hebben sy terstont gheleert, hoe can d-hare dan goedt sijn? O aerme ongheualighe ghedierten! O iammerlicke wyshey! Om dat een witte muer beter om schilderen is dan Paris oirdeel, is sy daerom oock constigher? Om dat den volmaecten omtreck eens naeckten menschen lichaems, onder de formen de aldermoeylickste is die den schilder ontmoet, is sy daerom de verachtste? Om dat een Singconstich stick met vier of vyf stemmen, vol schoonder vluchten, bequamer vallen, lieflicker teghepunten, den leerenden luytslaghers moeylicker valt, als danskens, ende ghemeene straetlijkens, ist daerom oock het verworpenste? laet voor verworpen plompaerts, die haer grofhey bedecken souden costen sy swyghen: Alsoo oock, om dat de Duytsche spraek, welcke de diepe verborgentheden der natuer grondelick uytbeelden can, lastigher om leeren is als d'ander diese verswyghen moeten, is sy daerom de slichtste? Ia sy voor slichter dan slichte slichthoofden, die niet en weten waerin goetheyt of soetheyt van talen ghelegghen is'.

Hij daagt de buitenlanders uit in hun eigen taal te zeggen wat hij in het 'Duytsch' zo bondig kan uitdrukken:

'dat sy v (onder duysentich anderen daer het Duytsch vol af is) dit na segghen: Ghelijck rechtheflini tot scheefheflini, alsoo rechthefwicht tot scheefhefwicht; ende diet soo doen connen, belooftse vrielick een koeck; Ia dat sy t'auent op sullen blijuen (voor kinderen dienen doch kinder prijsen) ende ick verseker v dat ghyder sonder schade sult afcommen, want het is blijckelijck ghenouch wat sy hier in vermueghen, te weten voor dese woorden langhe redenen te stellen, die t'onderscheyt der palen, ende de form der eueredenhey oueral seer verduysteren'.

Hij meent dat dank zij hun taal de 'Duytschen' ook aan andere volken grote diensten zullen kunnen bewijzen.

'Wat sullen wy die het (O weerdighen grondt!) DUYTSCH voorstaen? Seker niet alleen de spraek ophelpen, noch ons seluen voorderen, maer oock ander volcken, welcke alsdan niet alleen huer wooninghen ende lichamen met der Duytschen constighe wercken vercierien sullen, maer oock haren gheest met wetenschap, want de Consten welcke ander met haer eyghen woorden niet uyten en connen, die sal den ghemeenen man alhier duer de beghinselen grondelick mueghen verstaen, ende door sijn ingeboren gheneghenhey tot de selue, die tot yder volcx baet al andersins connen voorderen dant den anderen mueghelick is'.

Om nu tegenover deze nogal emotionele uitbarstingen ook een voorbeeld te geven van zijn zakelijke en exacte behandeling van technische problemen zou ik in het bijzonder in Uw aandacht willen aanbevelen het stukje 'Van den Toomprang' waarin hij behandelt hoe de druk van bit op de lip en van de kinketting op de onderkaak afhangen van de afmetingen van de diverse onderdelen. Het zal ook de hedendaagse ruiter nog interesseren.

Vervolgens noem ik U Antoni van Leeuwenhoek (1632-1723). Hij werd eerst opgeleid voor de handel en heeft korte tijd een winkel in manufacturen gehad. In 1660 werd hij aangesteld als kamerbewaarder der heren schepenen in Delft, in 1669 legde hij een examen af als landmeter en in 1679 werd hij 'wijnroeier' te Delft. Een gezeten burger, met een behoorlijke opleiding, vooral in het rekenen, maar zonder wetenschappelijke vorming en zonder kennis van vreemde talen. Hij maakte eigenhandig kleine microscopen - eigenlijk waren het enkelvoudige vergrootglazen - die een voor die tijd verrassend goed scheidend vermogen hadden, aanmerkelijk beter dan ingewikkelde uit meer lenzen samengestelde toestellen. Met deze toestelletjes verrichtte hij met een onuitputtelijk geduld en doorzettingsvermogen een indrukwekkende reeks van waarnemingen. Deze deelde hij in brieven mede aan de Royal Society te Londen, waar de volijverige secretaris Oldenburg er Engelse uittreksels van maakte die werden gepubliceerd. Maar de manuscripten bleven bewaard en deze zijn nu thans in volledige vorm beschikbaar. Het is bijzonder interessante lectuur. Laat mij, vrij willekeurig een paar grepen doen. Allereerst de inleiding tot de eerste brief (pag. 42):

'Wel waerde Heer Saluijt: ...ick ben van verscheijde Heeren ten meermalen aengemaent, om het gene dat ick door mijn nieuw gevonden microscopix besach, op het pampier te stellen, dat ick doorgaens heb afgeslagen, ten eersten om dat ick geen stijl, offte pen en heb, die mijn gedachten connen uitdrucken, na behooren, ten anderen dat ick niet ben opgevoet, in talen offte konsten, maer in coopmanschappen, en ten derden dat ick niet gaern, het tegenschrijven, offte berispen van anderen en wil afwachten, dit mijn voornemen, heb ick op het aenhouden vande Hr Dr REG: DE GRAEFF overgestapt, en heb hem een memorie gegeven, wat ick sach omtrent het schimmel, de angel en eenige ledemens van de bije, als mede de angel vande Luijs, welcke memorie, hij HEER DE GRAEFF, aen uE. E^{dt} heeft toegesonden, en daer op uE: E^{dt} terugh schrijvens mij gecommuniceert, waer uijt ick gesien heb, dat mijne observatien de Conincl. societijt niet onaengenaem en waren, en dat die Heeren genegen waren, omme die Figuren vanden angel ende ledematgens vande bije, die ick daer in verhael te sien, ick heb deselve,

alsoo ick niet teijckenen kan, laten uijtteijcken, doch de proportie en is niet wel gevolght, dat ick wel gaerne anders had gesien, oock is ijder figuer door een bijzonder vergroot glas gesien, en geteijckent, die ick uE^d hier nevens ben toesendende, versoecke, dat uE^d ende de Heeren die dit mochten voorcomen, gelieven te dencken dat mijne observatien, en gedachten alleen maer strecken uijt eigen drift en curiuesheijt, en dat binnen onse stadt geen lieffhebbers sijn, die nevens mij in die konst wat doen, neemt dan mijn slechte pen, vrijmoedicheijt, en gedachten, die ick als overhoop hier onderstel ten goede⁷.

In deze brief komt ook een beschouwing voor waarom grenenhout lichter is dan eikenhout (pag. 46):

'Ick heb een geruijmen tijt geleden, mijn gedachten laten gaen, op het greijnen hout, ofte vuijeren hout, wat redenen dat daer sijn, waerom het greijnen hout, soo veel lichter is, als het eijcken hout, daer nochtans, het greijnen hout, in ons oogh, veel vaster van deeltgens is, als het eijcken hout, dat doorgaens vol puttgens en holle streepjens bij ons wert gesien.

Ick heb de lichticheijt van het greijne hout, door vergroot glasen ondersocht, ende de oorsaken daer van bevonden te bestaen, uijt seer dunne holle pijpjens, welke openheijt vande pijpjens nochtans groot is, naer advenant de dunte van het lichaem ofte vliesje waer uijt het pijpje bestaet, welke pijpjens in verbant bij malcanderen staen, even als off orgel-pijpjens in geschickte ordre, bij malcanderen waren gestelt, welke pijpjens doorgaens versien sijn met bandekens, als offmen orgel-pijpjens met koordekens aen malcanderen hadt gebonden, dus bevond ick het greijnen-hout daer het wit is, maer daer het wat bruijnder is, bevonde ick de pijpjens van vaster lichaem, en kleinder hollicheijt, hier hadt ick mijn selven voldaan, over de lichticheijt van het greijne hout⁷.

Misschien mag ik ook de beschrijving van zijn waarnemingen van een hongerige luis in Uw aandacht aanbevelen (pag. 54).

In 1680 werd Leeuwenhoek benoemd tot buitenlands lid van de Royal Society, een eer die hij deelde met Christiaan Huygens. Langzamerhand nam zijn zelfverzekerdheid toe. Als voorbeeld een passage uit de brief van 4 januari 1692 (loc. cit. VIII, pag. 227).

'Een ander voornaam Heer die met graveel was gequelt, en die voor desen meer bij mij hadde geweest, komt met een Out vermaart Genees

Meester, en toont mij een doosje met kleine steentgens, en vraagt mij of ik oordeele eenige middel te sijn, om de steentgens in de Nieren te doen verbrijselen, dat ik oordeelde van neen, om dat soo danige steentgens voor een groot gedeelte uijt sulken harden sout deelen bestaan, dat die niet dan door het vuijer, of een seer sterk water konnen ontdaan werden, en mijns oordeels alleenlijk behoorde na middelen te denken, die de verdere stremminge vande steen beletten, en dat ik mij in beelde de Thee en Coffee drank seer voordeelig te sijn, om datselvige een groote quantiteit nat door de Nieren send, en dat wij over onse maaltijt, veel kleijn bier moeten gebruiken, en niet die luijden gelijk sijn, die sig roemen, seer weijnig nat op een dag te nuttigen, ja selfs over maaltijt niet eens drinken'.

Hij beschrijft vervolgens de proeven die hij heeft gedaan om de onoplosbaarheid van een niersteen aan te tonen en gaat voort:

'Ik heb verscheijde malen gehoord dat veele Geneesm^{rs} en voornamentlijk de Heelm^{rs} de Menschen, die met Graveel geplaagt sijn, veelderleij spijsje verbieden.

Wat mij aan gaat, ik stel vast, datter geen spijs en is die wij tot voetsel gebruiken, of het kan in een jigtig Mensch die stoffe voortbrengen, die de Genees en Heelmeesters kalk noemen. En soo insgelijks met de geene die met Graveel en steen gequelt sijn. Int kort eenige Genees, en Heelmeesters, spreken vande werkinge, die de Medicine op onse lighamen doen, en van het maaxsel van ons lighaam, als de blinde vande coulueren'.

De grootste van al de Nederlandse onderzoekers uit die dagen was ongetwijfeld Christiaan Huygens. Ik hoop dat de monumentale uitgave van zijn werken, verzorgd door de Hollandse Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem, U allen bekend is. Nu heeft Huygens het merendeel van zijn wetenschappelijke verhandelingen in het Latijn of in het Frans geschreven. In zijn correspondentie is echter allerlei belangwekkends in het Nederlands te vinden. Laat ik U allereerst een gemakelijk mengelmoes van Frans en Nederlands voorlezen (loc. cit. II, pag. 327 en verderop):

'Il faut distinguer de fauten van 't pendulum van die van je horologes, car, soo het aen 't pendulum schorte soo souden overal de selve inconvenienten voorkomen en aen nostre ouurier aussi bien qu'a celuy qui vous sert, ce qui n'est pas comme vous entendez. Pour ce qui est de

l'ouillage que vous avez fait raccomoder, comme je ne scay pas ny combien de roues ni quel nombre a vostre horologe, dat ick niet weet waer het aen mach schorten, maer dat ick mede bevonden heb, dat de kleijne wercken onbequaem sijn om groote touters te voeren, daer ick het aen beproefden branleerde, maer het gewicht was maer tamelyck, te weten 4 pond ontrent, enckel en 8 dubbel; nu gaet het ander wat grooter werck synde met een pendulum van over de 3 voet en 1 pond wegende met het selfde gewicht van 4 pond enckel, of 8 dubbel, en hangende het horologe ontrent 5½ voet hoogh, gaet 30 heures. De wercken met een pendulum van 10 duym et pesant une 1½ en die 8 dagen gaen, hebben oock weynig meer gewichts. Dans la grande horologe d'Utrecht l'on a laissé le mesme poids qui y estoit auparavant, lequel je ne scay de combien de livres il pese. Le pendule est de 40 livres et l'on en eut peu oster. Je vous diray de plus, dat een werck van een dorps tooren qui avoit 4 pieds de haut, daer hij eerst de groote pendules aen beproefde met 30 pond gewichts gingh, des mois durant, hebbende een pendulum van 22 pond en 18 voet lang. Il est vray que ces ourages n'ont que 2 roues, mais pourtant vous en pourrez bien juger avec quelle facilité ce mouvement du pendule se peut continuer, en dat jou volck de rechte pratique daer noch niet van en heeft'.

'Ick heb oock le croissant de Venus gesien met mijn lange verkyckers, maer geen bergen ofte ongelycheijt gesien, en dat ick wel verseeckert ben dat dat van Fontana fabelen syn, gelyck doen hy Mars als een roche triangulaire gesien had. Indien sijn kyckers soo goet geweest waeren als de mijne hy sou Saturnus noyt trisphaericus gesien hebben, en sijn Satelles wel ontdeckt'.

Maar hij kan natuurlijk ook zeer goed en exact schrijven. Als voorbeeld de inleidende regels van zijn 'Van rekeningh in spelen van geruk' (XIV, pag. 61):

'Al-hoewel in de spelen, daer alleen het geval plaets heeft, de uytkomsten onseecker sijn, soo heeft nochtans de kansse, die yemandt heeft om te winnen of te verliesen, haere seeckere bepaling. Als by exempel. Die met een dobbel-steen ten eersten een ses neemt te werpen, het is onseecker of hy het winnen sal of niet; maer hoe veel minder kans hy heeft om te winnen als om te verliesen, dat is in sich selven seecker, en werdt door reeckeningh uyt-gevonden. So mede, als ick tegen een ander in drie spelen uyt speel, ende een spel daer van gewonnen hebbe, het is noch onseecker wie eerst sal uyt wesen. Doch hoe dat mijn kansse staet tegen de syne, kan seeckerlijck bereeckent werden, en daer

door oock bekent, ingevalle wy het spel wilden laten blijven, hoe veel my meerder toe-komen soude van 't geen ingeset is als hem. Ofte oock indien yemand anders mijn spel begeerde over te nemen, waer voor ick hem dat soude behooren te laten. Hier kunnen verscheyde questien uyt ontstaen tusschen 2, 3 of meerder getal van speelders, en dewijl diergelijcke reeckeningh geenszins gemeen en is ende dickmaels kan te passe komen, soo sal ick hier in 't kort de wegh daer toe aenwijzen, ende daer na oock eenige verklaringe doen aengaende de dobbel-steenen'. Men kan echter naar mijn mening niet zeggen dat van Huygens een grote invloed is uitgegaan op het gebruik van Nederlands als wetenschappelijke taal.

Laat mij niet al te lang bij onze gouden eeuw blijven.

Een enkel woord over Martinus van Marum (1750-1835). Van Marum was medicus, geoloog, natuurkundige; een belangrijk man in Haarlem, zowel in de Hollandse Mij der Wetenschappen als in Teyler's stichting. Menigeen van U zal in Haarlem de grote electriseermachine hebben gezien. Het vierde deel van een uitvoerig werk over zijn leven en werken, alweer verzorgd door de Mij van Wetenschappen is dezer dagen verschenen. Hoewel van Marum's eigen bijdragen tot de ontwikkeling van de wetenschap niet op hetzelfde niveau liggen als die van bijv. Huygens was hij in zijn tijd toch een zeer gezien man, die in nauwe relatie stond met vele van zijn vakgenoten. Evenals Huygens en van Leeuwenhoek werd hij tot lid van de Royal Society gekozen. Zijn reisboeken gepubliceerd in deel 2 van de genoemde uitgave geven een aardig beeld van een wetenschappelijk toeristische reis in die dagen.

Een kort citaat (pag. 19):

'Te Ghend, en vooral te Brussel word meest Fransch gesproken. Er zijn veele inwooneren, welke het Vlaamsch zelfs niet verstaan. De meesten echter, zelfs onder lieden van minderen rang spreken beide taalen. Het is opmerkelijk, dat in het eene kwartier der stad Brussel de volkstaal Fransch, en in het andere Vlaamsch is. 'S morgens ten 9 uuren vertrokken wij na Leuven, alwaar wij logeerden in de Stad Keulen.

In de Cathedrale of S. Pieters kerk te Leuven heb ik niets opmerkelijks gevonden. Men kan dezelve passeren, wanneer men de kerken van Antwerpen en Ghend gezien heeft.

De gehoorzalen der Academie, en vooral de zaal waar in de Biblio-

theek word geplaatst, verdienen gezien te worden. Men was thans bezig met die verzameling van veele onnutte en verstand bedervende monnikeschriften te zuiveren. De heer B. te Brussel verzekerde ons dat deze Hooge School als nog vol onwetendheid, verwaandheid en bijgeloof is. Dog de Professores Leempoel verzekerden ons dat men als 't ware thans bezig was met dezelve als geheel van nieuws te creeren.

Het Stadhuis op de markt staande verdient te worden gezien als een zeer wel onderhoude model der Gotische bouworde. Het oog verdwaalt en verwart in een zeer groote menigte Spitzen en krullen, welke van alle kanten uitsteken.

De tuin der Hooge School is van weinig belang, klein, en zonder orde. Hier bij staat de ontleed zaal, koepelswijze aangelegt. Men bewaart er eene gehangene familie, omtrent 150 jaaren oud, in welke men de wezenstrekken nog zeer wel kan onderkennen. Voorts een bijzonder menschelijk monster, voor 6 jaaren van Mechelen aldaar gebracht. Twee zeer gelijke en welgeschapene hoofden en bovenlijven loopen in een onderlijf uit.

In enige jaaren was er in deze zaal geen lijk ontleed.

Het Vicum is een collegie der Hooge School, waarin Physische instrumenten worden verzamelt. Deze verzameling, in verscheide vertrekken geplaatst, is vrij aanmerkelijk. De opzichter, de Hr. Canonicus Thysbaart is een zeer kundig man, welke ook zelfs nieuwe werktuigen maakt. - Eindelijk heeft men ook in dat zelfde Collegie een Kabinet van natuurlijke zeldzaamheden beginnen aan te leggen. Leuven zelfs heeft niets aanlokkelijks, zijnde, hoewel aanmerkelijk groot, een oude, morsige en geensints luchtige stad, welke dus bij Brussel en Ghend zeer afvalt'.

Mijn verontschuldigen aan eventuele Leuvenaren, maar zo staat het er.

En nu maak ik weer een sprong van ongeveer een eeuw. Ik wil U opmerkzaam maken op de verzamelde werken van Hendrik Antoon Lorentz. Hij werd geboren te Arnhem op 18 juli 1853 en overleed te Haarlem op 4 februari 1928. Hij was hoogleraar in de theoretische natuurkunde te Leiden maar na 1912 bijzonder hoogleraar en tevens curator van de reeds genoemde Teyler's stichting. Als U over deze grote geleerde meer wilt weten dan kan ik U aanbevelen het door zijn kort geleden gestorven dochter, G.L. de Haas-Lorentz geschreven en

bijeen gebrachte boekje. Het laatste deel van zijn verzamelde werken bevat de tekst van voordrachten en geschriften van meer algemeen karakter: soms populariserend soms meer filosofisch of historisch georiënteerd. Op een enkele uitzondering na zijn al deze stukken in het Nederlands - en Lorentz besteedde veel zorg aan de formulering, in het bijzonder wanneer hij een populaire voordracht hield. Ik lees U eerst een stukje voor uit zijn rede bij de begrafenis van Kamerlingh Onnes (loc. cit. IX 408):

‘De aanvankelijk karig toegemeten hulpmiddelen wist hij tot zoodanige ontwikkeling te brengen dat het Leidse laboratorium thans onder die van de geheele wereld een eereplaats inneemt. Hij omringde zich van een steeds uitgebreider staf van voortreffelijke medewerkers en in nauw verband met het laboratorium ontstond de instelling voor de opleiding van instrumentmakers, die, terwijl zij aan het wetenschappelijk onderzoek ten goede kwam, in maatschappelijk opzicht honderden tot zegen is geweest.

Eindelijk toen men al verder in het gebied der lage temperaturen was doorgedrongen, kwamen de Vereeniging voor Koeltechniek en het Institut international du froid, waarvan Onnes de ziel was, de verkregen uitkomsten aan het algemeen belang dienstbaar maken en ontstonden door een gelukkige wisselwerking nieuwe mogelijkheden voor de ontwikkeling van het laboratorium.

Zoo werd dit meer en meer, wat het al spoedig was geweest, een belangrijk en alom erkend middelpunt van internationale samenwerking. Daarmede is zeker een der liefste wenschen van Onnes vervuld. Waar hij kon, en bij het gezag dat hij zich had verworven, was dat niet zelden, heeft hij voor eendrachtig samengaan van allen op wetenschappelijk gebied geijverd.

Oudere natuurkundigen, en onder hen van de allereersten, kwamen te Leiden, veelal in samenwerking met Onnes, de oplossing van belangrijke vraagstukken zoeken. Tal van jongeren vonden hier een kostelijke leerschool. Vele physici, over de gehele wereld verspreid, zullen zich, ook om de welwillendheid en hulpvaardigheid waarmede hij hen ontving, met groote dankbaarheid hun Leidschen meester blijven herinneren’.

Ik eindig met het slot van de redevoering waarmee hij in 1907 het 11e Natuur- en Geneeskundig Congres te Leiden opende (loc. cit., 180):

'Iets anders dat overweging verdient is de rijke, alle beschrijving te boven gaande organisatie der materie. In een kubieke centimeter der ons omringende lucht liggen zoveel molekulen, dat hun aantal met een twintigtal cijfers zou moeten worden geschreven. Terwijl zij zich rusteloos door elkaar bewegen, telkens en telkens weer tegen elkaar botsende, worden hunne electronen door de tallooze elkaar doorkruisende licht- en warmtestralen in beweging gebracht en zenden zij op hunne beurt naar alle zijden hunne golven uit. Niet minder, allicht nog wat meer ingewikkeld zou het beeld zijn, dat een milligram van een eitwitstof ons te zien zou geven, en zoo wordt het, ik wil niet zeggen begrijpelijk maar iets minder wonderbaarlijk, dat uiterst kleine hoeveelheden materie de dragers kunnen zijn van eene tot in fijne bijzonderheden gaande erfelijkheid.

Ook wanneer wij het wagen, onze gedachten te laten gaan over den samenhang tusschen de stoffelijke en de geestelijke verschijnselen, houden wij de fijne organisatie der materie in het oog. Het is ver van mij, geestelijke werkingen tot processen in de materie te willen terugbrengen; het ongelijksoortige kan men niet uit elkaar afleiden. Maar wel kan men de opvatting voorstaan, dat aan elken toestand en elke werkzaamheid van onzen geest een bepaalde gesteldheid en een bepaalde verandering der hersenen beantwoordt. Zal zulk een korrespondentie tot in de kleinste bijzonderheden toe bestaan, dan moet, - dit is duidelijk - het aantal elementen waaruit de hersensubstantie is opgebouwd ontzettend groot zijn. Hoe groot het moet zijn, kunnen wij niet zeggen, maar wanneer wij weten dat een milligram materie een aantal atomen bevat, veel groter dan het gezamenlijke aantal letters in alle boeken der Leidsche Universiteitsbibliotheek, en aan den rijkdom van gedachten denken, die in de rangschikking dier letters ligt opgesloten, dan gevoelen wij eenigszins dat werkelijk de materiele veranderingen in de hersenen genoeg verscheidenheid kunnen bieden om de afspiegeling te zijn van een hooge en ingewikkelde geesteswerkzaamheid.

Maar ik zou gevaar loopen, de grenzen der physica te overschrijden, wat niet in mijne bedoeling ligt, en door u niet kan worden gewenscht. De natuurkundige, en dit geldt van ons allen, moet er zich toe beperken op zijne wijze in het boek der wereld te lezen. Zonder zich te laten terneerdrukken door het besef, dat de diepe zin hem verborgen blijft, gevoelt hij zich in zijne pogingen gesterkt door de overtuiging dat zich binnen de grenzen van het bereikbare, naarmate hij verder gaat, uitgestrekte en onverwachte vergezichten voor hem zullen openen'.

Dames en heren, daarmee ben ik aan het einde van mijn wel zeer onsystematische bloemlezing gekomen. Ik hoop dat ik er in het eerste deel van mijn lezing in ben geslaagd U althans enigermate een indruk te geven van de eigenaardige positie waarin de hedendaagse natuurkundige zich ten opzichte van zijn moedertaal bevindt, maar vooral, dat ik U in het tweede deel heb kunnen laten zien dat er in gemakkelijk toegankelijke en fraaie boekwerken een schat van geschriften op natuurwetenschappelijk gebied zijn gebundeld, die ook de aandacht van diegenen die zich meer voor de Nederlandse taal dan voor de natuurwetenschappen interesseren ten volle waard zijn.

Ik dank U voor Uw aandacht.

Literatuurlijst.

- The principal Works of Simon Stevin.* Swets en Zeitlinger, Amsterdam 1955.
De aangehaalde passages zijn uit Deel I.
- Alle de brieven van Antoni van Leeuwenhoek.* Swets en Zeitlinger, Amsterdam
De aangehaalde passages zijn uit Deel I (1939) en Deel VIII (1967).
- Oeuvres Complètes de Christiaan Huygens.* Martinus Nijhoff, den Haag. De
aangehaalde passages zijn uit Deel II (1889) en Deel XIV (1920).
- Martinus van Marum, Life and Work.* Tjeenk Willink & Zn, Haarlem. De
aangehaalde passages zijn uit Deel II (1970).
- G.L. de Haas-Lorentz, *H.A. Lorentz, Impressions of his Life and Work.*
Noord-Hollandse Uitgeversmij, Amsterdam 1957.
- H.A. Lorentz, *Collected Papers.* Martinus Nijhoff, den Haag. De aangehaalde
passages zijn uit Deel IX (1939).
- A.D. Fokker, *Relativiteitstheorie.* Noordhoff, Groningen (1929).
- Tijd en Ruimte, Traagheid en Zwaarte.* Chronogeometrische Inleiding tot
Einstein's Theorie. Standaard Boekhandel, Antwerpen, 1960.

Vergadering II
Maandag 27 augustus 1973
20.30 uur

Voorzitter: Mw. Drs. G. de Vries (Kopenhagen)
Onderwerp: Stand en ontwikkeling van de neerlandistiek aan enkele
buitenlandse universiteiten door aldaar werkzame docenten
Dr J. de Rooij (Amsterdam) maakte onderstaande samenvatting

De neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten van 1970 tot 1973

Evenals bij het vorig colloquium hebben ditmaal een of meer deelnemers uit verschillende landen op verzoek van het IVN-bestuur een overzicht geschreven van de beoefening van de neerlandistiek in het land waar ze werkzaam zijn in de periode tussen het Vierde en het Vijfde Colloquium. Een volledig overzicht van de neerlandistiek in de wereld is daarmee niet bereikt, er zijn zelfs opvallende hiaten. Zo bv. Duitsland, of liever nog het Duitse taalgebied, waar de studie van het Nederlands zo wijd vertakt is, dat er moeilijk een enigszins volledig algemeen overzicht van gegeven kan worden. En verder Frankrijk en Zuid-Afrika, uit welke landen slechts weinig vertegenwoordigers op het colloquium aanwezig waren.

Het beeld mag dan niet volledig zijn, gevarieerd en interessant is het wel. Een zestal deelnemers aan het colloquium kregen op de eerste avond de gelegenheid om hun verslagen mondeling te presenteren, toe te lichten en er vragen over te beantwoorden. Het waren: Dr. W. Osjis (Sowjet-Unie, Mw. Fil. Lic. Ingrid Wikén Bonde (Zweden), Mw. Drs. Sulastin Sutrisno en Drs. S.C. van der Ree (Indonesië), Drs. Young Bae Chah (Korea) en Prof. Dr. J.P. Snapper (westelijke helft van de Verenigde Staten). De stukken van de andere rapporteurs werden voorlopig opgeborgen in het archief van de IVN.

De plaatsruimte in een Colloquiumverslag, dat niet tot een al te dik boek mag uitdijen, laat niet toe al deze teksten volledig af te drukken. Toch zou het jammer zijn, vooral voor degenen die het colloquium zelf niet bijgewoond hebben, niets van deze verslagen te publiceren. De vorige keer hebben wij een selectie uit de ingezonden overzichten afgedrukt. Ditmaal hebben we voor een andere oplossing gekozen: van alle beschikbare verslagen op drie na - die over de neerlandistiek in Noorwegen, Roemenië en Spanje zijn integraal gepubliceerd in *Neerlandica extra muros*-22, blz. 43-48 - is een samenvatting gemaakt. De lengte van de overzichten varieerde nogal sterk en het streven naar een enigermate eerlijke verdeling van de beschikbare bladzijden over de verschillende landen heeft in de praktijk tot gevolg gehad, dat de korte stukken meestal zonder ingrijpende wijzigingen zijn overgenomen, terwijl in de langere soms vrij sterk werd gesnoeid. Een overwegend bezwaar lijkt ons dit niet; de volledige tekst van de verslagen is trouwens voor

belangstellenden verkrijgbaar bij het secretariaat van de IVN, Molenstraat 27, Den Haag.

De samengevatte overzichten zijn hieronder afgedrukt in de volgorde die ook in *NEM* en de Docentenlijst gebruikelijk is: eerst de Europese, dan de buiten-Europese landen, beide alfabetisch geordend op de naam van het betrokken land. De namen van de docenten op wier verslagen de samenvattingen gebaseerd zijn, staan boven de diverse stukken vermeld.

Denemarken (Mw. Drs. Geerte de Vries, Drs. E.J. Kwakernaak)

In *Kopenhagen* werd Nederlands als keuzeonderdeel bij het hoofdvak Duits gemiddeld door 20 studenten per jaar gevolgd. De meesten volgden de lessen een heel jaar en legden aan het eind van de cursus een tentamen af.

Nederlands als bijvak bij enig ander hoofdvak werd door $\pm$ 10 studenten gekozen. Als deze leerlingen de taal bij het begin van hun studie nog niet voldoende kennen, krijgen ze eerst een jaar onderwijs in het talenpracticum (cursus: Wilmots, *Voor wie Nederlands wil leren*). De volgende twee jaren worden dan besteed aan uitbreiding van de schriftelijke en mondelinge taalbeheersing, moderne grammatica, een overzicht van de taalgeschiedenis, literatuur- en cultuurgeschiedenis en het lezen en analyseren van belangrijke werken uit de letterkunde, als daar zijn *Karel ende Elegast*, *Lucifer*, *Max Havelaar*, werken van Couperus, Vestdijk, Marnix Gijsen en bloemlezingen van 17e-eeuwse en moderne poëzie.

Het onderwijs werd gegeven door Mw. Drs. Geerte de Vries (lector in vaste dienst en afdelingshoofd), de Deense assistenten met een halve betrekking J.R. Lilje-Jensen en G. Christensen, en de Nederlandse Mw. Drs. Helle Alofs (twee jaar als assistente, een jaar als tijdelijk lector), die per 1-8-1973 werd opgevolgd door Mw. Drs. Herma Koedam.

In mei 1972 gaf Prof. Dr. K. Heeroma twee gastcolleges, een voor de Duitse en een voor de Nederlandse afdeling.

De instituutsbibliotheek, die nu ongeveer 1000 banden omvat, groeit gestaag, dank zij een jaarlijks door de Universiteit ter beschikking gesteld bedrag, de jaarlijkse toelage van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen in Den Haag en diverse schenkingen van Belgische zijde.

Mw. De Vries en Dhr. Lilje-Jensen werkten aan een Nederlands

Deens woordenboek, dat in het najaar van 1972 het licht zag. Thans wordt gewerkt aan het Deens-Nederlandse deel dat in 1974 moet verschijnen. Verder werd door dezelfde docenten een computerproject uitgevoerd, waarbij op basis van de *Woordenlijst van de Nederlandse taal* lijsten van morfologische, genus- en andere categorieën van woorden werden samengesteld. (Zie: *Kopenhagener Beiträge zur germanistischen Linguistik*, 1 Arbeitsberichten 1970-1971 in *Informatie Nederlandse Lexicologie* 2 (okt. 1971).

Mw. De Vries werkte ook mee aan de oprichting van een Deense vertaalafdeling bij het Europees Parlement in Luxemburg, in verband met de toetreding van Denemarken tot de E.E.G. Daartoe bracht zij in 1972 en '73 een aantal bezoeken aan Luxemburg en Straatsburg, waar ze kon vaststellen dat de oud-studenten van Kopenhagen het er bij de vergelijkende examens goed afbrachten.

In *Aarhus*, waar Drs. E.J. Kwakernaak lector is, wordt in bescheiden omvang, maar onder konstante belangstelling Nederlands gestudeerd. In de verslagperiode kozen per semester gemiddeld 11 germanisten Nederlands als speciaal taalkundig onderwerp. De nadruk ligt hier op passieve taalkennis en geschiedenis van het Nederlands in verband met de Duitse taalgeschiedenis. Tussen de bedrijven door komen ook aspecten van de politieke en culturele geschiedenis der Nederlanden aan de orde.

In het voorjaarssemester van 1972 en 1973 werden cursussen over resp. *Vondels Lucifer* en de *Reinaert* gegeven, waaraan resp. 6 en 3 studenten - eveneens germanisten - deelnamen.

In januari 1973 legde een studente met goed gevolg het 'hoofdvak'-examen Nederlands af. Dit was voor de eerste keer in Denemarken, tot dan toe bestond alleen het 'bijvak'-examen. De Nederlandse sectie van de Kopenhaagse universiteit was behulpzaam bij het vaststellen van de exameneisen en het afnemen van het examen zelf. Het werd mogelijk gemaakt door een speciale dispensatie; het 'hoofdvak'-examen Nederlands is dus nog niet geïnstitutionaliseerd in Denemarken, maar een institutionalisering in de toekomst zal nu gemakkelijker zijn.

Finland (Drs. H.S. Schouwvlieger)

Het Nederlands is in Finland een officieel en verplicht onderdeel van de hoofdvakstudie Duits. Het tentamen omvat passieve kennis van de taal (vertaling uit het Nederlands), uitspraak, literatuur- en taalgeschiedenis. In grote lijnen is er van alle universiteiten een cursus van

± 4 uur per week gedurende één semester. De positie van het vak is zeer bestendig, omdat het hecht verankerd is in de germanistiek. Dit heeft zijn voordelen en biedt op den duur misschien mogelijkheden tot verdere ontwikkeling, maar er zijn ook nadelen aan verbonden.

In *Oulu* had Drs. S. van der Meer met zijn actief optreden juist enige resultaten geboekt - o.a. had hij zijn uren aantal op 6 uur in de week gedurende het hele jaar weten te brengen - toen hij naar Nederland terug moest. Gelukkig is in de persoon van de heer J.A. Ailisto een uitstekende opvolger gevonden.

In *Tampere* vertrok eveneens een docent, nl. Dr. E.-D. Stellmacher. Drs. H.S. Schouwvlieger trad op als vervanger en gaf een spoedcursus van twee maanden, waaraan 16 studenten deelnamen.

In *Jyväskylä* is het Nederlands evenals vroeger geheel in de zorgzame handen van de hoogleraar in de germanistiek Prof. Dr. E. Erämetsä.

In *Turku* werkt Dr. A.J. Borst, die zijn activiteiten in de verslagperiode wist uit te breiden tot de Zweedstalige universiteit in die stad.

In *Helsinki* wordt in het voorjaar onderwijs gegeven door Rev. R. de Caluwé en in het herfstsemester door Drs. H.S. Schouwvlieger, die sinds 1972 ook lessen voor gevorderden geeft.

Aan verschillende universiteiten zijn in de afgelopen jaren de uren aantallen voor het vak Nederlands uitgebreid, in Helsinki zelfs tot viermaal zoveel als in 1970. Het is niet onmogelijk dat het onderwijs aan deze universiteit in de toekomst nog verder uitgebreid wordt. Verder wordt buiten de zes Finse universiteiten ook aan twee andere onderwijsinstellingen invoering van het vak Nederlands overwogen.

Enkele publikaties in stencilvorm zijn misschien het begin van een eigen Finse aanpak van de neerlandistiek. In 1968 verscheen aan de Universiteit van Helsinki een beknopte Finstalige Nederlandse literatuurgeschiedenis van Prof. Erämetsä. In 1971 verscheen aan de Universiteit van Tampere Dr. Stellmachers *Einführung in die Geschichte der niederländischen Sprache*. Drs. Schouwvlieger stelde met steun van Nederlandse zijde een samenvattende catalogus samen van boeken op het gebied van het Nederlands, aanwezig in de bibliotheken van Helsinki, alsmede een overzicht van de ontwikkeling van de neerlandistiek in Finland. In 1972 kon Drs. Schouwvlieger deze beide werkstukken aan de Nederlandse ambassadeur in Helsinki aanbieden.

In het overzicht vestigt Dhr. Schouwvlieger de aandacht op de nauwe

relatie tussen de vakken Duits en Nederlands, die ons vak in Finland (en elders) aanvankelijk kansen geeft, maar in een later stadium belemmerend kan werken. Zo komt het Nederlands in Finland niet makkelijk los van zijn status als studieonderdeel. De professoren zijn tegen invoering van de mogelijkheid van studie van het Nederlands als bijvak bij het Duits, omdat onze taal 'te nauw verwant' is met het Duits. Omdat de Finse studenten zeer nuchter zijn ingesteld en 'zakelijk' studeren (o.a. omdat ze hun studie meestal d.m.v. een persoonlijke banklening moeten financieren)!, is er geen werkelijk bredere deelname aan de studie te verwachten, zolang er niet iets mee te 'verdienen' valt, ook al is de interesse aanwezig. Dhr. Schouwvliet heeft nu van zijn hoogleraar, Prof. Lindgren, een college Nederlandse literatuurgeschiedenis toegezegd gekregen waaraan een zg. 'overhoring' gekoppeld is, die dit onderdeel van het tentamen mag vervangen. Hoofdschetsen over een Nederlands onderwerp in het kader van de studie Duits zijn wél denkbaar. Er moet naar gestreefd worden hiervoor belangstelling te wekken.

Groot-brittannie (Prof. Dr. R.P. Meijer)

Er wordt op het ogenblik aan elf universiteiten in dit land Nederlands gedoceerd, nl. aan die van Bangor, Cambridge, Hull, Kent, Liverpool, Londen, Newcastle, Nottingham, Reading, Salford en Sheffield. Aan de meeste van deze universiteiten wordt het Nederlands alleen als bijvak onderwezen en dat betekent in de regel een opleiding van één of twee jaar - in Reading bestaat de mogelijkheid van een driejarige cursus - meestal met Duits als hoofdvak. Alleen in Cambridge, Liverpool en Londen kan het Nederlands als hoofdvak gekozen worden in een driejarige Honourscourse.

De aantallen studenten variëren van universiteit tot universiteit, en van jaar tot jaar. De aantallen schommelen vrij sterk, waarschijnlijk tussen de tien en de dertig. Zo waren er in Londen in 1970-'71 drie eerstejaars in de Honourscourse, in 1971-'72 twee, terwijl er in 1973-'74 tien zullen zijn. Het aantal bijvakstudenten was in Londen in de laatste jaren zeven of acht.

Er zijn in Londen twee dissertaties (Ph. D.) in voorbereiding, een over de geschiedenis van de spelling van consonanten in het Nederlands en een over de invloed van William Morris op de Nederlandse literatuur, terwijl er drie studenten werken voor de graad van Master of Philosophy, en in Cambridge eenzelfde aantal. In de verslagperiode is er in Cambridge een proefschrift totstandgekomen over Boutens en in Londen een over Hadewych.

Wat de inrichting van de studie in Londen betreft het volgende. Een B.A. Honours student legt aan het eind van zijn derde jaar zeven schriftelijke examens af, elk van drie uur: (1) historische en/of moderne taalkunde, (2) Middelnederlands, (3) Nederlandse literatuur na 1500 (waarbij twee perioden gekozen moeten worden uit de drie: Renaissance en Barok, 18e en 19e eeuw, 20e eeuw), (4) teksten voor speciale studie (twee voor elke periode), (5) speciaal onderwerp: Germaanse filologie (Oudengels of Oud-hoogduits) of een keuze uit een aantal literaire onderwerpen (bv. de Reinaert, Middelnederlands of 17e-eeuws drama, Multatuli, de moderne roman, moderne poëzie), (6) vertaling in en uit het Nederlands, (7) opstel over een literair of algemeen cultureel thema. Bovendien doen deze studenten een mondeling examen van een half uur. Dit examensysteem, waarbij de kandidaat in vier dagen moet laten zien wat hij in drie jaar geleerd heeft, stelt bijzonder hoge eisen aan concentratievermogen en geheugen. Er is op verschillende manieren geprobeerd de examenperiode wat minder angstaanjagend te maken, maar men is nu eenmaal gebonden aan de voorschriften van de Universiteit van Londen.

Het Nederlands in Engeland staat er in het algemeen goed voor, maar onbewolkt is de hemel niet. Een onlangs uitgebracht rapport verzet zich tegen het beginnen van nieuwe afdelingen voor de 'kleine talen' - en de uitbreiding van de bestaande - in de komende vijf jaar. Tengevolge van de bezuinigingspolitiek van de regering is er bij het ontstaan van een vacature veel kans, dat de post niet vervuld wordt maar verdwijnt. Een paar jaar geleden gebeurde er zoiets in Londen. Gelukkig heeft de Belgische regering nu fondsen beschikbaar gesteld om deze vacature weer te vervullen, zodat de Nederlandse afdeling daar m.i.v. het jaar 1973-'74 weer op oude sterkte zal zijn, d.w.z. vier full-time docenten en één part-time.

In september 1972 heeft de Nederlandse ambassade in Londen een conferentie bijeengeroepen van alle universitaire docenten Nederlands in Engeland (zie *Neerlandica extra muros* 20, blz. 20-22). Deze conferentie is bijzonder nuttig gebleken en zal o.a. als concreet resultaat hebben dat er binnenkort een centrale catalogus van de Nederlandse tijdschriften in de Engelse universiteitsbibliotheken beschikbaar komt, samengesteld door de heren King, Vincent en Swart.

Wat publikaties in de afgelopen drie jaar betreft kunnen genoemd worden: de feestbundel *European Context* (aangeboden aan Prof. Weevers bij zijn aftreden in 1971), Peter King's *Dawn Poetry in the Netherlands*, zijn boek over Multatuli en zijn *Word-Indexes* op Vondel.

Italie (Drs. J.H. Meter)

Het vak Nederlands heeft aan de universiteiten van Rome, Napels, Bologna, Padua en Cagliari een zelfstandige status met een vierjarige cursus en mogelijkheid tot afstuderen. Aan de universiteit van Milaan, waar een lectoraat gevestigd is, en aan die van Triëst, waar Nederlands onderwezen wordt aan de Tolkenschool van de economische faculteit, is het vak niet zelfstandig.

De zelfstandige status is van groot belang. Ontbreekt deze, dan wordt de neerlandistiek al gauw slechts als hulpwetenschap bij Duits, Engels, geschiedenis of kunstgeschiedenis beschouwd. Het is natuurlijk zaak dat het Nederlands zich niet isoleert van verwante vakken, maar de contacten zullen alleen dan zin hebben als de neerlandistische inbreng het hem toekomende deel krijgt toegemeten.

De zelfstandigheid van de neerlandistiek heeft ook sociale kanten. De schaarste aan toekomstmogelijkheden voor afgestudeerde Italiaanse neerlandici is een bedreiging voor de zelfstandige beoefening van het vak. Het is dan ook van belang dat er aan het probleem van de toekomstmogelijkheden iets gedaan wordt, door middel van het verzamelen en verstrekken van informatie over passende werkgelegenheid in Italië en daarbuiten.

Een ander probleem is de bibliotheekvoorziening. Aan de universiteiten waar Nederlands pas sinds kort wordt onderwezen is het boekenbezit vrij gering, de boekentoelagen van Italiaanse zijde zijn per universiteit zeer verschillend. De subsidies en schenkingen van de Nederlandse en Belgische ministeries zijn dan ook bijzonder welkom. Maar daarnaast bestaat er behoefte aan een centrale catalogus en tenminste één ruim voorziene bibliotheek, die aan andere bibliotheken kan uitlenen. Voor deze functie komt de bibliotheek van het Instituut voor germanistische studies te Rome het meest in aanmerking, die een fraaie collectie neerlandistica bezit. Andere waardevolle boekenverzamelingen zijn die van het Collegio dei Fiamminghi (Bologna), het Istituto Universitario Orientale (Napels, ± 3500 delen) en het Nederlands Instituut (Rome). In het jaar 1970-'71 is het universitaire onderwijs van het Nederlands uitgebreid met twee nieuwe uitstralingspunten, in Milaan en Cagliari (op Sardinië). In *Milaan* werd Drs. A.B. van Heusden, tevens leraar aan de Europese school te Varese, tot lector benoemd op initiatief van Prof. Marco Scovazzi, hoogleraar in de germanistiek. Gezien

het belang van de Milanese universiteit is het onderwijs in de neerlandistiek daar wel wat bescheiden opgezet: er zijn maar drie lessen per week voor uitgetrokken. Bovendien wordt het werk bemoeilijkt door de gespannen politieke toestand met stakingen, bezetting van gebouwen en bomaanslagen. Dit geldt trouwens voor alle Italiaanse universiteiten. De berichten over de kleine universiteit van *Cagliari*, waar Mw. Dr. M.-L.-Rotsaert Neppi Modona een leeropdracht kreeg zijn vrij positief. Voor het onderwijs, dat vooral een taalkundige inslag heeft, bestaat een constante belangstelling en er is een goed contact met de studenten.

Het onderwijs in Cagliari kwam tot stand op initiatief van Prof. Paolo Ramat, die zelf in 1971 naar *Pavia* werd overgeplaatst. De belangstelling van Prof. Ramat gaat vooral uit naar de betrekkingen tussen de Nederlandse dialecten, het Nederlands en het Fries. In het jaar 1972-'73 gaf hij colleges over de Nederlandse taalgeschiedenis. Voor het tijdschrift *Studi germanici* bespreekt hij geregeld studies op het gebied van de Nederlandse taalkunde.

In *Triëst* is Mw. Daphne Ross benoemd tot opvolgster van Mw. A. Musacchio-Visser 't Hooft. Zij onderwijst aan de Tolkenschool praktische taalbeheersing. Door de contacten met de tolkenscholen in Genève en de EEG-vertaaldienst in Brussel zijn hier voor de studenten - er zijn er een tiental ingeschreven - goede toekomstmogelijkheden aanwezig.

In *Bologna* en *Padua* is Prof. R. Van Ertvelde werkzaam, de nestor van de neerlandisten aan Italiaanse universiteiten. Hij verzorgt zelf vooral het theoretische onderwijs in de taal- en letterkunde en heeft een medewerkster voor de praktische taalbeheersing. In de verslagperiode zijn enkele studenten onder leiding van Prof. Van Ertvelde in het Nederlands afgestudeerd. Scripties werden o.a. gemaakt over Paul van Ostaijen en de *Max Havelaar*.

Aan de universiteit van *Rome* wordt Nederlands gestudeerd door tenminste 50 studenten, afkomstig uit de faculteiten van de letteren en van de politieke wetenschappen. Docenten zijn Dr. F. Messina (die in 1968 Mw. Drs. G. van Woudenberg opvolgde) als lector en docent met leeropdracht, en een assistente, Mw. Dr. E. Inzirillo. Binnenkort zal naast deze Italianen een docent die het Nederlands als moedertaal spreekt benoemd worden.

In *Napels* is Drs. J.H. Meter als lector en docent met leeropdracht verbonden aan het *Istituto Universitario Orientale*, bijgestaan door Mw.

Drs. J.E. Koch als 'esercitatrice'. Er zijn drie cursussen: een tweejarige (voor bijvakstudenten met vooral praktische bedoelingen), een driejarige (voor bijvakstudenten met wetenschappelijke oogmerken) en een vierjarige (voor hoofdvakstudenten). In de verslagperiode werden colleges gegeven over Middeleeuwse epiek en mystiek, barok en classicisme, Couperus' Haagse romans en de Forumgeneratie. Er werden voordrachten met dia's gehouden over Brueghel en zijn tijd en de Nederlandse schilderscholen in de 19e eeuw. Door hoofdvakstudenten werden doctorale scripties geschreven over *Couperus en Italië*, *Het mensbeeld van Willem Elsschot*, *Motieven uit het werk van Filip de Pillecijn en Italië en de Boerenoorlog*. In de anglistische sectie werd door een bijvakstudente een scriptie ingediend over *De Acolastus van Gnapheus (1529) en Engeland*.

Deze laatste scriptie is in 1972 in de *Annali* van het Instituut in druk verschenen. In dit tijdschrift verschenen in hetzelfde jaar van Drs. Meter een studie over de structuur van de *Beatrijs* en een aantal recensies. In 1973 werd er de tekst in afgedrukt van een lezing van Prof. Dr. M.J.G. de Jong uit Namen over *De moderne letterkundige kritiek in Nederland en Vlaanderen*, op 3-12-1971 op het Istituto Orientale gehouden.

M.i.v. het jaar 1973-'74 zal de structuur van dit instituut ingrijpend gewijzigd worden, waardoor de mogelijkheid tot een driejarige post-doctorale specialisatie, ook voor het Nederlands, wordt geopend.

Polen (Mgr. Stanisław Prędoła)

Het lectoraat Nederlands aan het Instituut voor Germaanse Filologie aan de Universiteit van Wrocław, in de verslagperiode het enige in Polen, is in 1955 tot stand gekomen op initiatief van docent Dr. Habil. Norbert Morciniec, die het ook tot 1967 geleid heeft en de lectoraats-bibliotheek heeft aangelegd. In het jaar 1967-'68 is hij vervangen door Drs. C.C. van den Hoogen uit Amsterdam; in 1968 werd het lectoraat overgenomen door Mgr. Stanisław Prędoła. Drs. J.C. van Duin uit Noordwijk was in het academisch jaar 1972-'73 gastdocent.

Aan de cursus Nederlands voor beginners, bestemd voor studenten germanistiek van het vierde studiejaar, nemen in de regel gemiddeld 10 à 12 studenten deel, waarvan de meeste later ook de cursus voor gevorderden (cultuurhistorische en literaire teksten) volgen.

Als leerboeken worden gebruikt: Lagerwey, *Speak Dutch*; Jalink en

Van den Toorn, *Langenscheidts Praktisches Lehrbuch Niederländisch* en een verhalenbundel.

In 1972 zijn met medewerking van de Nederlandse Ambassade in Warschau voor het eerst 'Nederlandse Cultuurdagen' aan de universiteit georganiseerd, waaraan ook werd deelgenomen door de cultuurattaché van de Ambassade, Drs. A.J. te Boekhorst.

In hetzelfde jaar heeft de Rijksuniversiteit te Gent, op verzoek van Prof. Dr. G. Worgt uit Leipzig, een beurs voor studie in de neerlandistiek toegekend aan Mw. Mgr. Irena Nowak, die nu als assistente aan het Instituut voor Germaanse Filologie verbonden is.

In 1973 heeft het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen aan de drie beste studenten een beurs toegekend voor de zomercursus Nederlandse Taal en Cultuur in Nijmegen.

Dr. Morciniec heeft een Nederlands-Pools en Pools-Nederlands woordenboek samengesteld, dat in 1974 moet verschijnen.

Sowjet-unie (Dr. W. Osjis)

De belangrijkste werkplaats van de neerlandistiek in de USSR is de Lemonosow-Staatsuniversiteit in Moskou. In de jaren 1963-1973 zijn hier twee groepen neerlandici afgestudeerd, elk van 6 tot 7 man. De eerste groep bestond uitsluitend uit taalkundigen, de tweede uit vijf literatuurhistorici en twee linguïsten.

De hoogleraar Prof. Dr. S.A. Mironow geeft colleges over Nederlandse grammatica, taalgeschiedenis, Middelnederlands, dialectologie en Afrikaans. Hij wordt bijgestaan door twee assistenten: Wladimir Beloesow, die moderne Nederlandse omgangstaal onderwijst en Juri Sidorin, die facultatieve lessen in oudere Nederlandse letterkunde geeft.

De neerlandici studeren als tweede taal Duits of Engels. M.i.v. het academisch jaar 1973-'74 wordt ook voor anglisten en germanisten de mogelijkheid geopend Nederlands als tweede taal te studeren. De afgestudeerde neerlandisten werken als leraar, tolk of journalist en verbreiden op die manier de kennis van de Nederlandse cultuur.

Andere instellingen in de Sowjet-Unie waar Nederlands onderwezen wordt zijn:
het Instituut voor Vreemde Talen, Moskou (Mw. Tatjana Drenjasowa),

het Instituut voor Buitenlandse Betrekkingen, Moskou (Mw. L. Sjetskowa), het Instituut voor Oosterse Talen, Moskou (Mw. E. Makarowa), de Universiteit van Leningrad (leider van de afdeling: Prof. Dr. Valeri Berkow; tot deze afdeling behoorde ook de jong gestorven Evgeni Sjoebin).

Enkele Russische neerlandici hebben de laatste jaren studies over neerlandistische onderwerpen gepubliceerd of bereiden een publikatie voor. Prof. Mironow schreef een monografie over het ontstaan van de literaire norm in het moderne Nederlands (1973) en enige artikelen. Zijn assistent W. Beloesow legt de laatste hand aan een proefschrift over het partikel *er*, Mw. T. Drenjasowa maakt een vergelijkende analyse van het futurum in het Engels, Duits, Zweeds en Nederlands. De dames Sjetskowa en Makarowa bereiden een Nederlands leerboek voor student en voor en er wordt ook gewerkt aan de derde druk van het Nederlands-Russisch woordenboek.

Op literair gebied kunnen allereerst enkele publikaties van Dr. Osjis zelf genoemd worden. Hij schreef artikelen over Frans Hemsterhuis, Johannes Kinker, Willem Bilderdijk, Rhijnvis Feith, Karel Vosmaer e.a. Hij stelde een bloemlezing van Willem Elsschot samen (1972). Aan een geschiedenis van de marxistisch-leninistische esthetica droeg hij een hoofdstuk bij over Herman Gorter en Henriëtte Roland Holst. In een bloemlezing over esthetische opvoeding komt een door Dr. Osjis vertaald en ingeleid artikel van Justus van Effen voor. Hij verzorgde verder een hoofdstuk over de Afrikaanstalige letterkunde in een tweedelig werk over moderne literatuur in Afrika en werkt aan een beschrijving van de Nederlandse letterkunde tot 1917 voor een op stapel staande tiendelige geschiedenis van de wereldliteratuur.

De letterkunde van na 1917 wordt in laatstgenoemd werk verzorgd door Mw. Dr. Wolewitsj, die ook een bloemlezing van Noordnederlandse novellen samenstelde (1973). Een andere Russische geleerde die over Nederlandse literatuur publiceert is Dr. Dantsjew; hij schreef o.a. een artikel over opstandsmotieven in Vondels *Lucifer* (*Inozemna filologia* 1969 nr. 19). In 1973 verscheen een boek over het Belgische drama (waarin o.a. de Nederlandstalige schrijvers Herman Teirlinck, Hugo Claus, Paul Willems en Tone Brulin behandeld worden); de auteur is Prof. Dr. Inna Sjoenaewa van het Instituut voor Vreemde Talen, die inmiddels is overleden.

De plaatsruimte laat niet toe hier de vele andere publikaties te vermelden die Dr. Osjjs noemt, handelend over de neerlandistiek in ruimere zin: Nederlandse geschiedenis, kunstgeschiedenis, film (Joris Ivens), filosofie enz. Hij noemt zelf zijn overzicht trouwens nog 'verre van compleet'. Zoals hierboven vermeld is de volledige tekst van Dr. Osjjs' verslag voor belangstellenden verkrijgbaar bij het secretariaat van de IVN.

Zweden (Mw. Fil. Lic. Ingrid Wikén Bonde, Lic. W.J.M. Verhaert)

In Zweden werd in de afgelopen drie jaar Nederlands als zelfstandig vak gedoceerd aan de universiteiten van Stockholm en Gotenburg; in Lund werd in de praktijk al vooruitgelopen op de zelfstandige status, die in september 1973 zou ingaan. Bovendien vormt aan deze drie universiteiten en die van Uppsala het Nederlands een onderdeel van de post-kandidaatsstudie Duits.

Op het pre-kandidaatsniveau wordt in het Zweedse hoger onderwijs gestudeerd volgens een puntensysteem. Bij regelmatige studie moeten 20 punten per semester behaald kunnen worden. Voor het 'grundexamen', dat voor de meeste studenten het einde van hun studie is, moeten ten minste 120 punten behaald zijn. Voor het vak Nederlands worden aan de universiteiten van Stockholm, Gotenburg en vanaf 1973-'74 Lund cursussen van 20 en 40 punten gegeven, aan die van Stockholm bovendien een van 60 punten. De cursussen van 20 en 40 punten verschillen meer kwantitatief dan kwalitatief; beide omvatten: algemene linguïstiek, Nederlandse taalkunde, literatuur en cultuur van het Nederlandse taalgebied (geschiedenis en 'actualiteiten'), alsmede mondelinge en schriftelijke, actieve en passieve taalvaardigheid. Het vereist natuurlijk nogal wat inspanning en een redelijke aanleg om in al deze onderdelen een goed resultaat te bereiken binnen een jaar of zelfs een half jaar, maar de eisen voor Nederlands verschillen principieel niet van die voor andere vakken. Wel is Nederlands uiteraard voor de gemiddelde Zweedse student een taal die hij niet op school geleerd heeft. In Stockholm - waar veel studenten naast hun studie nevenbezigheden hebben - slagen de meesten er niet in 20 punten per half jaar te behalen, in Gotenburg en Lund wel.

De Stockholmse cursus Nederlands van 60 punten is ten dele wel gericht op uitbreiding en verdieping van de in de cursussen voor 20 en 40 punten verworven kennis, maar biedt ook een zekere mogelijkheid tot meer zelfstandig werk en specialisatie. Er moet een scriptie van $\pm$ 20 bladzijden gemaakt worden over een vrij te kiezen onderwerp in

verband met de neerlandistiek. Momenteel wordt vooral aandacht besteed aan vergelijkingen tussen bepaalde sectoren van de Nederlandse en de Zweedse woordenschat.

De studenten die het 'doktersexamen' Duits willen afleggen ($\pm$ 4 jaar studie na het 'grundexamen') treffen in hun studiepakket ook Nederlands aan, als verplicht of vrijwillig onderdeel. Het doel van deze cursus is vooral de germanist in staat te stellen het Nederlands en de Nederlandse wetenschappelijke literatuur bij zijn studie van het Duits te betrekken. Passieve taalkennis, enig inzicht in de structuur en de geschiedenis van de Nederlandse taal en literatuur, alsmede enig begrip van de 'Stand der Forschung' zijn daarom hoofdvereisten.

In de verslagperiode werd het onderwijs in het Nederlands in Lund en Gotenburg verzorgd door Lic. W.J.M. Verhaert. In Uppsala en Stockholm doceerde tot 1972 Mw. Lic. Annie Stålbrand-Delfosse, met assistentie van Fil. Mag., later Fil. Lic. Ingrid Wikén Bonde. In 1972 werd het lectoraat van Mw. Stålbrand verdeeld tussen Mw. Wikén Bonde, die in Stockholm, en Lic. Christiane Beke, die in Stockholm en Uppsala werkzaam is. Als assistent vooral voor het aanvangsonderwijs in het talenpracticum, werd in Stockholm de Zweedse kandidaat Boerje Bohlin aangetrokken.

Om tenslotte een indruk te geven van de aantallen studenten: in Stockholm waren in het jaar 1972-'73 21 studenten voor verschillende niveaus van het zelfstandige vak Nederlands geregistreerd; het aantal studenten voor het doktersexamen Duits dat zich in dat jaar in Stockholm en Uppsala met Nederlands bezig hield bedroeg zes. In Gotenburg hadden zich eind juli 1973 15 studenten aangemeld om in het najaars-semester Nederlands als examenvak te studeren. In Lund studeerden in het voorjaar van 1973 5 personen voor 20 en 3 personen voor 40 punten, hoewel het vak toen officieel nog niet bestond.

Australie (Drs. N.F. Streekstra)

Van de Nederlandse studie aan de universiteiten van Australië kan op grond van de beschikbare gegevens het volgende samenvattende overzicht gegeven worden.

Aan de Australian National University in *Canberra* doceert Mw. W.L. Stokes als 'part-time lecturer and tutor'. De sectie Nederlands ressorteert onder de afdeling Germanic Languages. Er wordt een éénjarige cursus ('Dutch I') gegeven (5 uur per week) en een 'Dutch seminar course' voor studenten 'Indonesian Honours'. Het onderwijs

omvat grammatica, lezen en vertalen, schriftelijke en mondelinge taalbeheersing. Het aantal deelnemers aan de 'seminar Course' was gemiddeld 5; voor 'Dutch I' zijn de aantallen: 1971: 15, 1972: 6, 1973: 3. Deze sterke teruggang is waarschijnlijk te wijten aan het feit dat Nederlands niet als een tweejarige cursus ('sub-major') gegeven wordt. M.i.v. 1974 zal daarom 'Dutch II' worden ingevoerd, dat behalve de onderdelen van 'Dutch I' ook Nederlandse cultuurgeschiedenis, moderne literatuur, Fries en Afrikaans (1 trimester) omvat.

In *Clayton* (Melbourne), aan de Monash University, is Nederlands een vak in de afdeling Indonesische en Maleise talen. De docent is Mr. J. Muskens. Er wordt een éénjarige cursus gegeven (4 uur per week), vooral gericht op het verwerven van leeskennis van het Nederlands t.b.v. studenten die Nederlandse bronnen willen raadplegen bij hun Indonesische studie. Het aantal deelnemers varieerde van 1971 tot 1973 tussen 6 en 12.

Aan de University of *Melbourne* werd in de verslagperiode of een gedeelte daarvan onderwijs gegeven door: Prof. Dr. J. Smit, (Prof.) Dr. R.P. Meijer, Drs. G.A. Verheijden, Drs. N.F. Streekstra en Mw. J. Geursen. De sectie Nederlands is sinds 1972 een in hoge mate autonoom onderdeel van de afdeling Germanic Studies.

Er kan gestudeerd worden voor de graden B.A. (3-jarige cursus), B.A. Hons. (4-jarige cursus) en M.A. Voor de B.A.-studenten wordt 4 tot 6 uur college per week gegeven. Voor beide categorieën omvat het onderwijs grammatica, vertalen, mondelinge en schriftelijke taalbeheersing, moderne literaire teksten, literatuur- en cultuurgeschiedenis, Middelnederlandse en 17e-eeuwse teksten. Degenen die voor 'Honours' studeren moeten ook colleges volgen over speciale onderwerpen als daar zijn: Multatuli, W.F. Hermans, Marsman, Vondel en Huygens, de moderne roman, taalgeschiedenis, Gotisch, Oudnoors, t.g.-grammatica. Deze studenten maken bovendien een scriptie van enige omvang over een taal- of letterkundig onderwerp. De meesten van hen studeren voor Combined Honours, d.w.z. dat ze een combinatie van twee vakken hebben, bv. Nederlands en Duits. 'Pure Honours' (dus alleen Nederlands op Honoursniveau) kwam ook voor, maar moest in het kader van de bezuinigingen worden opgegeven.

Het aantal ingeschreven studenten voor B.A. en B.A. Hons. was in 1970: 42, in 1971: 39, in 1972: 40 en in 1973: 25. De teruggang is waarschijnlijk te wijten aan twee factoren: onzekerheid over de continuering van het vak en de verwachting dat in 1974 het collegegeld zal worden afgeschaft. Wat het eerste betreft: in 1972/73 is het voort-

bestaan van de sectie Nederlands inderdaad ernstig in gevaar geweest. Dat gevaar is inmiddels gelukkig bezworen, al moesten er enige beperkingen in het onderwijsaanbod worden doorgevoerd, vooral wat de speciale onderwerpen betreft.

Voor de M.A. studie worden geen colleges gegeven. Gedurende ongeveer 2 jaar werken M.A.-kandidaten aan hun M.A.-thesis. Er zijn momenteel 3 van dergelijke kandidaten.

Aan de University of Western Australia, *Nedlands* (Perth), is in de verslagperiode geen Nederlands gedoceerd.

Van de University of *Sydney*, waar de heer H.J. van der Heijden lecturer is en de sectie Nederlands tot de afdeling Indonesische en Maleise talen behoort, zijn geen verdere gegevens beschikbaar.

Indonesie (Mw. Drs. Sulastin Sutrisno, Drs. S.C. van der Ree)

Wat hier volgt is geen overzicht van het onderwijs van het Nederlands aan alle of de meeste Indonesische universiteiten, maar een kort uittreksel uit de verslagen van de twee bovengenoemde docenten, die beide de situatie aan hun eigen universiteit en enkele algemene aspecten van het Nederlands in Indonesië behandelen.

In 1950 is in Indonesië het Nederlands als bestuurstaal en ook als onderwijstaal op de overheidsscholen radicaal afgeschaft. Het werd als eerste vreemde taal vervangen door het Engels. Universiteitsstudenten die op school geen Nederlands gehad hadden bleken echter zeer gehandicapt. Allereerst is voor de historische aspecten van vrijwel elk vak passieve kennis van het Nederlands nodig: tot omstreeks 1955 is de in Indonesië bedreven wetenschap vastgelegd in het Nederlands, ook door Indonesische geleerden. Afgezien van die historische aspecten is leeskennis van het Nederlands onontbeerlijk voor een groot aantal vakken, waarvoor Nederlands de voornaamste of een belangrijke bronnentaal is: Indonesische taal- en letterkunde (ook die van de 'streektaalen' Javaans, Balisch enz.), Indonesische geschiedenis, Arabisch, islamologie en culturele antropologie. En niet in de laatste plaats de rechtsgeleerdheid, want de Indonesische wetgeving is grotendeels gebaseerd op de vroegere Nederlandse en nog steeds is het grondwetsartikel van kracht, dat in alle gevallen waarvoor nog geen nieuwe Indonesische wetten gemaakt zijn, de oude Nederlandse gelden. Er bestaan wel vertalingen in het Indonesisch van enkele wetboeken, maar die zijn vaak ondeugendelijk of onbegrijpelijk als men de originele tekst niet kan raadplegen.

Vandaar dat er de laatste jaren aan vele Indonesische instellingen van hoger onderwijs Nederlands wordt onderwezen, waarbij de nadruk wordt gelegd op passieve beheersing van deze taal ten behoeve van de studie in andere vakken. Zo staan er aan de Gajah Mada Universiteit in Yogyakarta, waar Mw. Drs. Sulastin Sutrisno en haar collega's werken, 2 uur Nederlands per week gedurende 3 jaar op het programma van de Juridische en de Filosofische faculteit. In de letterenfaculteit geldt dit voor de studierichtingen Indonesisch, Javaans en antropologie (3 jaar) alsmede archeologie en geschiedenis (5 jaar). De studenten voor wie dit onderwijs bedoeld is 'moeten in staat zijn zelf de bronnen te lezen en niet te snel genoegen te nemen met korte uittreksels of bescheiden diktaatjes in het Indonesisch samengevat en voorgekauwd door de docenten, wat helaas in de moeilijke afgelopen jaren onvermijdelijk was', zoals Mw. Sulastin schrijft. Er volgen momenteel op deze universiteit ± 850 studenten onderwijs in het Nederlands. De resultaten hangen nauw samen met de interesse, de ernst, de ijver, maar ook met het milieu van de deelnemers. Studenten wier ouders het Nederlands beheersen - Nederlands is in bepaalde Indonesische kringen nog steeds een status-taal - en die thuis Nederlandse boeken en tijdschriften aantreffen, zijn hun collega's die daarvan verstoken zijn ver vooruit.

Al met al is er een grote behoefte aan docenten Nederlands-alsbronnentaal, ook al omdat het niet alleen gaat om de studenten van nu, maar ook om hen die - ruwweg genomen - tussen 1950 en 1970 studeerden en noch op de middelbare school noch op de universiteit Nederlands geleerd hebben. Aan dit probleem wordt door de in februari 1970 heropgerichte sectie Nederlands aan de Universitas Indonesia te Jakarta allereerst op lange termijn wat gedaan. De voornaamste taak van de lectoren Drs. G.P.A. Termorshuizen (letterkunde en cultuur) en Drs. S.C. van der Ree (taalvaardigheid en taalkunde), bijgestaan door vier Indonesische docenten en vijf assisterende 'native speakers' uit de Nederlandse gemeenschap, is nl. het verzorgen van de hoofdvakstudie, met het oog op het vormen van docenten en vertalers voor de toekomst (momenteel 28 studenten). Daarnaast zijn ze belast met het onderwijs in het Nederlands als bijvak (in 1973 80 studenten) en als tweede taal, d.w.z. als keuzevak bij een doctoraal examen (een beperkt aantal, meestal van huis uit Nederlandssprekende studenten).

Naast deze drie taken is er de 'Pembina' (= voedster)-functie t.o.v. andere universiteiten. Deze bestaat uit bijscholing van het bestaande docentencorps (voorlopig alleen mogelijk in de vakanties), productie en toelevering van lesmateriaal, het geven van adviezen, het houden van

lezingen en zo mogelijk het leggen van contacten tussen verschillende docenten Nederlands-bijvak om enige coördinate te bewerkstelligen.

In dit kader paste bv. ook de vertaling door H.B. Jassin van de *Max Havelaar*, op initiatief van en begeleid door Drs. Termorshuizen, die tevens de inleiding en annotaties verzorgde. De vertaler kreeg de Martinus Nijhoffprijs in 1972; in juli 1973 verscheen de tweede druk van dit boek, een jaar na de eerste.

De heer Termorshuizen publiceerde in Indonesië ook een serie artikelen over stromingen en figuren uit de Nederlandse literatuur en hun invloed op de Indonesische letterkunde (verschijnt in boekvorm). Verder ging hij samen met de fotograaf Bert Vinkenborg *Terug naar Lebak*, waaruit een fototentoonstelling met toelichting resulteerde. Meer gegevens hierover zijn te vinden in *Ons erfdeel* 1973 nr. 4, in welk tijdschrift Termorshuizen geregeld publiceert over het Nederlands in Indonesië.

Korea (Drs. Young Bae Chah, Drs. J.C. Bleijerveld)

Nederlands wordt in Korea gedoceerd aan de Hankuk University of Foreign Studies te Seoul. Er waren in 1973 bij de Nederlandse afdeling 58 studenten ingeschreven, verdeeld over 3 jaren. De afdeling is nl. in 1971 opgericht en de studie duurt 4 jaar, evenals die in de andere afdelingen, zodat men aan het eind van de verslagperiode nog niet tot het laatste jaar gevorderd was. Het maximaal toegestane aantal studenten bedraagt voor het vak Nederlands 80 (een paar aantallen voor andere afdelingen ter vergelijking: Engels 380, Japans 200, Russisch 120, Duits 120, Thai 80). Het kost geen moeite het maximaal toegestane aantal te bereiken: elk jaar meldt zich een veelvoud daarvan voor het zware vergelijkende toelatingsexamen. Voor Nederlands meldden zich in januari 1973 215 studenten aan, waarvan er maar 20 konden worden toegelaten.

De Koreaanse neerlandici krijgen 12 uur college per week. Het onderwijs omvat de eerste twee jaren vooral lezen, oefeningen in het talenpracticum (waarvoor de taal cursus van A. Pescher-ter Meer en A.M. Fontein gebruikt wordt), grammatica en conversatie. In het derde en vierde jaar komen er o.a. als keuzevakken bij: kennis van land en volk (Nederland en België), actualiteiten, geschiedenis, literatuurgeschiedenis, Afrikaans en het lezen van politieke en economische teksten, ouder Nederlands proza en moderne poëzie.

Aan de Koreaanse student aangepast onderwijsmateriaal is natuurlijk

uiterst schaars: een Koreaanse grammatica van het Nederlands, een woordenboek(je), leesteksten met aantekeningen in het Koreaans bestaan nog niet. Er is echter een uitstekend geoutilleerd talenpracticum en de bibliotheek begint dank zij Belgische en Nederlandse steun te groeien.

Als docenten zijn in de afdeling Nederlands werkzaam: Drs. Young Bae Chah (hoofd van de afdeling), die Theologie studeerde aan de Theologische Hogeschool in Kampen; Drs. J.C. Bleijerveld, een Nederlander die Chinese taal- en letterkunde studeerde in Leiden, met Koreaans als bijvak; Dr. Bong Ho Son, oud-student in de filosofie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam; Mw. Kim-Koeck (part-time) een Vlaamse die in België een pedagogische academie doorliep. Wat de verdeling eigen land - Nederland - Vlaanderen betreft dus een ideale combinatie!

Verenigde staten van amerika (Prof. Dr. S.L. Flaxman, Prof. Dr. J.P. Snapper)

De beide rapporteurs van de neerlandistiek in de Verenigde Staten hebben uitvoerige verslagen ingediend, waarin de universiteiten waar Nederlands gegeven wordt, de docenten en de cursussen zo volledig mogelijk vermeld worden. De plaatsruimte laat niet toe dit alles in extenso weer te geven. Voor wat de universiteiten en de docenten betreft kan trouwens verwezen worden naar de door de IVN uitgegeven Docentenlijst. In het hier volgende korte uittreksel worden slechts enkele onderdelen uit de verslagen behandeld.

Prof. Dr. S.L. Flaxman doceerde in de verslagperiode aan drie New-Yorkse universiteiten. In het jaar 1971-'72 was hij gasthoogleraar in de Nederlandse taal- en letterkunde aan Columbia University. In het eerste semester van datzelfde jaar gaf hij taalonderwijs aan een groep van 16 studenten in het Program in Germanic Languages and Literatures van de Graduate School and University Center van de City University of New York. In het tweede semester behandelde hij Nederlandse letterkunde met 12 studenten. In het jaar 1972-'73 gaf hij in het eerste semester weer taalonderwijs, ditmaal aan 28 studenten in de Division of General Education van New York University, een private instelling, waar voor het eerst Nederlands gedoceerd werd. In het tweede semester las hij daar Nederlandse literatuur met een groep van 12 studenten. Laatstgenoemde colleges zouden voortgezet worden in 1973-'74.

Aan de andere kant van het Amerikaanse vasteland bekleedt Prof. Dr. J.P. Snapper aan de University of California, Berkeley, de 'Princess

Beatrix Chair of Dutch Language, Literature and Culture'. Er studeren ± 120 studenten Nederlands, waarvan een vierde deel als hoofdvak. De lijst van cursussen die gegeven wordt is bijzonder gevarieerd: Nederlands voor beginners en gevorderden - intensief Nederlands - Nederlandse compositie en conversatie - geschiedenis van de Nederlandse taal - Nederlandse literatuur in het Nederlands - Nederlandse literatuur in Engelse vertaling - Nederlandse cultuur en politiek - speciale onderwerpen uit de neerlandistiek (in werkgroepen of individueel) - intellectuele geschiedenis van Europa - wetenschappelijke geschiedenis van Europa - Nederlandse geschiedenis in de 17e eeuw - kunst uit de Barok - Middelduitse en Middelnederlandse taal en literatuur - vergelijking van Nederlandse schrijvers met die uit een ander literatuurgebied.

Behalve Prof. Snapper zijn er in Berkeley nog andere hoogleraren, binnen en buiten de Duitse afdeling, die colleges geven over neerlandistische of verwante onderwerpen, bv. Prof. Blake Lee Spahr (Middelnederlands en 17e-eeuws), Prof. Daniel Brink (linguïstiek), Prof. W.J. Bouwsma (geschiedenis), Prof. E. Sluyter (geschiedenis) en Prof. J.F. Staal (filosofie en linguïstiek).

Nog verder weg is de University of Hawaii, Honolulu, waar ass. Prof. Dr. Cornelia Niekus Moore neerlandistiek onderwijst. Ze geeft een éénjarige cursus in de Nederlandse taal, waarin verstaan, spreken en schrijven, maar vooral lezen aan de orde komen. Het doel is dat de deelnemers aan het eind van de cursus zelfstandig letterkundige en andere werken in het Nederlands kunnen lezen. Vooral studenten met Indonesische belangstelling volgen deze cursus.

Verder geeft Mw. Moore een college Nederlandse literatuur in vertaling, met de nadruk op de z.g. 'koloniale literatuur', d.w.z. werken die betrekking hebben op het voormalige Nederlands-Oost-Indië en het huidige Indonesië. Schrijvers van de 17e eeuw tot heden komen aan bod: Bontekoe, Multatuli, Augusta de Wit, Couperus, Dermout, Vuyk, Albers. Het algemene thema is: de invloed van een andere cultuur op een westerse schrijver en de weerslag daarvan in zijn letterkundig werk.

Tenslotte kunnen we de Amerikaanse neerlandistiek niet vaarwel zeggen zonder althans één publikatie uit de Verenigde Staten genoemd te hebben, en wel Prof. Dr. W.Z. Shelter's, *The pillars of society*, verschenen in 1972, waarin de auteur de Nederlandse cultuur in de loop der eeuwen bekijkt uit de gezichtshoek van de - nu steeds meer verdwijnende - 'verzuiling'.

Vergadering III
Dinsdag 28 augustus 1973
9.00 uur

Voorzitters: Dr. R.S. Kirsner (Los Angeles) en
Drs. N.F. Streekstra (Melbourne).
Onderwerp: T a a l k u n d e
Sprekers: Prof. Dr. J.G. Kooij (Leiden) over:
'Jan vraagt Piet als Jan Piet ziet, of: hoe leg ik woordvolgorde
uit?'
Dr. B.C. Damsteegt (Leiden) over:
'De onontkoombaarheid van het kompromis'
(spellingsproblematiek)

**Jan vraagt Piet als Jan Piet ziet, of: hoe leg ik woordvolgorde uit?
door prof. dr. J.G. Kooij
Rijksuniversiteit Leiden**

Dames en Heren,

Op dit vroege uur wil ik u een paar problemen voorleggen over woordvolgorde in het Nederlands. Met name zal ik, zoals ook aangekondigd, me bezighouden met de vraag hoe je die woordvolgorde aan sprekers van een andere taal moet uitleggen. Woordvolgorde is een omvangrijk onderwerp: ik zal me beperken tot een paar opvallende verschijnselen, te weten: de volgorde van werkwoord en complement bij het werkwoord (waarbij ik voor 't gemak ook reken het Direkt Objekt), en de volgorde van werkwoordelijke elementen onderling. Strikt genomen heb ik het meer over konstituenten-volgorde, of zinsdeelvolgorde, dan over woordvolgorde.

Waarom moet men hier bij het onderwijs aan leerlingen die Nederlands niet als hun moedertaal spreken speciale aandacht aan besteden? Het antwoord op deze vraag vereist geloof ik geen ingewikkelde theoretische beschouwingen. Uit uw praktijk zult u allemaal hebben ervaren wat men ook kan vaststellen bij vergelijking van heel gewone zinnen uit het Nederlands, het Engels, en het Frans: namelijk dat woordvolgorde in het Nederlands op enkele belangrijke punten zeer afwijkend is. Als we de zin nemen:

(1a) Ik heb Piet gisteravond in de bioskoop gezien

dan vallen er, in vergelijking met het Engels en het Frans, twee dingen op: (1e) de persoonsvorm *heb* en het deelwoord *gezien* zijn door een aantal konstituenten van elkaar gescheiden, (2e) het deelwoord kan wel meer naar voren staan, bv.

(1d) Ik heb Piet gezien gisteravond in de bioskoop

maar het kan niet voor het lijdend voorwerp staan, zoals in

(3) * Ik heb gezien Piet gisteravond in de bioscoop

En dat laatste is nu juist de volgorde die in het Engels, om ons daar nu verder toe te beperken, normaal is.

Dat moeten de studenten leren, en - om alvast op de zaak vooruit te lopen - ze moeten ook nog leren dat het in de bijzin weer anders zit met die volgorde. Hoe moeten ze dat leren? Door een systematische, contrastieve vergelijking met de taal die ze zelf spreken - dat is waarschijnlijk de beste methode. Daarvoor zijn wel twee dingen nodig. Ten eerste moeten die studenten dan enigszins in staat zijn over hun eigen taal na te denken, of tenminste een uiteenzetting kunnen volgen in eenvoudige grammatische termen. Op dat punt zullen uw ervaringen ongetwijfeld verschillend zijn, en niet altijd even gunstig. Maar ondanks de vele goede diensten die geprogrammeerde instructie en het talenpraktikum verrichten, ben ik toch van mening dat een dergelijke uiteenzetting *over* het taalsysteem dat de leerlingen moeten leren beheersen, van tijd tot tijd noodzakelijk is.

De tweede voorwaarde om iemand de woordvolgorde-regels bij te kunnen brengen is belangrijker: dat kun je alleen als je zelf weet hoe het zit, of je nu wel of niet een contrastieve methode gebruikt. Een aantal vuistregels, zoals 'deelwoord na het Objekt' kent iedereen, en een aantal dingen kun je opzoeken in de bestaande grammatika's. Zeker niet alles - ook niet in het boek van Van der Lubbe (1968) dat helemaal aan het volgorde-probleem gewijd is. En dan komt nog de belangrijkste vraag: wat is het beste uitgangspunt om die woordvolgorde uit te leggen, waar moet je beginnen, en wat moeten studenten in ieder geval weten? Ik ben niet in staat u op die vragen een eenvoudig en ondubbelzinnig antwoord te geven. Eén ding is, geloof ik, in alle gevallen, en ook bij verschillen van opvatting, aan te bevelen: ga voor een bepaald zinstype of constructie uit van één basisvolgorde, en behandel andere mogelijke volgordes zo systematisch mogelijk als variaties.

Laten we nog eens terugkeren naar het voorbeeld (1a). Twee regels zijn daar aan te illustreren: het lijdend voorwerp staat achter de persoonsvorm maar voor het deelwoord, en: het deelwoord kan door allerlei andere bepalingen nog verder van het voorwerp gescheiden worden, en helemaal achteraan de zin staan. Dat laatste is het karakteristieke verschijnsel dat bekend staat als 'tangconstructie' of 'Distanzstellung'.

Als we die volgorde, in (1a) nu even als uitgangspunt nemen, dan kunnen we aan (1a) - (1d) vervolgens laten zien dat het lijdend voorwerp *Piet* op drie verschillende plaatsen kan staan

(1a) Ik heb *Piet*'m gisteravond in de bioskoop gezien

(1b) Ik heb gisteravond *Piet*? 'm in de bioskoop gezien

(1c) Ik heb gisteravond in de bioskoop *Piet** 'm gezien

(1d) Ik heb *Piet*'m gezien gisteravond in de bioskoop

Wie zich op den duur vlot in een taal wil leren uitdrukken, moet niet alleen de onwrikbare regels kennen, maar ook de variatiemogelijkheden die - in dit geval - voornamelijk te maken hebben met contextuele verschillen en verschillen in nadruk. Bovendien kan men leerlingen dan al direkt vertrouwd maken met het idee van variabiliteit, en met het verschijnsel dat de volgorde van konstituenten in een taal als het Nederlands ook, en soms in hoge mate, afhankelijk is van wat men wel noemt de 'thematische' organisatie van de zin: de rangschikking, van links naar rechts, van informatieve eenheden. Het is, ongetwijfeld, vrijwel ondoenlijk daarvoor vaste regels te geven, in de zin van het opsommen van alle mogelijkheden. Zeker voor beginners is dat ook niet nodig, als men maar een paar voorbeelden bij de hand heeft. In dit geval zou men kunnen zeggen: het lijdend voorwerp kan op verschillende plaatsen staan, zolang het maar vóór het deelwoord blijft staan. Tenminste, als dat lijdend voorwerp een konstituent is zoals *Piet*, of *je broer*, of *de hele familie Jansen*. Als het een ongeaccentueerd pronomen is, zoals 'm, kan het alleen goed staan op de plaats direkt achter de persoonsvorm, zoals in (1a) en ook (1d). Ongeaccentueerde pronomina, die een context veronderstellen waarin iets of iemand al bekend is, hebben de neiging vooraan in de zin te staan - een tamelijk bekend verschijnsel, ook in andere talen. Daarmee kunnen we tegelijk laten zien dat het geen loze bewering is om te zeggen dat volgorde ook bepaald wordt door de context en door het type informatie dat de betreffende woorden en woordgroepen verschaffen. Voor de volledigheid kan dat verschijnsel van 'thematische organisatie' nogmaals gedemonstreerd worden aan (2a) - (2d): een nominale konstituent met een onbepaald lidwoord, kan - tenminste wanneer hij naar iemand verwijst - niet of heel moeilijk staan op de plaats vooraan in de zin waar het ongeaccentueerde pronomen 'm nu juist bij voorkeur staat:

(2a) * Ik heb een kennis gisteravond in de bioskoop gezien

(2b) Ik heb gisteravond een kennis in de bioskoop gezien

(2c) Ik heb gisteravond in de bioskoop een kennis gezien

(2d) Ik heb een kennis gezien gisteravond in de bioskoop

Een dergelijke, onbepaalde, nominale konstituënt, die iemand voor 't eerst noemt, en niet verwijst naar iemand die al eerder genoemd is, die dus relatief 'nieuwe' informatie bevat, staat bij voorkeur *niet* vooraan in de zin, tenzij, zoals in (2d), het deelwoord er onmiddellijk achter komt. Ook dat is nuttige informatie, niet alleen om geen fouten te maken in dit type zin, maar ook omdat vergelijkbare plaatsingsverschillen tussen ongeaccentueerde pronomina, bepaalde nominale konstituenten en onbepaalde nominale konstituenten, zich in allerlei zinstypes voordoen. Het enige geval waarin de drie types lijdend voorwerp op dezelfde plaats kunnen staan, is het geval waarin de kern-konstruktie voorop komt en de bepalingen achteraan: vergelijk (1d) en (2d). De konstituënt die de grootste vrijheid van plaatsing heeft is de bepaalde nominale konstituënt.

Dit is niet een uitputtende behandeling: onder andere over de plaatsing van de onbepaalde nominale konstituënt *een kennis* zou nog wel wat meer te zeggen zijn. Maar het is al iets, en het is niet onbelangrijk, omdat in een taal als het Engels zo'n konstituënt als *Piet* die vrijheden niet heeft, wat vermoedelijk samenhangt met de strikte plaatsingsregel voor het deelwoord in die taal.

Daarmee komen we dan weer terug bij de syntactische plaatsingsregels, waarmee ik dan bedoel: basis-regels die niet variëren met verschillen in context of informatie-rangschikking. Zolang het onderwerp voorop staat, tenminste, dus in de voorbeelden die we tot nu toe behandeld hebben, wordt de werkwoordelijke groep gesplitst en komt het deelwoord na het lijdend voorwerp. Dat het deelwoord niet noodzakelijk achteraan hoeft te staan blijkt uit (1d), (2d) en uit

(4) Ik heb geslapen gisteravond in de bioskoop

Bepalingen van plaats en tijd kunnen best na het deelwoord komen. Het zou makkelijk zijn, als we de regel konden geven: een aantal bepalingen kan ook achter het deelwoord komen, maar de voorwerpen, bijvoorbeeld het lijdend voorwerp, moeten er voor blijven staan. Maar dat is helaas niet juist, blijktens

(5) Ik heb gedroomd van een aardbeving gisteren

(6a) Ik heb geschreven aan het reisbureau

Een voorzetselvoorwerp (in (5)) en een Indirekt Objekt met voorzetsel

(in (6a)) kunnen wel achter het deelwoord staan. Vooral zin (6a) is in dit verband interessant, omdat de corresponderende zin

(6b) * Ik heb geschreven het reisbureau

waar het Indirekt Objekt niet door *aan* wordt voorafgegaan, onmogelijk is. Dat betekent dat plaatsingsmogelijkheden hier niet exclusief bepaald worden door zinsdeelfunctie of de relatie met het gezegde, die in (6a) en (6b) niet essentieel verschilt, maar door de vorm: voorzetselgroep of geen voorzetselgroep. Daar is ook alweer een algemenere konklusie uit te trekken, die met andere zinstypes kan worden geadstrueerd: voorzetselkonstituenten hebben grotere plaatsingsvrijheid dan in functie overeenkomende konstituenten zonder voorzetsel. De vuistregel die we moeten hanteren voor de plaatsing van zulke complementen bij het hoofdwerkwoord luidt dan: complementen bij het werkwoord (zoals voorwerpen, maar ook elementen zoals *thuis* in *hij is thuisgekomen*) staan vaak voor het deelwoord, maar Direkte Objecten, Indirekte Objecten zonder voorzetsel en niet-werkwoordelijke delen van scheidbaar samengestelde werkwoorden *moeten* er voor staan.

Dan zijn we er nog lang niet met de plaatsingsregel van het deelwoord, Vergelijk:

(7) ? Ik heb gezeten in de tuin

(8) Ik heb geluierd in de tuin

Zin (8), is, evenals zin (4) hierboven, goed Nederlands, maar zin (7) is dat nauwelijks: *ik heb in de tuin gezeten* is aanzienlijk beter. Als we uitgaan van het deelwoord op de laatste plaats, kunnen we zeggen dat verplaatsing naar voren mede afhankelijk is van de lexikale zelfstandigheid van het werkwoord, en van de mate waarin de voorzetselbepaling een complement is bij dat werkwoord. Men kan verdedigen dat *in de tuin* in (7) een bepaling van plaats is bij *zitten*, maar *in de tuin* in (8) een predikatieve plaatsbepaling die zowel bij *ik* als bij *luieren* hoort, en zich dus minder nauw bij het werkwoord aansluit. Vandaar dat men (8) kan parafraseren als 'ik heb geluierd toen ik in de tuin was'. Vergelijk ook

(9a) * Ik ben geraakt in de war

(9b) Ik ben geraakt in mijn hiel

Uitgaande van de volgorde die het meest karakteristiek en in veel gevallen het meest neutraal is, de volgorde met het deelwoord helemaal

achteraan, zoals in (1a), kunnen we aan deze voorbeelden al een paar elementaire volgorde-verschijnselen van het Nederlands demonstreren. Die hebben te maken met syntaxis; met semantiek; en met context; en met de verdeling van informatieve elementen over de zin, of, met een technische term, Topic-Comment verhoudingen. En dan heb ik het over twee dingen nog niet gehad: ten eerste over het betrekkelijke gemak waarmee andere konstituenten dan het Subjekt voorop kunnen staan, namelijk alle onderstreepte konstituenten in

(1a) Ik heb *Piet gisteravond in de bioskoop* gezien

en ten tweede over wat er mogelijk is bij zeer veel nadruk op een bepaalde konstituent. In zo'n geval zou *gezien* in (1a) ook voorop kunnen staan, en zou (7), hierboven, ook een acceptabele zin kunnen zijn.

Hoe men de behandeling van deze volgorde-verschijnselen ook wil aanpakken, het is waarschijnlijk verstandig om het niet allemaal tegelijk te doen - wat ik hier wel heb gedaan. Ik zou daar aan willen toevoegen: gebruik betrekkelijk eenvoudige voorbeelden, ga uit van een basisvolgorde, en behandel volgorde-regels die met syntaktische en semantische relaties tussen konstituenten te maken hebben, afzonderlijk van volgorde-regels die meer te maken hebben met Topic-Comment verhoudingen, of met emfase.

Het is, al lijkt het soms anders, zeker niet waar dat vrijwel alles kan wat volgorde betreft, en het is zeker ook niet zo dat, gegeven een of twee basis-regels, de rest alleen een kwestie is van context of van stijl. Het is niet zinvol iemand te vertellen dat *Gezien heb ik hem niet* 'net zo goed kan' als *Ik heb hem niet gezien*. Misschien het nuttigste advies is nog, om een aantal dingen weg te laten, die de leerlingen in een later stadium vanzelf wel zullen tegenkomen.

Goed. We nemen nu even aan dat de studenten een aantal basisregels over woordvolgorde in de hoofdzin hebben leren gebruiken en dat ze met name vertrouwd geraakt zijn met het verschijnsel dat in het Nederlands elementen die logischerwijze bij elkaar horen vaak niet bij elkaar staan:

(10) Ik *doe* het licht *uit*

(11) Ik *heb* het licht *uitgedaan*

(12) Ik *moest* het licht *uitdoen*

Vervolgens moeten ze dan leren dat in de bijzin de werkwoordelijke elementen die in de hoofdzin gescheiden kunnen worden, juist altijd

onscheidbaar zijn, en achteraan staan, dat persoonsvorm en deelwoord of infinitief van plaats kunnen verwisselen, dat het deelwoord en de infinitief van scheidbaar samengestelde werkwoorden in de bijzin weer gescheiden kunnen worden:

(10a) dat ik het licht *uitdoe*

(11a) dat ik het licht *heb uitgedaan/*
uitgedaan heb/
uit heb gedaan

(12a) dat ik het licht *moest uitdoen/*
uitdoen moest/
uit moest doen

Dit is tamelijk pervers, dat zal men moeten toegeven. De enige troost die men iemand kan geven die zich erover beklagt dat hij *dát* moet leren, is dat het *óók* moeilijk is om uit te leggen. Het is op zichzelf niet moeilijk om te vertellen dat in de bijzin de persoonsvorm onveranderlijk achteraan komt, en voorwerpen, bepalingen, en niet-werkwoordelijke delen van samengestelde werkwoorden daar dus voor komen. Daar valt namelijk niets aan uit te leggen, want dat is gewoon zo. Maar het is wel moeilijk te verkopen, omdat een zo systematisch verschil in volgorde tussen hoofdzin en bijzin hoogst ongewoon is. En dan is er bovendien nog de variabiliteit in de volgorde onderling van de werkwoordelijke elementen, en de (beperkte) scheidbaarheid van de samengestelde infinitief en het samengestelde deelwoord.

Eerst wil ik iets zeggen over die volgorde van hulpwerkwoord en hoofdwerkwoord in de bijzin. Hier doet zich een didactisch probleem voor van een heel andere orde, namelijk, dat er verschil van mening bestaat over de vraag wat nu gangbaar Nederlands is: *omdat hij het heeft gelezen*, of *omdat hij het gelezen heeft*. Er is beweerd (Stroop (1970) dat de zogenaamde rode volgorde - *heeft gelezen* - in de spreektaal weinig gangbaar is, maar wordt geschreven omdat 't wordt voorgeschreven, daarom als korrekt wordt beschouwd, en dus toch in de spreektaal wordt gebruikt. Ik heb redenen om aan te nemen dat het niet helemaal waar is dat de 'groene' volgorde - *gelezen heeft* - de natuurlijke is, en de rode kunstmatig. Een van die redenen is, dat voor sommige sprekers van het Algemeen Nederlands die groene volgorde bij infinitieven minder gebruikelijk is dan bij participia, en zeker als er meer dan twee werkwoordelijke elementen zijn. Op dit moment kan ik niet meer doen dan u naar beste weten laten zien hoe het met mijn

eigen Nederlands gesteld is. De zinnen (13a) en (13b) zijn voor mij allebei mogelijk:

(13a) dat hij de politie zou hebben gebeld

(13b) dat hij de politie gebeld zou hebben

Bovendien kan *gebeld* ook nog tussen *zou* en *hebben* in staan:

(13c) dat hij de politie zou gebeld hebben

en kunnen *zou* en *hebben*, als *gebeld* helemaal voorop staat, van plaats verwisselen:

(13d) dat hij de politie gebeld hebben zou.

Van de overeenkomstige zinnen met een infinitief:

(14a) dat hij de politie had willen bellen

(14b) ? dat hij de politie bellen had willen

(14c) ? dat hij de politie had bellen willen

(14d) ? dat hij de politie bellen willen had

is voor mij echter alleen de zin (14a) acceptabel. Nogmaals: ik ben me ervan bewust dat hier regionale en persoonlijke verschillen bestaan. Hoe groter die verschillen zijn, des te meer reden is er om niet te lang te dubben over de vraag wat 'goed' is en dus mag worden doorverteld. Belangrijker is hier ook de vraag: hoe kunnen we die volgorde-varianties systematisch uitleggen? Ook hier zou ik zeggen: ga uit van één volgorde. In dit geval komt daar het meest voor in aanmerking de volgorde waarin de werkwoordelijke elementen een logische reeks volgen: een aflopende (gerekend van het hoofdwerkwoord), dus: *bellen - gebeld hebben - gebeld hebben zou*, of een oplopende: *bellen - hebben gebeld - zou hebben gebeld*.

Voor mijn Nederlands, als ik me zo even mag uitdrukken. zou de regel dan luiden: het hoofdwerkwoord staat achteraan, de persoonsvorm vooraan: (13a).

Het hoofdwerkwoord kan helemaal naar voren worden geplaatst als het een deelwoord is, in een constructie met meer dan twee werkwoordelijke elementen: (13b). In dat geval kunnen de twee hulpwerkwoorden van plaats verwisselen: (13d); het deelwoord kan ook tussen de persoonsvorm en het andere hulpwerkwoord in staan: (13c). Het deelwoord wordt dus aangewezen als het verplaatsbare element, en de omdraaiing

van de twee andere werkwoordsvormen wordt als een aparte regel beschouwd, die afhankelijk wordt gemaakt van de verplaatsing van het participium. Op die manier hoop ik de volgorde-mogelijkheden iets doorzichtiger te maken en te voorkomen dat min of meer willekeurige permutaties gaan optreden met als resultaat onmogelijke opeenvolgingen zoals *hebben zou gebeld* of *hebben gebeld zou*. Deze volgordes kan ik vermijden, door uit te gaan van de reeks waar de persoonsvorm voorop staat, en de omdraaiing van *zou* en *hebben* alleen onder bepaalde omstandigheden toe te laten. Als voor u de volgorde-mogelijkheden principieel anders liggen, hebt u uiteraard een ander stel regels nodig, hoewel er ongetwijfeld altijd een aantal volgordes zijn die voor niemand acceptabel zijn. Het gebruiken van ten dele andere regels betekent verder ook niet, dat men het idee van één reeks als uitgangspunt hoeft te laten varen.

Als men de constructie die de meeste omzettingmogelijkheden biedt het eerst behandelt, kan men werkwoordsgroepen met minder mogelijkheden daarna vrij eenvoudig behandelen in termen van beperktere toepassingsmogelijkheden van dezelfde regels. Voor mij geldt dat direct voor de zinnen (14a) - (14d), waar zelfs de regel dat het hoofdwerkwoord ook helemaal vooraan kan staan al niet of nauwelijks opgaat. En op die manier zal men ook ontdekken - en dat kan men dan ook weer laten zien - dat sommige beperkingen niet te maken hebben met individuele of regionale verschillen, maar met de structuur van de werkwoordsgroep. Bij bepaalde hulpwerkwoorden ontbreken volgordemogelijkheden die er bij andere hulpwerkwoorden wel zijn. Vergelijk bijvoorbeeld:

(15b) dat hij overgeplaatst schijnt te worden

(15d) * dat hij overgeplaatst te worden schijnt

Ook voor de scheidbaarheid van het samengestelde werkwoord in de bijzin kan men regels opstellen. Als ik uitga van de oplopende reeks, krijg ik het volgende:

(16a) dat hij zal zijn *weggegaan*

(16b) dat hij *weg* zal zijn *gegaan*

(16c) dat hij zal *weg* zijn *gegaan*

dat wil zeggen: het niet-werkwoordelijk deel wordt verplaatst, bij voorkeur helemaal naar voren. Als ik uitga van de aflopende reeks,

dat wil zeggen, als ik het werkwoordelijk deel verplaats, krijg ik moeilijkheden, omdat ik dan uit

(17a) dat hij *weggegaan* zijn zal

zou krijgen, als ik het deelwoord naar achteren verplaats:

(17b) ? dat hij *weg* zijn zal *gegaan*

wat voor mij een ongebruikelijke volgorde is. Ook als dat voor u anders ligt laat zich hier uit konkluderen, dat men z'n uitgangsvolgorde zorgvuldig moet kiezen.

Men kan overigens die scheidbaarheid van samengestelde werkwoorden ook nog in een ander verband bekijken. De algemene regel is, dat in de bijzin de werkwoordelijke groep ondoordringbaar is, dat wil zeggen dat de werkwoordelijke elementen niet door andere elementen van elkaar gescheiden kunnen worden. Bekijken we nu de volgende zinnen:

(18) dat hij Piet had willen spreken

(19) dat hij koffie had willen zetten

(20) dat hij uit had willen gaan

(18a) * dat hij had Piet willen spreken

(19a) ? dat hij had koffie willen zetten

(20a) dat hij had uit willen gaan

(18b) * dat hij had willen Piet spreken

(19b) dat hij had willen koffiezetten

(20b) dat hij had willen uitgaan.

dan zien we dat de niet-werkwoordelijke delen van samengestelde werkwoorden deze ondoordringbaarheid doorbreken, en dat dat ook geldt voor combinaties zoals *koffiezetten*.

Zo langzamerhand zijn we dan toe aan de meest principiële vraag. We zouden, voor onze didactische doeleinden, één basisvolgorde kiezen, zoveel mogelijk. Maar: wat *is* de basisvolgorde van een taal als het Nederlands? Die van de hoofdzin? Of die van de bijzin? Is het *hij heeft Piet gezien*, of *dat hij Piet gezien heeft*, *hij zet koffie*, of *dat hij koffie zet*, *hij gaat uit*, of *dat hij uitgaat*?

Wat is de basisvolgorde van de werkwoordelijke elementen, en wat is de basisvolgorde van complement en werkwoord? De meeste grammatika's hebben daar een eenvoudig antwoord op. Men leert de volgorde van de hoofdzin eerst, en daarna leert men dat in de bijzin alles anders is: de persoonsvorm staat niet op de tweede plaats, wat voor het Nederlands zo typerend is (Merckens 1960), maar achteraan, met alle andere werkwoordelijke elementen; de voorwerpen staan vóór de persoonsvorm, en niet er achter, en de eigenaardig grote afstand die er kan bestaan tussen bijvoorbeeld een persoonsvorm en een deelwoord is opgeheven of tenminste veel kleiner geworden (waarbij men dan vaak vergeet te vertellen dat deze 'Distanz' vervangen wordt door een vaak heel grote afstand tussen onderwerp en persoonsvorm, wat voor sprekers van Engels of Frans minstens zo eigenaardig is). Tenminste één grammatika (Rijpma-Schuringa-Van Bakel 1969²²) heeft al verdedigd dat men, juist voor didaktische doeleinden, beter uit kan gaan van de volgorde van de werkwoordelijke elementen in de bijzin. De argumenten volgen gedeeltelijk al uit wat we hiervoor hebben gezien: in de bijzin staan de werkwoordelijke elementen die evident bij elkaar horen, ook inderdaad bij elkaar, en bovendien kan men ze dan zo rangschikken dat ze ook in een logische volgorde staan, zodat de structuur van de groep doorzichtiger is. Men kan daar nog andere argumenten aan toevoegen: als men uitgaat van de bijzinsvolgorde in de zinnen

(21) dat hij Piet gezien *heeft*

(22) dat hij koffie *zet*

(23) dat hij *uitgaat*

(24) dat hij het licht *uitdoet*

kan men de volgorde van de hoofdzin in één keer uitleggen door een eenvoudige regel, die het onderstreepte element verplaatst. Bovendien wordt de regel dat veel complementen en bepalingen ook in de hoofdzin voor het deelwoord of de infinitief van een samengesteld werkwoord moeten staan, ook doorzichtiger: als men uitgaat van de bijzinsvolgorde, is dat een kwestie van blijven staan: *dat hij Piet gezien heeft* - *hij heeft Piet gezien*. Maakt men, tenslotte, de leerlingen systematisch duidelijk dat alleen het laatste element verplaatst wordt, dan kunnen fouten zoals *dat hij het licht uitdoet* - * *hij uitdoet het licht*, vermeden worden.

Dat laatste argument ontleen ik aan een artikel van de Amerikaanse Germanist Helmut Esau, die deze aanpak voor het onderwijs in het Duits aan Engelstaligen verdedigd heeft in een artikel in het tijdschrift *Unterrichtspraxis*. (Esau 1972).

Dat is helemaal niet zo'n gek idee - en het komt dan ook niet uit de lucht vallen. Wat hier met name achter zit, is een opvatting in de transformationeel-generatieve syntaxis, die in het kort hier op neer komt (zie o.m. Koster 1973), dat de plaatsing en volgorde van zinsdelen en woordgroepen in het Duits en in het Nederlands het beste en het eenvoudigste te beschrijven is als men uitgaat van de woordvolgorde in de bijzin.

Nu kan dat best waar zijn, en het is ook best mogelijk dat dit uitgangspunt bruikbaar is voor het onderwijs aan anderstaligen, al was het daar niet om begonnen. Maar er worden in de verschillende publikaties waarin dit standpunt wordt verdedigd, mijns inziens twee fouten gemaakt. Ten eerste worden enige karakteristieke verschillen tussen het Nederlands en het Duits over het hoofd gezien. Ten tweede wordt uit de konklusie dat de volgorde onderwerp - complement - werkwoord, de eenvoudigste basis is voor de beschrijving van een aantal syntaktische verschijnselen, ten onrechte de konklusie getrokken dat het Nederlands, typologisch gesproken, een SOV taal is. Dat wil zeggen een taal waar de volgorde Subjekt-Objekt-Verbum - de bijzinsvolgorde - de basisvolgorde van het taalsysteem is, en de andere volgordes zijn afgeleid.

Wat dit tweede punt betreft: er zijn typologische en ook syntaktische argumenten die dit tegenspreken, en die er eerder op wijzen dat de bijzinsvolgorde, en de verschijnselen van onscheidbaarheid en reeksvorming die zich in de bijzin voordoen, archaïsch zijn en a-typisch. Ik heb daarover bij een andere gelegenheid iets gezegd (Kooij 1973) en ik ga hier nu verder niet op in.

Wat het eerste punt betreft: juist voor de volgorde van werkwoordelijke elementen is de bijzinsvolgorde in het Duits zo mooi, omdat in de meeste gevallen die werkwoorden in de Duitse bijzin keurig in een aflopende reeks staan, met de persoonsvorm achteraan. De persoonsvorm kan dan worden verplaatst om de juiste volgorde voor de hoofdzin te krijgen. Voor het Nederlands gaat dat in een aantal gevallen ook goed op, zoals we in de voorbeeldzinnen (21) - (24) hebben gezien (zie verder ook Koster 1973). Maar in andere gevallen gaat dat niet zo goed op. Als we de zin

(14) hij had de politie willen bellen

willen afleiden van een bijzin, op diezelfde manier, dan moet die bijzin er als volgt uitzien

(14e) dat hij de politie willen bellen had

wat niet kan, en als we (14) willen beschouwen als een omzetting van

(14') hij had de politie bellen willen

dan zullen we die zin toch altijd nog moeten afleiden van

(14d) dat hij de politie bellen willen had

wat voor een aantal mensen ook niet erg gangbaar is. Laat ik nog een ander voorbeeld nemen.

(25) Ich weisz, dasz er das Buch lesen können wird

is Duits, maar

(26) ? Ik weet, dat hij het boek lezen kunnen zal

is voor mij nauwelijks Nederlands. In drieledige werkwoordsgroepen is de volgorde in het Nederlands, wanneer het hoofdwerkwoord een infinitief is, heel vaak precies het spiegelbeeld van de Duitse:

(27) Ik weet dat hij het boek zal kunnen lezen

en die oplopende reeks is de volgorde van bijvoorbeeld het Engels, dat ongetwijfeld geen SOV taal is, maar een SVO taal. Men kan hier tegen in brengen, dat de 'Duitse' volgorde vaak wel mogelijk is als het hoofdwerkwoord een participium is, en dat men die volgorde dus toch wel als basisvolgorde kan nemen. Ik ben dat niet eens, omdat men dan voor twee soorten werkwoordsgroepen één uitgangsvolgorde zou gebruiken die voor een van de twee groepen niet reëel is, terwijl men, als men de oplopende reeks neemt, één volgorde heeft die in ieder geval voor beide groepen mogelijk is. Ik laat dan nog buiten beschouwing dat, in tegenstelling tot in het Duits, bij een drieledige groep met een voltooid deelwoord de persoonsvorm lang niet altijd achteraan komt, wat afdoet aan de kracht van het argument om van de aflopende reeks uit te gaan.

Ook in andere gevallen is er twijfel aan de bruikbaarheid van de bijzinsvolgorde. De hoofdzinsvolgorde

(28) Ik hoorde hem een liedje zingen

laat ongetwijfeld meer zien van de structuur van die zin, dan de bijzinsvolgorde

(29) dat ik hem een liedje hoorde zingen

waar het werkwoord waar *hem een liedje zingen* van afhankelijk is, *hoorde*, zich in het komplement heeft gedrongen.

Nu zou er niets tegen zijn, voor syntaktisch theoretische doeleinden, dit probleem te omzeilen door uit te gaan van een min of meer kunstmatige volgorde, bijvoorbeeld

(29a) * dat ik hoorde hem een liedje zingen

Hoewel in dit geval het verschil met de hoofdzinsvolgorde is opgeheven, kan zo'n abstrakt uitgangspunt, in 't geheel gezien, toch winst opleveren. Voor de zinnen die we daarnet hebben besproken, kan men dan ook van de aflopende reeks blijven uitgaan, ook al is die in een aantal gevallen kunstmatig omdat hij ook in de bijzin niet voorkomt. Ik weet niet, en ik kan ook niet zo gauw overzien, of dat voor een Nederlandse syntaxis de juiste beslissing is. Eerlijk gezegd heb ik de indruk dat men ook een heel eind komt met de oplopende reeks - en natuurlijkheid is óók een argument in de theoretische syntaxis.

Het is een heel andere vraag, of het uitgaan van zo'n gedeeltelijk kunstmatige volgorde didactisch juist is. En daar twijfel ik veel sterker aan. Men kan zoiets wel voor zichzelf op een papiertje schrijven, of op het bord voor leerlingen met een wat meer dan gewone belangstelling. Maar in het algemeen lijkt het me niet verstandig om studenten die toch al twee volgordes moeten leren, en überhaupt moeten leren dat er verschil in volgorde is tussen hoofdzin en bijzin, dat uit te leggen aan de hand van een derde volgorde, die in een aantal gevallen niet voorkomt, of ongebruikelijk is of stilistisch gemarkeerd.

Wat men natuurlijk wél kan doen, juist met het oog op de didaktiek, is, de werkwoordelijke groep bij elkaar houden, zoals dat in de bijzin het geval is, en daarna de regel geven voor de plaats van de persoonsvorm in de hoofdzin: *dat hij Piet heeft gezien - hij heeft Piet gezien; dat hij uitgaat - hij gaat uit*. Dit heeft inderdaad het voordeel dat men dan, zoals in de eerste zin, het Direkt Objekt op z'n juiste plaats heeft, vóór het deelwoord, en dat men van de scheidbaar samengestelde werkwoorden zoals *uitgaan* in de tweede zin, de vorm heeft die aansluit bij de lexikale vorm. Het is opvallend dat alleen in de bijzin de finiete werkwoordsvorm, (*dat hij*) *uitgaat*, de vorm heeft die overigens alleen in nominale vormen van het werkwoord voorkomt. Dat pleit, zou ik zeggen, juist *tegen* de opvatting dat die bijzin, typologisch of syntaktisch-theoretisch, de basis is. Maar didactisch lijkt me er weinig tegen om hier gebruik van te maken.

U ziet: een definitief antwoord op de vraag: van welke volgorde moet ik nu uitgaan, kan ik u niet geven, zelfs niet voor de paar pro-

blemen die we hebben besproken. Ik heb wel enige suggesties, maar ik kan me voorstellen dat u, na alles gehoord te hebben, toch maar van de hoofdzinsvolgorde blijft uitgaan, of dat u zelfs liever van de Engelse volgorde uitgaat:

(30) * Hij heeft gezien Piet

om tenslotte ook uit te komen bij

(30a) Hij heeft Piet gezien

(30b) dat hij Piet heeft gezien

Ik hoop wél, dat ik u een paar ideeën aan de hand heb kunnen doen over de manier om woordvolgorde uit te leggen: door van één basisvolgorde uit te gaan, door te zoeken naar de volgorde die daar didactisch en syntactisch het meest geschikt voor is, en door de regels voor de variaties en veranderingen in de volgorde zo systematisch en expliciet mogelijk op te stellen. De woordvolgorde van het Nederlands is gekompliceerd, en zelfs hybridisch, maar dat is nu eenmaal zo. En ook omdat hij interessant is, en het Nederlands zo wendbaar maakt, zullen we al die moeite toch maar moeten doen.

Literatuur

- Esau, Helmut, 1972, 'A new approach to the teaching of word order in elementary German'. Verschijnt in *Unterrichtspraxis*.
- Kooij, J.G., 1973. *Is Nederlands een SOV taal?* Amsterdam: Noord-Hollandische Uitg. Mij.
- Koster, J., 1973. 'Dutch as an SOV language'. In Kraak (ed), *Linguistics in the Netherlands 1972-1973*. Van Gorcum: Assen/Amsterdam, 1975.
- v.d. Lubbe, H.F.A., 1968³. *Woordvolgorde in het Nederlands*. Assen: Van Gorcum-Prakke & Prakke.
- Merckens, P.J., 1960. 'De plaats van de persoonsvorm: een verwaarloosd codeteken'. *NTg* 53, 248-54.
- Rijpma/Schuringa/Van Bakel, 1969²². *Nederlandse spraakkunst*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Sassen, A., 1963. 'Endogeen en exogeen taalgebruik'. *NTg* 56, 10-21.
- Stroop, J., 1970. 'Systeem in gesproken werkwoordsgroepen', *Taal en Tongval* 22, 128-47.

**De onontkoombaarheid van het kompromis door Dr. B.C.
Damsteegt
Rijksuniversiteit Leiden**

Toen ik de secretaresse van uw kongres de titel van mijn voordracht mededeelde, nu twee of drie maanden geleden, verkeerde ik in de veronderstelling dat ik deze later nog met een ondertitel zou kunnen aanvullen. Zonder ondertitel is de woordgroep die thans in het programma voor of achter mijn naam staat, ál te weinig zeggend. Kompromissen worden op ieder terrein gesloten en dat ze soms onontkoombaar zijn, heeft ieder wel eens ervaren, zeker iedereen die onderwijs geeft en met nog meer zekerheid iemand die onderwijs geeft in het ndl. aan buitenlanders. Ik wil daarom beginnen met het terrein waarop het woord kompromis hier betrekking heeft, te begrenzen tot dat van de nederlandse taalkunde en, nog nauwer afgebakend, tot dat van de spelling.

Het was mij bekend, dat het bestuur van de IVN onder zijn leden een enquête had gehouden over de verschillende voorstellen en ideeën over spellingwijziging, maar toen ik, mede daarom, mijn keuze op dit onderwerp bepaalde, wist ik nog niet, dat van de 260 docenten slechts 40 antwoorden waren binnengekomen, ongeveer 15%. Dit wijst niet op een grote actieve belangstelling voor spellingvraagstukken en de wens, in een van de antwoorden uitgesproken: 'Graag een spellingdag op het 5de Colloquium' biedt maar weinig tegenwicht, zolang het de wens van een enkeling is. Misschien had ik het bestuur moeten berichten, dat ik onder deze omstandigheden maar van het woord zou afzien of had ik een ander onderwerp moeten kiezen, maar het bleek me uit sommige reacties op de enquête, dat ook in uw kring op meer dan één punt verduidelijking van de problematiek van nut kan zijn. Ik verwacht die, eerder dan van mijn voordracht zelf, van de discussie, die naar ik hoop, daarop zal volgen. Punten waarop wij met elkaar van mening kunnen verschillen, zijn er te over.

Ook buiten uw kring is de aandacht voor de spelling minder manifest.

Nu het gevaar dat de Belgische en Nederlandse regering een voorstel tot spellingwijziging zouden indienen - in België moet daarvoor de Vlaamse Kultuurraad worden ingeschakeld, in Nederland het parlement - niet meer akueel is, is de polemiek in kranten en periodieken vrijwel verstomd. Een enkel ingezonden stuk trok onlangs in de NRC nog mijn aandacht, omdat de schrijfster, een Belgische, zich maar nauwelijks kon voorstellen, dat de voorstanders van de spelling *kultuur* daarvoor andere dan nazistische motieven hebben en juist zaterdag jl. bond een voorstander van spellingherziening nog eens de strijd aan met de journalist K.L. Poll, een geduchte tegenstander ervan. Maar dit zijn thans uitzonderingen, terwijl enige jaren geleden de knipselkrant van het ministerie van O. en W. met spellingstukken volstond. De Aksiegroep Spellingvereenvoudiging 1972, opgericht met het doel in een jaar tijds het minimumprogramma Dit minimumprogramma konformeert zich wat de bastaardwoorden betreft met de *Eindvoorstellen* van de BWC (zie aant. 15), met uitzondering van de spelling van de *lie*, waarvoor de Aksiegroep de later besproken regeling-Verschueren wenst. Verder wilde de Aksiegroep een *t* schrijven waar men een *t* hoort, de *ei* vervangen door *ij* en de *ou* door *au*. van de ANOF, de VON, de VWS en de sekte Nederlands van Levende Talen dicht bij de verwezenlijking te brengen, heeft zich aan de gestelde termijn gehouden en zich in het begin van dit jaar opgeheven zonder het gestelde doel bereikt te hebben.

De laatste grote ondernemingen waren het spellingnummer van De Gids in het voorjaar van 1972, de verzamelingen brieven en uitspraken over de spelling die door Craeybeckx gepubliceerd is, een artikel van Drs. J.H.L. Mols, een artikel van W. Couvreur en een boekje van Cohen en Kraak. Over elk hiervan een enkel woord.

De redactie van De Gids laat voor- en tegenstanders aan het woord. Het nummer opent met een historisch opgezet artikel kontra van Stuiveling, dat besloten wordt met 10 deels provocerend geformuleerde stellingen. Stutterheim, zoals altijd gedistantieerd en zakelijk over de spellingkwesties oordelend, heeft *Beschouwingen over orthografie en orthografitis* bijgedragen. Gerlach Royen had de ziekte ontdekt en een naam gegeven. Stutterheim beschrijft de symptomen als volgt: 'De orthografitis is een ziekte, die op den duur epidemische vormen aanneemt; die godsdienstige, politieke en andere groeperingen en ook min of meer loslopende individuen aantast en hen dwingt, met behulp van een boek, een brochure, een artikel of een ingezonden stuk over de spelling, agressieve driften uit te leven en domheid, kwade trouw, haat en blinde bezetenheid tot uitdrukking te brengen. Soms openbaren de symptomen zich plotseling middenin een overigens rustig en redelijk betoog. Dan begint de patiënt tussen taal en spelling wild heen en weer te springen of vertrapt alles tot een onaangename brij. Dan heeft het beginsel van de toereikende grond geen enkele macht meer over zijn

geest en is hij vergeten dat men alvorens zijn mening aan het papier toe te vertrouwen iets onderzocht en over iets nagedacht moet hebben' De Gids, jrg. 135 (1972), afl. 3 (p. 169-264), p. 181.. Het artikel dat W.F. Hermans aan dit nummer heeft bijgedragen, doet duidelijk blijken dat ook de zeer intelligenten niet immuun zijn voor de bacillen die Royen en Stutterheim hebben ontdekt. Met de vermelding van een helder geschreven beschouwing van Annie Romein-Verschoor, die een aantal argumenten tegen herziening aan een rustige kritiek onderwerpt, en twee informatieve artikelen over de spelling van het engels en het Duits moet ik volstaan. Ik heb u misschien toch al te lang bezig gehouden met een publikatie die althans velen van u wel gelezen zullen hebben.

In 1972 ook mengde de Antwerpse burgemeester Lode Craeybeckx zich plotseling in de spellingstrijd. Op het terrein van taal en spelling is hij, voor zover ik kan nagaan, volslagen onkundig, maar het gezag van zijn leeftijd en zijn lange politieke loopbaan én zijn energie en organisatievermogen maken hem blijkbaar óók in spellingzaken tot een graag gevolgde leider. Hij slaagde erin getuigenissen te verkrijgen, tezamen een 150 bladzijden druks, van tegenstanders van de spellingherziening, die voor het merendeel hun ondeskundigheid op gênante wijze aan het licht brengen Lode Craeybeckx, *Sluipmoord op de spelling*, Amsterdam-Brussel 1972.. Een enkele bijdrage die een genuanceerd standpunt tot uiting brengt of een redelijke argumentatie bevat, staat er wat verdwaald tussen. Voor het overgrote deel zijn het emotionele uitingen, die een uitgebreide scala te zien geven van de symptomen van de orthografitis. Marc Galle heeft voor het boekje, dat getiteld is *Sluipmoord op de spelling*, een *Ten geleide* geschreven, dat hij besluit met de zin: 'Dat Lode Craeybeckx erin is geslaagd een grote meerderheid voor zijn actie te winnen, strekt hem tot eer' A.w., p. 17.. Ik laat deze zin, gezien het gehalte van de meeste bijdragen, voor wat hij is, maar ik kan niet nalaten op te merken dat het Craeybeckx allerm minst tot eer strekt, dat hij de overleden taalkundige J.A. Meijers, vroeger medewerker aan De Groene, door het citeren van enkele uitlatingen over het verschil in woordgebruik tussen Noord- en Zuid-Nederland ook onder zijn bondgenoten rangschikt lb., p. 83.. Wie maar iets van de publikaties van Meijers over de spelling heeft gelezen - ik noem alleen zijn boek *Het spellingdrama* J.A. Meijers, *Het spellingdrama, Een poging tot relativering*, Amsterdam 1967 (met bibliografie). - weet dat hij voor de *Sluipmoord* van Craeybeckx geen goed woord over zou hebben.

Ik acht mij ontslagen van de taak uitvoeriger op deze publikatie in te gaan, omdat Prof. W. Couvreur uit Gent dit al heeft gedaan in een zeer grondig artikel in *Wetenschappelijke Tijdingen* W. Couvreur, 'Sluipmoord op de spelling' in *Wetenschappelijke tijdingen* 31 (1972), nr. 5.. Dit artikel is meer dan een recensie: Couvreur geeft een gedegen gedocumenteerd

overzicht over de werkzaamheden op het terrein van de spelling, hoofdzakelijk sinds de instelling van de Nederlands-Belgische Commissie voor de spelling van de bastaardwoorden. Deze commissie wordt in het vervolg aangeduid met de afkorting BWC of als 'de commissie Pée-Wesselings', zoals zij in de pers veelal wordt genoemd. in 1963. Hij stelt daarin ook een aantal niet, of slechts aan zeer weinigen, bekende feiten vast met betrekking tot de adviezen die in België door de beide Vlaamse akademies over het werk van de BWC zijn uitgebracht. Het is vooral daardoor een publikatie geworden die niemand die zich in de spellingzaken goed wil oriënteren, kan overslaan.

Dit laatste geldt trouwens ook voor het artikel van Drs. J.H.L. Mols, *De samenwerking tussen Nederland en België op het gebied van de spelling* Verschenen in *Vijfentwintig jaar Cultureel Verdrag*, een speciaal nummer van *Uitleg, Weekblad van het Departement van Onderwijs en Wetenschappen*, p. 14-26. Dit nummer, dat in 1971 verschenen is, is niet gedateerd.. De auteur, de thans overleden sekretaris van de BWC, had toegang tot alle officiële stukken en beschikkingen en heeft daarvan gebruik gemaakt om de politieke geschiedenis van de spelling te beschrijven van het eind van de 18e eeuw af. Op de problematiek van de spelling gaat dit artikel echter niet in.

Dat is anders met de brochure die A. Cohen en A. Kraak onder de repeterende titel *Spellen is spellen is spellen* Den Haag 1972. in het licht hebben gegeven. Zij pleiten voor wetenschappelijk onderzoek van de relaties tussen gesproken en geschreven taal en tussen de spellingmoeilijkheden en de spellingdidaktiek. Eerst als in voldoende mate onderzoeksresultaten beschikbaar zijn, kan een verantwoorde beslissing over de spelling tot stand komen, menen zij. In het vervolg van mijn voordracht zal ik nog meermalen naar deze publikatie verwijzen.

In 1973 heeft er rust geheerst op het terrein van de spelling, een rust die het nog steeds verschijnende blaadje van de VWS niet kan verstoren. De onderwijsorganisaties hebben blijkbaar andere zaken aan het hoofd gehad en trouwens, tijdens perioden van ministerwisseling en kabinetsformaties heeft het geen zin de kwestie van de spellingherziening naar voren te brengen. Bovendien vragen tal van andere moeilijkheden de aandacht van de betrokken ministers, als ze eenmaal op hun post zitten en zolang ze daar zitten. In dit opzicht is het nu een gunstig ogenblik om in alle rust de zaken nog eens te overwegen. Van de veelheid van aspecten die daarbij in beschouwing genomen kunnen worden, zal ik er in het volgende slechts enkele onder uw aandacht kunnen brengen. Daarbij zal ik u geen verslag kunnen uitbrengen van recent wetenschappelijk onderzoek, omdat mij daarvan niets bekend is. Het wordt een bespreking van een aantal controversiële punten, zoals die zich voordoen aan iemand die zich in de praktische mogelijkheden van

spellingvereenvoudiging verdiept. Het zijn, als ik het zo zeggen mag, mededelingen uit het veldwerk op het terrein van de spelling. U zult mij daarbij ten goede willen houden, dat ik mijn verleden als lid van de BWC - een onafgesloten verleden trouwens - niet kan vergeten. Dit wil echter niet zeggen, dat u een pleidooi voor of tegen te wachten staat. Liever dan een bepaalde mening te verkondigen wil ik de problematiek uiteenzetten. Daarbij zal ik graag ingaan op een aantal antwoorden en reacties op de enquête van uw bestuur. De meningsvorming laat ik daarna aan u zelf over.

Een van de eerste vragen die men zich stellen moet, is of het wel wenselijk is tot spellingverandering over te gaan, want hoe men het ook beziet: spellingwijziging is altijd een ernstige ingreep. Uit het verleden is genoegzaam bekend, welk een stortvloed van emotionele reacties er los komt. Bovendien brengt een enigszins ingrijpende spellingwijziging voor de gemeenschap als geheel grote kosten met zich mee. Men zal zich daarom altijd moeten afvragen, of de voordelen tegen de nadelen opwegen.

Zoals gewoonlijk is de drang tot spellingherziening uitgegaan van het onderwijs en wel zeer spoedig na het verschijnen van de Woordenlijst 1954 (het 'groene boekje') *Woordenlijst van de Nederlandse taal*, samengesteld in opdracht van de Nederlandse en de Belgische regering, Den Haag 1954.. Het ging hierbij toen nog uitsluitend om wijzigingen in de spellingregeling van de bastaardwoorden en om de schrijfwijze van de tussen-*n* en-*s* in samenstellingen. De regeling van de Woordenlijst bleek voor het onderwijs en met name voor het lager onderwijs, te veel moeilijkheden met zich te brengen. Dat deze regeling weinigen bevredigt, kan ook thans nog worden vastgesteld. Van de 40 leden van uw vereniging, die op de enquête hebben geantwoord, geven er 33 een negatief antwoord op de vraag, of zij de thans geldende spelling, die van het groene boekje, gehandhaafd willen zien. Stuiveling, die bepaald niet van sympathie voor spellingwijziging verdacht kan worden, noemt in *De Gids* de spelling van de bastaardwoorden, zoals die in de Woordenlijst 1954 voorkomt 'een arbitrair systeem dat wetenschappelijk onhoudbaar en maatschappelijk onbruikbaar is, een indeling in vier groepen: woorden met alleen vernederlandste spelling; woorden met bij voorkeur vernederlandste spelling maar desgewenst de oorspronkelijke; woorden met bij voorkeur de oorspronkelijke spelling maar desgewenst de vernederlandste; woorden met alleen de oorspronkelijke spelling. En dit alles niet als een richtlijn voor de goegemeente, maar als een verplichting voor ambtenaren en docenten. Wie het goed wil doen, althans in functie, moet om de haverklap het groene boekje

te hulp roepen' A.w., p. 179.. Het is overigens een daad van eenvoudige rechtvaardigheid, hier vast te stellen dat de Woordenlijstcommissie niet schuldig staat aan de verplichting tot het gebruik van de voorkeurspelling; die is ingesteld door de ministers van onderwijs. Zelfs Craeybeckx moet erkennen: 'Het enige wat uit alle debatten die plaatshadden als een positief gegeven naar voren schijnt te komen is het unanieme verlangen dat de spellingvormen die het "groene boekje" aan de vrije keus heeft overgelaten, zullen worden vervangen door een terdege verantwoorde eenheidspelling' Craeybeckx, a.w., p. 45.. Terloops zij opgemerkt dat hij dit laatste woord met één s schrijft, wat bepaald niet terdege verantwoord is.

In ons land waren zeer velen al veel eerder deze mening toegedaan. Het besef dat de Woordenlijst met de daaraan gekoppelde verplichting tot het gebruik van de voorkeurspelling voor het onderwijs geen zegen was, werd zeer snel levendig. Het was voor kritisch denkende leerlingen niet aanvaardbaar, dat spellingen die zij in hun woordenboek konden vinden en in boeken of kranten - daarin op de advertentiepagina's, want de redakties sloten zich bij de voorkeurspelling aan - lezen konden, op een examen fout gerekend konden worden. Er is op gewezen dat er ook vóór 1954 keuzevormen voorkwamen, *philanthroop* naast *filantroop*, *rhythme* naast *ritme*, maar dit betrof slechts enkele grafemen in een gering aantal woorden.

Gevolg gevende aan de aandrang van de zijde van de onderwijzersorganisaties zetten de Nederlandse en de Belgische regering in 1956 de eerste bastaardwoordencommissie aan het werk, voor België onder voorzitterschap van De Vos, voor Nederland onder het mijne. De commissie kreeg een beperkte opdracht: zij moest nagaan 'welke bastaardwoorden in aanmerking komen om op de scholen, zowel in België als in Nederland, uitsluitend in de progressieve spelling te worden geschreven'. De Woordenlijst was echter sacrosanct; er mochten geen veranderingen in aangebracht worden, geen keuzevormen geschrapt geen nieuwe vormen opgenomen. Het gezag ervan was nog vrijwel onaangetast en het was in die tijd nog ondenkbaar dat een nieuw reisbureau een lichtreklame op z'n gevel zou plaatsen met het woord *reisburo*, zoals ik kort geleden zag, om daarmee twee dure letters en kostbare ruimte te sparen. Ieder kan dit toevallige voorbeeldje trouwens met talrijke aanvullen en niet alleen uit de geschriften van maatschappijkritische groeperingen.

De commissie Damsteegt-De Vos diende na een jaar een rapport in, waarover ik straks nog een enkele opmerking zal maken, dat niet de

goedkeuring van de vaste commissie van advies kon verkrijgen. Het probleem werd terug verwezen naar de Woordenlijstcommissie.

Daar heeft men toen nagegaan of het niet mogelijk was de zaak te redden met een simpele ingreep in de Woordenlijst. Het is een denkbeeld dat later ook nog is geopperd door sommigen die meenden dat de situatie zoals die nu nog bestaat, onhoudbaar is, maar die tegenstander zijn van een ver gaande herziening van de spelling van de bastaardwoorden. Men denkt dan aan hetzij het mechanisch schrappen van alle keuzevormen, zodat alleen de zg. voorkeurspellingen zouden overblijven, onverschillig of deze nu konservatief dan wel progressief zijn, hetzij aan het konsekvent voorschrijven voor onderwijs en ambtelijk gebruik van de thans in de Woordenlijst voorkomende progressieve vormen. Beide mogelijkheden zijn onderzocht door de Woordenlijstcommissie en beide zijn ze als onuitvoerbaar verworpen.

De oorzaak daarvan ligt in de Woordenlijst zelf en in het bijzonder in de omstandigheid dat de voorkeursvormen zijn aangewezen op grond van criteria die onvermijdelijk tot een onberekenbare grilligheid moesten leiden. Het is eveneens volslagen onberekenbaar, waarom bij het ene woord wel een vernederlandste vorm is opgenomen en bij het andere niet. Ik wil dit met enkele voorbeelden toelichten.

Het eenvoudig schrappen van de keuzevormen zou leiden tot tegenstellingen als de volgende:

classicisme naast *klassiek*, *klassikaal*
cartotheek naast *karteren*
demarcatie naast *demarkeren*
quantum naast *kwantiteit*
catalogus, *catastrofe* naast *katalysator*, *katalyse*
direct, *directie*, *reductie* naast *produkt*, *produktie*
compleet naast *komplot*
coloratuur naast *koloriet* en *kolorist*.

Bovendien zou dit procédé elke voortgezette vernieuwing verhinderen en talrijke in de laatste jaren geaccepteerde spellingen van het type *direktie*, *reklame*, *reduktie*, *kultuur* enz. onmogelijk maken.

Schrapping van alle konservatieve spellingen leidt eveneens tot onaanvaardbare diskrepanties. *Kanneleren* zou naast *cannelure* komen te staan, *klementie* naast *clematis*. *Konrektor* zou met *k's* moeten, maar *doctor* met een *c*. Het zou *koepou* zijn naast *couperen*; *kureren* zou

met een *k* moeten, maar *curator* niet; *kuratele* daarentegen weer wel. Zo zou ook naast *kanonizeren* met een *k* *canon* met een *c* blijven staan. Samenstellingen met *contra* (*contrabas*, *contrapunt*) zouden een *c* krijgen, maar de verborgen samenstelling *kontrole* een *k*, evenals trouwens *kontrariëren* en de samenstellingen met *kon-*. Op de laatste zouden de via het Frans ontleende woorden *concupine*, *conclave* en enkele andere weer een uitzondering vormen, evenals trouwens *conform* en *conformist*. *Queue* ('rij') zou gehandhaafd blijven naast (*biljart*) *keu*; *quitte* zou echter plaats maken ten gunste van *kiet*, hoewel *acquit* niet als 'akkiet' geschreven zou mogen worden. De spelling *kado* zou weer verdwijnen.

Als we even van de *c/k*-woorden afstappen, zien we dat *koeplet* en *koepon* met *oe* geschreven zouden worden, maar *retour* en het subst. *retourtje* met *ou*. *Parkoers* en *vermoet* zouden een *oe* krijgen, *route* en *routine* echter *ou* houden.

Mysterie zou met *y* geschreven moeten worden, maar *ritme* en *sillabe* met *i*; *dynamo* en *gymnastiek* met *y*, maar *giroskoop* met *i*; *timpaan* zou een *i* krijgen, maar *xylofoon* blijft met *y*.

Al deze betrekkelijk willekeurig gekozen voorbeelden maken wel begrijpelijk, dat de genoemde commissies voor een normalisatie of 'omkering' van de Woordenlijst terugdeinsden.

Er is natuurlijk nog een ander alternatief: dat van de volkomen vrijheid van spelling van de bastaardwoorden. Dit wordt echter door slechts weinigen als ideaal gezien. Het zou tot verwarring leiden als iedere ambtenaar zijn eigen keuze zou doen uit de hem ten dienste staande mogelijkheden en vooral als iedere school of misschien ook een individuele leraar of onderwijzer zijn eigen modificaties zou gaan onderwijzen. Een terugkeer tot spellingeenheid kan alleen worden bereikt door een herziening van de Woordenlijst 1954 en of deze kan wachten tot na jaren en jaren wetenschappelijk onderzoek enige resultaten heeft opgeleverd, is een vraag van onderwijsbeleid en - niet te vergeten - helaas ook van politiek beleid.

Sommigen uwer hebben in hun beantwoording van de enquête spellingwijziging afgewezen, omdat die het internationale prestige van het ndl. zou schaden. Dit geldt dan in het bijzonder het prestige dat onze taal geniet bij franstaligen. Ik citeer een van de opmerkingen: 'Men maakt

zich voor veel buitenlanders, met name Fransen, belachelijk door telkenmale spellingwijzigingen door te voeren. Dat vereenvoudigen de beheersing van de spelling hebben verbeterd is nooit aangetoond. Men late zich niet indoctrineren en manipuleren door anti-autoritaire tendensen'. De woordkeus van de laatste zin lijkt mij een fraai voorbeeld van manipulerend taalgebruik, maar daar ga ik maar niet op in. Wat de tweede bewering betreft, nl. dat het niet aangetoond is dat vereenvoudigen de beheersing van de spelling hebben verbeterd, zou ik de schrijver toch wel willen vragen zich eens in te denken in de situatie van voor 1936, toen de spelling De Vries en Te Winkel nog in volle vigeur was, behoudens de buiging van *een, mijn* enz. Hij zal dan toch moeten toegeven, dat het aantal mogelijkheden om fouten te maken, aanmerkelijk groter was. En waar fouten gemaakt kunnen worden, worden ze ook gemaakt. Niet alleen door schoolkinderen. Ter staving van deze bewering mag ik wel verwijzen naar Gerlach Royens *Romantiek in het spellingtournoi* (Nijmegen 1949), die herhaaldelijk fouten van vurige voorstanders van De Vries en Te Winkel signaleert. O.a. in het artikel *Spaart de windmolens...*, a.w. p. 190 vlg.. Maar voor het overige kan ik op de stelling van het prestigeverlies slechts vragenderwijs antwoorden. Zou het prestige van het ndl. bij franstaligen wel zoveel groter zijn, als we nog steeds integraal De Vries en Te Winkel schreven, inclusief de buigings-n dus? Is de spellingwijziging niet een stok om de hond te slaan? Voor objectieve beoordelaars zal het prestige van een taal afhankelijk zijn van zaken van wezenlijk belang: van de literatuur die in en door die taal gestalte heeft gekregen, van de cultuur die erdoor verbreid is. Mij dunkt dat men zich onderwerpt aan doktrinaire en autoritaire tendenzen die aan het moderne Frankrijk helaas in andere zaken niet vreemd zijn, als men een spellingwijziging niet op haar eigen verdiensten beoordeelt, maar deze afwijst op grond van reacties van het buitenland, reacties die in het algemeen even irrationeel zijn en ondeskundig als vele in het eigen land.

Na het rapport van de commissie Damsteegt-De Vos en de daarop volgende rapporten van de vaste commissie van advies en de Woordenlijstcommissie - we zijn dan in 1957 - was het wel duidelijk, dat de praktische moeilijkheden die de combinatie Woordenlijst plus het voorschrift om de voorkeurspelling te gebruiken opleverde, alleen konden worden opgelost, als men de Woordenlijst zelf zou durven aantasten. Ook aan het departement van O., K. en W. rijpte dit inzicht, zoals bleek uit de opdracht die in 1963 aan de nieuwe bastaardwoordencommissie werd gegeven. Ik mag die opdracht wel bekend veronderstellen, maar wil de kern ervan toch nog citeren. De commissie kreeg de taak 'te adviseren, op welke wijze, in afwijking van de woordenlijst, een spelling

van bastaardwoorden zonder keuzemogelijkheid kan worden bereikt, waarbij een zo consequent mogelijke opzet in fonologische zin en een zo ver mogelijk gaande vernederlandsing wordt nagestreefd' *Eindvoorstellen van de Nederlands-Belgische commissie voor de spelling van de bastaardwoorden*, 's-Gravenhage 1969, p. 7..

Op drie punten vestig ik uw aandacht: 1. de opdracht had uitsluitend betrekking op de bastaardwoorden; de andere zaken, de /ei/-spelling, de /ou/-spelling en de werkwoordspelling zijn er later aan toegevoegd; 2. prealabel was dat de keuzemogelijkheid moest worden weggenomen; 3. prealabel was ook de eis van fonologisering en, wat vrijwel op hetzelfde neerkomt, vernederlandsing. Door met deze opdracht aan het werk te gaan, aksepteerde de commissie deze prealabelen. Het verwijt dat ze zich daarmee aan een vooraf bepaalde uitkomst bond, nog voordat ze enig onderzoek had verricht, is ongegrond. De woorden 'zo consequent mogelijk' en 'zo ver mogelijk' gaven ons alle vrijheid de grenzen van het mogelijke daar te trekken, waar wij dat nodig vonden.

Men heeft later de nadruk gelegd op de noodzaak van voorafgaand wetenschappelijk onderzoek. Sommigen, zoals Cohen en Kraak, uit volstrekt zuivere motieven, anderen echter ongetwijfeld ook omdat het een eervol excuus voor uitstel van beslissingen is. Cohen en Kraak, wier standpunten althans ten dele zijn voortgekomen uit besprekingen binnen een werkgroep van de Nederlandse Stichting voor Psychonomie, denken daarbij aan diepgaande onderzoeken van psychologische, didaktische en psycholinguïstische aard. Vooral aan een onderzoek van de konsekventies van de spellingwijziging op de leesbaarheid hechten zij veel waarde. Terecht dunkt mij. Dat resultaten van dergelijke onderzoeken, gesteld dat die ondernomen zouden worden, eerst na jaren te verwachten zijn, staat wel vast. Voor mij staat het niet geheel vast, dat al het gewenste onderzoek mogelijk is. Het meten en vergelijken van leesbaarheid bijv. kan ik mij moeilijk voorstellen zonder groepen van proefpersonen die een even grote gewenning met de te onderzoeken spelling hebben als de controlegroepen met de vigerende. Hoe dit te verwezenlijken is, is mij niet duidelijk.

Ook in de besprekingen van de BWC is meermalen het gemis aan wetenschappelijk vooronderzoek betreurd. Zo konden wij alleen maar gissen naar het effect van de toeneming van het aantal homografen op het begrip van de gelezen tekst. In het bijzonder kwam dit punt aan de orde bij de kwesties van de spelling van de tweeklanken en de werkwoordsvormen. Maar de tijd drong en wij hebben getracht door

andersoortig, maar uitvoerbaar onderzoek in de leemten enigszins te voorzien.

Zoals we weten was een van de grootste bezwaren tegen de Woordenlijst de onvoorspelbaarheid van de voorkeurspelling. Daarom had de commissie Damsteegt-De Vos in 1956 al gestreefd naar het opstellen van regels die voor gehele categorieën van bastaardwoorden zouden gelden en ook voor bepaalde, formeel gekenmerkte categorieën niet. De criteria daarvoor moesten door de gemiddelde taalgebruiker waargenomen kunnen worden; de commissie zocht die toen in de wordeinden. De nieuwe commissie (Pée-Wesselings) nam de regelgedachte over, maar trachtte de bedoelde criteria op ruimer terrein te vinden. Er werden zoveel mogelijk volledige lijsten opgesteld, op basis van Koenen, van woorden met bepaalde spellingkernmerken, zoals *ch*, uitgesproken als *sj*; *g* uitgesproken als *zj*; *ill* als *j*; *gn* als *nj* enz. Op deze wijze kon worden onderzocht, of een mogelijke fonologisering van de spelling die voor de hand scheen te liggen voor enkele frekwente woorden, verantwoord was voor de gehele categorie. De aanvaardbaarheid werd getoetst aan drie criteria: *Verbetert de leerbaarheid door de verandering van spelling?* Een vraag die werd beantwoord op grond van de ondervinding waarover de commissie in haar totaliteit beschikte. *Heeft de wijziging ongunstige invloed op de leesbaarheid?* Een vraag die in eerste instantie min of meer intuïtief werd beantwoord, maar later ook door het maken van enige proefteksten. En ten derde: *is de breuk met de traditie en de inbreuk op het gevestigde woordbeeld niet te groot?*

Voorop stond natuurlijk het fonologische principe en daarover dient nog wel gesproken te worden. Allereerst moet dan worden vastgesteld, dat men thans onder een fonologische spelling iets anders kan verstaan dan er in 1963 onder werd begrepen. Ik kom hierop straks nog terug, maar stel nu vast dat de voorstellen tot spellingwijziging, die vóór 1969 tot stand zijn gekomen, gebaseerd zijn op de structurele fonologie.

Nu is ook de spelling van oorspronkelijk ndl. woorden maar in beperkte mate fonologisch. Weliswaar tendeerde de eerste grondregel van De Vries en Te Winkel, de zg. 'Regel der beschaafde Uitspraak', naar een fonologische spelling, maar andere regels verhinderden, dat De Vries en Te Winkel - gesteld dat ze dat al gewild zouden hebben - een volledig fonologische spelling avant la lettre tot stand brachten. Het lijkt mij niet nodig, dat ik in een gezelschap van neerlandici hierop uitvoerig inga - Stutterheim heeft dit trouwens reeds eerder gedaan,

o.m. in zijn Gids-artikel A.w., p. 183. -, maar toch wil ik enkele punten aanstippen. Het eenvoudige feit dat 34 of 35 fonemen moeten worden voorgesteld met 26 lettertekens, waarvan er enkele, de *c*, de *x* en de *y*, klankwaarden bezitten die door andere tekens al vertegenwoordigd worden, maakt een zuiver fonologische spelling al onmogelijk. Dit vereist immers een één-op-één-verhouding van foneem en teken. Daarom hebben we onze toevlucht genomen tot dubbele tekens en worden anderzijds aan verschillende tekens meer dan één klankwaarde toegekend. Daarbij komt dan nog dat eenzelfde foneem soms door meer dan één teken wordt aangeduid, zoals het geval is met de /ei/ en de /ou/. Verder noem ik nog de spelling van de *j* en de *w* na vokaal. Op de *j* na vokaal rust een taboe dat de volkomen verantwoorde spellingen *mooj*, *moje*, *iets moojs* wel voor altijd een mooie droom zal doen blijven. De *u* in *nieuw* en *eeuw* suggereert de bilabiale *w*, die echter in *woest* en *wolk* niet van de labiodentale in *weet* en *wist* wordt onderscheiden. Bovendien blijft de *u* staan, als de uitspraak van de *w* in verbogen vormen en afleidingen als *nieuws* en *eeuwig* labiodentaal wordt. Verder zijn er nog de regels van de analogie en de gelijkvormigheid, waarop ik zoëven doelde, die de vastheid van het woordbeeld moeten verzekeren en ook de morfologische structuur ten dele zichtbaar maken; ook zij introduceren onfonologische elementen. Zij kodificeren een beginsel dat in oudere spellingfazen eerst geleidelijk was gaan werken, maar dat al in de 18e eeuw door talrijke schrijvers gerespekteerd was.

Dat een fonologische of zoveel mogelijk fonologische spelling voor een taal zonder schrijftraditie de beste zou zijn, was of is een axioma, dat voor zover mij bekend is, niet door nader onderzoek bewezen is. Voor het nederlands heeft niemand ooit aan *volledige* fonologisering van de spelling gedacht. Niet alleen achten velen - overigens ook axiomatisch - de vormvastheid van de lexikale eenheden van zeer groot belang, maar bovendien kan men niet een schrijftraditie van 7 eeuwen en een sinds 90 jaar vigerend, in principe weinig veranderd spellingsysteem opzij schuiven.

Vanuit het gezichtspunt van de recente inzichten in de fonologie, die van de t.g.g., heeft men naar voren gebracht, dat een fonologische spelling in de structurele zin van dat woord, de onderliggende klankstructuur veelal verduistert en daarom niet als de beste spelling mag gelden. Een spelling die de diepere structuur laat zien zou 'over lange tijdspannen en voor uiteenlopende dialecten beter bruikbaar zijn', lezen we bij Cohen en Kraak *Spellen* enz., p. 22.. Deze konstatering geldt daar met name voor de

spelling van het engels. Voorshands is dit even onbewezen als het axioma van de voortreffelijkheid van een structureel-fonologische spelling. Vooral t.a.v. de leerbaarheid is er ruimschoots reden tot twijfel. Het pleit voor de zeer voorzichtige benadering van Cohen en Kraak, dat zij erop wijzen dat er nog te weinig modern fonologisch onderzoek voor het ndl. is verricht om konklusies te kunnen trekken. Wel zeggen zij: 'Het moet niet uitgesloten worden geacht dat de resultaten van zulk onderzoek allerlei spellingen die grillige, inkonsequente uitzonderingen werden geacht, doorzichtig en zinvol maken. (Dit slaat natuurlijk niet op de voorkeurspellingen van de Wdl. - D.) Daarmee zou dan natuurlijk niet gezegd zijn dat die spellingen gehandhaafd moeten blijven, maar wel dat ze niet langer als onwetenschappelijk kunnen worden gebrandmerkt, ten gunste van 'fonologische' spellingen'lb., p. 23.. Dit laatste geschiedt bij mijn weten overigens alleen in de kringen van de VWS.

Hoe dit zij, met betrekking tot de bastaardwoorden was het duidelijk dat de gevraagde 'zo consequent mogelijke opzet in fonologische zin' zou moeten plaats vinden binnen het onfonologische kader van de ndl. spelling als geheel.

Dit is op zichzelf een kompromis dat aan de basis van het gehele complex van herzieningsvoorstellen ligt, niet alleen van de BWC trouwens, maar ook van de VWS, zij het daar in iets mindere mate.

En ook binnen dit kompromis en bij aanvaarding van het regelbeginsel moest en moet vrijwel elke beslissing over een bepaalde herziening als een kompromis van uiteenlopende mogelijkheden tot stand komen. Ik zal trachten dit te laten zien aan de hand van een aantal voorstellen van de BWC.

In de eerste plaats richt ik dan uw aandacht op de vaststelling van het bereik van de regels, een belangrijk punt van discussie. Het ging er daarbij om, kenmerken te vinden, waarmee 'vreemde woorden' van bastaardwoorden onderscheiden zouden kunnen worden. Op grond van fonologische kenmerken is dat niet altijd mogelijk. De latijnse leenwoorden bijv. bevatten in de gebruikelijke uitspraak geen fonemen die niet in het ndl. voorkomen. Toch moest omspelling daarvan voorkomen worden, omdat een groot aantal van deze woorden de status van bastaardwoorden niet heeft bereikt. Anderzijds zijn woorden als *technicus*, *elektronicus*, *musicus* door hun algemene bekendheid deel gaan uitmaken van de ndl. woordenschat, zodat spelling met een *k* aanvaardbaar

schijnt. Zoekt men echter het criterium van vreemdheid in onnederlandse morfologische eigenschappen, dan is een spelling van de uitgang *-cus* met een *k* niet te verdedigen. Niettemin was in 1963 een spelling *kriterium* en zelfs *kriteria* niet vreemd meer. Het is duidelijk, dat iedere beslissing bepaalde wenselijkheden onverwerkelijkt laat.

Duidelijke trekken van het kompromis vertoont ook de behandeling van leenwoorden uit het engels. De grote moeilijkheid was dat hierbij de aanpassing aan het fonologische systeem van het ndl. veel minder ver is gegaan dan met de ontleningen uit het frans, die over het geheel genomen ouder zijn. Een woord als *airedale* is, voor zover het de eerste lettergreep betreft, niet in een ndl. spellingssysteem weer te geven. Hetzelfde geldt voor *trawler*, *bridge*, *bungalow*, *board*, *bar* enz. Anderzijds is een aantal huiselijke engelse woorden volkomen aangepast aan de ndl. vokaal- en konsonantuitspraak: *bebie*, *keek*, *flet*, *trem*, *zjem*, *zjiep*. In een dergelijke impasse was er maar een uitweg, die eigenlijk een tweesprong was: de kommissie koos tussen een minimalistische en een maximalistische oplossing. De onmogelijkheid enerzijds om een aantal woorden op bevredigende wijze in een ndl. spellingkorset te dwingen, de gedachte anderzijds dat de kennis van het engels ook bij jonge kinderen zo verspreid is, dat men met omspelling slechts weinigen een dienst bewijst, óók de gedachte dat het gezien de toeneming van het aantal leenwoorden uit het engels niet ongewenst is, deze in hun spelling als engels te kenmerken, leidden hier tot een minimalistische taktiek. Slechts enkele woorden waarvan ook zonder nader onderzoek zichtbaar was, dat ze in zeer ruime kring gangbaar zijn, en enkele woorden die deel hebben aan de ndl. morfologie, zoals *trenen* - *treende* - *getreend*, mochten voor omspelling in aanmerking komen, voorzover althans een of meer van de samenstellende fonemen dat niet belette, zoals bijv. met *flirten* het geval is.

Een minimalistische oplossing is ook gekozen bij de omspelling van de *ch*, uitgesproken als *sj*. De herhaalde lezing van de lijst van *ch*- woorden leidde telkens weer tot de konklusie dat een aantal van deze woorden moest worden uitgesloten van mogelijke vernederlandsing, omdat zij in de standaarduitspraak niet met de nederlandse foneemgroep *sj* worden uitgesproken, maar met het geronde franse foneem. Daartegenover staat dat sommige *ch*-woorden behoren tot de basiswoordenschat van zeer jonge kinderen; het zijn o.a. de beruchte woorden *chocolade* en *chauffeur*. Het is niet goed in te zien, waarom deze twee woorden tot in lengte van dagen op z'n frans gespeld moeten

blijven. Vandaar dat de eerste voorstellen voor deze woorden een uitzondering maakten. Zwichtend voor het algemene verzet heeft de commissie deze uitzondering in de *Eindvoorstellen* geschrapt en is de *ch* over de hele linie minimalistisch behandeld. Alleen werd voor het woord *sjiek*, dat ook in de Woordenlijst al als keuzevorm *sjiek* naast zich had, uitsluitend de vernederlandste spelling voorgesteld.

Misschien spreekt het compromiskarakter van de voorgestelde herzieningen het duidelijkst bij de spelling van het foneem /ie/.

Voor de spelling van dit foneem ligt een radicale oplossing voor het grijpen: het enkele klinkerteken in open lettergreep, *ie* in gesloten lettergreep. Dat is niet zuiver fonologisch, maar past wel in het ndl. systeem. Het is de oplossing die indertijd is verdedigd door Dr. J. Verschueren S.J. en die wordt voorgestaan door de VWS en de onderwijsorganisaties. Toch is ook deze regeling niet zonder concessies aan de traditie. Volkomen gelijktrekking van de spelling van de /ie/ met die van de andere vokalen zou inhouden het enkele klinkerteken in open, het dubbele klinkerteken in gesloten lettergreep: *zike* met één *i*, *ziik* met twee *i*'s. Het gebruik van *ie* in plaats van dubbele *i*, bij mijn weten nergens expliciet gemotiveerd, is een concessie aan de traditie, evenals het schrijven van *ie* aan het wordeinde in plaats van enkele *i*. Deze laatste uitzondering sloot aan bij de behandeling van de /ee/ aan het wordeinde. Nu is deze te verdedigen met een beroep op de noodzaak om *jee* en *je*, *mee* en *me*, *wee* en *we*, *zee* en *ze*, *puree* en *pure*, *toffee* en *toffe* van elkaar te onderscheiden. Het lijkt niet eens zo'n sterk argument, want zelfs met behulp van Nieuwborg E.R. Nieuwborg, *Retrogade woordenboek van de Nederlandse taal*. Antwerpen, 1969. - Ik merk hierbij nog op dat een tweede argument voor de eind-*ee* is, dat de klankwaarde van een enkele eind-*e* zeer vaak de sjwa is (-*te* en -*de*-suffixen) en dat ook dit de eind-*e* minder geschikt maakt als teken voor /ee/. Waren niet meer dan deze zes minimale paren te ontdekken, maar de regeling voorkomt in elk geval combinaties die de lezer even in verwarring zouden kunnen brengen. Zinnen als 'Ga je met *me mee*'? en 'Daarop dreef de *zee ze* uiteen' zijn ten slotte reële mogelijkheden.

Bij spellingen als *di*, *wi dri*, *kni* zijn dergelijke aanleidingen tot aarzeling bij het lezen niet mogelijk. Toch geloof ik, dat het behoud van de traditionele *ie* aan het eind van deze woorden aanbeveling verdient. Breuken met de traditie die niet beslist noodzakelijk zijn, dienen vermeden te worden. Het bezwaar is echter dat *die*, *wie* enz. ook de bastaardwoorden *anti*, *demi*, *januari* enz. meeslepen, omdat een regel die het nodig zou maken, dat de taalgebruiker onderscheid maakt tussen ndl. woorden en bastaardwoorden, aan de gemiddelde taalgebruiker een te hoge eis stelt.

De commissie Pée-Wesselings heeft de traditie nog hoger gewaardeerd

en wilde de *ie* in *Pieter, gieter, bedienen* enz. niet prijsgeven, evenmin als de *ie* in de verbogen vormen van de woorden op *ie* + konsonant: *iek, ies, iet, iem* enz.: *antieke, logiese, naieve* enz. Een en ander leidde tot een ingewikkelde regeling, waarmee de commissie zelf niet gelukkig was en die duidelijker dan welke andere regel een kompromiskarakter vertoont. Dit was niet onontkoombaar, zal men zeggen en terecht, maar ik meen te hebben aangetoond, dat zelfs de radikale regeling van Verschueren niet voor 100% kompromisloos is.

Nog een laatste woord over de */ie/*. Op de enquêtevraag of men voor of tegen de omspelling van *-isch* in *-ies* was - een vraag die door 24 deelnemers met ja is beantwoord - reageerde één inzender met de mededeling: 'Nee, dan tenminste *krieties*'. Wil dit zeggen, dat deze inzender overal *ie* zou willen schrijven, zonder enig voorbehoud? Heeft hij de konsekwenties zich daarvan in letterlijke zin voor de ogen gesteld? En acht hij die konsekwenties aanvaardbaar? Heeft hij andere mogelijkheden overwogen en zijn die alle verwerpelijk? Het zijn vragen waarop elk antwoord ontbreekt, en u zult dan ook begrijpen dat zo'n spontane reactie weinig bijdraagt tot verheldering van de problematiek, om van een oplossing niet te spreken.

Ik stap nu van de bastaardwoorden af en vraag ten slotte nog uw aandacht voor twee hete hangijzers in ons spellingsysteem: de spelling van de tweeklanken */ei/* en */ou/* en de werkwoordsspelling.

Van het standpunt van de structurele fonologie kan er geen twijfel aan bestaan, dat elk van beide tweeklanken door één teken zou moeten worden voorgesteld. De moeilijkheden die het onderwijzen van de huidige spelling biedt, zijn genoegzaam bekend. Waarschijnlijk zijn ze voor de */ei/* groter dan voor de */ou/*. Zelfs Kruyskamp, de geharnaste tegenstander van elke wijziging in de spelling, heeft dit - laat ons zeggen in een ogenblik van zwakte - toegegeven. Hij schreef in *Levende Talen* dat het onderscheid van de spelling met *ei* of *ij* 'een reële moeilijkheid' is; de opheffing daarvan zou slechts in het verlengde liggen van de opheffing van het onderscheid *e/ee, o/oo...*' Geciteerd naar Couvreur, a.w., p. 4.. Hij zou echter de oplossing willen vinden in een nieuw grafeem, niet in de afschaffing van hetzij de *ei*, hetzij de *ij*. Hij schreef dit in 1968. In 1972, in een bijdrage aan het boekje van Craeybeckx echter, blijkt zijn standpunt weer verhard te zijn. Hij bepleit daar de spelling *uitweiden*, omdat 'alleen de etymologisch juiste schrijfwijze met *ei* tot het besef van de eigenlijke betekenis en dus het juiste gebruik kan voeren' Craeybeckx, a.w. p. 79..

Mijn ervaring heeft mij anders geleerd. Er zijn talloze leerlingen bij het m.o. en ook talloze ouderen die het woord *uitweiden* perfekt kennen, het in de juiste betekenis hanteren, maar het fout schrijven. Pas als ze de etymologie kennen, begrijpen ze waarom dit woord met *ei* geschreven moet worden. De spelling voert ze niet tot de etymologie, ze hebben de etymologie nodig om het woord te kunnen spellen en die etymologie is voor het juiste begrip en gebruik van het woord *uitweiden* evenmin nodig als voor welk ander woord dan ook. Kruyskamp voorziet trouwens nog ernstiger gevolgen. 'Als men straks volgens hun systeem zou moeten schrijven 'Hij lijdt een kommervol bestaan', dan vinden zij (d.z. de 'spellingsaneerders' - D.) het helemaal niet erg dat dan 8 van de 10 kinderen dit zullen associëren met het werkwoord dat nu als *lijden*, in onderscheiding van *leiden*, gespeld wordt' lb. p. 80.. Nu doen 8 van de 10 kinderen dat op het ogenblik ook al en daarom schrijven ze: 'Hij lijdt een ongelukkig leven' nu ook al met een *ij* en staan ze verwonderd als de diktezin luidt: 'Hij 1-dt een gelukkig leven', want *lijden* en *gelukkig* horen niet bij elkaar. De onderwijzer, spellingsaneerder of niet, haalt er dan de verleden tijd bij en bereikt daarmee, dat misschien 6 van de 10 kinderen in het vervolg en zolang het nog moet, een *ei* schrijven. Die verleden tijd moet er ook bij vervanging van de *ei* door een *ij* bijgehaald worden, maar niet met de bedoeling om daarmee een spelling te verklaren, maar uitsluitend om een taalfact te demonstreren. Maar genoeg hierover; het ontzenuwen van slecht doordachte bezwaren tegen spellingherziening is een weinig aantrekkelijk tijdverdrijf.

Het zal u bekend zijn, dat de bastaardwoordencommissie afwijzend heeft geadviseerd; zij achtte de sanering van de /ei/-spelling een te ernstige inbreuk op de schrijftraditie. Wel heeft zij geadviseerd om, als men tot wijziging zou overgaan, de keuze te laten vallen op de *ij*. Dit heeft hier en daar verwondering gewekt en ook onder u hebben 7 inzenders van antwoorden op de enquête de omgekeerde wijziging voorgesteld. Een veel gehoord argument is, dat de *ei* de uitspraak beter zou weergeven. Ik geloof niet, dat dat enig gewicht in de schaal kan leggen. Geen enkel letterteken geeft op enigerlei wijze de klank weer die het voorstelt. Het verband tussen teken en klank is volslagen willekeurig en komt alleen tot stand door de voortdurende associatie. Voor de commissie Pée-Wesselings heeft gegolden, dat de *ij* een aanmerkelijk frequenter teken is dan de *ei*. Het door haar ingestelde onderzoekje werd bevestigd door een op ruimer schaal verricht onderzoek van H. Brandt Corstius, die in een statistisch betrouwbaar aantal woorden in krantetaal 2,4 % woorden met *ei* en 6,8 % met *ij* vond. H. Brandt Corstius, Het effect van de voorstellen van de commissie voor de spelling van de bastaardwoorden op de woordtekens in de krantetaal, NTg. 60 (1967), p. 217-233 en *Eindvoorstellen*, p. 25.. Het spellingbeeld

in zijn totaliteit zou dus sterker worden aangetast bij afschaffing van de *ij* dan bij afschaffing van de *ei*. Een tweede belangrijk argument staat wat verborgen in een enkele zinsnede van het rapport: 'Visueel heeft de keuze van *ij* in plaats van *ei* het voordeel dat het letterteken markanter is en daardoor het snel overzien van de tekst vergemakkelijkt' *Eindvoorstellen*, p. 26.. Het is namelijk een van de zes tekens die onder het regelkorpus uitsteken en van die 6 zijn er nog twee, de *q* en de *y*, met geringe frekwentie. De *ij* biedt dus bij het overzien van de tekst een steunpunt voor het snel lezende oog. Later hebben Cohen en Kraak op het belang van dit punt eveneens gewezen, door te schrijven: 'Het kan daarom van belang zijn als een spellingwijziging op het punt van de woordkontour ingrijpt in het woordbeeld, zoals bij vervanging van *ij* door *ei*' *Spellen is spellen*, p. 26. - In de discussie heb ik er nog op gewezen, dat ook de grote frekwentie van het teken *e* een bezwaar vormt. Het komt niet alleen op zichzelf met drieërlei klankwaarde voor, maar funktioneert, de *ei* buiten beschouwing gelaten, ook nog in 4 digrafen: *ee*, *ie*, *eu*, *oe*..

Ook hier blijven op een gegeven moment de argumenten naast elkaar staan en zullen de partijen tot een akkoord moeten komen. Dan zal een van beide met water in zijn wijn of in zijn wein genoeg moeten nemen.

Bij een eventuele herziening van de spelling van het foneem /ou/ moet een gelijksoortige keuze gemaakt worden. De BWC heeft ook hier een wijziging afgeraden, maar wel geadviseerd de *au* te verkiezen in geval men toch tot een wijziging zal besluiten. In de antwoorden op uw enquête verdedigen 8 inzenders de *ou* op grond van argumenten die ik niet alle begrijp. Een van die argumenten begrijp ik in elk geval wel; het is een kwantitatief argument: 'er zijn nu veel meer woorden met *ou*'. Dit is inderdaad juist; volgens de telling van Brandt Corstius is de verhouding van de woordtekens met *ou* tot die met *au* ongeveer als 4: 1. In zijn artikel in de NTg. (zie noot 23) is opgegeven, dat de woordtekens met *ou* en *au* resp. 0,4% en 1,5% vormen van een n.d.l. tekst, maar in het Leids Dagblad van 24-2-1972 heeft H. Drion op gezag van Brandt Corstius meegedeeld dat deze cijfers door een ongelukkige vergissing verwisseld zijn.. Dit is ongetwijfeld een significant verschil en er zou alle reden zijn om de keuze op de *ou* te bepalen, tenminste als beide tekens kwalitatief even goed zouden voldoen. Immers, als een van de twee tekens ongeschikt is voor de functie die het moet vervullen, of aanmerkelijk minder geschikt dan het andere, zal de keuze, ongeacht de kwantitatieve argumenten, toch op het meest geschikte teken moeten vallen. De moeilijkheid is nu, dat de *au* in een vrij groot aantal woorden thans een dubbele klankwaarde heeft: die van /oo/ en die van /ou/. Het zijn woorden als *oto* naast *outo*; *odiëntie* en *oditeren* naast *ouditeren* en *ouditie*; *otomaat* naast *outomaat*; *oteur* naast *outeur*; *restoratie* naast *restouratie* enz. De *ou* is door zijn hechte binding aan de klankwaarden /ou/ en voor bastaardwoorden /oe/ ongeschikt om de functie van /oo/-teken op zich te nemen. De enige uitweg zouden

dubbelvormen moeten zijn: *outo* en *oto*, al naar men het woord uitspreekt. De een zal dit ernstiger vinden dan de ander, maar van degenen die herziening van de /ou/-spelling wensen, zal één partij genoeg moeten nemen met het compromis: wél herziening, maar níet het geprefereerde teken.

De tegenstelling tussen de structurele en de t.g. fonologie komt met betrekking tot de spelling van het ndl. het sterkst naar voren bij de schrijfwijze van de werkwoordsvormen. Het is buiten kijf dat hier een leerbaarheidsprobleem van de eerste orde mee verbonden is. Kolléwijn had een merkwaardig optimistische kijk op deze zaak. 'Dat men schrijft: ik *red* met een *d*, hij *redt* met *dt*, schoon wij in beide gevallen uitspreken *ret*, wij hebben er niets tegen: de moeite om te onthouden dat de derde persoon van de onvoltooid tegenwoordige tijd een *t* achter de stam krijgt en de eerste niet, is zo gering, dat wijziging van de algemeen gebruikelijke spelling hier overbodig is'. R.A. Kolléwijn, *Onze lastige spelling*, in *Opstellen over spelling en verbuiging*, Amsterdam 1903, p. 11..

Later heeft I. van der Velde in zijn dissertatie *De tragedie der werkwoordsvormen* (1956) wel een andere visie op de zaak gegeven. In dit boek schoof hij de gedachte aan een spellingswijziging nog op de achtergrond; in eerste instantie pleitte hij voor een betere didaktiek, met name voor een later begin met het onderwijs in de werkwoordsvormen. Ook Cohen en Kraak denken in deze richting.

Het komt mij echter voor, dat men zich, voordat men iemand iets wil gaan leren, moet afvragen of het zin heeft om het hem te onderwijzen. Ook bij een veranderde didaktiek zal het onderwijzen van de bestaande ww. spelling tijd kosten. Is dat nuttig bestede tijd? Het antwoord op deze vraag is afhankelijk van het gekozen uitgangspunt. Baseert men zich op de structurele fonologie, dan zal het niet moeilijk vallen aan te tonen of althans aannemelijk te maken, dat de informatie die de lezer krijgt van *dt* en *dd* vrijwel altijd overbodig is. Was dat niet het geval, dan zouden we trouwens nogal moeilijk zitten met de werkwoorden die een infinitief hebben met een *t* of een *d* voor de uitgang. De BWC heeft dan ook, redenerend vanuit dit standpunt, een herziening van de ww. spelling geadviseerd.

De meest principiële kritiek hierop is gekomen van Van den Berg in zijn artikel *Grammaticaregels en spellingregels*. Ik acht deze kritiek het meest principieel, omdat Van den Berg een andere wetenschappelijke conceptie als basis neemt, nl. die van de t.g.g. Het voordeel van de

huidige spelvormen van de ww. is volgens hem, dat 'deze bijna geheel overeenstemmen met de onderliggende vormen waarvan, blijkens de voorgaande bladzijden, een generatief model moet uitgaan' NTg. 64 (1971), p. 27.. Men kan het eens zijn met zijn opmerking dat deze spelling een productief proces in de ndl. taal zichtbaar maakt. Men kan het ook met hem eens zijn, dat daarmee 'aan het kijkend oog een praktische informatie (wordt geboden) voor de interpretatie van de werkwoordsvormen', maar hij laat onbewezen dat deze informatie onmisbaar zou zijn of op nuttige wijze redundant.

Voor hen die op dezelfde gronden als Van den Berg of om minder duidelijke redenen de ww. spelling willen houden zoals die is en het probleem voorshands aan de onderwijskundigen toeschuiven, is de zaak hiermee afgedaan, en afgedaan zónder kompromis.

Zo is het niet voor hen die het aanleren van de bestaande ww. spelling een nutteloze bezigheid achten en deze spelling daarom willen vereenvoudigen. Zij staan voor de keuze of ze *ik antwoord* met een *d* of een *t* willen schrijven en die keuze hangt uiteraard samen met de regel van de gelijkvormigheid. Op dit punt vindt de commissie Pée-Wesselings de organisaties die elkaar destijds in de Aksiegroep hebben gevonden, tegenover zich. De BWC koos voor handhaving van de gelijkvormigheid, over de hele linie. De Aksiegroep koos voor een fonologische spelling van de eind-*t*, eveneens over de hele linie. Ze was echter niet zo radikaal, dat ze ook voor de eind-*b* en -*g* de gelijkvormigheid wilde opheffen; deze letters mochten *b* en *g* blijven. Alweer een oplossing met een kompromis.

Dames en heren,

het was mijn bedoeling u een aantal facetten van de problematiek van spellingherziening te laten zien om daarmee de ingewikkeldheid van verschillende vraagstukken duidelijk te maken. Het is mijn overtuiging dat een ingreep in de Woordenlijst 1954 noodzakelijk is, wanneer we een redelijke mate van spellingeenheid willen behouden. Het is ook mijn overtuiging, dat zeer vooruitstrevenden en gematigden op een aantal punten met elkaar tot overeenstemming moeten komen en bereid moeten zijn elkaar in compromissen te vinden. Maar ook wie tegen spellingwijziging is, zal moeten begrijpen dat de autoriteit van de Woordenlijst danig verzwakt is. Het opgeven van de voorkeurspellingen en het aan-

vaarden van een aantal vormen waarvan de Woordenlijst zelfs nog niet heeft gedroomd, lijkt wel het minste wat zal moeten gebeuren. Dat is het kompromis waarmee hij eventueel genoeg zal moeten nemen.

Vergadering IV
Dinsdag 28 augustus 1973
14 uur

Vorzitters: Prof. Dr. L.E. Schmitt (Marburg) en P.K. King, M.A. (Cambridge)
Onderwerp: Actuele vraagstukken
Sprekers: Mr. J. Fleerackers (Brussel) over:
'Culturele aspiraties van de Vlaamse Beweging anno 1973'
Prof. Dr. F. Haarsma (Nijmegen) over:
'De ontwikkelingen van het geestelijk leven in Nederland, met name binnen de Rooms-Katholieke Kerk, in de laatste tien jaar'

De historische kracht van de Vlaamse beweging in België: de doelstellingen van gister, de verwezenlijkingen vandaag en de culturele aspiraties voor morgen door Mr. J. Fleerackers, Kabinetschef van de Belgische Minister van Nederlandse Cultuur en Vlaamse Aangelegenheden

Ik zou mijn exposé willen aanvangen met een retorische vraag, nl. of een onderwerp als de toekomst van 'de Vlaamse Beweging in België' wel thuis hoort op een internationale en wetenschappelijke bijeenkomst, waar de positie van de Nederlandse taal- en cultuurstudie buiten de grenzen aan de orde is.

Mijn standpunt is dat de positie van de Nederlandse taal in het buitenland - zowel haar praktische als wetenschappelijke status - en het aanzien van de Nederlandse Cultuur extra muros een exponent zijn van het taal- en cultuurbewustzijn *intra* muros.

Het hoeft ons overigens niet te verwonderen dat grotere talen als het Engels, het Frans en ook nog het Duits hun taal-imago extra muros met alle kracht bevorderen. Hun buitenlandse culturele uitstraling steunt intern op een wel uiterst sterk cultuurbewustzijn en een doeltreffende uitbouw van de culturele activiteit binnenslands.

Wat voor grotere taal- en cultuurgemeenschappen geldt is a fortiori voor het Nederlands van kracht. De positie van de Nederlandse taal en cultuur in het buitenland is beslist geen opzichzelfstaande zaak. Haar uitstraling en draagkracht zijn en zullen blijvend gevestigd moeten zijn op de draagkracht en de vitaliteit van de Nederlandse taal en cultuur in de moederlanden, d.w.z. in Nederland en in België.

Dikwijls, zo niet meestal, is in kringen van taal- en cultuurbewuste Hollanders en Vlamingen de scheiding van de Nederlandse taal over twee politiek soevereine territoria als een beletsel voorgesteld voor het voeren van een krachtige buitenlandse cultuurpolitiek.

Men kan ook een realistisch standpunt innemen: twee staten maken

in het internationaal verkeer *twee* krachten uit, die elk én op eigen wijze én in onderling overleg en samenwerking de positie van de gemeenschappelijke taal in het buitenland kunnen bevorderen.

Een treffend voorbeeld hiervan is de lotsverbetering die een paar jaar geleden de status van het Nederlands in het middelbaar onderwijs in Frankrijk heeft ondergaan. Wat België niet heeft vermogen te doen - wijlen Julien Kuypers had er zich als gevolmachtigd Minister jarenlang voor ingezet* - daarin is de Nederlandse regering in 1970 wel geslaagd en - het moge hier herinnerd worden - dank zij de persoonlijke *démarches* van de heer Luns, toenmalig Nederlands Minister van Buitenlandse Zaken, geïnspireerd door de onvolprezen culturele gezant in Parijs de heer Sadi de Gorter.

Deze nogal uitgebreide inleiding weze me ten goede gehouden. Ik achtte ze noodzakelijk om de belangrijkheid van mijn onderwerp scherpere contouren te geven.

Het buitenland identificeert nog te exclusief de Nederlandse taal en cultuur met Nederland. Daar is gelukkig de laatste jaren een gevoelige kentering in gekomen. Het 'Vlaamse fenomeen' heeft zich als het ware aan de buitenwereld opgedrongen, en ook aan Nederland en de Neerlandici.

Toch is men zich nog maar schoorvoetend bewust geworden van de enorme *staatkundige evolutie* die in België sinds 1971 is op gang gekomen.

Ik ben daarom het bestuur van de IVN en vooral het Congresbestuur uiterst dankbaar dat zij mij de gelegenheid gegund hebben over dit onderwerp op dit colloquium te kunnen uitweiden.

Ik zou mijn verder betoog in een drietal hoofdstukken willen onderverdelen:

1. Enkele notities over de Vlaamse Beweging in haar historische context en als natievormende kracht;

* Zie hiervoor Kuypers' teleurstellende uitlating op het 36e Nederlands Congres van Antwerpen in 1963.

2. De Belgische grondwetsherziening van 1971, waar ik uitvoerig zal bijilstaan;
3. Enkele kanttekeningen, standpunten en aspiraties van de Vlaamse Beweging anno 1973.

I. De Vlaamse Beweging in haar historische context

In een gezelschap als in het colloquium verzameld, mag ik aan het feitenmateriaal voorbijgaan.

Ik ben bovendien geen historicus; toch lijkt het mij van belang enkele historische kanttekeningen te maken die mij in het bijzonder relevant lijken ten opzichte van de zaak die uw colloquium bezig houdt en die de positie van onze cultuur buiten de grenzen aanbelangt.

Door alle tijden heen is het Nederlands element in de Zuidelijke Nederlanden steeds majoritair geweest. Op dit ogenblik bedraagt de Nederlandse bevolking in België 58%, of 5,5 miljoen van het totaal. De Vlamingen maken dus 1/3e uit van de totale Nederlands sprekende groep in Europa.

Hoe kon een zo onverklaarbare situatie ontstaan waarbij een meerderheidsgroep zich meer dan een eeuw minoritair zou voelen en het ook sociologisch was?

Deze inferieure status was het gevolg van een drietal historische evenementen:

1. De scheiding van de Nederlanden in de XVIe eeuw en de exodus van de intellectuele elite naar het Noorden.
2. De mondiale uitstraling van de Franse politiek, blijvend geschraagd door een expansieve cultuurpolitiek.
3. De culturele terugloop en stagnatie van de Noordelijke Nederlanden na de Gouden Eeuw zowel politiek, economisch als cultureel.

Bij de aanvang van de XIXe eeuw en na de aanhechting en verfransing van de Zuidelijke Nederlanden bij het Napoleontische Frankrijk, was de Nederlandssprekende gemeenschap in de Belgische Nederlanden in feite verschrompeld tot een achterlijke kolonie.

Zonder overdrijving was de toestand van het Nederlands in België op dat ogenblik te vergelijken met de huidige positie van het Nederlands in Frans-Vlaanderen.

Het reveil van de Vlaamse Beweging kan men historisch gezien wel een 'mirakel' noemen.

Er zijn ook daarvoor een veelheid van verklaringen aanwezig, waarbij ik bijzonder de volgende factoren in herinnering moet brengen:

1. De belangrijkste factor is voor alles de *kortstondige hereniging* geweest van de Verenigde Nederlanden (1815-1830) en het belang dat Willem I aan het herstel van de taalkundige positie van het Nederlands in het Zuiden als natievormend element hechtte.

De uiterst kleine schare pioniers van de Vlaamse heropleving na 1830 (o.m. J.F. WILLEMS, Dr. SNELLAERT) waren in de Nederlandse tijd gevormd. Deze pioniers slaagden er ook in de Vlaamse taalparticularisten waartoe ook Guido GEZELLE passief behoorde de pas af te snijden. Er kwam geen 'Vlaamse taal' zoals er wel een Afrikaanse taal ontstond.

2. Een minder geciteerde factor is het langdurig uitblijven van de *leerplicht* in België, deze werd eerst ingevoerd in 1913.

Het basisonderwijs was vrij en was dus niet ondergeschikt aan Brusselse richtlijnen; het particulier onderwijs werd in de volkstaal gegeven.

Hierdoor werd de spoedige en integrale verfransing via het volksonderwijs en via dit onderwijs van het totale maatschappelijke leven verhinderd.

De Vlaamse Beweging was aanvankelijk een taalbeweging van enkele kunst- en letterminnenden. Een nationale volksbeweging was ze beslist niet. Een binding met de sociale beweging en ontvoogdingsstrijd van het einde van de 19e eeuw heeft zij wel in enkele afzonderlijke uitingen gekend, maar zelden als stuwende motor gehad.

Daarmee verloor ze het directe, revolutionaire en massale élan en diende ze haar doelstellingen via de indirecte, dus langzame weg van de politieke machtsverwing te bereiken. Bovendien vertraagde Wereldoorlog I het normale proces van de geleidelijke vernederlandsing en taalsanering in Vlaams België.

De Vlaamse Beweging behield tot voor Wereldoorlog I haar 'reformistisch' d.w.z. Belgisch karakter.

De Vlaamse Beweging voor Wereldoorlog I had geen uitgesproken partijpolitieke exponenten. Maar het taal- en sociaal onrecht waaronder de Vlaamse frontsoldaten tijdens de vierjarige oorlog in het toenmalige Belgische leger hadden moeten lijden, verscherpte na het einde van de oorlog de Vlaamse reflex; het legde de basis van de politisering van de Vlaamse strijd. Het maakte van de Vlaamse Beweging geleidelijk een volksbeweging, d.w.z. dat zij van toen af, wat men kan noemen, een 'natievormend' karakter kreeg. Zij stelde zich niet meer tevreden met enkele taalfaciliteiten; vanaf dat ogenblik streefde zij naar het verwerven van politieke macht in de eerste plaats om zelfstandig, ja soeverein, te beschikken en te beslissen over alle taal- en culturele aangelegenheden zonder inmenging van anderstaligen; naarmate de tijd vorderde strekten deze aspiraties zich steeds verder uit en gingen zij het gehele maatschappelijke leven van de Vlaamse gemeenschap tot haar werkterrein rekenen.

Deze tussen-oorlogse politieke evolutie ging gepaard met steeds scherpere anti-Belgische reflexen. Men had het niet alleen meer tegen het Franstalige overwicht en de Vlaamse discriminatie maar ook het staatsverband zelf werd op de korrel genomen.

Sommigen zochten het heil in een autonome Vlaamse staat, al dan niet in Groot-Nederlands verband.

Anderen droomden van de heroprichting van de 'Bourgondische Nederlanden', waarvan ook de Walen deel zouden uitmaken, een Benelux-model 'avant la lettre'.

Al deze nieuwbakken politieke theorieën werden bovendien beïnvloed door de crisis waaraan de parlementaire democratie in Europa onderhevig was.

De Tweede Wereldoorlog heeft aan deze gevaarlijke denkbeelden een bruusk einde gemaakt. De ideologische uitspattingen van totalitaire regimes hadden veler ogen geopend. Maar vooral de schaalvergroting van wereldeconomie, techniek en internationale politiek had de 19e-eeuwse soevereiniteit van de staten zelf, zowel de grote als de kleine, twijfelachtig gemaakt. Het naoorlogse debâcle maakte de internationale samenwerking noodzakelijk. De Benelux-samenwerking, voor de oorlog haast politiek ondenkbaar, werd in enkele jaren een feit. In de vijftiger jaren kwamen de E.G.K.S., daarna de verruimde E.E.G. tot stand;

de Marshall-hulp, de NAVO, de koude oorlog leidden tot de afbraak van het autarkisch nationalisme, dat in de hele 19e eeuw het staatkundig denken had gedomineerd.

Dit alles ging aan de Vlaamse Beweging niet voorbij. Ook haar denkwereld werd in de maalstroom opgenomen. Een deel van de actieve politieke en intellectuele generatie was door de naoorlogse repressie uitgeschakeld. Al lagen de politieke vergissingen daaraan ten grondslag, toch werd - zoals na Wereldoorlog I - door de Frans-Belgische reactie getracht van de fouten en intellectuele verwarring van enkelen gebruik te maken om de historische doelstelling van de Vlaamse Beweging - met name het herstel van de Nederlandse taal, cultuur en beschaving in het Nederlandssprekend deel van de Zuidelijke Nederlanden - definitief stop te zetten.

In 1947 verklaarde nog een Eerste Minister - Paul Henri SPAAK - dat het Vlaamse probleem volledig was opgelost en nu tot het verleden behoorde.

Maar de culturele en politieke bewustwording was toen in alle Vlaamse generaties te ver gevorderd. Er was ook een positieve zijde: de Vlaamse doctrine werd gezuiverd van een aantal avontuurlijke dagdromen en uitzichtloze politieke doctrines. Het 'reformistisch element' kreeg opnieuw de bovenhand, ook in de Vlaamse vleugels van de partij-politieke formaties. Zelfs in de sinds 1960 actieve nationalistische partij - de Vlaamse Volksunie - opteerden de leiders voor meer reële Vlaamse doelstellingen, te realiseren *binnen* het Belgische staatsverband.

II. De Belgische Grondwetsherziening van 1971

Ik had het zojuist over de schaalvergroting van onze wereldmaatschappij en de daaruit voortvloeiende gevolgen voor het staatkundig denken en de maatschappijverhoudingen van vandaag.

De macht van soevereine staten werd door de internationale verbanden steeds meer uitgehold. Daartegenover blijken paradoxaal genoeg de culturele en taalkundige gemeenschappen binnen en boven de staatkundige eenheden hun levenskracht steeds meer te versterken.

De Vlaamse historicus Max LAMBERTY heeft deze paradox eens als volgt beschreven:

'Naarmate de afstanden kleiner, de contacten gemakkelijker geworden zijn, ziet men de belangstelling voor de eigen levensgewoonten,

de eigen traditie, de eigen cultuurwaarden, de eigen taal sterker worden'.

Inderdaad, het zogenaamde achterlijk 'taal- en cultuur-particularisme', wat het Jacobijnse 19e-eeuwse staatsmodel had willen negeren en uitroeien - denk aan de onderdrukking van de taalminderheden in Frankrijk - kreeg juist in de moderne tijden een buitengewone vitaliteit.

Het heeft deze dynamiek ook vandaag onverminderd behouden. Het leidde hetzij tot staatkundige emancipaties (zoals b.v. Noorwegen, Finland, Ierland, de Balkanstaten) hetzij tot ernstige binnenlandse spanningen (Joegoslavië, Italië [Zuid-Tirol], Spanje, zelfs het vredige Zwitserland), ofwel tot interne hervorming binnen het bestaande staatsverband. Dit laatste deed zich in België voor.

De Vlaamse Beweging kon vrij vroeg belangrijke successen boeken, zij het voorlopig slechts van theoretische betekenis. De wettelijke gelijkheid van het Nederlands en het Frans als officiële talen in België werd in 1898 veroverd.

In 1932 werd de eentaligheid van Vlaanderen en Wallonië uitgevaardigd.

Maar het bleef bij principes. In de praktijk zou het nog een halve eeuw duren vooraleer de weerslag ervan in het maatschappelijk leven echt werkelijkheid zou worden.

Vanaf de dertiger jaren werd inderdaad door vooruitziende politieke leiders ingezien dat een hervorming van de Belgische staat op korte termijn een onafwendbare politieke noodzaak was.

In 1936 werd een studiecetrum voor de hervorming van de Staat opgericht.

In 1938 werd een eerste schuchtere stap gezet in de erkenning van de regionale eigenheid. De Regering richtte twee 'Cultuurraden' op die haar in onderwijs- en culturele aangelegenheden dienden te adviseren. Wereldoorlog II onderbrak opnieuw deze ontwikkeling.

Zelfs in de politieke verwarring van de naoorlogse periode hadden de belangrijkste politieke leiders - zo Frans- als Nederlandstaligen - opnieuw spoedig aandacht voor wat een constante in de politieke geschiedenis van België was geworden: het talenvraagstuk of wat in

het Belgisch jargon steeds meer wordt genoemd: 'de communautaire vraagstukken'.

Op voorstel van een jonge Waalse volksvertegenwoordiger Pierre HARMEL werd in 1946 een nieuw *studiecentrum* opgericht dat de hervorming van de Staat in alle stilte zou moeten voorbereiden.

In de vijftiger jaren kwamen andere politieke onweerswolken het proces van de regionalisering van de Belgische staatshuishouding afremmen: de Koningskwestie in 1950, de schoolstrijd in 1956, benevens de continue frustraties van de oorlogsjaren.

Maar vanaf 1961 was het Vlaamse offensief niet meer te stuiten. Nieuwe Vlaamse generaties waren aangetreden. Zij deden zich ook gelden in de verschillende politieke formaties.

De hervorming van de Belgische staat gebeurde in *twee fasen*.

Zij nam een definitieve aanvang tijdens de eerste naoorlogse 'grote coalitie' van Christen-Democraten en Socialisten (1961-1965) onder leiding van twee staatsmannen van formaat Théo LEFEVRE en P.H. SPAAK. Het was één van die zeldzame regeringen die, niet alleen in België maar ook elders, somtijds nodig zijn, omdat ze wist wat ze wilde.

Zij nam een aantal draconische maatregelen, die de sinds de wet van 1898 principiële gelijkheid van het Frans en het Nederlands als officiële talen in België ook in de praktijk zou toepassen.

Een tweede reeks belangrijke wetten voltooide het wetsbeginsel van 1932 op de officiële eentaligheid van Vlaanderen en Wallonië.

Dezelfde regering kon in 1963 overgaan tot de wettelijke vastlegging van de *taalgrens* en het tweetalig statuut van de hoofdstedelijke agglomeratie uitvaardigen.

De *rijksadministratie*, het leger, de diplomatie, het gerecht werden nu op taalkundig gebied niet alleen wettelijk maar ook in de praktijk gesaneerd: de helft van de leidende functies zouden van dan af worden toegewezen aan Nederlandstaligen op basis van een Nederlandstalige onderwijsopleiding en diploma.

In de gemeentelijke administratie van *Brussel-hoofdstad* moeten de leidende ambtenaren voor de helft uit Franstaligen en Nederlandstaligen bestaan. De overgangstijd verstrijkt op 1 september 1973.

In het *bedrijfsleven* moeten de officiële documenten en betrekkingen met de werknemers uitsluitend in de taal van de streek gebeuren.

In het *onderwijs* werd elke vorm van Franstalig onderwijs in Vlaanderen (de zgn. 'transmutatieklassen') opgeheven.

Later - na een nieuwe regeringscrisis (1967) - kreeg een laatste probleem een oplossing: de aanwezigheid van een *Franstalige Universiteit* in Vlaanderen, met name te Leuven. De Franstalige afdeling van de aloude Universiteit werd in 1967 in beginsel naar Wallonië overgeheveld (Louvain-la-Neuve te Ottignies).

De homogeniteit van de Nederlandse en de Franse culturele territoria was van af dat ogenblik een feit.

De tweede en meest grondige etappe was de *grondwetsherziening* van 1971.

Ik zal aan de lange en ingewikkelde geschiedenis van de parlementaire procedure voorbijgaan, want deze was inderdaad uiterst moeizaam. De Grondwet van 1830 had het wetgevend mechanisme voor een grondwetswijziging uiterst moeizaam gemaakt: o.m. vergde elke wijziging van een grondwettelijk artikel een parlementaire 2/3e meerderheid. Het werd een krachttoer om de uiteenlopende standpunten van regionalisten, federalisten en overblijvende unitaristen te verzoenen.

Premier EYSKENS en de Minister voor Gemeenschapsbetrekkingen Leo TINDEMANS konden, in een nieuwe coalitie van Christen Democraten en Socialisten een haalbaar compromis uitwerken, na daarvoor de steun van een van de oppositiepartijen te hebben verworven.

Uitvoeriger moet ik stilstaan bij het resultaat van deze grondwetsherziening.

Zij is inderdaad van fundamentele betekenis en zal niet alleen het staatkundige, maar ook het maatschappelijk en cultureel uitzicht van België in de komende decennia grondig veranderen. Zij is ook van grote invloed voor de samenwerking tussen België en Nederland en, uiteraard voor de toekomst van de Nederlandse cultuur intra en extra muros.

Deze grondwetsherziening was echter het resultaat van talloze com-

promissen. De Regering verklaarde de centralistische en unitaristische staatsconceptie van 1830 officieel als voorbijgestreefd.

Wat werd in de plaats gesteld? Een Federale Bondstaat, een Statenbond, een geregionaliseerde of provinciale Staat? De Belgische oplossing was een hervorming sui generis. Bovendien de klassieke indeling in gemeenten en 9 provincies, werd België bij de herziening van de grondwet onderverdeeld

- in 3 *culturele gemeenschappen*: de Nederlandstalige ($\pm$ 58%), de Franstalige (41,4%), de Duitstalige (0,6%) gemeenschap. (Art. 3ter van de Grondwet).
- in 3 *gewesten*:
het Vlaamse, het Waalse en het Brusselse gewest. (Art. 107 quater).
- in 4 *taalgebieden*:
het Nederlandse, het Franse, het Duitse (Oostkantons) en het tweetalig gebied van Brussel-Hoofdstad.

De centrale wetgevende macht (het Parlement) werd herverdeeld: alle zaken van *onderwijs* en *cultuur* (met uitzondering van die van nationaal belang - bv. de ideologische onderwijsvrede, de schoolplicht, het statuut van leerkrachten -) werden overgedragen aan *twee nieuwe wetgevende lichamen*: de Cultuurraden voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap en voor de Franse Cultuurgemeenschap (de zgn. cultuurparlementen).

De bevoegdheden van de Cultuurraad zijn wettelijk vastgelegd en behelzen alle culturele aangelegenheden, gaande van *'de bescherming en de luister van de taal'* tot de monumentenzorg, het toerisme, en de *internationale culturele samenwerking*. Zij bepalen ook de *taalwetgeving* in het eigen taalgebied.

Voor aangelegenheden van nationaal cultureel belang en ook voor de culturele aangelegenheden in Brussel die voor de twee Culturele gemeenschappen van betekenis zijn, blijft het centrale parlement bevoegd.

Van belang is nog de culturele bevoegdheid die in Brussel werd overgedragen aan twee afzonderlijke 'Culturele Commissies' voor de 19 gemeenten van de Brusselse agglomeratie.

De cultuurparlementen zijn samengesteld uit respectievelijk de Nederlandstalige en Franstalige leden van het Parlement, dus zowel de Eerste als Tweede Kamerleden. Zij zetelen afzonderlijk.

Voor de kleine Duitssprekende bevolking van ongeveer 60.000 zielen is een afzonderlijke Duitstalige cultuurraad voorzien met raadgevende bevoegdheid.

De beide cultuurraden krijgen van de Regering een financiële dotatie vastgesteld volgens 'objectieve verdeelcriteria' (nog een aanleiding tot veel politiek geharrewar).

De cultuurraden beschikken dus niet over eigen fiscale bevoegdheid, wat door velen als een ernstig tekort wordt aangevoeld.

Wat op het culturele vlak vrij eenvoudig af te bakenen was - ook voor het tweetalige Brussel - bleek heel wat ingewikkelder op het *economisch gebied*.

De grondwetgever is hier niet zover gegaan als op cultureel gebied. Wel werd principieel voorzien in de oprichting van afzonderlijke *gewestelijke economische organen* met reglementerende bevoegdheid in zaken van regionaal economisch belang (o.m. problemen van industrievestiging, ruimtelijke ordening, leefmilieu etc.). Deze organen zijn nog niet opgericht.

Eigenlijk zou ik het ook nog moeten hebben over bijkomende, maar belangrijke nevenaspecten van deze grondwetsherziening zoals bv. de wettelijke waarborgregels tot vermijden van ideologische en filosofische discriminatie, een heet hangijzer in de zuidelijke Nederlanden sinds de Spaanse overheersing.

Ik zou u ook moeten spreken over een afzonderlijke wet tot bescherming van de levensbeschouwelijke minderheden (de cultuurpactwet). De tijd laat mij dit niet toe.

Het illustreert alleen het uiterst ingewikkeld karakter van een biculturele en pluralistische staat, die eeuwenlang de tegengestelde invloeden heeft ondergaan van de twee grote basisculturen in Europa: de Germaanse en de Romaanse.

III. Enkele kanttekeningen over de toekomst van de Vlaamse Beweging

1) Na 100 jaar verbeten strijd hebben de Vlamingen een situatie bereikt, die voordien nooit in de taal- en culturele geschiedenis van de Zuidelijke Nederlanden heeft bestaan:

- de officiële erkenning van de *taalhomogeniteit* van het Nederlandse cultuurgebied in België;
- de autonome *wetgevende beschikking* over taal-, culturele en (in wat mindere mate) onderwijsaangelegenheden.

Deze toestand zal Vlaanderen gelegenheid geven zijn culturele opgang - die nog op een aantal gebieden, zoals het verbeterd gebruik van een algemene Nederlandse omgangstaal, er op neer komt de drie eeuwen culturele achterstand in te halen - zelfstandig te bevorderen.

2) De grondwetsherziening is niet de enige spectaculaire wijziging die zich in de laatste decennia in België, meer speciaal in Vlaams-België heeft voltrokken.

Even spectaculair is de Vlaamse opgang op *wetenschappelijk gebied*, meer bepaald in het Hoger Onderwijs, en wat haar *economische welvaart* betreft.

a. Vier nieuwe universiteiten kwamen tot stand:

Leuven wordt integraal Nederlands (met een afdeling in Kortrijk); *Brussel* kreeg een nieuwe, zelfstandige Nederlandstalige Universiteit. In *Antwerpen* werd een nieuwe Universiteit opgericht en *Limburg* kreeg een eigen universitaire stichting (met als schaduwzijde de gemiste kans van één Belgisch-Nederlandse Universiteit).

Terwijl in 1950 nauwelijks 36% van de universitaire bevolking uit Vlamingen bestond (op een verhouding van 58% Nederlandstalige Belgen!), waren er in 1970 voor het eerst meer Nederlandstalige dan Franstalige studenten (van Belgische nationaliteit). In 1972 liep dit percentage op tot 52%.

b. Een andere spectaculaire wijziging in het traditionele Belgische beeld ligt in de explosie van de *economische welvaart* in Vlaanderen.

Tot rond de vijftiger jaren een uitgesproken landbouwgewest (met hoge structurele werkloosheid, pendelarbeid, lage inkomens), kent de

Vlaamse regio vandaag een belangrijke economische expansie, die zij overigens deelt met het hele delta-gebied van Benelux.

De opgang van het Antwerpse havengebied is opmerkelijk en de nabijheid van de zee een belangrijke troef voor nieuwe industrievestiging.

In de eerstkomende 15 jaar zal het bruto-regionaal produkt in Vlaanderen met niet minder dan 6,2% per jaar toenemen. Indien dit werkelijk zo is, zal de Vlaamse economie 2,5 maal sneller stijgen dan de Waalse.*

Alle vooruitgang heeft zijn keerzijde: in één woord moet dan ook vermeld worden in welke mate het natuurlijk leefmilieu, het ecologisch evenwicht en de ruimtelijke ordening een probleem van prioritaire orde is geworden.

3) Is de Belgische staatkundige ontwikkeling nu voor een tijd tot stilstand gekomen? Mijn mening is dat in het eerstvolgend decennium nog gevoelige wijzigingen noodzakelijk zullen blijken.

Het Belgisch evenwicht is stevig, maar subtiel. De nieuwe staatkundige organen zijn het gevolg van veel compromissen, waarbij de administratieve overzichtelijkheid en de doeltreffende bestuurbaarheid zachtjes in het gedrang zijn gekomen.

Bovendien heeft *Brussel* als tweetalige hoofdstad de uiteindelijke taalvrede en harmonische culturele verhouding op verre na niet bereikt, alhoewel de wettelijke waarborgen de Vlaamse Brusselaar principieel en theoretisch voldoening kunnen geven. Brussel, deze oude Nederlandse stad, blijft voor Vlaanderen een 'nachtmerrie' en een 'steen des aanstoots'.

4) Een laatste kanttekening betreft de samenwerking tussen 'de twee loten van de Nederlandse stam', België en Nederland.

De Vlaamse overwinningen en successen van de naoorlogse periode in de Belgische verhoudingen hebben één donkere schaduwzijde.

* L. Tindemans, *Een handvest voor woelig België*, p. 82.

Wat onmiddellijk na W.O. II een hoopvol vooruitzicht was - ik bedoel de oprichting van *Benelux* - is helaas vandaag ineengeschrompeld (ik nuanceer mijn woorden!) tot een weinig zeggende vorm van materieel goederen-verkeer.

De kans voor een hechtere uitdijende samenwerking van handel en economie tot de sfeer van de maatschappelijke, ja politieke cohesie (de woorden zijn van Minister van Buitenlandse Zaken R. Van Elsende) is waarschijnlijk voor lang verkeken.

De ontgoocheling van Benelux wordt niet gecompenseerd door het relatieve succes van de Europese samenwerking.

Benelux had een sterkere positie in Europa kunnen verwerven - op alle gebieden - indien de oorspronkelijke ontwikkeling was doorgezet.

Wie is daar schuldig aan? Onze Franstalige landgenoten hebben zich hardnekkig verzet tegen elke uitbreiding van Benelux buiten het strikt economische. Hun argument: het gevaar van een zgn. culturele overheersing van een minderheid van Franssprekenden door 18 miljoen Hollanders en Vlamingen.

Voor de minderheidspositie van de Nederlandse taal en cultuur in Europa - waartegen een sterkere Nederlands-Vlaamse culturele eenheid een rechtmatig tegenwicht mocht zijn - hebben zij geen gehoor.

Wat staat ons te doen? De 'internationale culturele samenwerking' ressorteert onder de bevoegdheid van de Nederlandse Cultuurraad in België.

Geen Belgisch parlement of Waalse oppositie kan beletten dat Vlamingen en Nederlanders een aantal culturele sectoren en activiteiten gemeenschappelijk op touw zetten.

Wij moeten in de leer gaan bij de E.E.G.-administratie. Zij is de constante motor van de Europese integratie. Welnu, ik meen dat naar analogie met het in Brussel aanwezige Benelux-ambtenaren-apparaat er een Nederlands-Vlaamse culturele administratie voor gemeenschappelijke culturele zaken zou moeten worden opgericht.

Waarom zou de zaak van de buitenlandse lectoren, de IVN, de vertaalpolitiek, het lexicologisch instituut, ja de spelling, - voor onze cul-

tuur levensbelangrijke aangelegenheden, die nu zwalpen tussen de Brusselse en Haagse administratie - niet toevertrouwd kunnen worden aan een eigen supra-nationale culturele instelling?

Wij leven in het tijdperk waar de kreet van de 'decentralisatie' aan de orde van de dag is. Dat moge voor economie en politiek gelden, maar wat de Nederlandse cultuur betreft moeten wij de nadelen van drie eeuwen scheiding nu ombuigen in een zo sterk mogelijk gemeenschappelijk beleid.

Er is geen andere weg; willen wij in Europa en in de wereld de plaats blijven bekleden die wij op cultureel en artistiek vlak steeds hebben bekleed, dan is en blijft in een aantal gebieden culturele integratie noodzakelijk.

Bij de aanvang van mijn betoog stelde ik de vraag of de ontwikkeling van de Vlaamse Beweging in België voor de toekomst van de Nederlandse Cultuur extra muros enige betekenis had.

Ik hoop dat u met mij instemt dat de vraag slechts een retorisch belang had; maar het antwoord van levensbelang is voor de toekomst van de Nederlandse cultuur intra en extra muros.

Korte bibliografie van recente publicaties

Leo Tindemans, *Een handvest voor woelig België*, Van In, Lier, 1972.

Manu Ruys, *De Vlamingen*, Lannoo, Tielt, 1973.

(ook: *Les flamands* en *The Flemings*)

Robert Senelle, *De grondwetsherziening 1967-1971*. Uitgave Ministerie van Buitenlandse Zaken, Brussel, 1972.

M. Boey, J. Flerackers, W. Sanders, *Guide to Flanders, the Dutchspeaking part of Belgium / Guide pour la Flandre, la partie néerlandophone de la Belgique*. Lannoo, Tielt, 1973.

Recente wetenschappelijke literatuur over de Vlaamse Beweging vormen de uitgebreide publicaties van Dr. A.W. Willemsen, Dr. H. Elias, Dr. M. Lamberty, Prof. M. Devroede, Prof. L. Wils.

**De ontwikkelingen van het geestelijk leven in Nederland, met name binnen de Rooms-Katholieke kerk, in de laatste tien jaar^(*) door Prof. Dr. F. Haarsma
Katholieke Universiteit, Nijmegen**

Mijnheer de voorzitter, geachte dames en heren. Ik heb in deze aula al vele malen gesproken in het kader van het Pastoraal Concilie. Vandaag is het in een wat andere context. En ik moet zeggen, dat er een zeker gevoel van nationale trots over mij komt als ik zo'n groot gezelschap zie van mensen die de Nederlandse taal en cultuur in het buitenland uitdragen. Ik vind het dan ook een eer u iets over de geestelijke stromingen in Nederland te mogen vertellen. Ik zou hierbij niet de nadruk willen leggen op een lange inleiding, maar u vooral de gelegenheid willen geven om vragen te stellen over het geestelijk en kerkelijk leven in Nederland om zo allerlei misverstanden die in het buitenland leven op dit terrein, recht te zetten. En u daarover verdere informatie te verstrekken.

Eigenlijk moet ik voor ik begin een paar opmerkingen maken. In de eerste plaats is het mijn opdracht te spreken over de geestelijke stromingen in Nederland in de laatste tien jaar. Nu is het duidelijk dat het geestelijk leven zich niet beperkt tot de kerken. Van de andere kant is het ook duidelijk dat de kerken de exponenten bij uitstek zijn van het geestelijk leven in een land als Nederland. Daarom acht ik het verantwoord - zonder de waarde en de betekenis te ontkennen van het geestelijk leven dat zich afspeelt buiten en aan de rand van de kerken - toch vooral uw aandacht te richten op datgene wat zich in de kerken heeft afgespeeld.

Een tweede prenotandum is het volgende: ik kan ook krachtens mijn situatie - ik ben roomskatholiek priester en hoogleraar in de theologie

(*) Prof. Haarsma sprak zonder papier. De hier afgedrukte tekst is de - enigszins aangepaste - schriftelijke weergave van de bandopname die van zijn tekst gemaakt is.

aan de Katholieke Universiteit in Nijmegen - het beste oordelen en spreken over de Rooms-Katholieke Kerk. Daarom zal die bijzonder mijn aandacht hebben in deze causerie. Dit betekent echter niet dat dat een beperking in de strikte zin van het woord is. Want het is u misschien bekend - en dat is het eerste punt waarover ik met u moet spreken - dat de ontwikkeling van het oecumenisch denken en het oecumenisch leven in Nederland een bijzonder snelle voortgang heeft gemaakt in de laatste tien jaar. Daarover zou ik eerst iets willen zeggen; dit geeft meteen een soort kader waarbinnen de andere punten en thema's geplaatst kunnen worden.

Nu is het zo, dat men, als men over oecumene spreekt, onderscheid kan maken tussen het hoogste officiële niveau waar de kerken elkaar ontmoeten en dat wat wij noemen de basis, waar katholieken en protestanten dagelijks met elkaar verkeren.

Als ik begin met het officiële niveau dan kan ik erop wijzen, dat Nederland het eerste land is geweest waar een Raad van Kerken is opgericht waarvan de Nederlandse Rooms-Katholieke Kerk officieel en volwaardig lid is. Dus, terwijl in de Wereldraad van Kerken de Katholieke Kerk nog steeds een eigen positie inneemt en niet toetreedt als lid - zowel om allerlei praktische redenen als om principiële redenen - zien wij in Nederland dat de katholieke Kerk volwaardig lid is van de Raad van Kerken. Natuurlijk is ieder officieel lichaam, ook de Raad van Kerken, altijd een betrekkelijk log lichaam. Er moet altijd ruggespraak gehouden worden, voordat men daar tot beslissingen kan komen. Het gevolg is dat er wel een intensief contact plaatsvindt in de Raad van Kerken, maar dat men toch niet kan zeggen dat daarvandaan nu echt de impulsen uitgaan tot het dichter bij elkaar komen van de christenen in Nederland. Er is wel contact en overleg, maar de resultaten, zal men moeten zeggen, zijn weinig spectaculair. Toch moet ik één belangrijk resultaat vermelden: dat is de officiële erkenning door de verschillende protestantse en katholieke kerken in Nederland van de doop in de andere kerken toegediend. Daarmee is een basis gegeven, waarop men zich als christenen, als gedoopte christenen, als leden van de ene Kerk van Christus erkent. En dat is een belangrijke ontwikkeling, uitgangspunt tevens voor verdere ontwikkelingen, die er dan ook toe leiden dat nu de vraag opkomt, vooral van beneden af, of er ook mogelijkheden zijn om als protestanten en katholieken bijvoorbeeld aan een gezamenlijke eucharistieviering, de zogenaamde intercommunie of open communie, deel te nemen. Dit wordt in feite wel geïmplementeerd, maar

de officiële kerken, vooral de Rooms-Katholieke Kerk, is daar officieel tegen gekant, behoudens in bepaalde welomschreven gevallen, waarin niet-r.k. christenen worden toegelaten tot de Communie in de r.k. kerk, zonder dat echter het omgekeerde is toegestaan. Om verdere mogelijkheden te bestuderen heeft de Raad van Kerken een studiec commissie ingesteld, die in 1972 een discussienota publiceerde over 'De bijbelse achtergronden van Eucharistie-Avondmaal'. De commissie houdt zich ook bezig met de vraag van het kerkelijk ambt, maar het blijkt moeilijk hier tot overeenstemming te komen. Daarnaast dient nog vermeld te worden een gezamenlijke verklaring van de kerken over het kerkelijk-gemengd huwelijk; deze heeft een einde gemaakt aan veel persoonlijk leed en veel onchristelijke rivaliteit tussen de kerken.

Wat ik verder moet vermelden is dat de Raad van Kerken bepaalde organen heeft op het gebied van de dienstverlening aan en kritische begeleiding van het maatschappelijk leven. De invloed die op dat gebied van de Raad uitgaat, is verheugend. Ik moet hier met name noemen het Interkerkelijk Vredesberaad waarin de Pax Christibeweging, waarvan kardinaal Alfrink de internationale voorzitter is, samenwerkt met vredesbewegingen uit andere kerken. Dit Vredesberaad doet belangrijk werk door bv. uitdrukkelijk en publiekelijk stelling te nemen tegen de Nederlandse regering, toen deze van plan was na de inval van de Russen in Tsjecho-Slowakije het wapenbudget te verhogen. Vervolgens streven zij ernaar om - ook wettelijk - een alternatieve dienstplicht mogelijk te maken. Een dienstplicht dus die niet bestaat in het dienen in het leger, maar in maatschappelijke dienstbaarheid. En tenslotte doet dit Interkerkelijk Vredesberaad belangrijk werk door aan principiële dienstweigeraars rechtsbijstand te verlenen en op te komen voor de rechten van politieke gevangenen in het buitenland.

Ik kan nog één ding vermelden dat voor sommigen misschien interessant is. U weet van het bestaan in Nederland van de Oud-Katholieke Kerk, die ontstaan is bij het schisma op het eind van de zeventiende eeuw. Er is een gesprek op gang gekomen tussen de Rooms-Katholieke en de Oud-Katholieke Kerk, dat geleid heeft tot een officiële, plechtige zitting in de Oud-Katholieke kathedraal in Utrecht, waarbij de kerkelijke excommunicatie die vanouds over de oud-katholieke bisschoppen was uitgesproken, is opgeheven. Er zijn dan ook duidelijke stappen nu om het mogelijk te maken dat er tussen oud-katholieken en roomskatholieken een intercommunie plaats vindt. Overigens moet ik er bij vermelden dat de Oud-Katholieke Kerk in Nederland een betrekkelijk

gering aantal leden heeft: ongeveer 20.000. Dat is het restant van de Oud-Katholieke Kerk, die in het begin van de achttiende eeuw was ontstaan.

Als ik nu op het plaatselijke niveau kom, dan moet ik daar ook onderscheid maken tussen de officiële banden tussen de kerken op plaatselijk niveau, die veelal gestalte krijgen in lokale Raden van Kerken en het concrete samenleven van katholieken en protestanten, dat soms verder gaat dan de officiële akkoorden toestaan. Men heeft op de meeste plaatsen op het ogenblik, in de meeste steden en ook de dorpen, een lokale Raad van Kerken, waar vertegenwoordigers van de verschillende kerken met elkaar overleggen hoe zij met name hun dienstbaarheid tegenover de ontwikkeling in de maatschappij gestalte kunnen geven. Soms heeft dat tot gevolg dat er een open communie plaats vindt. Dat is soms met goedkeuring van een bisschop, zoals in het bisdom Breda in de Week der Gebeden, waarin alle kerken bidden voor de hereniging van alle christenen. Dan kunnen protestanten deelnemen aan de H. Communie in de r.k. kerk en katholieken aan de viering van het H. Avondmaal in een hervormde of gereformeerde kerk. Soms gebeurt dit zonder goedkeuring van de kerkelijke overheid. Het verst gevorderd is deze ontwikkeling in de studentengemeentes en studentenparochies in Utrecht, Leiden, Groningen, Eindhoven, Tilburg en Wageningen: priesters en predikanten werken hier nauw samen en houden niet zelden gemeenschappelijke diensten.

De studentenecclesia van Amsterdam is een eigen weg gegaan, een weg waarop men - laten we maar zeggen - probeert tot uitdrukking te brengen wat er leeft aan hoop en vrees en verwachting onder de mensen, ook de niet-christenen, en samen daarover in dialoog te treden vanuit de Bijbel en vanuit de christelijke traditie. Door het blijven functioneren van een gehuwde priester voelde de bisschop van Haarlem zich echter genoodzaakt te verklaren dat hij niet langer de verantwoordelijkheid kon dragen voor wat daar gebeurde. Informeel bestaat er gelukkig nog voortdurend contact tussen de bisschop en de ecclesia.

Een andere interessante ontwikkeling op dit terrein is de integratie van het theologisch onderwijs, het theologisch hoger onderwijs. Het is u waarschijnlijk bekend dat de Groot-Seminaries, waar vroeger de priesteropleiding plaats vond, allemaal opgeheven zijn. En dat het theologisch onderwijs geconcentreerd is aan vijf universiteiten in Nederland; nl. de Katholieke Universiteit van Nijmegen, de theologische faculteit; de

Hogeschool voor Theologie en Pastoraal in Heerlen; de Stichting Theologische Faculteit in Tilburg, die erop gericht is geïntegreerd te worden in de straks te vormen Universiteit van Tilburg; de Stichting Katholieke Theologische Hogeschool Amsterdam (KTHA) en de Stichting Katholieke Theologische Hogeschool Utrecht. Wat de laatste twee betreft, Amsterdam en Utrecht, daar ziet men een nauwe samenwerking groeien tussen de katholieke hogescholen enerzijds en de protestantse faculteiten anderzijds. Voor Amsterdam betekent dit samenwerking zowel met de Vrije Universiteit als met de Universiteit van Amsterdam. Utrecht is het verst gevorderd. Daar is het vijfjarenplan - waarvan er nu vier verlopen zijn - zich aan het ontwikkelen, waarin men streeft naar een totale integratie van de Katholieke Theologische Hogeschool in de Theologische faculteit van de universiteit. Dat brengt natuurlijk allerhande moeilijkheden met zich mee, vooral in Utrecht, waar de traditie vanouds sterk gereformeerd geweest is. Ik denk aan een naam als Voetius. Maar nu is er een poging om tot een gemeenschappelijke, oecumenische faculteit te komen, waarin zowel katholieken als protestanten samen hun studie kunnen maken als voorbereiding op hun geestelijk ambt.

Tenslotte kan ik nog wijzen op een sterke - laten we zeggen - interconfessionalisering van de theologische studie en probleemstelling. Een mooi voorbeeld daarvan is - en wellicht hebt u daar ooit wel eens van gehoord - het internationale theologische tijdschrift *Concilium*, dat z'n oorsprong heeft in Nederland en dat van katholieken huize is. Op het ogenblik verschijnt het in negen talen en bestrijkt het alle vijf werelddelen. Dit tijdschrift behandelt geen enkel onderwerp zonder dat dit ook belicht wordt van reformatorische en oosters-orthodoxe zijde en is daardoor een voortreffelijke illustratie van de toenadering op het terrein van de theologie.

Een ander voorbeeld is, dat twee tijdschriften, een katholiek en een protestants, die in Nederland bestaan ten dienste van de zielzorgers, binnen een jaar met elkaar gefuseerd gaan worden tot een gemeenschappelijk tijdschrift voor pastores: dominees en priesters. De geestelijke achtergrond hiervan is allereerst, dacht ik, een doorwerking van het vergevorderde onderzoek van het Nieuwe Testament over de ontwikkeling van de kerk in de oorsprong. Men heeft steeds meer ontdekt dat het Nieuwe Testament eigenlijk geen uniform kerkbeeld vertoont. Noch dat van de katholieke, noch dat van een protestantse confessie. Men is tevens tot de overtuiging gekomen - en het is ook weten-

schappelijk aangetoond - dat in het N.T. al sprake is van een grote pluriformiteit wat betreft de gestaltegeving en de vormgeving van het kerkelijk leven. Dat geldt zelfs - iedereen kan het duidelijk lezen - voor het belijden, het christelijk belijden. Ook daar vindt men grote variaties, die weliswaar elkaar niet tegenspreken, maar toch een duidelijk verschillende optie vertonen. Welnu, dat is een van de redenen waarom men meer en meer tot de overtuiging komt dat de komende vorm waarin de kerk haar leven gestalte moet geven, enerzijds natuurlijk zich moet refereren aan de heilige Schrift, aan de oude kerk, maar anderzijds ook telkens zich moet bepalen in samenspraak met de wereld en de maatschappij waarin we leven. En dat is de reden waarom de overtuiging groeiende is dat er op een punt als, laten we zeggen, of men nu bisschoppen heeft of predikanten, of men avondmaal viert of de mis viert, dat er op deze punten toch minder reden tot scheiding is dan lange tijd is aangenomen.

Een tweede punt is de erkenning van de pluriformiteit van de geloofsbeleving. In de vorige eeuw was in de Hervormde Kerk in Nederland al een sterke pluriformiteit aanwezig. We moeten erkennen dat dit nu in de Katholieke Kerk van Nederland ook zo is. Er is een grote verscheidenheid van opvattingen omtrent spiritualiteit, omtrent moraal en zedenwet, omtrent traditionele geloofsformules. Ik kom er straks nog uitvoerig op terug. Hier groeit een nieuwe situatie, waarin men moet leren als pluriforme kerk met elkaar te leven zonder de eenheid prijs te geven. Dat geeft aparte moeilijkheden waarover ik straks nog meer zal zeggen.

Tenslotte moet men zeggen in verband met de ontwikkeling van de oecumene, dat het duidelijk wordt, dat vele dingen die vroeger verschillen opleverden, dikwijls te danken zijn aan culturele en historische factoren die hun belang in de hedendaagse tijd verloren hebben. En dat die eigenlijk verbleken ten aanzien van de geweldige problemen waar kerk en christendom in deze tijd voor staan. De grote vraag is niet meer katholiek of protestant, naar onze overtuiging in Nederland, maar de grote vraag is: christen of niet-christen, geloven of nietgeloven. De vraag is: hoe kan men nog in deze tijd, in deze wereld zó spreken over God en over de bijbelse boodschap dat deze relevant zijn en verstaanbaar voor de mens van vandaag met zijn problemen, met zijn noden en met zijn mogelijkheden. En dat is een nieuwe reden waarom de christenen als het ware naar elkaar toegedreven worden om gemeenschappelijk te zoeken welke wegen ze daarin moeten gaan.

Dat was een eerste punt dat van belang is om u duidelijk te maken dat, wanneer ik over de katholieke kerk spreek en over katholiek geestelijk leven, toch niet daarbij de andere kerken, en ik zou bijna zeggen het hele Nederlandse volk, uit de boot vallen.

Als ik nu de belangrijkste stromingen zou moeten aangeven die zich op het ogenblik in het geestelijk leven van Nederland manifesteren, dan denk ik dat ik het beste kan uitgaan van een congres dat in maart 1972 in Nijmegen is gehouden onder de titel: 'Toekomst der religie - religie der toekomst'. Globaal gesproken kon men daar twee heel belangrijke stromingen ontdekken, die in eerste instantie onverzoenbaar met elkaar lijken. De eerste stroming zou men kunnen karakteriseren als de maatschappij-kritische stroming die alle nadruk legt op de verantwoordelijkheid van het christendom t.o.v. de wereld. Het uitgangspunt is hier dat christendom allereerst verantwoordelijkheid meebrengt voor de bevrijding van de mens; dat het christendom inhoudt: solidariteit met armen en verdrukten. Dat de grote boodschap die Jezus heeft gebracht, de komst van het Rijk Gods, ook een opdracht inhoudt voor alle christenen: mee te werken aan een wereld waarin gerechtigheid, vrede, broederlijkheid werkelijk gestalte krijgen. Men is van mening dat de kerken daarin veelal tekort zijn geschoten. Dat de kerken veelal zich hebben geconformeerd aan de machten die in economisch, politiek en maatschappelijk opzicht in de wereld de overhand hadden. En dat ze dan ook haar eigenlijke functie, nl. kerk van de armen te zijn, kerk van de verdrukten te zijn, niet goed heeft vervuld. Ze zoeken aansluiting bij de profetische prediking van het Oude Testament, waarin een van de belangrijkste thema's al is geweest, dat gerechtigheid belangrijker is dan offerande. Ze hebben kritiek op de kerken en ook op de liturgie en de eredienst. Omdat ze menen dat de liturgie en de eredienst dikwijls een soort vluchtplaats geworden zijn waarin mensen een soort troost kunnen vinden, waar ze hun wonden kunnen likken die ze hebben opgelopen in de hardheid van het dagelijks leven; maar waar ze niet gestimuleerd en geïnspireerd worden om daadwerkelijk gerechtigheid te brengen in het maatschappelijk leven. Vandaar dat ze huiverachtig staan tegenover een liturgie die geen concreet engagement in de maatschappij meebrengt. Het is dus duidelijk dat deze groep allereerst samenwerking zoekt met die groepen die dezelfde idealen en doeleinden hebben op politiek en maatschappelijk terrein. Het is ook geen wonder dat zij niet afkerig staan tegenover het gebruik van marxistische inzichten, analyses en methodes in hun maatschappelijke en politieke activiteiten. Daarom is het ook geen wonder dat in een partij als de PPR, de Politieke Partij Radikalen, ook juist veel van deze maatschap-

pelijk geëngageerde christenen een vooraanstaande plaats innemen, waar ze overigens zonder enige moeite kunnen samenwerken met mensen die vanuit een andere geestelijke achtergrond dezelfde doeleinden nastreven. Het gevolg is dat ze in hun theologie niet zozeer de nadruk leggen op het religieuze maar op de noodzaak maatschappij en kerk beide kritisch te analyseren en aan te duiden waar zij bevrijding van de mens in de weg staan en waar ze de vrijheid van de mens bevorderen. In concreto krijgt deze stroming dikwijls gestalte in de zogenaamde kritische gemeenten in Nederland. Kritische gemeenten zijn groepen van christenen die min of meer aan de rand van de officiële kerk, soms ook geleid door gehuwde priesters, die dus door de bisschop, niet erkend worden, werk maken van dit sociaal engagement van het christendom. De band met de bisschop is niet altijd verbroken; er blijft informeel contact; deze gemeenten bestaan veelal uit katholieken en protestanten. Een beroemd voorbeeld is de kritische gemeente IJmond, die in Beverwijk haar zetel heeft en waarvan werkelijk, kan men wel zeggen, een vernieuwende impuls uitgaat, niet alleen in de zin van hulp aan Vietnam, maar ook in de vorm van concrete bijstand aan gediscrimineerde buitenlandse arbeiders, aan gehandicapte kinderen, aan mensen die ziek zijn. Daar wordt echt op een heel serieuze wijze werk gemaakt van de christelijke gerechtigheid en de christelijke liefde. Met andere woorden: voor deze mensen is het zo, dat voor hen de prediking van het evangelie in deze tijd alleen maar waarde kan hebben, als men zich waar maakt, in werkelijke dienst aan en werkelijke kritiek op de maatschappij, ter bevordering van de emancipatie en de mondigheid van de mensen. Dat is één stroom.

De andere stroming zou men kunnen karakteriseren als een stroming van religieuze renaissance. Die sluit aan bij een veel bredere stroming - die u wel bekend is - van hippies en van Jesus-people. Maar men kan zeggen dat het ook een stroming is die men terugvindt in de kerken zelf. In Amerika is dat heel sterk met de Pinksterbeweging, die daar ook onder de katholieken en ook in de protestantse kerken grote aanhang heeft. Maar ook in Nederland kan men een tendens waarnemen, een stroming die daar aandacht voor vraagt. Het uitgangspunt is dat het religieuze niet, zoals dat door sommigen gedaan is, gereduceerd mag worden tot een projectie van menselijke angst of onmacht. Hun gedachte, hun overtuiging is dat het religieuze een eigen, een onverliesbare dimensie is van het menselijk bestaan. De mens is een 'animal religiosum'. Het religieuze hoort bij de definitie van het menszijn. Als het ontbreekt, of laten we zeggen, niet tot ontplooiing kan komen, of onderdrukt wordt, dan is er geen volledige ontplooiing van de mens

mogelijk. En wat ze constateren in onze maatschappij is, dat in feite de religiositeit verdrongen is, dat die taboe geworden is. Er is als het ware geen plaats meer voor in onze maatschappij, waardoor die diepere hang van de mens geen kans meer krijgt. Het is ook een gevolg van de wetenschap die gemanipuleerd wordt - ik probeer hun gedachtengang weer te geven - de wetenschap die gemanipuleerd wordt in dienst van het kapitaal, van techniek en consumptie. Zij vragen aandacht voor het passieve element, of liever misschien nog, voor het receptieve. Ze willen de onderlinge relaties, de openheid van de mensen voor elkaar bevorderen in gesprek, in dialoog, in herkenning, in liefde. Vandaar dat ze in deze stroming ook grote aandacht schenken - dat geldt zowel voor de kerk als daarbuiten - aan groepsdynamica, waarin mensen in groepen bij elkaar komen om door ontmoeting met medemensen zichzelf te vinden. In die orde ligt ook de sensitivity-training, die een grote plaats inneemt in deze beweging. En tenslotte, meer op religieus gebied zou men kunnen zeggen, ligt hier de ontwikkeling van de klinische pastorale training. Daarmee wordt bedoeld dat pastores met een groep proberen samen te zoeken hoe zij op de beste wijze een pastoraal gesprek kunnen leiden, waarbij de andere mens volledig tot zijn recht komt, en hem niet autoritair een leer of opvatting wordt opgelegd. Dat is een erfenis van het oude Nederland, dacht ik, de vrijheid van de mens, die ook hierin nu op een nieuwe wijze gestalte krijgt. Ook op strikt religieus terrein komt dit tot uitdrukking in de behoefte aan een nieuw zoeken naar de mystiek. Men houdt bv. met elkaar gebedspractica; een woord dat wij vroeger niet kenden. Een practicum waar men elkaar zoekt om te leren bidden, omdat men vindt dat bidden een vorm is die we verloren hebben en die toch noodzakelijk is wil de mens als godsdienstig wezen aan zijn trekken komen. Deze groep heeft ook veel gevoel voor het ludieke in het leven, en - dat ligt voor de hand - ook voor de functie van de liturgie. Niet om de mensen beter te maken, niet om de mensen te inspireren tot acties, zoals die andere groep, maar liturgie gewoon als viering met elkaar om bevrijd te worden en daarmee ruimte en openheid te krijgen voor de grote dingen waar het om gaat: God, de medemens, de oneindigheid enz. Men kan van deze mensen ook zeggen dat zij - het is trouwens een algemene tendens in Nederland op 't ogenblik die zeer verheugend is, dacht ik - nog een taboe willen doorbreken, een taboe dat onze maatschappij sinds vijftig jaar beheerst, dat is het taboe van de dood. Er is in Nederland op het ogenblik uitermate grote belangstelling voor het mysterie hoe de mens zijn leven op een waardige wijze kan beëindigen door op menswaardige wijze te sterven. En er is ook een grote

aandacht bij pastores, maar ook bij artsen en verpleegkundigen, om zich te verdiepen in de begeleiding van stervenden. Er is nog met zo lang geleden, in het voorjaar, een congres gehouden voor medici en medische studenten, door de medische studenten in Nijmegen belegd, dat tot onderwerp had: 'Begeleiding van stervenden'. Het was op een zaterdag en de aanvraag was zo groot, dat de schouwburg, die toch 1500 mensen kan bevatten, tweemaal te klein was. Er waren 3000 aanvragen; daaraan ziet men hoeveel belangstelling er voor dit thema bestaat.

Als ik nu nog even doorga over het congres: 'Toekomst der religie - religie der toekomst': we zouden geen theologen zijn als de theologen daar aanwezig, niet hadden geprobeerd de twee stromingen waarover ik het had, met elkaar te verzoenen en ze op elkaar te betrekken. Ik dacht ook dat dat vanuit het christendom mogelijk was. Schillebeeckx en Vergote hebben daar o.a. gesproken. Ze hebben geprobeerd duidelijk te maken dat het eigenlijke uitgangspunt voor de mens toch inderdaad is dat hij bij zichzelf komt en zo bij de ander komt en dan ruimte vindt voor het religieuze en voor de ontmoeting met God. Maar ook dat het christendom juist als godsdienst van de mensgeworden zoon van God, van de humaniteit, ook inhoudt - en dat kan ook met recht gezegd worden vanuit het Oude Testament en de profeten - dat men verantwoordelijk is voor gerechtigheid, vrede, liefde, bevrijding van mensen. En dat daarom de juiste verhouding van deze twee stromingen niet is dat zij elkaar uitsluiten, maar dat het ene, de mystiek, de bron is waaruit de maatschappelijke activiteit gevoed kan en moet worden. Hiermee heb ik langs twee wegen geprobeerd u enig inzicht te geven in de geestelijke ontwikkeling in Nederland.

Ik mag misschien nog één punt aanraken om u te laten zien, dat men niet met een mono-causale verklaring klaar kan komen. Er is niet als het ware één kader waarin je deze ontwikkeling kunt vatten. Ik heb er nu twee aangegeven; ik wil nog een derde noemen. En dat is het thema van de polarisatie en de onverschilligheid die nauw met elkaar samenhangen. Mijn collega Thurlings, socioloog in Nijmegen, heeft een bekend en zeer verhelderend boek geschreven, getiteld *De wankele zuil*, waarin hij het verschijnsel van de verzuiling en de ontzuiling in Nederland tracht te verklaren en te verhelderen. U kent wel het zuilenverschijnsel in Nederland, waardoor vanuit een godsdienstige overtuiging en later zelfs ook vanuit een socialistische overtuiging, het leven vanaf geboorte tot dood, vanaf de kerk tot en met de school en tot en

met de vakbeweging in verschillende zuilen is opgedeeld. Dat is het verschijnsel van de verzuiling. Nu doet zich het merkwaardige verschijnsel voor dat wij in een ontzuilingsproces zijn terechtgekomen. Ik wil daar nu verder niet op ingaan, alleen het probleem aanduiden, omdat het misschien voor u interessant is er kennis van te nemen. Wat we nu op het ogenblik zien in het kader van deze ontzuiling, is dat we twee fronten krijgen, het verschijnsel dus van de polarisatie. Er is een front naar rechts, ook in het geestelijk leven, dat aan roomskatholieke zijde vertegenwoordigd wordt door een beweging als 'Confrontatie', die een eigen blad uitgeeft; door de 'Sint Willibrordstichting' van pater Kotte, die een hoop van zich heeft doen spreken, die ook zelfs van plan is een eigen rooms-katholieke - hij vindt nl. de KRO niet rooms-katholiek meer - omroep te stichten. En aan protestantse zijde vindt men hetzelfde verschijnsel in de beweging van de verontrusten. Deze hebben een manifest uitgegeven, waarin ze hun verontrusting uitspreken over de ontwikkeling in de kerken en vooral de ontwikkeling naar een vervlakking, een horizontalisering, waardoor er geen ruimte meer is voor de verticale lijn - van de mens naar God - waardoor men ook afbreuk doet aan de oude belijdenisgeschriften van de Hervormde Kerk en van de Gereformeerde kerken. Deze beweging heeft een spreekbuis gevonden in - wat pater Kotte nog niet gelukt is, maar wat Ds. Glashouwer wel gelukt is - de Evangelische Omroep. Men streeft ook naar een christelijk dagblad.

Als ik nu eerst eens bij de katholieken blijf: daar wordt sterke nadruk gelegd op het gezag. Het gezag van Rome, gezag van de bisschop. Deze beweging wijst dan ook het beleid van de Nederlandse bisschoppen af, in het algemeen. Het beleid van de bisschoppen wordt niet straf genoeg geacht. Er komen geen duidelijke richtlijnen, er wordt geen duidelijk beleid gevoerd. Deze katholieken zijn zeer verheugd over en hebben ook duidelijk inspraak gehad en invloed uitgeoefend bij de benoeming van de bisschop van Rotterdam en de bisschop van Roermond; daarover bestaat geen twijfel. Vooral de bisschop van Roermond heeft een andere opvatting van het bisschopsambt en wil veel strakkere lijnen trekken. Op het ogenblik bevindt men zich zelfs in Limburg op het hoogtepunt van een crisis, omdat de bisschop op een noodkreet van studenten een onvoorwaardelijk ja op hemzelf en daarmee op de kerk van Roermond eist. En daarmee de Dekens voor een onmogelijke keuze stelt. Dat is één element: het gezag. Men kan zeggen: gezag zit ook bij de protestanten, maar dan meer in de orde van het gezag van de Schrift, het gezag van de belijdenisgeschriften. Daaraan mag men geen afbreuk doen, de letter van de formulering moet gehand-

haafd blijven. Als men daarvan afwijkt, dan is het gevaarlijk, ook voor de inhoud, zegt men.

Een tweede punt is de onveranderlijkheid. De Kerk en de Kerken met hun structuren, hun liturgie, hun dogma, hun belijdenis, moeten blijven zoals ze altijd geweest zijn.

Het derde punt is de grote aandacht voor en de nadruk op het ambt. En de zondebok in de kerk van Nederland is, als ik het zo populair mag zeggen, vooral het Pastoraal Concilie dat heeft plaatsgehad van 1968 tot 1970. Het was grotendeels samengesteld uit leken; die hebben daar spontaan gesproken en dat achtte men uit de boze. De priesters en de bisschoppen moeten zeggen hoe het is en dan hebben gelovigen zich daaraan te houden. Ik chargeer een beetje, maar toch komt het hier praktisch op neer. Bij ons in de katholieke kerk leggen zij de nadruk op de latijnse liturgie, aan protestantse zijde op de onversneden prediking van het Woord Gods. Hun oriëntatie is naar het verleden toe; dat is wel duidelijk. Wat ze zoeken is, zou men kunnen zeggen, veiligheid. Er zijn ook nog theorieën over, dat deze groepen zich aaneensluiten, verontrusten en Confrontatie, uit een soort gevoel van geestelijke onterving. Datgene waar ze vroeger uit geleefd hebben is hun uit de handen geslagen door de vernieuwing sinds het Vaticaanse Concilie en daarom voelen ze zich geestelijk ontferd. Vandaar dus de behoefte om zich als het ware aaneen te sluiten. Dat is de ene kant.

Daarnaast staat dan extreem de linkse groepering die op het kerkelijkgeestelijk terrein gestalte heeft gekregen o.a. in de groep 'Septuagint', een beweging - vooral van priesters en predikanten, maar ook sommige leken - die zich ten doel stelt om binnen de kerken die kritische functie te vervullen waarover ik gesproken heb toen ik het over die maatschappij-kritische stroming had. Verder is er dan ook de studentenecclesia in Amsterdam, ofschoon daar de nadruk toch meer ligt op de geestelijke bevrijding en minder op de maatschappelijke en politieke kant. Een mooi voorbeeld is de kritische gemeente IJmond, die ik al genoemd heb. Het is een beweging waarin ook de liturgie nog wel degelijk centraal staat, maar die toch meent dat allerlei bindingen en onvrijheden doorbroken moeten worden, zoals bv. de wet van het celibaat. Ze hebben een priester die is aangebleven ofschoon hij getrouwd is en tegen de uitdrukkelijke wil van de bisschop in. Ze hebben het toch gedaan. Ze menen dat het hun taak is om de onvrijheid in de kerk te bestrijden en aan te pakken. Wat is hun achtergrond, hun ideële motivering? Men zou kunnen zeggen: mondigheid van de mens.

Dat is een van hun idealen die voorop staan. Ieder mens tot verantwoordelijkheid brengen en onze verantwoordelijkheid waar maken voor de wereld, eventueel met de meest effectieve middelen, zonodig ook de marxistische methoden. Bij hen ligt de nadruk niet zozeer op de Wereldkerk, zoals bij de Confrontatiegroep die altijd contact met Rome houdt, ook een sterke invloed op Rome uitoefent, vaak tegen de Nederlandse bisschoppen in. De nadruk bij de andere beweging ligt veel meer op de lokale groepen. We moeten het hier en nu, op deze plaats, waar maken. Verder geven zij wat de liturgie betreft grote ruimte aan het experiment. De zogenaamde open communie is voor hen geen probleem. Ieder die van goede wil is, die zich thuis voelt, kan participeren in de liturgische plechtigheden.

Ze zijn sterk oecumenisch gezind, dat is wel duidelijk. Er is een centrifugale tendens, terwijl de andere groep centripetaal is. Ze leggen veel meer de nadruk op persoonlijke roeping, persoonlijk charisma dat aan iedere christen is gegeven. Ik dacht dat ik daarmee een belangrijk punt heb aangeroerd in het geestelijk leven van Nederland op het ogenblik.

Ik moet er nog een aan toevoegen dat hier onmiddellijk uit volgt, dat ermee verbonden is, ik heb het al genoemd: de onverschilligheid. Het is namelijk zo dat tussen deze extremen die het meest van zich laten horen, die ook het meest in de publiciteitsmedia aan bod komen, de bisschoppen en de meerderheid van de priesters en gelovigen, en de protestantse gelovigen met hun predikanten een middenpositie innemen. Maar voor veel gewone mensen is het zo dat ze door de vernieuwingen die ze niet bij konden houden, die te snel zijn gegaan, ook door het Pastoraal Concilie, iets van de geestelijke onterving ervaren waarover ik gesproken heb. Bovendien is de pastorale begeleiding in de snelle ontwikkeling niet op peil gebleven, heeft het niet bij kunnen houden. Het gevolg is dat veel katholieken en protestanten zich enerzijds ergeren aan de onvrede, de ruzie en het geharrewar en daardoor geneigd zijn er zich van af te wenden. Aan de andere kant voelen ze zich in zekere zin overvraagd. Als men tegenwoordig in de kerk komt, wordt veel meer van de mensen gevraagd dan vroeger. De consumptieve houding in de liturgie is in de nieuwe liturgie eigenlijk niet meer mogelijk. Men moet actief participeren. En vooral als dat dan te sterk beklemtoond is in deze groepen, dan schrikken de mensen daar eigenlijk voor terug, dan worden ze eerder afgestoten van de kerk dan dat ze er naar toe worden getrokken. Een gevolg daarvan is dat er een grote mate van

onverschilligheid is ontstaan, waardoor het kerkelijk leven in andere opzichten, vooral wat kerkbezoek betreft, een duidelijke teruggang vertoont. Daardoor kan men spreken van een werkelijke crisis, ook in het kerkelijk leven. Ik wil u dat nog met één voorbeeld toelichten door de cijfers te noemen van het kerkbezoek bij de zondagsmis, dus alleen voor de roomskatholieken, in zeven jaar, vanaf 1966 tot 1972. In januari 1966 bezocht 64% van de roomskatholieken de zondagsmis, in 1968 58%, in 1969 51%, in 1970 47% en in 1972 volgens de voorlopige raming 40%. U ziet het: in zes jaar van 64% tot 40% gezakt. Nu moet ik er wel bij vermelden dat juist dat recept van vrijheid, van autonomie, er wel toe geleid heeft dat men ook onder de katholieken de zondagsplicht niet meer zo legalistisch en wettisch opvat als vroeger. Dat betekent dus dat er veel meer mensen zijn die intermitterend naar de kerk gaan. In dat getal zijn dus ook telkens anderen aanwezig, waardoor men het totaalcijfer van mensen die regelmatig de mis bezoeken toch wel op een 55% zou moeten stellen. Dat moeten we erin verdisconteren. Daarnaast is er - en dat vind ik heel belangrijk, dat hebt u wel uit de hele voordracht begrepen - een veel groter engagement van de kerken op wereldlijk, politiek en maatschappelijk terrein, als ooit te voren. Een veel groter verantwoordelijkheid en solidariteit met de mensen in nood, met armen en verdrukten. Mag ik het voorlopig hierbij laten? In de discussie wil ik graag vragen beantwoorden en wat onduidelijk is gebleven, nader toelichten.

Vergadering V
Woensdag 29 augustus 1973
9.00 uur

Voorzitters: Prof. Dr. W. Lagerwey (Grand Rapids) en Prof. Dr. G. Worgt (Leipzig)
Onderwerp: Didactiek
Sprekers: Drs. G. Extra (Nijmegen) over: 'Onderwijs Nederlands als vreemde taal in Nederland'
Drs. J. Wilmots (Hasselt), leider van een discussie over leer- en hulpmiddelen

Onderwijs Nederlands als Vreemde Taal in Nederland door Drs. G. Extra Katholieke Universiteit, Nijmegen

Dat onderwijs en onderzoek op het gebied van het Nederlands als vreemde taal praktisch uitsluitend geassocieerd worden met ekstramurale neerlandistische activiteiten ligt minder voor de hand dan op het eerste gezicht lijkt. Er zijn verschillende redenen aan te wijzen waarom juist in Nederland meer aandacht geschonken zou moeten worden aan het Nederlands als vreemde taal:

- in het moedertaalland zijn bronnen uiteraard gemakkelijker en in ruimere mate bereikbaar: juist hier zouden materiaalverzamelingen ten behoeve van het onderwijs aan buitenlanders centraal en efficiënt opgesteld kunnen worden; vele neerlandici in het buitenland verzoeken nu hun kollega's in Nederland vaak vergeefs om bruikbaar materiaal of zelfs maar de referentie daaraan. Zonder twijfel bestaat er een grote behoefte aan meer en beter audiolinguaal en audiovisueel materiaal. Het aantal beschikbare cursussen Nederlands op beginnersnivo is niet erg groot, op gevorderdennivo bestaat er nauwelijks geprogrammeerd materiaal; hetzelfde geldt voor vaktaalkursussen en toetsen;
- het terrein van het Nederlands als vreemde taal is in ons land een praktisch onontgonnen deelgebied van de neerlandistiek, waarvoor aan de universiteiten nog steeds nauwelijks aandacht bestaat. Allerlei eigenaardige structurele verschijnselen in onze moedertaal kunnen bij uitstek aan het licht komen door onderzoek van het Nederlands zoals dat door buitenlanders wordt geleerd en gesproken. Dergelijk onderzoek zou aan de neerlandistiek een geheel eigen bijdrage kunnen leveren;
- in Nederland neemt de behoefte aan onderwijs Nederlands als vreemde taal onder verschillende categorieën buitenlanders steeds meer toe: dat geldt zeker voor buitenlandse studenten en personeelsleden aan Nederlandse universiteiten en hogescholen, voor buitenlandse werk-

nemers, en voor buitenlandse leerlingen bij het lager en voortgezet onderwijs.

Onder buitenlandse studenten en personeelsleden aan Nederlandse universiteiten en hogescholen bestaat grote behoefte aan onderwijs Nederlands: daarop is in het verleden al verschillende keren gewezen.

Van Tongeren van het Bureau Buitenland van de Universiteit van Amsterdam stelde in 1970 een conceptnota op P. van Tongeren, *Concept-nota taalcursussen*, 30-12-1970, Bureau Buitenland, Universiteit van Amsterdam die een overzicht gaf van een aantal cursussen Nederlands die op dat moment in Nederland voor buitenlanders verzorgd werden. Hij suggereerde een onderzoek naar de behoefte aan dit onderwijs onder buitenlandse studenten en signaleerde dat de vraag naar dit onderwijs in Amsterdam veel groter was dan het kursussenaanbod. Hoe buitenlandse studenten Nederlands leerden was in vele gevallen onbekend; welke voorzieningen er getroffen zouden moeten worden was eveneens onduidelijk. In 1971 publiceerde van Tongeren een tweede nota P. van Tongeren, *Nota taalcursussen*, 16-3-1971, Bureau Buitenland, Universiteit van Amsterdam met aanvullende gegevens over bestaande cursussen.

In Leiden verscheen in datzelfde jaar een rapport van Bhalla van de Commissie Buitenland van de R.U. Leiden. D. Bhalla, *Organizing Dutch language courses for foreigners at Dutch universities, a step towards international cooperation in practice*, Commissie Buitenland Rijksuniversiteit Leiden 1971 In een inleiding wijst Bhalla erop dat de internationale uitwisseling van studenten de laatste jaren een steeds grotere omvang aanneemt en dat de opvang van deze buitenlandse studenten meer en meer tot de taken van de Nederlandse universiteiten is gaan behoren: die opvang bestrijkt de meest uiteenlopende gebieden. Bhalla wijst erop dat een hooggenoteerde prioriteit zou moeten zijn het scheppen van faciliteiten om buitenlandse studenten en docenten in staat te stellen de Nederlandse taal te leren. Dan geeft ook hij een opsomming van cursussen Nederlands die er in Nederland verzorgd worden, waarbij hij zich beperkt tot de cursussen van de R.U. Leiden, de T.H. Delft, de V.U. Amsterdam, de Nuffic en S.B.B.S. Voor Leiden wijst hij er speciaal op dat veel buitenlanders die graag Nederlands zouden willen leren dit niet kunnen vanwege het ontbreken van de nodige faciliteiten. Vervolgens merkt Bhalla op dat in het buitenland de zorg voor de buitenlandse studenten wat het onderwijs in de taal van het gastland betreft vaak veel beter geregeld is: hij noemt in dit verband de Akademische Auslandsämter in de Bondsrepubliek en de British Council in Engeland. Bhalla komt dan tot de volgende conclusies:

- aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen worden, net als in andere landen, allerlei faciliteiten voor buitenlandse studenten geboden, omdat zij zoveel meer problemen hebben bij hun studie dan de inheemse studenten;

- in een aantal landen is die zorg wat het taalonderwijs betreft veel meer geregeld dan in Nederland;
- financiële steun van de overheid ten behoeve van dit taalonderwijs is noodzakelijk;
- de behoefte aan dit onderwijs is veel groter dan het kursussenaanbod; naarmate de faciliteiten groter worden zal de belangstelling bovendien toenemen.

Tenslotte komt Bhalla met een aantal suggesties: hij bepleit een interuniversitair onderzoek naar de behoefte aan dit onderwijs onder buitenlandse studenten in Nederland en naar de faciliteiten die voor deze studenten van universiteitswege worden geboden. Hij stelt verder voor dat de Nuffic het initiatief neemt tot het op gang brengen van een dergelijk onderzoek en kent ook aan de Nuffic de nationale verantwoordelijkheid voor dit onderwijs toe.

Onder supervisie van de afdeling sociale psychologie van het psychologisch instituut van de R.U. Leiden is in 1971 een onderzoek H. van Agteren, F. van Hagen, *Rapport onderzoek buitenlandse studenten aan de Rijksuniversiteit te Leiden*, onder supervisie van de afdeling Sociale Psychologie van het Psychologisch Instituut, Leiden 1971 gepubliceerd naar de studieproblemen van buitenlandse studenten te Leiden: uit een enquête onder deze studenten bleek dat 27% van de in totaal 206 respondenten het Nederlands slecht of in het geheel niet beheerste en dat het afleggen van eksamens, schrijven van werkstukken en begrijpen van kolleges de meeste moeilijkheden opleverden. Indonesische studenten vormden daarbij in alle opzichten het grootste probleemgebied.

In Nijmegen is in 1971 door het instituut voor toegepaste taalkunde en de Nijmeegse universitaire stichting voor buitenlandse studenten speciaal onder de Indonesische studenten een enquête ingesteld naar de behoefte aan onderwijs Nederlands: een analyse G. Extra, 'De behoefte aan onderwijs Nederlands als vreemde taal: een eerste verkenning' in: *Mededelingen* nr 1 van het Instituut voor Toegepaste Taalkunde Nijmegen 1971, pp. 41-46 van deze enquête (36 respondenten) toont aan dat nog bijna $\frac{2}{3}$ van de respondenten moeilijkheden heeft met het Nederlands bij het volgen van kolleges en in de omgang met Nederlandssprekenden, bijna de helft nog bij het bestuderen van Nederlandse boeken en diktaten. Van de 22 studenten die nog moeilijkheden hebben bij kolleges

- doen er 17 nog iets om hun Nederlands te verbeteren,
- geven er 14 aan onvoldoende tijd (gehad) te hebben om Nederlands te leren,

- en geven er 13 aan vertraging in de studie te hebben ondervonden: van degenen die aangeven hoe groot die vertraging was, loopt deze van 3 maanden tot 2 jaar. Het is uiteindelijk de verdienste van de Nuffic geweest dat landelijk overleg aangaande deze problematiek in 1971 op gang is gekomen: we komen daar uitvoerig op terug.

Ook onder buitenlandse werknemers in Nederland is de behoefte aan onderwijs Nederlands erg groot: er werken meer dan 130.000 buitenlandse werknemers in Nederland, waarvan de meesten vele jaren blijven, vaak ook met hun gezinnen. De Landelijke Stichting Bijstand Buitenlandse Werknemers heeft in samenwerking met de Stichting Bijstand Buitenlandse Studerenden in 1971 een enquête gehouden bij de verschillende regionale en plaatselijke stichtingen voor buitenlandse werknemers *Kursussen Nederlandse taal voor buitenlandse werknemers*, resultaten van een enquête van de L.S.B.B.W. en de S.B.B.S., Utrecht 1971: uit deze enquête blijkt een grote behoefte aan nieuw en beter cursusmateriaal, meer afgestemd op de problemen van juist deze categorie buitenlanders, en aan een opleiding van de meestal vrijwillige docenten, die vaak niet weten hoe ze dit taalonderwijs moeten verzorgen.

Onder buitenlandse leerlingen bij het lager en voortgezet onderwijs in Nederland bestaat tenslotte eveneens behoefte aan speciale begeleiding voor wat het Nederlands betreft: er zijn nu al meer dan 10.000 buitenlandse leerplichtige kinderen in ons land. Binnen de bestaande schoolprogramma's kan die begeleiding in feite niet of nauwelijks geboden worden, plaatselijke samenwerking tussen scholen is gewenst.

Om met name in de behoefte aan onderwijs Nederlands onder buitenlandse werknemers en leerlingen te voorzien moeten speciale programma's ontwikkeld worden: daartoe zijn in Nederland pas de eerste aanzetten aanwezig.

Verschillende bedrijven met grote aantallen buitenlandse werknemers hebben zelf taalkursussen ontwikkeld: de cursus van Staatsmijnen is daarvan een voorbeeld. T. Vandermühlen, R. Brouwer, J. Jansen, *Audiovisuele cursus Nederlands voor buitenlanders*, DSM Staatsmijnen, Heerlen 1970. In België is een speciale TV-cursus Nederlands uitgezonden door de BRTM. de Vriendt, S. de Vriendt, J. Eggermont, *Nederlands voor gastarbeiders in België*, TV-cursus van de BRT, Didier, Brussel 1972. TELEAC in Nederland heeft plannen in eenzelfde richting.

In Rotterdam, waar meer dan 1000 buitenlandse kinderen de scholen bezoeken, zijn belangrijke initiatieven ontwikkeld om de taalbarrière van deze leerlingen te doorbreken: de Boer en Berlijn hebben daartoe met overheidssubsidie een speciale audiovisuele methode ontwikkeld. H. de Boer, G. Berlijn, *Nou jij !*, audio-visuele taalmethod voor kinderen die geen of weinig Nederlands spreken, Muusses nv, Purmerend 1971.

Hoe groot de behoefte aan dergelijke initiatieven is kan blijken uit het feit dat de cursus van de Boer en Berlijn al door duizenden buitenlandse scholieren in Nederland en België (Antwerpen met name) is gebruikt.

Op initiatief van Dr. Jonker, oud-direkteur van de afdeling toegepaste taalwetenschap van de V.U. Amsterdam en Drs. Leistra, stafid van de afdeling onderwijs van Philips-Eindhoven, was inmiddels in 1969 de Vereniging Nederlands voor Anderstaligen opgericht; art. 3 van de Statuten luidt als volgt: 'De V.N.A. stelt zich tot doel contact te leggen tussen alle docenten die het Nederlands onderwijzen aan anderstaligen, zowel binnen als buiten de gebieden waar het Nederlands landstaal is en tevens tussen diegenen die op dit gebied onderzoek verrichten; daarnaast streeft zij naar het geven van informatie over onderzoek en het verzamelen van materiaal voor dit speciale onderwijs'. Vastgesteld kan worden dat de V.N.A. daarmee enerzijds het werkterrein van de Internationale Vereniging voor Nederlandistiek betrad, anderzijds een organisatievorm mogelijk maakte voor binnenlandse en niet-universitaire instanties en personen, werkzaam op het gebied van het onderwijs Nederlands als vreemde taal. In de praktijk bleek de V.N.A., zoals ook de verwachting was, vooral in Nederland en België aan te slaan. De vereniging trachtte haar doelstellingen te bereiken door het houden van konferenties, het uitgeven van een mededelingenblad en het instellen van werkkommissies. In de periode 1969-1971 verschenen 5 nummers van het mededelingenblad 'Nederlands' en werden in totaal 6 konferenties belegd. Twee werkkommissies hebben zich binnen de V.N.A. voornamelijk onderscheiden: de commissie taaltoetsen en de commissie inventarisatie. Binnen de commissie taaltoetsen heeft Fontein een mondelinge toetsA. Fontein, 'Ontwerp mondelinge test' in: *Nederlands*, mededelingenblad van de V.N.A., jrg. 2, nr 1, 1970, pp. 3-9 en Tober een schriftelijke meerkeuzentoetsJ. Tober, 'De itemanalyse van een meerkeuzentoets' in: *Nederlands*, mededelingenblad van de V.N.A., jrg. 2, nr 2, 1970, pp. 19-30 ontwikkeld. De commissie inventarisatie heeft op basis van verzameld enquêtemateriaal in 1970 een uitvoerige en informatieve bibliografie opgesteld van een aantal bestaande cursussen *Inventaris van bestaande cursussen Nederlands als vreemde taal*, V.N.A., Eindhoven 1970.

Sinds 1971 daalden de activiteiten van de V.N.A. tot een dieptepunt. Een verklaring kan gezocht worden in de zeer uiteenlopende belangstellingssferen van de leden: de vereniging bleek binnen haar wijde doelstellingen toch onvoldoende krachten te bundelen. Daarnaast bleef de relatie tussen V.N.A. en I.V.N. problematisch door de overlapping van elkaars werkterrein: ook dit heeft de animo voor de V.N.A. niet vergroot.

Speciaal met de problematiek van het onderwijs Nederlands als vreemde taal aan Nederlandse universiteiten en hogescholen heeft de

Nuffic zich vanaf 1971 beziggehouden en landelijk overleg daaromtrent op gang gebracht.

Op 27 mei 1971 heeft de Nuffic, mede op aandringen van de sekretarissen van de commissies buitenland aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen, een konferentie belegd onder leiding van Drs. F.P. Thomassen om na te gaan welke problemen er door gebrek aan kennis van de Nederlandse taal bestaan bij buitenlandse studenten en personeelsleden aan Nederlandse universiteiten en hogescholen, en hoe die problemen mogelijkerwijs opgelost zouden kunnen worden. Voor deze konferentie waren uitgenodigd: de commissies buitenland van universiteiten en hogescholen; de directeuren van instituten voor toegepaste taalkunde en vergelijkbare instellingen in Nederland; de docenten Nederlands als vreemde taal aan universiteiten, hogescholen, S.B.B.S. en Nuffic; de V.N.A.; de I.V.N.; de Stichting Bijstand Buitenlandse Studerenden; de Foreign Students Service; het ministerie van onderwijs en wetenschappen (afdeling voorlichting en afdeling algemene zaken wetenschappelijk onderwijs); de foreign student adviser van de Leidse universiteit; de afdelingen, buro's of centra voor onderzoek van het onderwijs aan universiteiten en hogescholen; en de Academische Raad.

Aan het slot van de konferentie is een werkgroep geformeerd, bestaande uit Drs. van den Berk (S.B.B.S., Utrecht), Drs. de Kleijn (Nuffic, Den Haag), Mr. van Tongeren (Bureau Buitenland, Universiteit van Amsterdam), Drs. Zuidema (afdeling toegepaste taalwetenschap, Vrije Universiteit Amsterdam) en ondergetekende. Deze werkgroep heeft in april 1972 ten behoeve van de Nuffic een uitvoerig rapport L. van den Berk, G. Extra, P. de Kleijn, P. van Tongeren, E. Zuidema, *Onderwijs Nederlands voor buitenlanders aan Nederlandse universiteiten en hogescholen, rapport van de werkgroep Nederlands als vreemde taal*, Nuffic, Den Haag 1972 uitgebracht.

De werkgroep heeft gemeend niet alleen aandacht te moeten besteden aan de buitenlandse studenten aan universiteiten en hogescholen in Nederland, maar ook aan het buitenlandse wetenschappelijk en overig personeel aan deze instellingen, aan de buitenlanders die hoger beroepsonderwijs volgen in Nederland en daarnaast in een apart hoofdstuk aan de buitenlandse werknemers in ons land.

- Het rapport bevat kwantitatieve overzichten betreffende de aantallen buitenlandse studenten en personeelsleden aan universiteiten, hogescholen en hogere beroepsopleidingen, in de periode 1968-1971. In het studiejaar 1969/70 waren er zo'n 1560 buitenlandse studenten in Nederland: het grootste aantal was daarbij afkomstig uit Indonesië, gevolgd door resp. België, de Bondsrepubliek, de Verenigde Staten en Noor-

wegen. In 1971 bevonden zich 950 buitenlandse personeelsleden aan de gezamenlijke instellingen van wetenschappelijk onderwijs in Nederland: de meesten waren afkomstig uit België, gevolgd door resp. de Verenigde Staten, de Bondsrepubliek, Groot-Brittannië en Tsjechoslowakije.

- In het rapport is ook een overzicht opgenomen van bestaande cursussen Nederlands voor buitenlanders aan Nederlandse universiteiten en hogescholen. De Nuffic heeft op zich genomen om jaarlijks een folder op te stellen, in Engelse, Franse en Spaanse versie, die beknopt en overzichtelijk de belangrijkste informatie geeft over plaats, kosten en opzet van deze cursussen. Uit bijlage 2 wordt de situatie in 1972 duidelijk: aan 11 instellingen in Nederland worden cursussen Nederlands voor buitenlandse studenten en buitenlands universitair personeel mogelijk gemaakt; de faciliteiten lopen daarbij, evenals overigens de kosten, per instelling ver uiteen: aan 6 instellingen bestaat uitsluitend de mogelijkheid van individuele studie, al dan niet met incidentele begeleiding, terwijl aan de overige instellingen ook groepskursussen georganiseerd worden op verschillende nivo's. Een eerste oplage van deze Nuffic-folder *Dutch courses for foreigners, Cours de néerlandais pour étrangers, Cursos de Holandes para extranjeros*, Nuffic, Den Haag 1972 is in 1972 verschenen: de folder zal het grote gebrek aan informatie over cursussen dat vele buitenlanders in Nederland signaleren voor een deel kunnen opheffen. Ook in het buitenland is de folder via de Nederlandse ambassades of op persoonlijke aanvraag beschikbaar.
- Het rapport bevat verder de resultaten van een door de werkgroep ingestelde landelijke enquête naar de behoefte aan onderwijs Nederlands als vreemde taal onder buitenlandse studenten in ons land: 372 studenten reageerden op de enquête, die vooral de behoefte aan vervolgcursussen aantoont.
- Uitvoerig gaat het rapport in op het Nederlandse beleid ten aanzien van buitenlandse studenten en buitenlands universitair personeel en de verantwoordelijkheid daarbij van de Nederlandse universiteiten en hogescholen: uitgangspunt is dat er voldoende faciliteiten geschapen moeten worden om buitenlanders het deelnemen aan cursussen Nederlands mogelijk te maken. Om een aantal redenen wordt ervoor gepleit om het verwerven van kennis van de Nederlandse taal verplicht te stellen.
- Ten aanzien van de behoefte aan onderwijs Nederlands voor buitenlandse werknemers en buitenlandse scholieren wordt in het rapport

de aandacht gevestigd op de rol die de universiteiten bij de oplossing van dit probleem kunnen spelen: zij zouden in overleg met de Landelijke Stichting Bijstand Buitenlandse Werknemers een bijdrage kunnen leveren door verbetering en uitbreiding van cursusmateriaal, door een speciale opleiding van docenten en door beschikbaarstelling van talenpraktika en cursusmateriaal.

Op 29 mei 1972 organiseerde de Nuffic in Den Haag een bespreking van dit rapport met eerder genoemde instanties: de aanbevelingen van de werkgroep werden in grote lijnen door de vergadering aanvaard, zij het dat voor een aantal punten andere formuleringen werden voorgesteld. De overgrote meerderheid ging akkoord met de aanbeveling kennis van de Nederlandse taal verplicht te stellen voor buitenlandse studenten en personeelsleden, een en ander met inachtneming van de beperkingen en voorwaarden zoals in het rapport aangegeven. De werkgroep nam op verzoek van de vergadering op zich om de algemene aanbevelingen van het rapport uit te werken tot concrete beleidsvoorstellen, hierbij rekening houdend met de teneur van de discussies op 27 mei 1971.

Na overleg met de groep docenten Nederlands als vreemde taal verbonden aan universiteiten, hogescholen, Nuffic en S.B.B.S. is een definitieve uitwerkingL. van den Berk, G. Extra, P. de Kleijn, P. van Tongeren, E. Zuidema, *Beleidsvoorstellen betreffende onderwijs Nederlands voor buitenlanders aan Nederlandse universiteiten en hogescholen*, Nuffic, Den Haag 1973 in juni 1973 door de werkgroep aangeboden aan directie en bestuur van de Nuffic. Deze tweede nota behandelt een achttal punten: organisatie van het onderwijs, behoefte aan en taakstelling van docenten, verplichtstelling en toetsing van het onderwijs, duur en kosten van het onderwijs, en de verdere procedure.

Het is nu aan de Nuffic om de aanbevelingen verder te leiden.

Inventariseren we nu de stand van zaken met betrekking tot de ontwikkeling van cursusmateriaal voor onderwijs Nederlands als vreemde taal.

Dat bij de leerstofplanning, en dan vooral de leerstofselectie en -ordering, frekwentie-onderzoek een belangrijke rol speelt hoeft geen betoog. Ook voor de planning van het onderwijs Nederlands als vreemde taal bestaat grote behoefte aan frekwentie-onderzoek van het Nederlands, en dan vooral het gesproken Nederlands. Kwantitatief onderzoek van het hedendaags Nederlands begint echter pas de laatste jaren van de grond te komen.

- Tientallen jaren lang heeft men zich voor de frekwentie van woorden in het Nederlands gebaseerd op de studie van De la Court. De la Court, *De meest voorkomende woorden en woordcombinaties in het Nederlandsch*, Batavia 1937 in 1937, die tot stand kwam vanuit de behoefte aan onderwijs Nederlands in het toenmalige Nederlands-Indië. Het sample bestond uit 1.000.000 woorden. In 1963 is het werk van De la Court opnieuw gepubliceerd door het psychologisch laboratorium van de R.U. Utrecht. J. Linschoten, *De la Court's frekwentietelling van Nederlandse woorden*, Psychologisch Laboratorium, Rijksuniversiteit Utrecht 1963. Ofschoon daarmee nog in de zestiger jaren werd bewezen hoezeer De la Court pionierswerk had verricht, was de waarde van dit frekwentie-onderzoek toch beperkt geworden: alle data zijn met de hand bewerkt, ze zijn uiteraard tijdgebonden, weerspiegelen voor een deel het Nederlands-Indisch milieu en zijn gebaseerd op schrijftaal.
- In 1965 publiceerde het mathematisch centrum te Amsterdam de resultaten van een kwantitatief computeronderzoek naar 50.000 woorden, verzameld uit 10 dagbladen. J. van Berckel, H. Brandt Corstius, R. Mokken, A. van Wijngaarden, *Formal properties of newspaper Dutch*, Mathematical Centre Tracts 12, Amsterdam 1965. Deze publikatie vormde een belangrijke aanvulling op de tot dan beschikbare gegevens, ook al omdat Brandt Corstius zorgde voor een overzicht van syllaben-frekwenties. Nadelen bleven het geringe sample en de beperking tot krantetaal.
- Vier jaar later verscheen de dissertatie van De Vriendt. M. de Vriendt-de Man, *Frequentie van woorden en structuren in spontaan gesproken Nederlands*, Didier, Brussel 1969, net als het werk van De la Court geschreven vanuit een uitgesproken didactische doelstelling: het leveren van basismateriaal voor de ontwikkeling van een nieuwe methode voor onderwijs Nederlands aan Franstaligen. De Vriendt verzamelde geen geschreven maar gesproken taal en wel door gesprekken van Zuid- en Noordnederlanders op de band op te nemen: op die manier ontstond een sample van 117.122 woorden die een machinale bewerking ondergingen. Na een woordenlijst naar afdalende frekwentie en een alfabetische lijst gegeven te hebben, analyseert De Vriendt het gevonden materiaal per woordsoort en woordgroep. Belangrijke gegevens werden opgeleverd in een hoofdstuk over de plaats van werkwoordsvormen in de zin. Bovendien komt de betekenis van het onderzoek voor de leerstofplanning van het onderwijs Nederlands als vreemde taal uitvoerig aan de orde.
- Een volgende kwantitatieve studie van het hedendaags Nederlands is de invertete frekwentielijst die Martin in 1971 op basis van het door De la Court verzamelde materiaal opstelde. W. Martin, *Inverte frequentie-lijst van het Nederlands*, Instituut voor Toegepaste Linguïstiek, Leuven 1971: in deze lijst zijn alle woorden niet van links naar rechts maar van rechts naar links gealfabetiseerd. Het nut van een dergelijke lijst ligt vooral op het gebied van de woordvorming, omdat door invertete rangschikking woorden met hetzelfde eindmorfeem samenkomen: gegevens over gebruik en frekwentie

van Nederlandse suffixen en eindmorfemen zijn nu direkt bereikbaar, ook voor didaktische doeleinden.

- Vanaf 1970 is aan de T.H. Eindhoven een landelijke werkgroep gestart met de uitvoering van een meerjarenproject met betrekking tot frekwentie-onderzoek van het Nederlands. Het sekretariaat van de werkgroep is gevestigd aan het Instituut voor Dialectologie, Keizersgracht 569-571, Amsterdam; het sekretariaat voorziet belangstellenden regelmatig van werkverslagen over de vorderingen van het project; zie ook P.C. Uit den Boogaart, 'Sampling van tekstfragmenten uit Nederlandse dagbladen' in: ITL 10, 1970, pp. 25-33.. Beoogd wordt een kwantitatieve analyse van leksikale, morfologische en syntactische verschijnselen van hedendaags geschreven en gesproken Nederlands. De eerste fase van het onderzoek bestaat uit een statistische analyse van de woordenschat van een uitgebreid korpus. Op magneetband worden de volgende subkorpora geregistreerd: dagbladen, opiniebladen, romans/ novellen, gezinsbladen, populair-wetenschappelijke literatuur, en gesproken taal. Gereed zijn thans de subkorpora dagbladen (120.000 woorden) en romans/novellen (130.000 woorden). Van het subkorpus dagbladen zijn frekwentielijsten beschikbaar.

Tot slot van deze inventarisatie een overzicht van bestaand cursusmateriaal voor onderwijs Nederlands als vreemde taal (zie bijlage 3, ook voor referenties). De kwaliteit van het gebodene loopt uiteraard sterk uiteen: dat geldt zowel voor de studieboeken en grammatika's als voor de audiolinguale of audiovisuele cursussen.

Van de contrastieve grammatika's onderscheiden zich die van Jalink en Van den Toorn (voor het Duits), Shetter (voor het Engels), Vannes (voor het Frans), Van Dam en Oostendorp (voor het Spaans) en De Rooy en Wikén Bonde (voor het Zweeds). Op het belang van de dissertatie van De Vriendt is gewezen. Publikaties over contrastieve en korrektieve fonetiek zijn er nauwelijks: de studie van De Vriendt en Wambach vormt een uitzondering.

Van de bestaande audiolinguale of audiovisuele cursussen zijn er een aantal zonder meer verouderd: dat geldt zeker voor de uitgaven van Linguaphone, Assimil en Supradidac. Helaas behoren deze methodes vooral bij commerciële instellingen vaak nog tot de meest gebruikte. Meer aanbeveling verdient de audiolinguale cursus voor Engelstaligen van Lagerwey; bij deze cursus is inmiddels ook een werkboek met oefeningen en tests beschikbaar. Voor Franstaligen is er de driedelige audiovisuele cursus van De Vriendt e.a., opgezet volgens de structureelglobale principes van Guberina en Rivenc. Duitstaligen kunnen nu ook over een audiovisuele cursus beschikken en wel de tweedelige cursus van Wilmots. Waardering verdient de audiolinguale cursus van Pescher-Ter Meer en Fontein, die zich niet richt op een speciale moedertaal-

achtergrond en daardoor erg geschikt is voor gebruik bij heterogene groepen: bij deze cursus horen hulpboeken met grammatika in verschillende talen, terwijl nieuwe hulpboeken voor andere talen in voorbereiding zijn. Bruikbaar additioneel materiaal voor het onderwijs Nederlands als vreemde taal is zeker te vinden in de grammatikale syllabus van Tober: deze syllabus, gebaseerd op een foutenanalyse bij Franstaligen die Nederlands leerden, is toegespitst op een aantal moeilijke structurele verschijnselen in het Nederlands. Tenslotte moet de nieuwe audiovisuele cursus van Bles e.a. genoemd worden, het resultaat van een samenwerkingsverband tussen de afdeling toegepaste taalwetenschap van de V.U. Amsterdam en het department of linguistics van de universiteit van Cambridge.

Hoewel de behoefte aan cursussen op gevorderdennivo en vaktaalkursussen aantoonbaar is, moet gekonstateerd worden dat op dit gebied nog nauwelijks geprogrammeerd materiaal is ontwikkeld. De speciale gevorderdenkursus van Moulton is niet meer verkrijgbaar en voor het vaktaalonderwijs bestaat eigenlijk alleen het materiaal van Kuipers ten behoeve van studenten wis- en natuurkunde.

Het is duidelijk dat er voor de ontwikkeling van het onderwijs Nederlands als vreemde taal nog veel onderzoek verricht moet worden. Onderlinge samenwerking is daarbij van het grootste belang. Het is te hopen dat de Nuffic en de Internationale Vereniging voor Nederlandistiek in dat opzicht inspirerend en coördinerend kunnen gaan optreden.

Aanhangsel 1:

Faciliteiten met betrekking tot onderwijs Nederlands als vreemde taal voor buitenlanders aan Nederlandse universiteiten en hogescholen; gegevens over 1972 uit het rapport van de werkgroep Nederlands als vreemde taal: Onderwijs Nederlands voor buitenlanders aan Nederlandse universiteiten en hogescholen, ed. Nuffic, Den Haag 1972.

- 1 = individuele studie, zonder begeleiding, op beginnersnivo
- 2 = individuele studie, met incidentele begeleiding, op beginnersnivo
- 3 = individuele studie, met incidentele begeleiding, op gevorderdennivo
- 4 = groepskursussen op beginnersnivo
- 5 = groepskursussen op gevorderdennivo
- 6 = groepskursussen op vergevorderdennivo

Instelling:	1	2	3	4	5	6
1. V.U. Amsterdam	-	+	-	+	+	-
2. Univ. v. Amsterdam	-	-	-	-	-	-
3. T.H. Delft	+	+	-	-	-	-
4. T.H. Eindhoven	+	+	+	-	-	-
5. R.U. Groningen	+	-	-	-	-	-
6. Nuffic Den Haag	-	+	+	-	-	-
7. R.U. Leiden	+	-	-	+	-	-
8. K.U. Nijmegen	+	-	-	+	+	+
9. E.H. Rotterdam	-	-	-	-	-	-
10. K.H. Tilburg	+	-	-	-	-	-
11. T.H. Twente	+	+	-	+	-	-
12. R.U. Utrecht	-	-	-	-	-	-
13. SBBS Utrecht	-	-	-	+	+	-
14. L.H. Wageningen	+	-	-	-	-	-

Aanhangsel 2:

Bibliografisch overzicht van cursusmateriaal voor onderwijs Nederlands als vreemde taal.

- Y. Atiman, *Nederlands voor Turken* studieboek
Kluwer, Deventer 1965
- S. Azzoli, H. Kemperman, *A te Italiano in Olanda, Grammatica Olandese* studieboek
POA nv, Alkmaar z.j.
- M. Baerlecken, A. de Bruijn, M. Hartsen, *30 Stunden Niederländisch für Anfänger*
studieboek, 11 grammofoonplaten
Langenscheidt 1967¹²
- H. Bles, J. Trim, E. Zuidema, T. van Dijk, *Audio-visuele cursus Nederlands*
docentenboek, leerlingenboek, banden, filmstrips
Cambridge University Press, te verschijnen
- L. Bloomfield, *Spoken Dutch*
studieboek
H. Holt and Comp., 1944, prep. for the U.S. Armed Forces Institute

- H. de Boer, G. Berlijn, *Nou jij!*, audio-visuele taalmethode voor kinderen die geen of weinig Nederlands spreken
deel 1: tekstboek, docentenboek, dia's, band
deel 2: idem
Muusses nv, Purmerend 1971
- C. van Dam, H. Oostendorp, *Gramática Holandesa*
studieboek
Consejo Superior de Investigaciones Cientificas, Madrid 1965²
- H. Entjes, *Bij ons in Nederland, Niederländisch für Fortgeschrittene*
studieboek, radioteksten
Radio Nederland, Wereldomroep Hilversum z.j.
- W. Godschalx, M. Wambach, *Doe je mee?*, audio-visuele methode
bestemd voor buitenlandse kinderen in het Nederlandse basisonderwijs
2 delen
Didier, Amsterdam, te verschijnen
- C. van Herpen, N. van der Spek, *Curso de Holandés para Espanoles*
studieboek
POA nv, Alkmaar 1966
- H. Herrfurth, *Niederländisches Lehrbuch*
studieboek
VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig 1969
- J. Jalink, M. van den Toorn, *Praktisches Lehrbuch Niederländisch*
studieboek, hulpboek
Langenscheidt, Berlin 1968³
- H. Koolhoven, *Dutch*
studieboek
Teach yourself books, St. Paul's House, London 1971
- W. Kuipers, *Bandcursus kollegetaal Nederlands voor buitenlandse eerstejaars aan de TH*
deel 1: lees- en luisterbegeleiding wiskunde, 1968, tekstboek, geluidsband
deel 2: lees- en luisterbegeleiding natuurkunde, 1969, tekstboek, geluidsband

Groep Talen, TH Eindhoven

- W. Lagerwey, *Speak Dutch, an audiolingual course*
studieboek, banden, werkboek met oefeningen en tests
Meulenhoff, Amsterdam 1973⁴
- E. Léonard, N. Léonard-Tournay, *Le Néerlandais Fondamental*
deel 1: tekstboek, woordenlijst, grammofoonplaten
deel 2: idem
deel 3: tekstboek
Didier, Amsterdam 1969
- E. Léonard, N. Léonard-Tournay, *Néerlandais*
deel 1: tekstboek, woordenlijst
deel 2: idem
deel 3: tekstboek
Didier, Amsterdam 1973
- R. Maréchal, L. van Straelen, *Nederlands in beeld en klank*
deel 1: docentenboek (Frans), leerlingenboek, plaatjesboek, banden, filmstrips

deel 2: te verschijnen
Didier, Brussel 1971
- A. Moniez, *Ik spreek Nederlands*
2 delen: studieboeken
Plantyn, Antwerpen 1968²
- W. Moulton, *An intermediate-advanced level Dutch refresher course*
4 delen: tekstboeken, banden
English Language Service, New York, 1961
- J. Mulders, W. Chrispeels, *Neerlandia*
5 delen: studieboeken
Didier, Amsterdam 1970
- J. Mulders, W. Chrispeels, *Grammaire Néerlandaise*
grammatica met oefeningen
Didier, Amsterdam 1970
- J. Mulders, W. Chrispeels, *Taal en kunst*
literaire teksten met grammatica en oefeningen
Didier, Amsterdam 1970
- M. Muusses, *Kortfattad holländsk grammatik*
studieboek
Svenska Bokförlaget - Bonniers, Stockholm 1960³

- E. Nieuwborg, *Vlot Nederlands voor Franstaligen*
deel 1: tekstboek, banden, filmstrips
deel 2 en 3: idem
Plantyn, Antwerpen 1971
- N. Pêchevis, *Al pratend Nederlands leren*
Nederlandse bewerking van Franse cursus voor buitenlandse werknemers in
Frankrijk: Le français par l'amitié
docentenboek, leerlingenboek
Landelijke Stichting Bijstand Buitenlandse Werknemers, Utrecht
- A. Pescher-Ter Meer, A. Fontein, *Kursus Nederlandse Taal*
tekstboek, spreekoefeningenboek, hulpboek met grammatica, banden
hulpboeken in de volgende versies: Duits, Engels, Frans, Spaans, Tsjechisch,
Indonesisch
Stichting Bijstand Buitenlandse Studerenden, Utrecht z.j.
- O. Polling, *Dutch by radio*
studieboek, grammofoonplaat
Radio Nederland, Wereldomroep Hilversum z.j.
- F. Renier, *Learn Dutch, a Dutch grammar*
studieboek
Routledge and Kegan Paul LTD, London 1970
- H. Rijkse, *Dutch in one month / Hollands dans un mois*
studieboek
- J. de Rooy, I. Wikén Bonde, *Nederländsk grammatik*
studieboek
Läromedelsförlagen, Stockholm 1972
- G. Scherps, *Inleiding tot de bijzondere methodiek Nederlands, tweede taal*
studieboek
Plantyn, Antwerpen 1969
- G. Scherps, *Inleiding tot de nederlandse fonetiek voor franstaligen*
studieboek
Plantyn, Antwerpen 1969
- P. Servais, *Cours de Néerlandais*
tekstboek, banden
Supradidac, Paris 1965⁴

- W. Shetter, *Een goed begin* tekstboek, hulpboek
Nijhoff, Den Haag 1963
- W. Shetter, *Introduction to Dutch, a practical grammar* studieboek
Nijhoff, Den Haag 1964²
- J. Smit, R. Meyer, *Dutch grammar and reader* studieboek
Melbourne University Press 1966²
- A. Soedjak, M. van de Water, *Cursus Nederlands* tekstboek, banden
B.I.P.M. nv, Den Haag 1969
- N. Soetens, *Kursus Nederlands voor gastarbeiders* tekstboek, banden
Aktiekommittee Pro Gastarbeiders, Rotterdam 1972
- N. Soetens, *Holandés para Españoles* studieboek
- J. Tacx, *Nederlandse spraakkunst voor iedereen* studieboek
Het Spectrum, Utrecht 1970⁶
- J. Tober, *Grammaticale syllabus Nederlands* 2 delen, banden
Institut de Phonétique, Université Libre de Bruxelles, z.j.
- T. Vandermühlen, R. Brouwer, J. Jansen, *Audiovisuele cursus Nederlands voor buitenlanders* docentenboek, leerlingenboek, dia's, banden
DSM Staatsmijnen, Heerlen 1970
- G. Vannes, A. de la Court, *Op nieuwe wegen* studieboek in 2 delen voor
Franstaligen
De Sikkell, Antwerpen 1970
- G. Vannes, *Grammaire de base du Néerlandais parlé et écrit* studieboek
De Boeck, Brussel 1970⁹

- M. de Vriendt-de Man, *Frequentie van woorden en structuren in spontaan gesproken Nederlands* studieboek
Didier, Brussel 1969
- M. de Vriendt-de Man, *Enquête sur la disponibilité du vocabulaire en langue néerlandaise*
Didier, Amsterdam 1970
- M. de Vriendt, S. de Vriendt, J. Eggermont, *Nederlands voor gastarbeiders in België*
TV-kursus van de BRT: brochure, videobanden, dia's Didier, Brussel 1972
- M. de Vriendt, S. de Vriendt, J. Eggermont, M. Wambach, C. Wuilmart, H. Schutte, *Audiovisuele methode Nederlands*
deel 1: docentenboek (frans), leerlingenboek, banden/platen, filmstrips
deel 2 en 3: idem
Didier, Amsterdam 1973
- S. de Vriendt, M. de Vriendt, M. Wambach, *Correction phonétique des francophones belges qui apprennent le néerlandais*
Centre Interfacultaire de Phonétique Appliquée, Mons z.j.
- J. Wilmots, *Voor wie Nederlands wil leren*
2 delen: leerboek, tekstboek met mondelinge oefeningen, dia's, banden
Economische Hogeschool Limburg, Hasselt 1971
- G. Worgt, *Sprachführer Deutsch-Niederländisch* studieboek
VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig 1971
- *Cursus Nederlands* tekstboek, grammofoonplaten grammatika en woordenlijst
in Duits, Engels of Frans
Linguaphone Institute LTD, London z.j.
- *Niederländisch ohne Mühe/Le néerlandais sans peine* studieboek,
grammofoonplaten/banden
Assimil
- *Dutch in 3 months* studieboek
Hugo' s Language Books LTD, London z.j.

Discussie over leer- en hulpmiddelen o.l.v. Drs. J.G. Wilmots Limburgs Universitair Centrum, Diepenbeek (Hasselt)

Voor het begin van de discussie deelde dhr. A. van Impe, vertegenwoordiger van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur te Brussel, de aanwezigen mee, dat hij graag van de docenten extra muros wilde vernemen, of er bij de zendingen van het ministerie dingen waren waar ze geen behoefte aan hadden, of dat ze bepaalde leer- en hulpmiddelen misten die ze wel graag wilden ontvangen. Hij noemde als voorbeeld geluidsbanden met hoorspelen (met tekst) in plaats van boeken, of de Nederlandse uitgave van de *Unesco Courier*, die misschien te gebruiken zou zijn naast de uitgaven in de verschillende landstalen.

Daarna stelde Prof. Dr. K.R.G. Worgt, Universiteit Leipzig, Drs. Wilmots voor als oud-docent Nederlands in Frankfurt am Main, thans docent Duits in Hasselt, auteur van de leergang voor beginners *Voor wie Nederlands wil leren* en leider van de Hasseltse zomercursus, waar zijn vervolgcursus *Voor wie al wat Nederlands kent* gebruikt wordt.

Dhr. Wilmots leidde vervolgens de discussie in met de opmerking dat hij het onderwerp 'leer- en hulpmiddelen' ruim wilde opvatten. Om een duidelijker structuur aan de discussie te geven had hij een schema op het bord gezet, dat er als volgt uitzag:

1. praktische taalkennis (actief > < passief)
  - leerboeken: grammatica (systematisch)
actieve methodes
(audiovisueel/audiolinguaal)
(verwant > < niet-verwant)
  - bandopnames
  - films/dia's
  - onderwijs beginners/gevorderden

2. Landeskunde/realia (Nederlandse term)?
  - onderwijsmateriaal
3. actualiteit: kranten/tijdschriften
4. vakantiecursussen
5. literatuur
  - onderwijsmateriaal
    - bloemlezingen (boeken)
    - bibliotheek
    - bandopnamen
    - kennismaking > < studie (hoofdvak)
6. taalkunde
  - hoofdvak-studie > < kennismaking
7. wetenschappelijk onderzoek van de taal + onderwijs

Bij de bespreking van dit schema stelde dhr. Worgt als Nederlandse term voor 'Landeskunde' voor: landkunde over België en Nederland; dhr. Extra: kennis van land en volk.

Dhr. Van der Stap vond dat ook geschiedenis (politieke, sociale, kunst-) en aardrijkskunde (sociale, economische) genoemd moesten worden.

Volgens dhr. Van der Ree werd in het schema een onverbreekelijke eenheid gesplitst. De onderdelen 2, 3 en 5 waren althans in Jakarta heel nauw verbonden. Wat punt 7 betreft: geen éénrichtingsverkeer!

Dhr. Meter meende dat er behoefte bestond aan een handboek voor de studie van het Nederlands. Er zou een uitvoerig boek moeten worden geschreven door een specialist, in een wereldtaal, met een uitgebreide bibliografie (vergelijkbaar met een 'Einführung in die Altertumskunde'). Dhr. De Rooij wilde een plan voor een dergelijk boek graag op schrift gesteld zien. Dhr. Van der Ree dacht niet aan een boek, maar aan een ringband met stencils. Een goed boek noemde hij *Het Koninkrijk der Nederlanden in feiten en cijfers*, uitgegeven door het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Mw. Stoops stelde dat de noden sterk afhankelijk zijn van de plaatselijke situatie. Zij wilde teksten voor praktische taalkennis én

'Landeskunde'. Een boek zou te duur zijn voor de studenten. Ook was er behoefte aan een zo volledig mogelijke grammatica van het hedendaagse Nederlands.

Dhr. De Rooij gaf hierop inlichtingen over de plannen voor een Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS). Onder auspiciën van het Belgisch-Nederlands Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek - waarin de hoogleraren in de Nederlandse taalkunde uit Nederland en België zitting hebben - zou waarschijnlijk binnenkort begonnen worden met het voorbereiden van de samenstelling van een uitvoerige descriptieve en normatieve Nederlandse spraakkunst, die in extra- en intramurale behoeften zou moeten voorzien. Er zou worden begonnen met een terreinverkenning gedurende één jaar, waarbij reeds beschikbaar materiaal opgespoord, omvang, indeling en terminologie overdacht en medewerkers gezocht zouden moeten worden. Mw. Stoops en dhr. Van der Ree vroegen of dit een boek voor studenten en/of docenten zou worden, waarop dhr. De Rooij antwoordde dat gedacht werd aan een algemeen werk (zoals bv. de Duitse *Duden*) als bron voor het onderwijs in het Nederlands in de ruimste zin.

Dhr. Van Heusden vestigde de aandacht op de behoefte aan vervolgcursussen (voor het niveau tussen beginners en gevorderden). Wat in Nederland en België op de middelbare school gebruikt wordt is niet altijd geschikt voor volwassen universiteitsstudenten. 'Volwassen teksten in eenvoudig Nederlands' zijn gewenst.

Aan het schema van dhr. Wilmots zou als punt 8 toegevoegd moeten worden: vertalingen. De bibliotheek van een Nederlands lectoraat of docentschap aan een buitenlandse universiteit zou literatuur in het Nederlands én in vertaling moeten bevatten. Het zou nuttig zijn een gewoon handboek voor de geschiedenis der Nederlanden in een wereldtaal te laten vertalen.

Dhr. Leclercq bracht het onderwerp 'Nederlands idioom' ter sprake. Hij was begonnen aan een boek voor basis-idioom en wilde graag samenwerken met iemand uit het Engelse taalgebied. Dhr. Van der Stap deelde mee dat de uitgeverij HeideLand in Hasselt een boek met uitdrukkingen en zegswijzen in vier talen had uitgebracht. Mw. Becker noemde dit boek voor het Duits slecht; dhr. Leclercq merkte op dat hij een dergelijk werk niet op het oog had, het ging hem om een idioomlijst van bv. de 2000 meest frequente Nederlandse woorden.

Voor kennis van land en volk noemde dhr. Stegeman *Langenscheidts Sprachführer für Niederländisch* erg goed. Dhr. King deelde mee dat ook de CamVu-cursus een groot aantal teksten over 'realia' bevat. Toch vroeg mw. Eliassen of iemand een geschikt boek kon opgeven, uitsluitend aan deze materie gewijd. Dhr. Verhaert noemde daarop *Het Koninkrijk der Nederlanden in feiten en cijfers*, verkrijgbaar bij de Nederlandse ambassades. Dhr. Van der Ree gaf hier aanvullende informatie over. Het boek kost in zijn geheel f 75,-, maar de verschillende delen (over economie, cultuur enz.) zijn ook afzonderlijk verkrijgbaar. Door de 'ambtelijke' taal ervan vond dhr. Van der Ree het boek te moeilijk voor de studenten. Zijn eerder naar voren gebracht idee van een ringband was bedoeld als informatiebron voor de docent, die hieruit puttend onderwijsmateriaal voor de student kon samenstellen. Dhr. Thys vermeldde nog: Th. Luykx, *Geschiedenis van België*, als een goede handleiding voor de politieke geschiedenis van België, onderdeel van de 'Landeskunde'.

Als conclusie uit het gesprek over dit onderwerp stelde discussieleider Wilmots voor gezamenlijk te streven naar de samenstelling van een niet te dik, niet te moeilijk en niet te duur (minder dan f 10,-) boekje over de kennis van land en volk dat geschikt zou zijn voor de studenten. Een grotere meerderheid van de aanwezigen verklaarde zich voor dit initiatief. Het bestuur van de IVN werd verzocht dit voorstel metterdaad te steunen.

In antwoord op een vraag van dhr. Verhaert naar een vervolg op *Voor wie Nederlands wil leren*, gaf dhr. Wethlij informatie over de map die bij de zomercursus in Hasselt gebruikt wordt, getiteld *Voor wie al wat Nederlands kent*. Hierin wordt uitgegaan van teksten, meestal afkomstig uit kranten, maar gedeeltelijk herschreven. Aansluitend bij de tekst volgen dan woordverklaringen door middel van omschrijvingen in het Nederlands, een invuloefening bij de tekst, een invuloefening 'als uitbreiding' (waarbij de woorden en uitdrukkingen in een ander verband terugkomen), conversatieschema's en grammaticale oefeningen.

Aan het eind van de discussie gaf dhr. J. P. Juffermans inlichtingen over zijn uitgeverij, die oude en zeldzame wetenschappelijke literatuur op microfiches publiceert. Het adres is: International Microfiche Center IDC NV, The Netherlands, Uiterstegracht 45, Leiden, tel. 071/42700.

Vergadering VI
Woensdag 29 augustus 1973
14.00 uur

Voorzitter: Prof. Dr. M. de Villiers (Stellenbosch)
Spreker: Prof. Dr. C. Neutjens (Antwerpen) over: 'Het project 'Iventarisatie van de Neerlandistiek' in functie van de beleidsgedachte'
Vergaderingen per taalgebied

Inventarisatie van de Neerlandistiek in functie van de beleidsgedachte door Prof. Dr. C. Neutjens Universiteit Antwerpen

Korte voorgeschiedenis

Nadat in september 1970 tijdens het vierde colloquium van de I.V.N. een resolutie werd aangenomen waarin de wenselijkheid werd bepleit van de oprichting van een Belgisch-Nederlands Centrum voor Nederlandse Literatuurstudie, werd dit voorstel aanhangig gemaakt bij en uitvoerig besproken door de Sectie Nederlands van de Academische Raad, orgaan dat een officiële schakel is tussen de Nederlandse universiteiten en tevens adviesorgaan voor de Minister van Onderwijs en Wetenschappen.

Van bij het begin der discussies werd het plan van de I.V.N. verruimd en lag het streven voor naar het tot stand brengen van een algemene beleidsinstantie. In haar vergadering van 2 september 1971 - waarop ook vertegenwoordigers van de I.V.N. en van het Bureau voor Documentatie van de Nederlandse Letteren aanwezig waren - kwam de Sectie Nederlands dan tot het volgende besluit:

1. De sectie besluit voor haar deel te streven naar het tot stand brengen in de komende jaren van een beleidsorgaan voor neerlandistisch wetenschappelijk onderzoek met dien verstande
  - dat onder beleid niet alleen uitwisseling van gegevens en coördinatie wordt verstaan, maar vooral ook gemeenschappelijke planning en bevordering van onderzoek, alsmede bezinning op het betrokken wetenschapsgebied;
  - dat in het orgaan universitaire en niet-universitaire instellingen zullen participeren;
  - dat zowel de taal- als de letterkunde bestreken wordt;

- dat de functies van het orgaan zowel voor de neerlandistiek in België als in Nederland zouden moeten uitgeoefend worden en het orgaan dus geïntegreerd Belgisch-Nederlands zal moeten zijn.
2. Als begin van de ontwikkeling in deze richting wordt een inventarisatie juist geacht van onderzoeksinstanties, lopende onderzoeken, onderzoekswensen en -problemen.

Een stuurgroep wordt door de Sectie Nederlands ingesteld ter voorbereiding en begeleiding van het inventarisatieproject.

Ondertussen werden in Nederland en België contacten gelegd met instanties van de beide Ministeries voor Onderwijs in verband met de wenselijkheid van dit nederlandistisch project in het kader van het ganse wetenschapsbeleid en ook met betrekking tot de mogelijkheid om subsidies voor de uitvoering ervan te bekomen. Uit de gevoerde gesprekken bleek dat het project én wenselijk én subsidieerbaar was. De Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek was bereid hiervoor een neerlandicus voor de duur van één jaar ter beschikking te stellen en de inventarisatie te financieren.

In november 1972 werd te Breda een speciale vergadering belegd van de Sectie Nederlands waarop een aantal representatieve neerlandici van de Belgische universiteiten aanwezig waren. Het ganse project werd opnieuw voorgesteld, besproken en goedgekeurd. Tijdens deze vergadering werd ook de stuurgroep samengesteld; hiervan maken vier Nederlandse en vier Belgische leden deel uit; zij zullen afwisselend onder Belgisch of Nederlands voorzitterschap vergaderen.

Op 1 maart 1973 trad de enquêteur in functie; hij zal - begeleid door de stuurgroep - de schriftelijke enquête verzorgen, de deelnemende instellingen bezoeken voor mondeling overleg, en geregeld verslag uitbrengen bij de stuurgroep.

Uitwerking van het inventarisatieproject

De inventarisatie zal in vier fasen gebeuren:

1. Aan alle instellingen in Nederland en België waar de neerlandistiek beoefend wordt, worden drie vragenlijsten gezonden; de eerste lijst vraagt gegevens per instelling, de tweede per lopend project, de derde

per individueel lid van de instelling. Hoofdzakelijk wordt gevraagd naar het huidige onderzoekswerk, de onderzoeksplannen en de onderzoekswensen. Tevens wordt gevraagd naar het eventueel verband tussen onderzoek en onderwijs en de tijdsverdeling tussen beide activiteiten.

2. De enquêteur maakt een globaal verslag van de schriftelijk en mondeling ingewonnen inlichtingen en legt dit voor aan de stuurgroep, die het omwerkt tot een eerste rapport. Dit wordt aan alle instellingen gezonden als voorbereiding van een tweede bezoek door de enquêteur. Dit gesprek zal handelen over de reacties in de instellingen op het algemeen beeld van de neerlandistiek dat men door het rapport heeft gekregen, over de vastgestelde lacunes en overlappingsen, over de prioriteiten die men ten gevolge daarvan wil zien vaststellen, en over de maatregelen die men nodig acht ter bevordering van het verrichte en geplande onderzoek. Over deze tweede fase wordt door de enquêteur opnieuw een verslag gemaakt dat door de stuurgroep tot een tweede rapport zal worden omgewerkt.
3. Nadat alle instellingen inzage hebben gekregen van het tweede rapport, zal in de derde fase de raadpleging rechtstreeks toegespitst worden op de eventuele vorming van een beleidsorgaan. Aan allen zal gevraagd worden welke mogelijkheden zij zien om in de neerlandistiek tot meer coördinatie en taakverdeling te komen, welke functie men ziet voor de eigen instelling in het ganse kader van het neerlandistisch onderzoek, welke functie en taak men zou willen toebedelen aan een gemeenschappelijk beleids- en planningsorgaan, en hoe men de concrete organisatie en werkwijze van zulk orgaan wil opvatten. Een derde verslag van de enquêteur en een derde rapport van de stuurgroep besluit dit onderzoek van de situatie en van de inzichten die aan de basis leven.
4. In de tweede helft van 1974 zal dan een conferentie bijeengeroepen worden van vertegenwoordigers van alle instellingen die aan het project hun medewerking hebben verleend. Daar zal dan de mogelijkheid en de wenselijkheid definitief onderzocht worden van het vormen en ontwikkelen van een voor de instellingen aanvaardbaar en door de instellingen tot stand te brengen beleidsorgaan.

Op dit ogenblik - einde augustus 1973 - is de eerste fase van het inventarisatieproject zo goed als afgesloten. Geen enkele instelling heeft haar medewerking principieel geweigerd. Nog een aantal antwoorden op de enquêteformulieren worden ingewacht, vooraleer het eerste rapport kan worden opgesteld.

Verband tussen inventarisatie en beleid

Het plan om de neerlandistiek op grote schaal te gaan inventariseren is vanzelfsprekend door alle neerlandici gunstig onthaald. Hetzelfde kan evenwel niet gezegd worden in verband met de beleidsgedachte. Velen staan enigszins of zelfs sterk aarzelend tegenover het perspectief dat de traditionele vrijheid van onderzoek zou beknot worden en menen dat een geesteswetenschap als de neerlandistiek niet in gedirigeerde sporen mag of kan geleid worden.

De promotoren van het project zijn zich bewust van het delicate en moeilijke aspect van hun onderneming. Zij zijn daarom ook niet overgegaan tot de oprichting van een beleidsorgaan, maar tot het onderzoeken van de wenselijkheid ervan. De nu lopende inventarisatie heeft niet alleen tot doel aan ieder afzonderlijk informatie te verschaffen over de situatie van het hele vakgebied, maar zij is tevens een democratische consultatie van alle betrokkenen, op grond waarvan een gezamenlijke beslissing over het al of niet oprichten van een beleidsorgaan kan getroffen worden.

Een zekere vorm van beleid hoeft ten andere niet noodzakelijk een beperking van een verantwoorde vrijheid in te houden; door betere organisatie en harmonisatie kunnen integendeel de structuren van de vrijheid worden versterkt. In feite is de veelgeroemde vrijheid van de neerlandicus-onderzoeker ook nu reeds erg beperkt door overbelasting, door technische en vooral door financiële beperkingen. Wellicht kan alleen hieraan reeds veel verholpen worden.

Een sterk argument om het project op gang te brengen werd ook gevonden in het feit dat van overheidswege op meer beleid wordt aangedrongen. In andere takken van de wetenschap, ook van de geesteswetenschap, is men hiermee reeds verder gevorderd. Eigenlijk is de situatie zo dat in een nabije toekomst door de officiële instanties zelf zou worden overgegaan tot de vorming van beleidsstructuren indien ze niet vanuit het vak zelf zullen zijn opgebouwd. Dit laatste is ongetwijfeld verkieslijker.

Vele vragen blijven uiteraard nog te beantwoorden. Maar dit antwoord moet gegeven worden door de betrokkenen. Alleen indien de opzet van deze onderneming geen democratisch beleid was, zou men nu reeds weten in welke vorm en met welke bevoegdheid het zou kunnen uitgeoefend worden.

Blijkbaar heeft de resolutie van het vierde colloquium van de I.V.N. intra muros nogal wat losgeslagen. Er wordt op gerekend dat ook de neerlandici die over de wereld verspreid werken, bereid zullen zijn aan dit project hun medewerking te verlenen, ten bate van een moderne en efficiënte beoefening van onze wetenschap.

**Vergadering van de docenten in het Duitse taalgebied door Lic.
Fr. Beersmans
Universiteiten Marburg en Giessen**

Op het gebied van tests in het praktisch taalonderwijs dankte de voorzitter (schrijver dezes) voor de in het verleden bekomen samenwerking, zoals die op de voorbije lektorenconferenties in de Bondsrepubliek was afgesproken. De resultaten hiervan werden in de serie 'Beihefte' van het 'Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik' gepubliceerd. Tegelijk kondigde de voorzitter een nieuw testproject aan, van een Marburgse studente namelijk, die als onderwerp voor haar 'Staatsexamensarbeit' een contrastieve analyse van de Duitse en Nederlandse onregelmatige werkwoorden gekozen heeft. Ook hier zou de medewerking van de collega's zeer welkom zijn.

Vervolgens werd de op de lektorenconferentie in Marburg begonnen discussie over het 'Volkshochschulzertifikats'-project voortgezet. De reeds vroeger o.a. door dhr. De Vin (Berlijn) naar voren gebrachte wenselijkheid van regelingen voor het vakgebied 'Spracherwerb' binnen het kader van het universiteitsvak Nederlandse Filologie werd door een meerderheid echter prioritair geacht en zou een van de gespreksthema's op een volgende conferentie zijn. (In kleinere kring zou wel aan een 'VHS-Zertifikat', zo mogelijk in verbinding met een universeel certificaat voor Nederlands, kunnen gewerkt worden).

In dit verband wees Mevr. Baerlecken (Aken) op de onlangs door het 'Kultusministerium des Landes Nordrhein-Westfalen' uitgegeven brochure met richtlijnen voor het vak Nederlands aan Gymnasia ('Niederländisch. Unterrichtsempfehlungen. Sekundarstufe I - Gymnasium'). Deze brochure, waarvan het bestaan de meeste deelnemers nog niet bekend was, kon alvast op veel belangstelling rekenen, te meer omdat dit curriculum uiteraard consequenties zal hebben voor de universiteits-nederlandistiek in geheel de Bondsrepubliek: Er moet in de toekomst rekening gehouden worden met studenten, die reeds 2 resp. 5 jaar lang Nederlands hebben gehad (klassen 9 en 10 in de Sekundarstufe I + evtl.

3 jaar voorbereidend wetenschappelijk onderwijs in de Sekundarstufe II; niet alleen praktisch taalonderwijs en Landeskunde, maar ook talen letterkundig onderwijs). Deze ontwikkeling en tevens de eisen van bestaande en op handen zijnde wettelijke bepalingen, die elk studievak in de BRD verplichten, om 'Studiengänge' en 'Studienordnungen' te ontwerpen en aan de aangewezen Westduitse instanties voor te leggen, maken het wenselijk, dat de samenwerking van de docenten in de Nederlandistiek niet bij de ontwikkeling van taalkursussen stil blijft staan.

Met grote instemming werd vervolgens het voorstel van dhr. Arendt en De Vin (Berlijn) aangenomen, om de volgende jaarlijkse conferentie aan het einde van het wintersemester 1973/74 in Berlijn te organiseren.

Deze conferentie zal voor de eerste keer na 1966 als 'conferentie van docenten in de Nederlandistiek aan universiteiten in het Duitse taalgebied' plaatsvinden (dus alle docentengroepen en niet alleen uit de BRD) met de concrete doelstelling, de mogelijkheid van regelingen voor het vak Nederlandse Filologie in het Duitse taalgebied aan de orde te stellen en de problemen van het academisch onderwijs in de verschillende vakgebieden - dus niet alleen van de 'Spracherwerb' - in *dit* verband te behandelen.

(Voor het geval, dat dhr. Arendt en De Vin na hun terugkeer zouden vaststellen, dat de organisatie van deze conferentie te Berlijn technische moeilijkheden zou opleveren, werd als uitwijkplaats Dusseldorp afgesproken. Inmiddels is echter gebleken, dat de conferentie inderdaad in Berlijn gerealiseerd kan worden).

Over het thema 'Landeskunde', dat reeds op de ochtendzitting 'Leer- en hulpmiddelen' o.l.v. dhr. Wilmots (Hasselt) centraal had gestaan, werd ook nu nog uitvoerig van gedachten gewisseld. Er bleek inderdaad een grote behoefte te bestaan aan een publicatie (in de vorm van een ringband ?), waarin dat gedeelte van de 'Landeskunde' dat historisch vast en niet onmiddellijk aan de actualiteit gebonden is, op een aantrekkelijke en voor gebruik extra muros geschikte manier gepresenteerd zou worden. Een resolutie in die zin, geformuleerd door dhr. Wilmots, werd dan ook aangenomen.

I.v.m. de vacantiecursussen vond een door de voorzitter geopperd idee, om zo mogelijk ook collega's docenten, werkzaam in het buitenland, eventueel volgens een beurtensysteem, bij deze cursussen te betrekken, een positieve weerklank. Een dergelijke medewerking zou voor

de individuele docent door de noodzakelijk andere aanpak (intensiever onderwijs, grotere groepen) zeer verruimend en verrijkend kunnen werken.

N.a.v. opmerkingen van Mevr. Baerlecken werd nog kort het punt 'Stand en problemen van het literatuuronderwijs' aangesneden. Overeengekomen werd vooral ook dit thema op de komende docentenconferentie verder te behandelen.

Vergadering van de docenten in het Engelse taalgebied
Voorzitter : Prof. Dr. Seymour L. Flaxman
(Graduate School, CUNY, New York)

Omdat de agenda van deze vergadering een tamelijk groot aantal op zich zelf staande lezingen vermeldde, is het niet goed mogelijk een samenvatting te geven op de manier van de andere vergaderingen per taalgebied. Volstaan wordt daarom met het afdrukken van de agenda en van drie voordrachten, die ons door de sprekers voor publikatie beschikbaar gesteld zijn.

Agenda

14.30-14.40	Korte inleiding van de voorzitter
14.40-15.10	Audio-visuele cursussen, Peter King (Cambridge)
15.10-15.40	Zelfstudieprogramma's Nederlands, Walter Lagerwey (Calvin College, Grand Rapids)
15.40-16.00	De rol van directe vergelijking van het Nederlandse en het Engelse tijdssysteem bij het onderwijs aan Engelstaligen, Robert S. Kirsner (University of California, Los Angeles)
16.00-16.30	Taalexamens en taalfouten, Michael Rigelsford (Liverpool)
16.30-16.50	Nieuwe benaderingen van het Nederlands onderwijs aan Amerikaanse universiteiten, Johan P. Snapper (University of California, Berkeley)
16.50-17.30	Discussie

National Conference on Self-instruction in Critical Languages held at State University of New York at Buffalo, N.Y., december 7-9, 1972 door Prof. Dr. W. Lagerwey Calvin College, Grand Rapids, Mich.

In the 60's the U.S. Government, through its Office of Education, developed many programs to stimulate the teaching of foreign languages in our country. Special attention was given to the so-called *critical* languages, sometimes also spoken of as the neglected languages, because they were not commonly taught, if at all. Most of these were non-Western languages: oriental languages like Chinese, Japanese, Indonesian, but there were also African languages like Swahili, and a semitic language like Arabic, and last but not least a western language like Dutch. It was deemed in the national interest to develop up to date dictionaries, audio-lingual courses, and readers for these critical and neglected languages. The writing of these courses was supervised by linguists. A serious attempt was made to assure that linguistic principles and insights informed the organization of these new language courses. After all, public servants whose tasks took them abroad needed to develop proficiency in the language of the host country. These language courses were taught at the Foreign Service Institute of the State Department, at the Army School at Monterey, and at several large universities. Many of these courses were carefully programmed and, as it later turned out, were most suitable for self-instruction purposes.

In the interest of determining the efficacy of self-study courses in foreign languages The Carnegie Corporation of New York and the U.S. Office of Education Institute of International Studies supported research which had as its goal the assessment of such programs. The national leader of this research program was Dr. Peter Boyd Bowman who began his research at Kalamazoo College in 1964. He moved on to the State University of New York at Buffalo where he became the Director of the Center for Critical languages. His booklet: *Self-Instruction in the Non-Western languages, a manual for Program Directors* has been the definitive statement on these programs. It was published in 1965 by the National Council of Associations for Inter-

national Studies; a revised edition appeared in 1969. The National Council of Associations for International Studies has been sponsoring a nation wide program of self-instruction in critical languages. Federal support for this program was continued through 1972, but not before one final conference could be called in Buffalo December 7-9, 1972, was it terminated. The primary purpose of that conference was 'to evaluate the progress achieved over the past nine years, to discuss current innovations, and to chart the direction our efforts should take in the future. A second objective of the conference was 'to form a National Association of Self-Instructional language Programs (NASILP) to provide the organizational framework our constituent programs need now that outside support is terminated'. This conference was attended by your reporter. At the conference several program directors made statements about the self-study programs at their institutions; several examiners addressed the members as well. The self-instruction manual was revised, and a national organization of institutions and individuals interested in self-study programs in (critical) languages was created.

The progress made in self-instruction programs during the past decade may be judged by the statistics provided in Appendix B of the Annual Report for the Academic Year 1971-1972 of the Council for Intercultural Studies and Programs. Forty-two colleges reported 1024 students enrolled in 113 individual language programs, all of them self-instructional, for an average of nearly three programs per college. The languages taught and the enrollment in each are as follows:

1. Chinese	204
2. Hebrew (mod)	200
3. Japanese	189
4. Portuguese	92
5. Swahili	59
6. Arabic	53
7. Italian	36
8. Hindi	30
9. Persian (Afghan)	28
10. Greek (modern)	24
11. Yoruba	18
12. Russian	14
13. Yiddish	8
14. Erse	
15. Amharic	7
16. Polish	7
17. Ukrainian	7
18. Danish	6
19. Serbo-Croatian	6
20. Thai	6
21. Dutch	4
22. Hungarian	4
23. Norwegian	3
24. Vietnamese	3
25. Indonesian	1
26. Korean	1
Total (all langs.)	1024

The essential ingredients in these programs are as follows for each language:

- a) one or more highly motivated students of proven linguistic aptitude
- b) commercially available, audiolingually-oriented course materials (such as those prepared by the Foreign Service Institute or the Yale Institute of Far Eastern Languages) together with complete sets of accompanying tapes
- c) a portable tape-recorder for loan to each participating student (unless the student happens to have his own or has easy and frequent access the the language lab)
- d) one or more native-speaking exchange students or other native informant(s) to serve as pronunciation drill masters (not as instructors)
- e) regular academic credit

The cost of a self-instruction program is minimal, as is clear from the following budget:

Set of tapes for the course (a 1 time purchase)	\$ 150.-
Cassette player (1 per student)	50.-
Tutor (4-5 hours per week \$ 10.) 30 weeks (2 semesters)	300.-
Examinations - each semester	200.-
Travel expenses examiner (State Universities)	50.-
	\$ 750.-

If one deducts \$ 150.- for the tapes (investment in language library), the cost is \$ 600.- for two semesters. Two or more students can be accomodated in the same program without additional cost. Assuming two students the cost is \$ 300.- per year per student.

At Kalamazoo College, the annual budget for the self study program is about \$ 1200.-

The Program Director of a critical language program is generally a member of the foreign language department, one who is acquainted with the problems of foreign language learning. The director is responsible for the selection of students and of course materials, of the tutors, and schedules the examinations. At a small college like Kalamazoo these activities require very little time; the task might be compared to being on a special committee. The selection of students and of the tutors is very critical in this program. The student must demonstrate verbal

aptitude and linguistic competence, he must be highly motivated, and well disciplined. Good directors are very exacting in their demands, requiring a high level of performance for entry into the program and continuance in it. In the judgment of program directors, careful screening of students has contributed much to the undoubted success of the self study program. Dr. Joe K. Fugate, Director of the Neglected Languages Program at Kalamazoo College, says: 'All data and information which we have been able to collect in regard to results of this program have thus far been positive'. Your reporter, who has examined students in Dutch at Kalamazoo College, Pennsylvania State University, and at the State University of New York at Buffalo has repeatedly been amazed at the results attained by students in the independent study programs. He enthusiastically recommends the introduction of such self-study programs at Calvin College. The program, it should be pointed out, need not be limited to the so-called critical or neglected languages. One can also introduce independent study courses for the commonly taught languages such as French, German, and Spanish.

Given the availability of a programmed course of instruction, language tapes and a language laboratory (or alternatively cassette recorders and perhaps even listening posts in library and/or dormitories), we still need a native informant to assist the student in drill work in the foreign language. Locating and keeping good informants, it appears, is one of the major difficulties in this type of program. At the larger universities with large numbers of foreign students it is easier to find informants. At the smaller college one must seek informants from within the local ethnic groups. When you have an informant he must be carefully instructed in his task. He is primarily a drill master, and even that, it became obvious to your reporter in observing tutorial sessions, is a skill, and not all tutors have it. A film, created and produced by Prof. Eleanor Jordan of Cornell University, seeks to instruct the informant in his or her proper role, that is, to speak the foreign language and to drill the student, ideally, with imagination in a creative manner. The program director should select his informant with care and carefully instruct him.

At Kalamazoo College the program which is typical works as follows. The student is expected to devote 15 hours per week to language study, 4 to 5 with his tutor. Half way through the semester the student takes a test, recorded on cassette. His responses are returned to the examiner for evaluation and correction. Comments are made on pronunciation

as well as on grammar and syntax. At the end of the semester the student takes his final examination. Generally, the author of language course, if he or she is readily available, comes to the institution in question to give the oral examination. Since this involves considerable expense, we have experimented last year with taped final examinations as well. These have proven to be successful, as may be judged by listening to student responses given in Dutch examinations given by the reporter. Such recorded examinations, in which the student has only a verbal meeting with his examiner, must be prepared with care. Attempts to give examinations over the telephone, it appears, have not been altogether successful. The examiner must create a positive response in the student from the outset. The psychology of such an examination is a challenge to the examiner.

Although the program emphasizes aural-oral competence, institutions can of course augment this by adding the skills of reading and writing as objectives in the learning situation. For most self-study courses materials are in the Latin alphabet and even for a language like Chinese Professor William Pang of Chico State University has developed a programmed course to teach the Chinese script. At Penn State University, where your reporter has had students taking three semesters of Dutch, the third was devoted entirely to literature. The requirements obviously had to be carefully formulated. The self-study programs are, in general, most effective at the first year level of language study; at the second year level it is already much more difficult, also for the reason that very few programmed audio-lingual materials are available at this level.

To develop that oral competence the student needs besides the tutor or drill master the text book and the recorded course. Generally, the student can work at a language laboratory, but more ideally he should have a tape- or cassette recorder of his own. One of the best cassette recorders, one that is for playback purposes only, is the Audiotronics Cassette 145 which sells for less than \$ 50.-, and which, your reporter was told, functioned well for two years with much and heavy student use. Some institutions are introducing listening centers at different parts of the campus: whether in the library or in the dormitories, an arrangement which appears to be working satisfactorily.

The Buffalo Conference on Self-Instruction in Critical Languages formed a 'National Association of Self-Instructional Language Pro-

grams'. Your reporter recommends that Calvin College join this organization and that we undertake the introduction of a program of self-instruction in the uncommonly taught languages. Independent study, as professor E. Coffin, examiner for Hebrew, from the University of Michigan, pointed out, is no substitute for the classroom, its usefulness is pretty much limited to the first and second year. Nor, as Lamarr Kopp emphasized, is the self study program a panacea for individualized instruction. But it does make available to interested individuals the opportunity to study these languages at a minimum cost factor. And your reporter agrees with J. Fugate that 'this not only provides for an enrichment in the program of the individual student, but also adds an important dimension to the overall academic program of the college'.

**De rol van de directe vergelijking van het Nederlandse en het Engelse tijdssysteem bij het onderwijs aan Engelstaligen door Prof. Dr. Robert S. Kirsner
University of California at Los Angeles**

In zijn prachtige boekje *Het Nederlands van Nu* merkt Etsko Kruisinga op, dat de reden waarom de meesten van ons moeite hebben een vreemde taal te leren beheersen hierin bestaat, dat we onze moedertaal zo goed kennen. Wanneer men Kruisinga's opmerking uit zijn verband licht, dan blijft er niet veel meer van over dan iets vanzelfsprekends, een elegante manier om iets voordehandliggends duidelijk te maken. Het opvallende is echter, dat Kruisinga deze opmerking maakt, terwijl hij bezig is het Nederlandse werkwoord te bespreken, en wel onmiddellijk nadat hij semantische verschillen tussen de voltooid tegenwoordige en de onvoltooid verleden tijd heeft duidelijk gemaakt, en onmiddellijk voorafgaand aan een bespreking van het probleem van *zullen* en de toekomstige tijd. Uit het verband en uit de inhoud van zijn opmerkingen kan men opmaken, dat Kruisinga - terecht - het systeem van de tijden als een van de moeilijkste onderdelen van de Nederlandse grammatica beschouwt; moeilijk voor de linguïst die tracht te begrijpen hoe dit systeem in elkaar zit, en moeilijk voor de vreemdeling die erop uit is dit systeem te leren gebruiken. De algemene opmerkingen van Kruisinga over het Nederlandse werkwoord zijn natuurlijk evengoed van toepassing op het Engelse werkwoord. Want, zoals de Amerikaanse linguïst Martin Joos opmerkt, het systeem van de tijden is ook een ingewikkeld onderdeel van de Engelse grammatica. Onze studenten wacht dus een moeilijke, maar interessante taak. Er is reden ons af te vragen hoe wij mensen die één moeilijk en subtiel systeem hebben leren beheersen, ertoe kunnen krijgen om zich een ander net zo moeilijk systeem eigen te maken, zeker in gevallen waar de twee systemen wezenlijk verschillend, en dus op verschillende manieren moeilijk zijn.

Ik wil trachten de stelling te verdedigen, dat een potentieel waardevolle techniek hierin bestaat, dat men in de collegezaal de twee systemen domweg naast elkaar zet, zodat de student onmiddellijk kan zien in welk opzicht de twee systemen verschillen of overeenstemmen. Hierbij wil ik

direct opmerken, dat het niet mijn bedoeling is dat een dergelijke vergelijking een theoretische beschouwing of een college in linguïstiek wordt. Ik wil het eerder zien als een praktische gids op een gebied dat de student zelf moet bestuderen. Er bestaat misschien een zekere analogie tussen de student die een vreemde taal leert, en iemand die leert autorijden. Bepaalde dingen kan hij alleen door ervaring leren. Maar toch kan men de leerling vaak helpen en hem tijd besparen door hem vooraf te vertellen wat hem te wachten staat en wat hij ten koste van alles moet vermijden. Tenslotte laten wij een naar het buitenland vertrekkende Nederlander niet op zijn eigen houtje uitvinden, dat men in Engeland links houdt.

Wat is nu de beste manier om de verschillen tussen het systeem van de Nederlandse tempora en dat van de Engelse duidelijk te maken en Engelssprekende studenten te helpen Nederlands te leren? Mijns inziens moet men het probleem aanpakken door over *de betekenis van de tijdvormen* te spreken, met andere woorden iedere tijdvorm beschouwen als een aanduiding van één enkele betekenis, die een onderdeel vormt van de boodschap of mededeling, die wordt overgebracht door de zin waarin die vorm voorkomt. Op basis hiervan moeten we dan uitleggen wat voor informatie iedere vorm onder alle omstandigheden inhoudt en welke andere betekenissen de spreker in ieder van de twee systemen ter beschikking staan. Of, anders gezegd, we moeten uitleggen wat iedere vorm 'eigenlijk zegt' en wat voor keus de spreker heeft. Het komt dus hierop neer, dat wij elk van de twee systemen zien als een manier om een semantisch terrein in een klein aantal categorieën te verdelen. De twee systemen zijn in zoverre verschillend, dat elk van beide ons een eigen classificatie van tijd biedt. De moeilijkheden die onze studenten ondervinden, zijn juist daarin gelegen, dat die tempora die een uiterlijke gelijkenis vertonen en die in beide talen dezelfde traditionele benamingen dragen, in werkelijkheid verschillende betekenissen vertegenwoordigen - verschillende categorieën in het raam van verschillende classificaties. Door de student telkens uit te leggen wat de betekenis is en met welke categorie hij te doen heeft, en door in ieder voorkomend geval aan de hand van een paar voorbeelden te laten zien hoe de betekenis de manier waarop het tempus gebruikt wordt, verklaart, leren wij hem om zich niet door uiterlijke gelijkenis met Engelse werkwoordsvormen of identieke traditionele terminologie in de war te laten brengen.

Laat ik beginnen met het volgende voorbeeld: een vergelijking van de zogenaamde tegenwoordige tijden in het Nederlands en in het Engels.

Op het papier dat ik heb uitgedeeld, staat de betekenis in hoofdletters onder iedere vorm aangegeven. Voorbeeld (1):

(1)	NEDERLANDS	ENGELS
	ik rook	I am smoking
	NIET-VERLEDEN	BEPAALD, TEGENWOORDIG
		I smoke
		ONBEPAALD, TEGENWOORDIG

De Nederlandse zin *Ik rook* verschilt van de uiterlijk daarop gelijkende zin *I smoke* op twee manieren. In de eerste plaats: de Nederlandse werkwoordsvorm zegt niet uitdrukkelijk, dat de gebeurtenis zich hetzij op een bepaald of op een onbepaald tijdstip afspeelt. De Engelse werkwoordsvorm echter duidt uitdrukkelijk een onbepaald tijdstip aan. In de tweede plaats: de Engelse tegenwoordige tijd is veel meer tot het huidige tijdstip beperkt dan de Nederlandse tegenwoordige tijd. Men kan zelfs zeggen, dat de Nederlandse tegenwoordige tijd een Niet-Verleden tijd is, die zowel op de toekomst als op het heden betrekking heeft. Laten we nu deze conclusies een voor een bekijken, en wel aan de hand van de zinnen (2) en (3). Het vraagteken en het sterretje duiden een toenemende graad van onsamenhangendheid aan. Ik heb deze voorbeelden gekozen om de neutraliteit van de Nederlandse tegenwoordige tijd tegenover de tegenstelling Bepaald/Onbepaald aan te tonen. Het Engelse werkwoord brengt deze tegenstelling wel tot uitdrukking:

(2)	a.	Op dit ogenblik	<i>slaapt</i> hij.
			NIET-VERLEDEN
	b.	He	<i>is sleeping</i> at this moment.
			BEPAALD, TEGENWOORDIG
	c.	* He	<i>sleeps</i> at this moment.
			ONBEPAALD, TEGENWOORDIG
(3)	a.	Wim is nachtwaker. Hij	<i>slaapt</i> 's morgens.
			NIET-VERLEDEN
	b.	Bill is a night watchman.	
		He	<i>sleeps</i> in the morning.
			ONBEPAALD, TEGENWOORDIG

een onbepaald tijdstip. In (5a) is het duidelijk, dat de afgeschilderde situatie zich op een bepaald tijdstip voordoet. De spreker ruikt iets onaangenaams en wil weten wat er aan de hand is. Zin (5b) is dus een passender vertaling van (5a) dan (5c). In (6a) echter maakt het onbepaalde *ooit* een onbepaalde interpretatie van *Rook je?* noodzakelijk en deze onbepaaldheid moet in een Engelse vertaling door de betekenis ONBEPAALD, TEGENWOORDIG worden weergegeven, niet door de betekenis BEPAALD, TEGENWOORDIG. Aan de hand van deze voorbeelden ziet de student dus duidelijk, dat het Engels een onderscheid maakt in de tegenwoordige tijd waar het Nederlands dat niet doet.

Zoals ik daarnet al heb opgemerkt, verschilt de Nederlandse tegenwoordige tijd van de Engelse tegenwoordige tijd nog in een ander opzicht: de Nederlandse tegenwoordige tijd heeft betrekking op de toekomst zowel als op het heden. Dit kunnen we de studenten duidelijk maken aan de hand van voorbeelden zoals (7), (8) en (9):

(7)	a.	De brief	<i>bereikt</i> u binnenkort. NIET-VERLEDEN
	b.	* The letter	<i>reaches</i> you shortly. ONBEPAALD, TEGENWOORDIG
	c.	* The letter	<i>is reaching</i> you shortly. BEPAALD, TEGENWOORDIG
	d.	The letter	<i>will reach</i> you shortly. TOEKOMSTIG
(8)	a.	Met elke fles Cluny Whisky maakt U een goede kans op een reis (voor twee personen) naar Schotland. Uw slijter	<i>vertelt</i> u er alles van. <i>Vrij</i> <i>Nederland</i> 16 september 1972, pag. 2. NIET-VERLEDEN
	b.	* Your whisky salesman	<i>tells</i> you all about it. ONBEPAALD, TEGENWOORDIG
	c.	* Your whisky salesman	<i>is telling</i> you all about it. BEPAALD, TEGENWOORDIG
	d.	Your whisky salesman	<i>will tell</i> you all about it. TOEKOMSTIG
(9)	a.	Deskundigen hebben berekend, dat bij <i>is...</i> het huidige tempo van de vervuiling de zee over tien jaar dood	NIET-VERLEDEN <i>Vrij</i> <i>Nederi</i> 10 januari 1970, pag. 3.

- b. * Experts have calculated that, at the *is* dead in ten years.
present rate of pollution, the sea
ONBEPAALD,
TEGENWOORDIG
- c. Experts have calculated that, at the *will be* dead in ten years.
present rate of pollution, the sea
TOEKOMSTIG

Uit deze voorbeelden kan men opmaken, dat wij de vormen van de tempora het best kunnen behandelen met gebruikmaking van een terminologie die aangeeft hoe die tempora in het onderhavige geval worden gebruikt. Ik geloof, dat de student er meer aan heeft als wij hem vertellen, dat het werkwoord in *De brief bereikt u* NIET-VERLEDEN is en dat het werkwoord in *The letter reaches you* TEGENWOORDIG is, dan te stellen, dat beide in de tegenwoordige tijd staan. Per slot van rekening, als de zogenaamde 'tegenwoordige tijd' in het Nederlands werkelijk een tegenwoordige tijd was, dan zouden (7a), (8a) en (9a) onmogelijk zijn, en dat is niet zo. Als wij toch over werkwoordsvormen moeten spreken, kunnen wij net zo goed benamingen gebruiken die erop gericht zijn de student te helpen wanneer hij met deze vormen moet leren omgaan. Tussen haakjes moet ik hierbij opmerken, dat ik de schema's die ik U laat zien niet aan mijn studenten voorleg. Ze zijn te beknopt en geven te veel gegevens ineens. Het is niet nodig om alle verschilpunten tegelijk te bespreken. De schema's die ik zelf gebruik, vindt U onder (10) en (11):

(10)

	I am smoking
	BEPAALD TIJDSTIP
ik rook	
	I smoke
	ONBEPAALD TIJDSTIP

(11)

Hij spreekt.	He will speak.
	TOEKOMSTIG
NIET-VERLEDEN	He is speaking.
	He speaks.
	TEGENWOORDIG
VERLEDEN	VERLEDEN

Tot zover de zogenaamde 'tegenwoordige tijd' van het Nederlands. We hebben gezien dat deze tegenwoordige tijd van de uiterlijk daarmee

corresponderende 'simple present tense' of eenvoudige tegenwoordige tijd van het Engels op twee manieren verschilt: (i) de Nederlandse tegenwoordige tijd is er niet toe geëigend om een semantische tegenstelling Bepaald/Onbepaald aan te geven, (ii) het is geen tegenwoordige tijd maar eigenlijk een Niet-Verleden tijd. Ik wil nu enige aandacht schenken aan het probleem van de zogenaamde 'onvoltooid verleden tijd' en de 'voltooid tegenwoordige tijd'. Laten we bij wijze van inleiding in het kort het Nederlandse werkwoordssysteem in zijn geheel bezien. Kijkt u eens naar het schema (12):

(12)

Hij spreekt Nederlands.
'onvoltooid tegenwoordige tijd'
NIET-VERLEDEN
Hij sprak Nederlands.
'onvoltooid verleden tijd'
VERLEDEN

Hij heeft Nederlands gesproken.
'voltooid tegenwoordige tijd'
NIET-VERLEDEN, VÓÓR
Hij had Nederlands gesproken.
'voltooid verleden tijd'
VERLEDEN, VÓÓR

Het Nederlandse werkwoordssysteem heeft twee absolute tempora en twee relatieve tempora. De absolute tempora zijn de Niet-Verleden tijd, die wij zojuist hebben besproken, en de Verleden tijd. De betekenis NIET-VERLEDEN houdt in, dat men de gebeurtenis die door het werkwoord wordt weergegeven, in een tijdruimte plaatst die overeenstemt met het ogenblik waarop men spreekt, of dat daarop volgt. De betekenis VERLEDEN houdt in, dat men de gebeurtenis die door het werkwoord wordt weergegeven, plaatst in een tijdruimte vóór het ogenblik waarop men spreekt. Beide absolute tempora zijn dus aanduidingen van een duidelijk bepaalde tijdsperiode. (Wij noemen, met andere woorden, dinsdag 'dinsdag'.) Bij de relatieve tempora ligt het geval anders; die tempora zeggen alleen, dat de gebeurtenissen zich vóór een zeker punt van uitgang afspelen, (Wij noemen dinsdag 'De dag vóór woensdag'.) Voor de zogenoemde 'voltooid verleden tijd' ligt het punt van uitgang in het Verleden. Om een voorbeeld te noemen: het zinnetje *Hij haa het boek gelezen* houdt in, dat het lezen van het boek gebeurde vóór het punt van uitgang, dat in het Verleden ligt. Bij de zogenaamde 'voltooid tegenwoordige tijd' ligt het punt van uitgang in het Niet-Verleden. Een zin als *Hij heeft het boek gelezen* houdt in, dat het lezen geschiedde vóór het punt van uitgang, dat ergens in het heden of in de toekomst ligt. U ziet dus, dat de twee voltooide tijden in het Nederlands asymmetrisch zijn. Een tijdstip waarvoor wij de betekenis VERLEDEN, VÓÓR gebruiken kan ook worden aangeduid door de betekenis VERLEDEN. Met andere woorden, een tijdstip gelegen voor

een punt van uitgang in het Verleden - of wel een vroeger Verleden - behoort toch altijd tot het Verleden. Maar een tijdstip waarop de betekenis NIET-VERLEDEN, VÓÓR betrekking heeft kan men niet altijd, met de betekenis NIET-VERLEDEN aanduiden; een tijdstip vóór een punt van uitgang in de Niet-Verleden tijd kan overal thuishoren, Verleden of Niet-Verleden. Dit wordt begrijpelijk als men voor ogen houdt, dat zowel het heden als de toekomst in het Niet-Verleden is begrepen. Als het punt van uitgang het heden is, dan zal het tijdstip vóór dat punt van uitgang in het Verleden vallen. Maar als het punt van uitgang de toekomst is, dan kan het tijdstip vóór dat punt van uitgang in de toekomst *ook* in de toekomst liggen.

U ziet, om een voorbeeld te noemen, dat we zowel (13a) als (13b) kunnen zeggen:

- (13)   a.   Ik heb dat boek gisteren gelezen.
                  b.   Ik heb dat boek aanstaande dinsdag gelezen.

In (13a) is het punt van uitgang in het tegenwoordige gedeelte van het Niet-Verleden gelegen en de gebeurtenis die plaatsvindt vóór dat punt van uitgang is in het verleden gelegen. In (13b) daarentegen ligt zowel het punt van uitgang als de gebeurtenis zelf in het toekomstige gedeelte van het Niet-Verleden. Ik ga dit tweede type zin hier niet bespreken. Zie Kirsner (1969: 110-112). (ik bespreek het ook niet met mijn studenten), ik vermeld het alleen om er de nadruk op te leggen, hoe belangrijk het is, dat wij onszelf duidelijk maken wat de tempora eigenlijk betekenen. Als we zouden zeggen dat de Nederlandse zin *Ik heb het boek gelezen* en de Engelse zin *I have read the book* beide de zogenaamde 'voltooid tegenwoordige tijd' bevatten, zouden wij noch tegenover onszelf noch tegenover anderen kunnen verklaren waarom bijvoorbeeld zin (14a) wel mogelijk is, maar zin (14b) niet:

- (14)   a.   Ik beloof je dat ik dat boek aanstaande dinsdag *gelezen heb*.
                  b.   *   I promise you that *I have read* that book next Tuesday.

Tussen twee haakjes: ik zou diegenen die de traditionele benaming 'voltooid' in bijvoorbeeld de 'voltooid tegenwoordige tijd' willen verdedigen, erop willen wijzen, dat deze benaming te enen male de feiten niet dekt. Als ik zeg *Ik heb de hele dag honger gehad*, dan betekent dat niet, dat ik nu geen honger meer heb. Voor een bespreking van deze en andere problemen, zie Es (1971). Ons gebruik van de betekenis VÓÓR komt overeen met de definitie van PERFECT in Ebeling (1962: 96).

We nemen nu het diagram van het Nederlandse systeem van tempora als basis en gaan het probleem hoe men de zogenaamde 'voltooid tegenwoordige tijd' en 'onvoltooid verleden tijd' moet onderwijzen, aan een nadere beschouwing onderwerpen. Een voordehandliggende manier

waarop wij onze studenten kunnen helpen om de juiste vormen te vinden, is de volgende: we vertellen ze dat de voltooid tegenwoordige tijd een verleden tijd is, die in de spreektaal wordt gebruikt wanneer we over losstaande gebeurtenissen spreken, en dat de onvoltooid verleden tijd een verhalende verleden tijd is, die wordt gebruikt wanneer men over een serie gebeurtenissen spreekt. Maar ik geloof dat het ook nuttig is erop te wijzen dat in beide gevallen dit gebruik het natuurlijke gevolg is van de betekenis van het onderhavige tempus. De 'voltooid tegenwoordige tijd', die de betekenis NIET-VERLEDEN, VÓÓR inhoudt, zegt alleen dat een gebeurtenis vóór het Niet-Verleden ligt. Hij is daarom geschikt om gebeurtenissen aan te kondigen, om iets te berde te brengen, om aan te geven dat de dingen zijn gebeurd vóór datgene waarop zich onze aandacht van nature concentreert, namelijk, het moment van het spreken. De 'onvoltooid verleden tijd', die de drager is van de betekenis VERLEDEN, heeft alleen maar betrekking op het verleden, zonder dat daaraan voorwaarden zijn verbonden, en is als zodanig niet geschikt voor het eenvoudigweg aankondigen van gebeurtenissen die tot het verleden behoren, maar wel voor het concentreren op de details van deze gebeurtenissen. Als wij de betekenissen van de tempora goed bekijken, dan begrijpen we waarom de voltooid tegenwoordige tijd vaak aan het begin van nieuwsberichten wordt gebruikt (d.w.z. wanneer de luisteraar nog niets weet) en dat de onvoltooid verleden tijd later wordt gebruikt, wanneer de aandacht al op het verleden is gericht. Dit zien wij in (15), een voorbeeld ontleend aan het *Nieuws van het Algemeen Nederlands Persbureau*, 9 september 1969:

(15) *DEN HAAG*. Een Arabisch sprekende jongen *heeft* vanmiddag even voor twaalf uur een granaat *gegooid* naar de Israëliische ambassade in Den Haag. Het projectiel *ontplofte* in de aangebouwde woning van de eerste sekretaris van de Duitse ambassade aan de Klatteweg. Er *ontstond* een enorme ontploffing en veel rook. Een politieagent, die de wacht hield bij de Israëliische ambassade *wist* de jongeman die de aanslag pleegde te grijpen. De dader *had* nog een granaat in zijn zak.

We zien, dat de gebeurtenis wordt aangekondigd in de voltooid tegenwoordige tijd, die de drager is van de betekenis NIET-VERLEDEN, VÓÓR. De details worden dan in de onvoltooid verleden tijd gegeven, die de drager is van de betekenis VERLEDEN. Als men niet van voorbeelden uit nieuwsberichten houdt, dan zijn er ook nog genoeg voorbeelden in boeken te vinden. Kijkt U bijvoorbeeld naar (16), ontleend aan pagina 28 van de roman *Terug naar Oegstgeest*, door Jan Wolkers:

(16) Vandaag *ben* ik naar Oegstgeest *gegaan*. Het *regende* en er *stond*

een krachtige wind. De weg *was* glad. Mijn ruitenwissers *werkten* niet goed meer.

We zien weer precies dezelfde strategie bij het gebruik van de tempora, een natuurlijk gevolg van de betekenis van die tempora. Mijn stelling is dus, dat wij alleen het gebruik van de tempora kunnen begrijpen, als wij ons de betekenis ervan voor ogen houden. Ik geef in (17) nog een voorbeeld van het gebruik van de voltooid tegenwoordige tijd, ontleend aan een ander nieuwsbericht van 9 september 1969:

(17) *BRUSSEL*. Twee jonge mannen *hebben* vandaag kort na 12 uur twee granaten *geworpen* naar het kantoor van de Israëlische luchtvaartmaatschappij El Al in Brussel. Drie bedienden van de maatschappij *liepen* verwondingen *op*. Beide daders *zijn gearresteerd*.

Evenals in de twee voorafgaande voorbeelden heeft de eerste zin - de zin die onze aandacht vestigt op wat er gebeurd is - de betekenis NIET-VERLEDEN, VÓÓR. De details van de aanval, de verwonding van de twee bedienden, worden in de onvoltooid verleden tijd medegedeeld, die de betekenis VERLEDEN aanduidt. Maar de laatste zin van het bericht - die ook betrekking heeft op een gebeurtenis in het verleden - staat in de voltooid tegenwoordige tijd en niet in de onvoltooid verleden tijd. Wij kunnen dit niet aan onze studenten uitleggen, zolang we ons alleen kunnen verlaten op vage verklaringen, inhoudende dat 'de voltooid tegenwoordige tijd vaker in het Nederlands dan in het Engels voorkomt'. Nogmaals: we moeten over betekenis spreken. Aangezien de voltooid tegenwoordige tijd de betekenis NIET-VERLEDEN, VÓÓR aanduidt, maakt het gebruik ervan een einde aan het vertellen. We bepalen onze aandacht niet langer bij het verleden. Wij weten alleen, dat de twee jonge mannen zijn gearresteerd vóór het ogenblik waarop de journalist zijn verhaal doet. Er is geen enkele aanwijzing, dat hun arrestatie een onderdeel was van de opeenvolging van gebeurtenissen waaruit de aanval bestond. Dit zou *wel* het geval zijn als de onvoltooid verleden tijd was gebruikt, als er dus zou staan: *Beide daders werden gearresteerd*. Daarbij komt nog dat, aangezien de betekenis van de voltooid tegenwoordige tijd duidelijk gebeurtenissen uit het verleden met het heden in verband brengt, de toehoorder of lezer in het heden wordt teruggeplaatst. Zodoende wordt dit bericht, dat met het verleden heeft te maken, aan het begin en aan het einde omsloten door duidelijke verwijzingen naar het moment waarop de spreker aan het woord is.

Wij kunnen het verschil in betekenis tussen de voltooid tegenwoordige tijd en de onvoltooid verleden tijd nog op een andere manier duidelijk

maken, namelijk door gebruik van het onderschikkend voegwoord *toen*. Omdat *toen* verwijst naar een bepaald punt in het verleden, kunnen we verwachten dat het daar wordt gebruikt, waar onze aandacht zich bepaalt bij het Verleden, en niet het Niet-Verleden. Het is dus begrijpelijk, dat *toen* meer in overeenstemming is met de onvoltooid verleden tijd dan met de voltooid tegenwoordige tijd, zoals uit zin (18) blijkt:

- (18) a. Toen ik in Amsterdam woonde, was er minder verkeer.
 b. * Toen ik in Amsterdam gewoond heb, was er minder verkeer.

Zoals gezegd bestaat een van de fundamentele problemen waarmee wij als docenten Nederlands in het buitenland te maken krijgen, hierin, dat onze studenten geneigd zijn de Nederlandse tempora op één lijn te stellen met de daarmee uiterlijk overeenkomende tempora van hun eigen taal. Ook als ze al weten, dat *ik spreek* niet het equivalent is van *I speak*, dan komen ze er toch nog gemakkelijk toe om *ik heb gesproken* gelijk te stellen met *I have spoken* en *ik sprak* met *I spoke*. Dit probleem wordt nog verergerd door het feit, dat al onze leerboeken tot op zekere hoogte steunen op de traditionele grammatica en dat de traditionele grammatica de uiterlijk overeenkomende - maar semantisch verschillende - tempora in beide talen dezelfde termen heeft toebedeeld. Daarom is het volgens mij wenselijk (nadat men de verschillen tussen de zogenaamde voltooid tegenwoordige tijd en de onvoltooid verleden tijd in het Nederlands en de voorbeelden uit nieuwsberichten heeft besproken - zoals ik nu gedaan heb) nog eens de betekenis van elk tempus in beide talen te vergelijken en de studenten te waarschuwen, dat zij zich niet door uiterlijke gelijkheid in de war moeten laten brengen. Laten we voorbeeld (19) eens bekijken:

(19)		
I speak		ik spreek
ONBEPAALD, TEGENWOORDIG		NIET-VERLEDEN
I am speaking		
BEPAALD, TEGENWOORDIG		
I spoke		ik sprak
VERLEDEN		VERLEDEN
I was speaking		
BEPAALD, VERLEDEN		
I have spoken		ik heb gesproken
ONBEPAALD, VERLEDEN		NIET-VERLEDEN, VÓÓR
I had spoken		ik had gesproken
VERLEDEN, VÓÓR		VERLEDEN, VÓÓR

De semantische analyse op grond van de tegenstelling Bepaald/Onbepaald in het Engelse werkwoord, die ik hier geef, is het werk van Professor William Diver van de Columbia University te New York. Vanuit het gezichtspunt van de linguïst is het een bijzonder interessante analyse, want Diver vindt semantische adequaatheid belangrijker dan de uiterlijke symmetrie van de werkwoordsvormen. Waar het ons om gaat is, dat het vanuit pedagogisch gezichtspunt een bijzonder *nuttige* analyse is, want Diver vestigt onze aandacht op die eigenaardigheid van het Engelse systeem - de Bepaaldheid - die het opvallendste verschilpunt vormt tussen Engels en Nederlands. Over de rol van Bepaaldheid in het Engelse tijdssysteem zie verder Allen (1966: 139-163) en Leech (1969: 143-158). Grondige kritiek op het begrip 'current relevance' (verband met het heden), dat in de literatuur over de Engelse 'present perfect' vaak ter sprake komt, vindt men in Diver 1963. Het ligt voor de hand dat, als men zou stellen dat de Engelse 'present perfect' drager was van een *betekenis CURRENT RELEVANCE*, men de onsamenvangendheid van zinnen als * *I know my way around Amsterdam. After all, I have been born here* niet zou kunnen verklaren. In (20), (21), (22) en (23) vindt U het Engelse systeem - zij het onvolledig - geïllustreerd:

(20) BEPAALDE TIJDSAANDUIDING

a.	<i>On that particular evening</i>	John	was very quiet. VERLEDEN
b.	<i>On that particular evening</i>	John	was being very quiet. BEPaald, VERLEDEN
c.	* <i>On that particular evening</i>	John	has been very quiet. ONBEPaald, VERLEDEN

(21) ONBEPAAALDE TIJDSAANDUIDING

a.	<i>On some evenings</i>	John	was very quiet. VERLEDEN
b.	* <i>On some evenings</i>	John	was being very quiet. BEPaald, VERLEDEN
c.	<i>On some evenings</i>	John	has been very quiet. ONBEPaald, VERLEDEN

(22) BEPAALDE TIJDSAANDUIDING

a.		Did you play chess <i>last Friday</i> ? VERLEDEN
b.		Were you playing chess <i>last Friday</i> ? BEPaald, VERLEDEN
c.	*	Have you played chess <i>last Friday</i> ? ONBEPaald, VERLEDEN

(23) ONBEPAAALDE TIJDSAANDUIDING

a.		Did you <i>ever</i> play chess? VERLEDEN
b.	*	Were you <i>ever</i> playing chess? BEPaald, VERLEDEN
c.		Have you <i>ever</i> played chess? ONBEPaald, VERLEDEN

Let U er eens op hoe gemakkelijk het is om aan de hand van de betekenissen die wij aan de tempora hebben toegekend, te voorspellen welke zinnen samenhangend zijn en welke onsamenghangend. In de *a*-zinnen kan de zogenaamde 'preterite' of verleden tijd, die de betekenis VERLEDEN aangeeft, in een zinvol verband worden gebracht met zowel een bepaalde als een onbepaalde tijdsaanduiding. De zogenaamde 'past progressive', die duidt op de betekenis BEPAALD, VERLEDEN, kan alleen gecombineerd worden met een bepaalde tijdsaanduiding. De zinnen (20b) en (22b) zijn goed Engels; de zinnen (21b) en (23b) zijn onmogelijk. De zogenaamde 'present perfect', die duidt op de betekenis ONBEPAALED, VERLEDEN, kan gecombineerd worden met een onbepaalde tijdsaanduiding, zoals in de zinnen (21c) en (23c), maar de combinatie met een bepaalde tijdsaanduiding leidt tot onsamenghangendheid, zoals blijkt uit (20c) en (22c).

Indien wij nu de betekenissen van de Nederlandse tijden bekijken, dan valt het op, dat Bepaaldheid daar helemaal geen rol speelt. Hieruit volgt dat, als wij de zogenaamde 'onvoltooid verleden tijd' en de zogenaamde 'voltooid tegenwoordige tijd' in het Nederlands en het Engels vergelijken, wij erop kunnen rekenen, dat beide Nederlandse tempora een bepaalde tijdsaanduiding toelaten, maar dat in het Engels alleen de 'onvoltooid verleden tijd' dit toelaat. Dit is de bekende situatie, die wij in (24) aantreffen:

(24) BEPAALDE TIJDSAANDUIDING

a. <i>Last Wednesday</i> Bobby	played chess. VERLEDEN
b. <i>Afgelopen woensdag</i>	schaakte Bobby. VERLEDEN
c. * <i>Last Wednesday</i> Bobby	has played chess. ONBEPAALED, VERLEDEN
d. <i>Afgelopen woensdag</i>	heeft Bobby geschaakt. NIET-VERLEDEN, VÓÓR

Het diagram onder (25) is wellicht geschikt om de student een nog beter inzicht in het verschil tussen de twee tijden in het Engels en in het Nederlands te geven:

(25) DE BESCHREVEN SITUATIE

ENGELS

played VERLEDEN

has played ONBEPAALD, Onbepaald tijdstip in het
VERLEDEN verleden**NEDERLANDS**

schaakte VERLEDEN

heeft geschaakt
NIET-VERLEDEN, VÓÓR

Ik wil er nogmaals de nadruk op leggen, dat het eigenaardige gedrag van de Nederlandse voltooid tegenwoordige tijd - of de Engelse voltooid tegenwoordige tijd (*dat* hangt af van Uw moedertaal) pas begrijpelijk wordt als wij niet langer de traditionele benamingen gebruiken, maar een paar 'minuten' van onze tijd opofferen om met de studenten over de *betekenis* van de tijden te praten. Om misverstand te voorkomen zeg ik 'een paar minuten', want in de collegezaal heb ik ook niet zoveel tijd. Dergelijke uitzettingen zijn slechts bedoeld als een werktuig; de student kan er zich mee behelpen, zolang hij zich het gebruik van de tempora door praktische oefening nog niet volledig heeft eigen gemaakt. De betekenissen dienen, zoals gezegd, om het terrein te verkennen. Een gedetailleerde, volledig verantwoorde linguïstische analyse is in de collegezaal niet mogelijk. Waar het tenslotte op aankomt is, dat wij studenten ertoe krijgen zinnelijke zinnen als *Wanneer bent u geboren?* of *Columbus heeft Amerika ontdekt* te zeggen. Als Nederlands lerend student behoeft hij zich niet het hoofd te breken over de vraag waarom de uiterlijk daarmee corresponderende Engelse zinnen * *Where have you been born?* of * *Columbus has discovered America* onmogelijk zijn.

Er is echter één verschil tussen het Nederlands en het Engels dat wij niet kunnen verklaren door een verwijzing naar de betekenis, en wel omdat de taal hier een willekeurige keuze heeft gedaan. Dit verschil is het gebruik, in het Nederlands, van de zogenaamde 'onvoltooid tegenwoordige tijd', samen met bijwoorden *nu* en *al*, om gebeurtenissen aan te duiden die in het verleden zijn begonnen en in het heden voortduren. (Het Engels gebruikt hier gewoon de voltooid tegenwoordige tijd). In dit geval kan men de stelling verdedigen, dat de onderhavige gebeurtenis in feite de categorieën die door het systeem van de tempora worden geboden, omvat, overbrugt of overschrijdt. Logisch gesproken passen dergelijke gebeurtenissen in het Nederlands in de categorie Verleden,

in de categorie Niet-Verleden en in de categorie Niet-Verleden, VÓÓR. En in het Engels passen dergelijke gebeurtenissen in de categorie Tegenwoordig en de categorie Verleden. Desalniettemin moet in elk van beide talen één en niet meer dan één categorie worden gebruikt om zo'n gebeurtenis aan te duiden. In principe is deze keuze in hoge mate willekeurig. Ofschoon deze gebeurtenis in het Engels willekeurig als VERLEDEN en niet als TEGENWOORDIG is geklassificeerd, is dat zeker niet het geval bij de keuze van de 'present perfect' boven de 'past progressive' en de 'preterite'. De betekenis van de 'present perfect' - ONBEPAALD, VERLEDEN - geeft duidelijk aan, dat de gebeurtenis niet op een bepaald tijdstip plaatsvindt. En als de gebeurtenis zelf niet precies gelokaliseerd wordt in de tijd, wordt het *einde* van de gebeurtenis ook niet gelokaliseerd. Niets, behalve de lexicale betekenissen op zichzelf in de zin, belet dan de toehoorder de conclusie te trekken, dat de onderhavige gebeurtenis voortduurt tot op het moment van spreken. Men leze verder Diver (1963: 158). evenals de keuze tussen rechtshouden in Nederland en linkshouden in Engeland. We zien dan ook, dat de grammatica vol staat met dergelijke voorbeelden van een soortgelijke willekeurige keuze van categorieën: *broek* in het enkelvoud, *trousers* in het meervoud. Maar wanneer de beslissing eenmaal is genomen, moet men consequent blijven. Om dit verschil duidelijk te maken is het misschien nuttig voor de student om de zinnen onder (26) met elkaar te vergelijken:

- (26)   a.   Hij is al vijf jaar met haar getrouwd.
               b.   He has been married to her for five years.
               c.   Hij is vijf jaar met haar getrouwd geweest.

Misschien moeten wij hem dan ook vertellen, dat een letterlijke vertaling van (26b) in het Nederlands, zoals U in (26c) kunt zien, het ongelukkige gevolg heeft, dat er een einde komt aan het huwelijk!

Ik wil eindigen met een paar opmerkingen over het doel van mijn beperkte voordracht en het gebezigde materiaal. De hier geschetste directe vergelijking van het Nederlandse en het Engelse tijdssysteem heb ik U voorgelegd om een paar algemene kwesties te berde te brengen. Ik heb slechts één jaar Nederlands onderwezen en heb dus niet genoeg ervaring om een reeds beproefde techniek aan U voor te leggen. En als linguïst geloof ik ook niet in wonderoplossingen. Wij weten nog steeds niet zeker of de moderne taalwetenschap met zijn vaak abstracte, theoretisch gerichte beschouwingen de docent werkelijk kan helpen bij het oplossen van de technische problemen die zich in de praktijk van het taalonderwijs voordoen. Ik wilde alleen iets vertellen over het materiaal waarmee ik in mijn colleges heb geëxperimenteerd, en waarvan ik geloof, dat het bij het onderwijs in het Nederlands nuttig is. Ik gebruik in deze colleges het leerboek *Speak Dutch* door Prof. Dr. Lagerwey en de daarbij behorende geluidsbanden. Als naslagwerk gebruiken wij *Introduction to Dutch* door Prof. Dr. Shetter. Het materiaal dat ik hier heb besproken, dient niet om deze leerstof te vervangen, maar alleen om ze aan te vullen, teneinde de aandacht van de studenten te vestigen op bepaalde moeilijke onderdelen van de grammatica en hun enig inzicht te geven in het mechanisme van het Nederlands. Om helemaal eerlijk te blijven moet ik erbij zeggen, dat ik mij daarbij ook tracht

te richten tot de analytisch ingestelde student, in wie misschien een toekomstige linguïst schuil gaat, en dat ik probeer zijn belangstelling voor het Nederlands te wekken door hem als het ware te laten zien hoe mooi het horloge in elkaar zit. Natuurlijk zijn niet alle studenten hiervoor toegankelijk, maar waar het op aankomt is, dat het er tenminste een paar zijn - studenten die andere vormen van onderwijstechniek niet kunnen waarderen. Een analoog geval is het volgende. Zo nu en dan probeer ik belangstelling voor het Nederlands te wekken door mijn studenten een eenvoudig gedicht te laten lezen, bijvoorbeeld 'Moore', door Lucebert, over de Engelse beeldhouwer Henry Moore. Ik zelf beschouw 'Moore' als een goed gedicht. In ieder geval is het zo eenvoudig, dat het uitstekend geschikt is voor een beginnerscollege. Maar niet alle studenten houden van poëzie, en voor die studenten betekent de lectuur van Lucebert alleen maar tijdverlies. Maar voor de studenten die het wel waarderen, is het een winstpunt. Hetzelfde geldt voor de studenten die zich tot de theoretische benadering die de linguïstiek biedt, voelen aangetrokken, de studenten dus die Nederlands studeren, niet uit belangstelling voor Nederlandse literatuur of Nederlandse cultuur, maar om geheel andere redenen. Gezien het feit dat de talenafdelingen aan de Amerikaanse universiteiten in een benarde positie verkeren, en gezien het feit dat de studie van het Nederlands door de meeste Amerikanen als exotisch en onpraktisch (zo niet erger!) wordt beschouwd, mogen we deze studenten niet verwaarlozen. Ik zou graag een dankwoord willen richten aan Prof. Dr. S. Bonebakker, Prof. Dr. J. Kooij en de heer H. Scheltes, met wie ik dit onderwerp en de gebezigde voorbeelden heb besproken en die mij veel hebben geholpen bij het tot stand komen van deze lezing.

Literatuur

- Allen, Robert L. (1966) *The Verb System of Present-Day American English*, The Hague: Mouton.
- Diver, William (1963) 'The Chronological System of the English Verb', *Word* 19, 141-181.
- Ebeling, C.L. (1961) 'A Semantic Analysis of the Dutch Tenses', *Lingua* 11, 86-99.
- Es, G.A. van (1971) 'Het aspect als syntactische functie', *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 87, 97-123 en 161-183.
- Joos, Martin (1964) *The English Verb: Form and Meanings*, Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Kirsner, Robert S. (1969) 'The Role of *zullen* in the Grammar of Modern Standard Dutch', *Lingua* 24, 101-154.
- Kruisinga, E. (1951) *Het Nederlands van Nu*, Tweede druk herzien en uitgebreid door H. Gothelp. Amsterdam: Wereldbibliotheek.
- Leech, Geoffrey N. (1969) *Towards a Semantic Description of English*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Palmer, F.R. (1966) *A Linguistic Study of the English Verb*. London: Longmans, Green and Co., Ltd.

Taalfouten in een vreemde taal door Michael J.R. Rigelsford, M.A.

University of Liverpool

Deze lezing bevat enkele gedachten omtrent het verschijnsel *taalfout* zoals dat zich voordoet in een vreemde taal, een verschijnsel dat ons allemaal als docenten Nederlands bij tijden bezig houdt. De overwegingen die ik naar voren wil brengen zijn tot op zekere hoogte theoretisch, wat juist erop wijst dat ik er nog niet zo ver mee ben: ik zoek nl. naar een praktische aanpak, een praktische oplossing. Deze overwegingen vloeien echter wel voort uit mijn ervaring bij het doceren van de Nederlandse taal als vreemde taal aan beginners en gevorderde studenten met het Engels als moedertaal aan de Universiteiten van Cambridge en Liverpool vanaf 1967. Alle voorbeelden zijn ontleend aan door deze studenten gemaakte taal oefeningen.

Ik ben ertoe gekomen, iets dieper op het onderwerp taalfouten in te gaan, omdat ik beseftte bij de evaluatie, zowel van gewone toetsen, als ook van examens, *stilzwijgend* van bepaalde criteria uit te gaan die alleen op vrij impulsieve, subjectieve grondslagen berustten (wat niet wil zeggen dat ze *per se* fout hoefden te zijn). Tot voor kort had ik b.v. structurele fouten als veel belangrijker beschouwd dan lexicale fouten - maar waarom eigenlijk? Ik had hierbij weinig rekening gehouden met b.v. de doelstellingen van mijn cursus, waarvan één een zekere communicatieve competentie is, waar wat acceptabel is een belangrijke rol speelt, en waarbij het lexicale element wel degelijk te pas moet komen.

Het komt hierop neer: hoe kunnen wij tot een meer objectieve benadering van het verschijnsel taalfout komen?

Dit probleem wil ik van twee verwante kanten aanpakken:

- a. meer algemene aspecten van het taalonderwijs die een rol spelen bij de beoordeling van fouten;
- b. taalfout-specifieke overwegingen.

a. Van de meer algemene aspecten is net volgende bijzonder belangrijk: gaan wij niet te vaak uit, vooral op gevorderd niveau, van een *perfectionistische gedachtengang*? Nemen wij niet aan dat studenten op een bepaald niveau iets *dienen* te weten? Ik zou niet willen beweren dat de situatie waarin wij docenten ons bevinden zo is als hij door Berggren (1966) Ola Berggren, *Is Translation a Good Language Test? E.L.T.*, 20, 3, (1966), blz. 211. extremistisch wordt gekenschetst in verband met een examenopgave vertaling uit het Fins in het Engels:

'If a candidate omits a plural -s, the maximum number of marks is deducted even if what has been written is quite intelligible, whereas the choice of words which alters the meaning of the sentence considerably can go unpenalised, if dictionaries happen to mention the word as one of the equivalents of the corresponding word in the candidates' vernacular'.

Uit eigen ervaring weet men echter wel dat er een neiging bestaat om fouten gelijk te evalueren die in feite op verschillende niveaus liggen. Zijn wij er niet toe in staat om b.v. het weglaten van het uitgangsgrafeem -t, in b.v. '...dingen waarvan je houdt', op gevorderd niveau een net zo zware fout te vinden, of, in ieder geval, bij de evaluatie er net zo veel minpunten voor te rekenen, als b.v. voor de fout in de zin: '* Wie ben je er'? De eerste fout is echter hoogstens een performancefout, die het taalsysteem als zodanig niet aantast - misschien is het zelfs geen performance-fout -, terwijl de tweede wel degelijk op een competentie-fout wijst, die berust op een contaminatie, een verwarring dus, van een zinspatroon van het type: 'Wie is er aan de deur'? (onbepaald) met een zinspatroon van het type: 'Wie ben je'? (bepaald). Een extreme 'ze-horen-het-te-weten-houding' vindt plaats in een pedagogisch luchtledig.

Een groot gevaar bij een perfectionistische gedachtengang is dat men weinig rekening houdt met het begrip *minimale competentie* in een vreemde taal; men kan vergeten zich af te vragen: wat is in het kader van het onderwijs dat ik geef de minimale competentie? Natuurlijk hangt dat af van de doelstelling(en) van een cursus, maar vragen wij ons echt voldoende af wat voor onze doelstelling(en) het *minimaal* goede niveau moet zijn? Bekijken wij fouten niet al te vaak vanuit de hoogte? Vragen wij ons voldoende af: wat voor fouten accepteren wij, en wat voor goede zinnen *kunnen* wij überhaupt verwachten, bij een minimale competentie? Ligt een fout als die in de zin: '* Hij voorbereidt z'n werk niet goed' boven of onder ons minimaal competentie-niveau?

Minimale en maximale competentie zijn *zelf* echter ondenkbaar zonder een nauwkeurige omschrijving van de *doelstellingen van een cursus*. Het is nauwelijks mogelijk om fouten te evalueren als men niet weet wat men met zijn onderwijs wil bereiken. Als iemand - zoals immers vele Nederlanders dat doen - schrijft: 'Ik ben verzocht', moet ik niet alleen gaan zeggen: 'Misschien is dat fout', maar ook: 'Beschouw ik het als een potentiële fout binnen de doelstellingen van mijn cursus'? Is het dus een fout die relevant is m.b.t. wat ik nastreef? Als één van mijn doelstellingen zou zijn dat de student zich in een bepaalde situatie mondeling kan redden, hoe belangrijk is het dan als hij bepaalde structuren onvolledig kent of fout realiseert?

De doelstellingen van een cursus vallen onder het nummer: *pedagogisch-situationele varianten*. Een andere belangrijke overweging hierbij is dat een fout heel vaak kan voortvloeien uit *tekorten in het onderwijs*. Het is nodig dat men bij de evaluatie van fouten er nauwkeurig rekening mee weet te houden of er in de eigen cursus leemten zijn. Ik geef een voorbeeld uit eigen ervaring: in de antwoorden op een schriftelijke examenopgave vertaling Engels-Nederlands aan de Liverpoolse Universiteit vond ik onlangs bij een belangrijk aantal van mijn eerste-jaars studenten (beginners) zinnen als:

* ...dingen van wie je houdt', en:

* Ik ging in de zaal'.

Een eerste reactie in zulke gevallen is dan: 'Wat erg'. Maar toen ik naging of ik veel aandacht aan dit soort zinnen had gegeven, ontdekte ik dat ik er nogal *weinig* aan had gegeven. Op beginnersniveau is het vrij gemakkelijk dit na te gaan en het te verdiskontereren. Maar hoe gaat dat op gevorderd niveau, vooral bij 'open-ended' toetsen? Men kan er natuurlijk op wijzen dat de resultaten van *open-ended* toetsen moeilijk vanuit het expliciet onderwezen materiaal te bepalen zijn, maar juist omdat het bereikveld van open-ended toetsen zo willekeurig is en moet zijn, dient men zeer voorzichtig te zijn bij het evalueren van fouten die teruggaan op *ononderwezen* of slechts impliciet onderwezen materiaal, en ook op slecht onderwezen materiaal. Er kan een onbillijke beoordeling worden gegeven als, b.v., het lexicale element van een opstel in de vreemde taal over een wijsgerig onderwerp, waarvan de lexis de student relatief onbekend is, op gelijke wijze wordt beoordeeld als het lexicale element in een opstel over een letterkundig onderwerp, waarvan de lexis de student wél bekend is, omdat hij over een betrekkelijk lange periode blootgesteld is aan literaire kritiek in die vreemde taal, en

hopelijk hierin is opgeleid. Toetsen moeten voor zo ver mogelijk controleerbaar zijn, controleerbaar vanuit de voorafgaande didaktiek. Men zou zelfs kunnen beweren - en dit is wel heel extreem - dat niets als fout kan worden beschouwd dat niet reeds onderwezen is in een correcte basisvorm.

Kort samenvattend: foutenevaluatie dient rekening te houden met:

- (i) minimale competentie; en uitermate met:
- (ii) de doelstellingen van een cursus;
- (iii) wat, en hoe goed er onderwezen is.

b. Met deze aspecten als achtergrond komen er nu aan de orde enkele opmerkingen omtrent taalfouten als zodanig, enkele *taalfout-specifieke* overwegingen:

- (i) De laatste tijd is er - althans theoretisch - voorgesteld dat een linguïstische analyse van *intralinguale* en *interlinguale* fouten kan wijzen op het *bereikveld* (in het oorspronkelijke Engels heet dit 'domain') van de in een taalfout overtreden regels. Carl James, *The Diagnosis and Analysis of Error - some Insights from Linguistics*, *A.V.L.J.*, 10, 2, (1972), blz. 76. James' artikel is bijzonder instructief als samenvatting van enkele belangrijke aspecten van het onderwerp taalfout. Een voorbeeld van een *intralinguale* fout is: * 'Hij ontmoest', naar analogie van 'Hij moest' (i.p.v. 'Hij ontmoette'), een fout *binnen* de doeltaal. Een voorbeeld van een *interlinguale* fout is: * 'Ik herinner mij aan die man' (i.p.v. 'Ik herinner mij die man'), naar analogie van het Duitse: 'Ich erinnere mich an den Mann', een regel uit de moedertaal of een andere tweede taal dan de doeltaal wordt zonder meer toegepast op de doeltaal.. Het zal b.v. duidelijk zijn dat een verkeerd gekozen voorzetsel als in de zin: 'Ik geloof van God' een kleiner bereikveld bestrijkt, wat overtreden regels betreft, dan de verkeerde woordvolgorde in de zin: '...dat de officier wilde ze in het huis laten komen'. Een interessante gedachte hierbij noemt Bennett (1973) Mijn parafrase van Bennett. Zie William A. Bennett, *An Applied Linguistic View of Errors of Syntax*, *A.V.L.J.*, 11, 2, (1973), blz. 123-5., nl. om syntactische fouten te bekijken als legitiem onderdeel van de 'eigen taal' van de leerling, die net zo goed een taal is, die regels kent, als de moedertaal die, vooral in het begin, haar grootste bestanddeel zal zijn, en de doeltaal, die de leerling zich eigen wil maken: het gaat er dan om om fouten te bekijken als toepassingen van regels die in dat stadium wel degelijk regels zijn, maar (nog) niet helemaal die van de doeltaal. Er moeten dan regels worden *bijgeleerd*, in de woorden van Bennett: 'The distance between the learner's 'interlanguage' and the foreign language may then be represented by the extra 'rules' necessary to move from one to another'. Deze afstand tussen de regels die o.m. de fouten produceren en de regels die de correcte vormen produceren zou m.i. kunnen worden beschouwd als een maatstaf voor de *zwaarte* van een fout. Er zou dan misschien een evenredige verhouding kunnen bestaan tussen het aantal regels dat er bijgeleerd moet worden om de correcte vorm te realiseren, en de mate waarin een fout zwaar is.
- (ii) Een linguïstische analyse van fouten zou dan mogelijk kunnen zijn: maar het lijkt mij ook dat, om überhaupt een zekere mate van

objectiviteit te bereiken, wij ook dienen rekening te houden, ook bij het ontwerpen van cursussen, met welke fouten *typerend* zijn voor bepaalde soorten studenten in een bepaald taalgebied. Zelfs al onderwerp ik de fouten van mijn studenten aan een linguïstische analyse, dan weet ik nog niet wat voor fouten er op andere plaatsen worden gemaakt, en dus of de fouten van mijn studenten idiosyncratisch zijn. Als ik over dergelijke gegevens kon beschikken, dan zou ik - zo hoop ik althans, *als* de verschillen tussen de verscheidene plaatselijke cursussen niet al te groot waren, en *als* ik mij beperkte tot b.v. studenten bij het tertiair onderwijs - misschien bij benadering kunnen vaststellen of het niveau van mijn studenten vergeleken met dat van studenten elders laag was of niet. Dit zou kunnen, omdat ik dan enig idee zou hebben van de gemiddelde te verwachten fouten bij vergelijkbare groepen studenten. Zonder zulke informatie bevind ik mij in een duidelijke impasse: want, waar plaats ik de fouten (en de competentie) van mijn eigen studenten binnen het kader van die van de studenten van mijn collega's? Op het ogenblik, met mijn kleine aantal studenten, heb ik slechts een beperkt idee van wat voor fouten ik *kan* verwachten, omdat mij gegevens ontbreken over wat voor fouten er op grotere schaal op hun niveau voorkomen. Natuurlijk kan men, wat *interlinguale* fouten betreft, ook contrastief te werk gaan door het Nederlandse met het (in mijn situatie primaire) Engelse taalsysteem, en eventueel met andere taalsystemen te vergelijken, door de structurele en andere verschillen vast te stellen, en hieruit de eventueel voorkomende fouten te voorspellen. Maar met zulke informatie weet ik nog niets over de frequentie van de voorspelde fouten.

Wij hebben m.i. het volgende projekt nodig: *een projekt dat fouten in hun frequentie inventariseert* om in ieder geval tot de ontdekking te komen *welke fouten er voorkomen, en hoe vaak ze voorkomen*. Belangrijk onderzoek op dit terrein is reeds verricht m.b.t. Franstalige studenten Nederlands door J. Tober, vroeger aan de Universit  Libr de Bruxelles. Zie zijn *Een taaltoetsonderzoek - Nederlands als vreemde taal*, z.p. [Brussel], z.j., 31 blz. (gestencild), ook verscheidene bijdragen in het tijdschrift van de thans opgeheven Vereniging Nederlands voor Anderstaligen, *Nederlands*. Ons uiteindelijke doel zou dit kunnen zijn: dat wij ons inzicht verschaffen in wat de minimale en maximale eisen dienen te zijn voor het door ons nagestreefde competentie-niveau, of eerder, preciezer geformuleerd, aangezien lang niet alle cursussen hetzelfde willen bereiken, de verschillende door ons nagestreefde competentie-niveaus. Dit inzicht zouden wij kunnen krijgen via *o.m.* onze kennis van de frequentie van fouten onder naar ik hoop vergelijkbare groepen studenten. (Het zou kunnen zijn dat een onderzoek naar fouten niet beperkt hoeft te worden tot b.v. studenten bij het tertiair onderwijs om vergelijkbare gegevens te verschaffen: men kan zich vergissen als men slechts *a priori* vaststelt wat vergelijkbaar is).

Natuurlijk worden de problemen niet gemakkelijk opgelost. Het gebruik van de afkorting *o.m.* hierboven was niet toevallig: competentieniveaus hangen niet alleen af van de gemaakte fouten, maar ook van wat er wél bereikt wordt. Ook: zelfs al weet men welke fouten er vaak voorkomen, wat doet men met de overblijvende idiosyncratische fouten? Ook zijn de plaatselijke varianten zo groot dat, al zou het verzamelen van de gegevens misschien geen al te moeilijke opgave zijn, de analyse ervan met het oog op een eventueel bruikbaar resultaat zou wel bijzonder moeilijk worden. Bovendien zou er waarschijnlijk volgens strikt wetenschappelijke criteria geen controleerbaar experiment kunnen worden ondernomen. Desondanks zou een project zoals ik dat hier voorstel van nut kunnen zijn bij het vaststellen van competentieniveaus; bovendien zou men in de praktijk van het onderwijs rekening kunnen houden met bepaalde 'foutenpotentiële' gebieden.

Om te concluderen zou ik de nadruk willen leggen op de wenselijkheid van het verzamelen van gegevens over fouten, n.a.v. bovengevoerde discussie omtrent de frequentie van taalfouten, maar tevens op de linguïstische analyse van taalfouten. En tenslotte wilde ik een opmerking maken over het *positief* waarderen van taalfouten. Ik bedoel dit: een door een student gemaakte fout in een vreemde taal kan er vaak op wijzen, dat de student een eind in de goede richting is, dat hij een approximatief systeem voor de vreemde taal heeft waaruit blijkt dat hij de doeltaal tot op zekere hoogte 'doorheeft'. Zie James, op. cit., blz. 77-8. James legt veel minder nadruk op het positieve aspect dan ik. Het zijn vaak de meer begaafde leerlingen die dit soort 'positieve' fouten maken. Twee voorbeelden:

1. Een 'specifieke' fout die op een heel bepaalde contaminatie teruggaat: één van mijn studenten schreef: 'Ik vroeg tegen m'n man'. Dat is geen goed Nederlands. Maar de foute constructie laat in ieder geval zien dat de student zinnen als 'Ik zei tegen m'n man' waarschijnlijk goed kan realiseren, en het gebruik van het voorzetsel 'tegen' in dergelijke gevallen heeft geïnternaliseerd.
2. Een 'onspecifieke' fout die op een vager taalbesef, maar desalniettemin een positief Nederlands taalbesef, wijst: 'Ik vind het er heel goed', gevolgd door een *dat*-zin. Het foute *er* heeft - heb ik ontdekt na met de studente te hebben gepraat - tweeërlei oorsprong: eerst, een verwarring met zinnen van het patroon: 'Ik verheug mij erop dat hij komt': de studente dacht dat het *het* diende vermeden te worden, al heeft zij het uiteindelijk toch niet weggelaten!
Vervolgens: een vaag

idee dat *er* een voor het Nederlands heel typerend woordje was, dat er ergens structureel bij hoorde. Misschien zijn deze twee voorbeelden niet zo overtuigend, maar ze wijzen er m.i. op dat fouten ook positief dienen te worden opgevat soms, als *blijk van (gedeeltelijk) taalbesef*. Misschien moet dit ook in het toekennen van cijfers tot uiting komen.

Naschrift

Op al degenen die zouden willen meewerken aan een projekt dat fouten inventariseert die gemaakt zijn door Engelstalige studenten Nederlands, of tenminste belangstelling voor zo'n projekt zouden hebben, doe ik een beroep om met mij contact op te nemen.

M.R.

Vergadering van de docenten in het Iberisch-Italiaans-roemeense taalgebied door Drs. J.H. Meter Universiteit Napels

De vergadering werd voorgezeten door schrijver dezes en bijgewoond door de collega's Mej. Drs. J.E. Koch (Napels), Mej. Drs. E.H. van der Linden (Boekarest), Drs. J.A.S. Tromp (Madrid), Lic. R. van Ertvelde (Bologna/Padua) en Drs. A.B. van Heusden (Milaan). De bedoeling van de bijeenkomst was een balans op te maken van noden en wensen op het gebied van de nederlandistiek in Italië, Spanje en Roemenië. Betreurd werd de afwezigheid van de collega's uit Portugal. Alle deelnemers aan de vergadering waren het er over eens dat het onderwijs van het Nederlands in de Romaanse landen van Zuid-Oost Europa voldoende raakvlakken bezit om een aparte werkgroep te rechtvaardigen. Het contact zal, buiten de driejaarlijkse colloquia om, voornamelijk door briefwisseling worden onderhouden, terwijl de Italiaanse collega's zich bereid verklaarden om, bij gebleken behoefte, in een Italiaanse universiteitsstad bijeen te komen. De werkgroep staat in principe ook open voor nederlandisten uit de Latijns-Amerikaanse landen, waar evenwel de laatste jaren door het wegvallen van de docentschappen in Argentinië (Buenos Aires) en Brazilië (Pernambuco) geen Nederlands op universitair niveau meer wordt onderwezen. Om praktische redenen is geen aansluiting gezocht bij de Franse werkgroep voor nederlandistiek, omdat de status van het Nederlands aan de Franse universiteiten geheel verschillend is van die in de andere Romaanse landen. Dit neemt uiteraard niet weg dat didactische en wetenschappelijke contacten met de collega's uit Frankrijk van groot belang kunnen zijn.

Bij de besprekingen kwamen drie punten aan de orde: 1) leermiddelen en vertalingen 2) rechtspositie van de docenten 3) toekomstmogelijkheden voor afgestudeerde nederlandisten uit de door de werkgroep vertegenwoordigde landen.

Ten aanzien van het eerste punt merkten de collega's op dat er behoefte bestaat aan een herziening van het tweedelige Italiaanse Hand-

woordenboek van Beniamino Dentici (Van Goor Zonen, Den Haag 1964³). Het is wenselijk dat een aantal verouderde of zeldzame Italiaanse woorden en zegswijzen komt te vervallen en dat meer eigentijdse woorden worden opgenomen. Ook zouden het Nederlands-Italiaanse en het Italiaans-Nederlandse deel meer op elkaar afgestemd kunnen worden. Wie thans wil weten wat b.v. het Nederlandse ekwivalent van het Italiaanse woord *missile* is, vindt daarvoor slechts de adjectivische betekenis *werp-* aangegeven, terwijl de meest gangbare moderne betekenis *raket* (projectiel) ontbreekt. Als bezwaar tegen de huidige opzet van veel in Nederland verschijnende woordenboeken wordt ook gevoeld dat te eenzijdig is rekening gehouden met de Nederlandse gebruiker. Voor buitenlandse gebruikers zijn aanwijzingen betreffende de uitspraak en de beklemtoning van de Nederlandse woorden en het aangeven van preteritale vormen van de zg. sterke werkwoorden wenselijk. Voor Roemenië werd het ontbreken van een Nederlands-Roemeens/Roemeens-Nederlands woordenboek geconstateerd. De vergadering besloot twee resoluties op te stellen, waarin wordt aangedrongen op 1) het tot stand komen van een Nederlands-Roemeens/Roemeens-Nederlands woordenboek en een herziening van het bestaande Italiaanse Handwoordenboek van Beniamino Dentici, en 2) het verhogen van de bruikbaarheid van de Nederlandse woordenboeken voor niet-Nederlandse gebruikers. De resoluties zijn op de resolutievergadering van het Colloquium op vrijdag 31 augustus ingediend en aldaar als resolutie 2 en 3 aanvaard.

Ten aanzien van een Nederlandse grammatica voor Italiaanse studenten werd met voldoening kennis genomen van het ver gevorderde stadium van voorbereiding van de descriptieve grammatica van collega Van Ertvelde. Het is te hopen dat voor de publicatie van dit werk, waaraan collega Van Ertvelde jarenlang gewerkt heeft, financiële subsidies van de Belgische en Nederlandse autoriteiten kunnen worden verkregen, indien publicatie op zuiver commerciële basis niet mogelijk zou zijn.

Bij het toenemend gebruik van audiovisuele hulpmiddelen bij het taalonderwijs is de behoefte gebleken aan toelichtingen voor Italiaanse, Spaanse en Roemeense gebruikers van voor Engels- en Franstaligen opgezette cursussen.

Het werd betreurd dat, ondanks de activiteiten van de Stichting tot bevordering van de vertaling van Nederlands letterkundig werk, in de laatste jaren zo weinig Nederlandse literaire werken in Italiaanse en Spaanse vertaling zijn uitgekomen. Uit ervaring is gebleken dat het

moeilijk is het gevestigde editoriale mechanisme te doorbreken. Enige verandering in de bestaande toestand zou wellicht verwacht kunnen worden van initiatieven van Italiaanse en Spaanse vertalers bij de grote uitgeversmaatschappijen.

Uitvoerig is gesproken over het tweede agendapunt, betreffende de rechtspositie van de docenten. In het algemeen werd voldoening geuit over de door het Nederlandse Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen ontworpen pensioenregeling voor Nederlandse docenten in het buitenland, al werd de vertraging bij het in werking treden daarvan betreurd. De status van die docenten die van de Nederlandse pensioenregeling geen gebruik kunnen maken, omdat zij in een pensioenregeling van het land waar zij werkzaam zijn, vallen, is naar Nederlandse maatstaven gemeten onbevredigend, terwijl er geen vooruitzichten op verbetering zijn. Geheel onaanvaardbaar is de positie van die docenten die zonder vaste benoeming aan Italiaanse universiteiten werkzaam zijn, omdat zij geheel van sociale voorzieningen verstoken zijn, per uur betaald worden en in de zomermaanden geen enkele uitkering ontvangen. De negatieve gevolgen van de sociale voorwaarden waaronder een aantal collega's werkzaam is, zijn de jacht op nevenbetrekkingen, waaronder het Nederlandse onderwijs schade lijdt en van wetenschapsbeoefening veelal niets komt, en de moeilijkheid passende kandidaten voor vacatures te vinden.

Bij de bespreking van het derde punt, de toekomstmogelijkheden voor afgestudeerde buitenlandse nederlandisten, werd opgemerkt, dat, gezien de schaarste aan passende betrekkingen, er behoefte bestaat aan informatie over arbeidsmogelijkheden. Zo is het van belang dat bij de vervulling van vacatures van assistentschappen voor Italiaans, Portugees, Spaans en Roemeens aan Nederlandse en Belgische universiteiten rekening wordt gehouden met de mogelijkheid dat voor zulke betrekkingen onder de afgestudeerde buitenlandse nederlandisten kandidaten gevonden zouden kunnen worden. Ten aanzien van de wijze waarop de informatie doorgegeven zou kunnen worden, werd gedacht aan circulaires van de IVN of van de Ambassades aan de docenten. Ook dit punt leek geschikte stof voor een resolutie, die haar definitieve vorm ontving in resolutie 12 van het Colloquium.

De vruchtbare vergadering, die geopend was in het Congrescentrum De Leeuwenhorst, werd op voorstel van een der collega's vanwege het fraaie weer en de behoefte aan frisse lucht op een terras in Noordwijk aan Zee met een drank op de goede samenwerking besloten.

**Vergadering van de docenten in het Skandinavisch-Finse taalgebied door Drs. E.J. Kwakernaak
Universiteit Aarhus**

Voorzitter: Drs. G. de Vries (Kopenhagen)
Deelnemers: Dr. A.J. Borst (Turku), Rev. R. de Caluwé (Helsinki), mevr. cand. philol. M.H. Eliassen-de Kat (Oslo), Drs. E.J. Kwakernaak (Aarhus), Drs. H.S. Schouwvlieger (Helsinki), mevr. cand. mag. I. Solemslie-Larsen (Oslo), Lic. W.J.M. Verhaert (Lund/Gotenburg), Drs. A.J.M. Wethlij (vh. Lund/Gotenburg), mevr. fil. lic. I. Wikén Bonde (Stockholm)

Besproken werden allereerst de verschillen in vorm en status van het vak Nederlands aan de universiteiten in Finland, Zweden, Noorwegen en Denemarken. De verscheidenheid is dermate groot, dat een inventarisatie van de studiemogelijkheden in de verschillende landen gewenst is, om twee redenen: ten eerste vanwege de noodzaak van wederzijdse erkenning, wanneer een student binnen het Skandinavisch-Finse taalgebied van universiteit verwisselt; ten tweede omwille van een betere strategie bij de ontwikkeling van de status van het vak Nederlands in de verschillende landen. Zo'n inventarisatie zal ondernomen worden door de heer Schouwvlieger.

Vervolgens werd de leermiddelensituatie in ogenschouw genomen. Er bestaat geen talenpraktikumkursus speciaal voor Skandinavisch- of Finstaligen. De aanpassing van bestaande cursussen aan de nationale achtergrond moet overgelaten worden aan de docenten in elk land apart. Mej. De Vries stelde voor om van de nieuwe Zweedse grammatika van het Nederlands door De Rooij en Wikén Bonde een Deens-Noorse bewerking te maken; deze uitgave zal minder uitgebreid zijn dan de Zweedse, om in de behoefte aan een kleine Nederlandse grammatika te voorzien. Op initiatief van mej. De Vries werd een Deens-Noors samenwerkingsverband tot stand gebracht.

Tenslotte opperde de heer Schouwvlieger de mogelijkheid van een weekend voor studenten Nederlands in het Skandinavisch-Finse taalgebied, verbonden met een ekskursie naar Nederland en België. Er zal gestreefd worden naar een weekendkonferentie in het najaar van 1974, en een ekskursie in het voorjaar van 1975. Een en ander zal voorbereid worden door een kommissie, die om praktische redenen gesplitst is naar een geografisch westblok, bestaande uit Noorwegen, Denemarken en West-Zweden (Lund en Gotenburg), en een oostblok, bestaande uit Finland en Oost-Zweden (Stockholm en Uppsala). In de kommissie hebben zitting voor het westblok mej. Koedam (Kopenhagen), mevr. Solemslie-Larsen (Oslo) en de heer Verhaert (Lund/Gotenburg), voor het oostblok mevr. Beke (Stockholm/Uppsala) en de heer Schouwvlieger (Helsinki).

**Ledenvergadering IVN
(Vergadering VII)
Donderdag 30 augustus 1973
9.00 uur**

Voorzitter: Prof. Dr. W. Thys
Dr. J. de Rooij, Secretaris van de IVN: Verslag over de periode
1970-1973

Verslag over de periode 1970-1973 door Dr. J. De Rooij Secretaris van de IVN

Het is onmogelijk te beginnen met een verslag over de afgelopen drie jaar, bij gelegenheid van het Vijfde Colloquium Neerlandicum, zonder te denken aan de man die drie maal eerder, op het Tweede, Derde en Vierde Colloquium, dit verslag uitbracht: Dr. J.M. Jalink, in leven secretaris van de Werkcommissie van Hoogleraren en Lectoren in de Nederlandistiek aan buitenlandse Universiteiten. Toen ik hem in 1970 opvolgde, stelde ik me voor dat ik drie jaar later dit verslag zou voorlezen met Dr. Jalink op de eerste rij in de zaal, intens belangstellend en kritisch luisterend, misschien af en toe glimlachend, hetzij vaderlijk, hetzij ironisch. Dat dit niet zo heeft mogen zijn, dat Jalink al een jaar nadat hij afscheid genomen had van het secretariaat, afscheid moest nemen van het leven, stemt tot weemoed, maar ook tot dankbaar herdenken. In onze herinnering leeft Jalink voort als een van de mannen van het eerste uur, als de bekwame, ijverige en enthousiaste secretaris.

Ik zei daarnet dat ik Jalink opvolgde. Dat is niet helemaal juist: Jalink was secretaris van de Werkcommissie, ik ben het van de IVN. Dat is veel meer dan een formeel onderscheid, het heeft alleen al voor dit verslag duidelijk merkbare consequenties. Allereerst zal een gedeelte ervan moeten handelen over typische verenigingsaangelegenheden, en verder hebben we de vraag moeten beantwoorden wáár dit verslag op het programma van het colloquium geplaatst zou moeten worden: bij de openingszitting, zoals voorheen, of op de algemene vergadering van de IVN. We hebben voor het laatste gekozen, omdat de statuten voorschrijven dat de algemene vergadering zich bezighoudt 'met de bespreking van de verslagen van de werkzaamheden van het bestuur', terwijl twee verslagen - bij de opening én op de algemene vergadering - wat te veel van het goede zou worden. Maar deze gang van zaken heeft natuurlijk het nadeel dat niet iedereen die het colloquium bijwoont ook het verslag hoort.

Daarmee doel ik niet zozeer op de speciale gasten die alleen op de openingszitting aanwezig waren, als wel op het feit - en hiermee raak ik aan een wezenlijk probleem, dat een goede inleiding vormt voor het 'verenigingstechnische' deel van dit verslag - dat niet alle docenten extra muros lid van de IVN zijn. Ook op dit colloquium zijn deelnemers aanwezig die zich nooit als lid opgegeven en/of contributie betaald hebben. Wij geloven niet dat dit aan een gebrek aan ledenwervende activiteiten van het bestuur ligt. Na oprichting van de IVN is aan ieder die *Neerlandica extra Muros* ontvangt (en dat waren en zijn nog steeds o.a. alle docenten in de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten) een mededeling over de pas opgerichte vereniging gestuurd, met een strookje door middel waarvan men zich als lid kon opgeven. Dit is later nog eens herhaald en toen na ruim een jaar bleek dat het ledenbestand nog steeds sterk voor uitbreiding vatbaar was, hebben voorzitter en secretaris persoonlijke, met de hand geschreven briefjes gestuurd aan alle in de Docentenlijst vermelde docenten-in-functie die nog geen IVN-lid waren. Ondanks dit alles is momenteel meer dan de helft van de personen die in de Docentenlijst zijn opgenomen, nog geen lid van de IVN. Onder hen zijn er zeker een aantal die zich welbewust afzijdig houden: omdat ze 'verenigingsmoe' zijn, omdat het doceren van Nederlands maar een klein deel van hun taak uitmaakt en ze het niet de moeite waard vinden zich daarvoor bij een organisatie aan te sluiten, of om welke reden dan ook. Er zijn er echter zeker ook, die wel lid zouden willen worden, maar eenvoudigweg nog steeds vergeten hebben zich aan te melden. Het bestuur laat daarom geen gelegenheid ongebruikt, ook deze niet, een aansporend woord te spreken. Het zou natuurlijk bijzonder stimulerend voor ons zijn als allen, of vrijwel allen, voor wie wij werken, hun waardering voor dit werk zouden uitdrukken door toetreding tot de vereniging. Anderzijds handhaven wij ons standpunt dat wij onze diensten verlenen aan alle docenten extra muros, ongeacht of het IVN-leden zijn of niet.

Wat de andere activiteiten aangaat die de vereniging zelf betreffen, moge ik het volgende vermelden. De IVN heeft, na daarvoor het nodige te hebben verricht, koninklijke goedkeuring verkregen in Nederland en officiële erkenning in België. In verband met dit laatste was een kleine statutenwijziging noodzakelijk, die door de leden tussentijds werd goedgekeurd. Bij de praktische toepassing en hernieuwde kritische toetsing van de statuten bleek echter, dat deze naar het inzicht van het dagelijks bestuur op meer punten aanvulling en wijziging behoeften. Ook moest er een ontwerp-huishoudelijk-reglement gemaakt worden, omdat dit vóór de oprichting niet was klaargekomen. Deze statutenwijzigingen en

het huishoudelijk reglement, waarin nogal wat denk- en schrijfwerk is gaan zitten, worden op deze vergadering aan u voorgelegd.

Verder heeft het bestuur zich bezonnen op aansluiting van de IVN bij een overkoepelende organisatie. Na een vrij uitvoerige correspondentie en overleg werd besloten een aanvraag in te dienen voor het lidmaatschap van de Fédération Internationale des Langues et Littératures modernes (F.I.L.L.M.). Op 4 augustus 1973 berichtte de secretaris van deze federatie ons dat de IVN als lid was aanvaard.

Tenslotte moest er in het laatste gedeelte van de verslagperiode nagedacht worden over de samenstelling van een nieuw bestuur, omdat een bestuur volgens de statuten gekozen wordt voor de periode tot de volgende algemene vergadering. Hadden alle bestuursleden zich direct herkiesbaar gesteld, dan was hier weinig werk mee gemoeid geweest. Het is echter alleszins begrijpelijk, dat onder de zittende bestuursleden - die grotendeels (de tijd van de Werkcommissie meegerekend) al twaalf jaar in functie waren - er enkele waren die liever wilden aftreden. Het vinden van nieuwe bestuurskandidaten bleek echter een moeilijk karwei, waarop in dit verslag natuurlijk niet kan worden ingegaan, maar dat wel de nodige tijd en energie vergde.

Dan ga ik nu, na dit korte overzicht van de interne verenigingsactiviteiten, over tot het verslag van die werkzaamheden waarvoor de IVN uiteindelijk is opgericht. Ik besef daarbij, dat ik me wegens het groot aantal onderwerpen ten zeerste zal moeten beperken, wil dit overzicht tenminste niet uitdijen tot een stuk dat een onevenredig groot deel van de tijd van deze vergadering en de ruimte van het colloquiumverslag zal opeisen. Beperking kan betekenen: uit de veelheid een klein aantal thema's kiezen en die wat uitvoeriger behandelen, óf zoveel mogelijk onderwerpen aan de orde stellen, maar ze slechts zeer kort bespreken. Ik kies voor het laatste, omdat ik vind dat op die manier een driejaarlijks verslag het meest aan zijn doel beantwoordt. Uitvoeriger informatie over de te noemen punten is dikwijls al gegeven in *Neerlandica extra Muros* of kan desgewenst nog op deze vergadering verstrekt worden, als de discussie daartoe aanleiding geeft.

Zoals mijn voorganger deed in zijn verslagen op het Tweede en Derde Colloquium, wil ik nu eerst nagaan hoe het gesteld is met de uitvoering van de resoluties die drie jaar geleden zijn aangenomen. De eerste en de laatste twee daarvan geven geen aanleiding tot bespreking. Met betrekking tot de andere resoluties valt het volgende te vermelden.

De behoefte aan een bevredigende regeling van de rechtspositie van Belgische docenten extra muros (*resolutie 2*) is door de voorzitter herhaaldelijk onder de ogen van de bevoegde instanties gebracht, met name op de vergaderingen van de 'Subcommissie Neerlandistiek in het buitenland' van de 'Gemengde technische commissie ter uitvoering van Nederlands-Belgisch Cultureel Verdrag', waar hij en degene die tot u spreekt à titre personnel lid van zijn. Helaas heeft dit nog steeds niet tot een concreet resultaat geleid. Het is mogelijk dat er op dit colloquium nadere mededelingen gedaan kunnen worden.

In het voorbijgaan zij opgemerkt dat het in werking treden van de Subcommissie gezien kan worden als de uitvoering van twee oudere resoluties, nl. de 14e van het Eerste Colloquium en de eerste resolutie van het Tweede, waarin om een centrale adviescommissie voor de buitenlandse neerlandistiek gevraagd werd.

Over mogelijkheden tot tijdelijke plaatsing van buitenlandse neerlandisten aan instellingen van onderwijs en onderzoek in Nederland en België (*resolutie 3*) valt op te merken, dat de Rijksuniversiteit te Gent toestaat dat ook wetenschappelijke onderzoekers gebruik maken van de drie beurzen die in 1970 voor het eerst beschikbaar gesteld werden. Verder zijn ons enkele individuele gevallen bekend van buitenlandse neerlandisten die kortere of langere tijd in Nederland of België studeerden.

De wens dat er een Nederlands-Belgisch interuniversitair centrum voor Nederlandse literatuurwetenschap tot stand zou komen (*resolutie 4*) gaven wij door aan de Sectie Nederlands van de Academische Raad in Nederland. Deze sectie nam de gedachte over, maar breidde ze uit tot de hele neerlandistiek. Er wordt nu gestreefd naar een centraal beleidsorgaan, aan de eventuele instelling waarvan een uitvoerige inventarisatie vooraf gaat. Over de inventarisatie heeft u een mededeling en een verzoek tot medewerking van Drs. Hendriks ontvangen, over het hele plan heeft Prof. Neutjens u gisteren nader ingelicht.

Een klein onderdeel van het gewenste bibliografisch en algemeen informatief apparaat (*resolutie 5*) menen wij tot stand gebracht te hebben door de samenstelling van de brochure *Wie en Wat in de intramurale nederlandistiek*, waarvan twee uitgaven verschenen zijn en de derde in voorbereiding is. Verder heeft de bovengenoemde Subcommissie een inventarisatie van de problemen in verband met de buitenlandse neerlandistiek ontvangen, waarin o.a. dit informatief apparaat genoemd werd.

Plannen voor het samenstellen van 'een zo volledig mogelijke grammatica van het moderne Nederlands' (*resolutie 6*) zijn het allereerste stadium van voorbereiding voorbij. Aan het Belgisch-Nederlands Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek zal worden voorgesteld een stuurgroep samen te stellen, die een 'informatie' zal benoemen om de bestaande plannen nader uit te werken en de mogelijkheden tot verwezenlijking te onderzoeken.

De wens dat de *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden* spoedig zal worden voltooid (*resolutie 7*) is overgebracht aan de Standaard Uitgeverij in Antwerpen. Wij ontvingen op 6 april 1971 bericht dat de kopij voor een eerstvolgend deel was ingeleverd en dat deze voor de andere nog niet verschenen delen werd voorbereid.

De comparatistische bibliografie, genoemd in *resolutie 8*, is aan een uitgever ter beoordeling gegeven, maar dit heeft (nog) niet tot concrete resultaten geleid.

In de Bibliotheca Neerlandica Extra Muros, waarover *resolutie 9* spreekt, verscheen in 1971 als tweede deel *The Mirror of Salvation*, een vertaling van de Elckerlijc door onze oud-collega Adriaan Barnouw. Voor de uitgave van een Franse studie over het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Nederlandse literatuur was helaas geen voldoende financiële basis te vinden. Er bestaat goede hoop dat het proefschrift over Hadewych van onze collega mevrouw Tanis Guest, van de universiteit van Londen, wel in deze serie zal worden uitgegeven.

Tot zover de bespreking van de resoluties van het Vierde Colloquium. U zult vastgesteld hebben dat het bestuur aan alle resoluties aandacht heeft besteed, wat soms meer, soms minder werk meebracht en soms meer, soms minder (een enkele keer (nog) geen) resultaat opleverde. Maar er was veel meer te doen dan te streven naar uitvoering van deze resoluties. Laat ik u in vogelvlucht eerst de oude bekenden noemen die op het IVN-programma van de laatste drie jaar voorkwamen, zoals daarvóór op dat van de Werkcommissie.

De Docentenlijst verscheen drie maal. Het waren de nummers XIII (1-5-1971), XIV (1-6-1972) en XV (1-7-1973). Vanaf nr. XIV is in wat we 'de Docentenlijst' blijven noemen tevens een lijst van gewone leden, buitengewone leden en donateurs van de IVN opgenomen, terwijl de lijst van oud-docenten is vervallen (deze is wel op verzoek verkrijgbaar). Nr. XV bevat bovendien een register op personen en universiteiten.

Neerlandica extra Muros verscheen als gewoonlijk tweemaal per jaar. We hebben ernaar gestreefd de verschijning zoveel mogelijk op tijd te doen geschieden en de indeling in rubrieken wat overzichtelijker te maken.

Ook de vragenlijst die aan nieuwe docenten wordt gestuurd is wat gemoderniseerd. We dachten dat de uitvoerigheid van de oude lijst velen ervan weerhield aan de beantwoording van de vragen te beginnen. Ook nu krijgen we nog niet alle verzonden lijsten ingevuld terug, maar in vele gevallen toch wel. De aldus verkregen gegevens zijn voor ons o.a. een welkome informatiebron voor de rubriek 'Van buiten de muren' in N.e.M.

Het Verslag van het Vierde Colloquium heeft door allerlei omstandigheden veel meer tijd en energie gekost dan nodig had moeten zijn en het is dan ook, evenals de vorige verslagen, veel later verschenen dan de bedoeling was. We blijven streven naar een spoediger verschijning van de colloquiumverslagen, te beginnen met het eerstvolgende.

Wat de Reizende Tentoonstellingen betreft, hebben we allereerst nogal wat moeite moeten doen om ze op te sporen, nadat we ze in het verre en uitgestrekte Zuid-Afrika uit het oog verloren hadden. Het verheugt ons te kunnen berichten dat ze nu weer in ons bezit zijn, in goede staat verkeren en ter beschikking staan van belangstellende docenten.

Dan kom ik nu toe aan wat misschien wel het belangrijkste deel van dit verslag is: de bespreking van de nieuwe activiteiten die door of op initiatief van de IVN in de afgelopen drie jaar ontplooid zijn. Om een indeling van de heer Jalink nog eens te gebruiken: na de activiteiten die men de 'gedweeë' zou kunnen noemen - uitvoering van resoluties, voortgaan op gebaande paden -, komen nu de 'eigengereide' aan de orde.

Hoewel de voorbereiding van de uitgave van het jaarboek *Dutch studies* hoort tot de activiteiten die voor het eerst in deze verslagperiode plaatsvonden, heeft ze haar wortels in een verder verleden en is ze eigenlijk niets anders dan de uitvoering van een resolutie, nl. de 10e van het Derde Colloquium, waarin de oprichting van de IVN en de uitgave van een jaarboek in principe werden goedgekeurd. Velen van u zullen zich ook herinneren dat er over het jaarboek uitvoerig gediscussieerd is tijdens de vergadering waarbij de IVN werd opgericht, drie jaar geleden in Gent. Daarna is een voorbereidende commissie aan het

werk gegaan, bestaande uit wijlen Prof. Heeroma, Prof. Weisgerber en het dagelijks bestuur van de IVN, die de plannen nader uitwerkte en voorstellen deed voor de benoeming van een redactie. Deze redactie werd samengesteld uit de heren Brachin, Goossens, King en De Rooij als redactiesecretaris. De redactie nodigde op haar beurt een aantal binnen- en buitenlandse geleerden, grotendeels neerlandisten, uit om in de redactieraad zitting te nemen. Daarna werd de kopij voor het eerste nummer verzameld, die grotendeels in het Engels vertaald moest worden. De heer King verzorgde dit geheel pro Deo, waarvoor hem in het voorbijgaan wel een woord van dank mag worden toegevoegd. Er is altijd naar gestreefd het eerste nummer te doen verschijnen vóór het Vijfde Colloquium, maar dit is helaas niet gelukt. De voornaamste oorzaak daarvan is wel dat *Dutch studies* - om redenen waarvan de bespreking hier ons veel te ver zou voeren - bij nader inzien niet bij de firma zal worden uitgegeven waarmee we in een vroeger stadium contact hadden, maar bij de firma Martinus Nijhoff. Dit gaf een aanzienlijke vertraging, waardoor de verschijning van het eerste nummer pas in januari of februari 1974 te verwachten is. Er wordt echter intussen al serieus gewerkt aan het tweede nummer, waarvoor wij van de Nederlandse en Belgische ministeries een subsidie toegezegd hebben gekregen ter bestrijding van de vertaal- en reiskosten. Wij vermelden dit laatste met grote erkentelijkheid en zien het als een krachtige stimulans voor ons verdere werk in verband met *Dutch Studies*.

Een plan dat al jaren lang leefde bij de Werkcommissie en werd overgenomen door het IVN-bestuur, kon door het in werking treden van de meermalen genoemde Subcommissie Neerlandistiek in het buitenland verder ontwikkeld worden. Het betreft een procedure voor werving en advies met betrekking tot a.s. docenten in de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten, waarbij enerzijds de autonomie van de buitenlandse universiteit onverlet wordt gelaten, maar anderzijds gestreefd wordt naar garanties dat alle kandidaten voor een bepaalde functie gelijke kansen krijgen en dat de beste kandidaat wordt benoemd. De IVN is bij de uitvoering hiervan niet direct betrokken, maar we vermelden dit punt hier omdat het een initiatief van onze kant was.

Wat de IVN op dit gebied wel doet, is het op verzoek toezenden van informatieformulieren aan degenen die belangstelling hebben voor een functie in de buitenlandse neerlandistiek. Men vermeldt op dit formulier personalia en andere relevante gegevens en stuurt het terug naar de IVN, die kopieën doet toekomen aan de Nederlandse en Belgische mini-

steries. Is er een buitenlandse vacature, dan worden de in aanmerking komende invullers van informatieformulieren (op het secretariaat van de IVN kortheidshalve als 'ifi's' aangeduid) hiervan door een van de ministeries of door de IVN op de hoogte gesteld. Er zijn op dit moment 27 ingevulde formulieren in ons bezit en er is in korte tijd al druk gebruik van gemaakt in verband met vacatures.

Gaat het hier om buitenlandse vacatures, ook het bestaan van vacatures intra muros kan voor de neerlandisten in den vreemde interessant nieuws zijn, dat ze vaak pas laat of helemaal niet vernemen. In het laatste nummer van *Neerlandica extra Muros* hebben wij ons bereid verklaard belangstellenden in de mate van het mogelijke van informatie hierover te voorzien. In de congresmap die u op dit colloquium hebt gekregen, hebben we trouwens de daad al bij het woord gevoegd.

Een heel ander initiatief was het houden van een spellingenquête. Omdat u de volledige resultaten hiervan in de congresmap hebt kunnen vinden en deze aan andere belangstellenden op verzoek toegestuurd zullen worden, ga ik hier verder niet op in.

Aangezien wij dikwijls vernamen dat de docenten extra muros niet voldoende op de hoogte gesteld werden van nieuwe uitgaven op hun vakgebied, hebben wij de Noord- en Zuidnederlandse uitgevers in een circulaire verzocht hieraan de nodige aandacht te besteden. Het is voor ons moeilijk na te gaan of en in hoeverre een dergelijke oproep concrete resultaten oplevert.

Dames en heren, ik meen hiermee de voornaamste punten behandeld te hebben die in dit verslag moesten voorkomen. Ik heb ook het gevoel dat ik het langer heb gemaakt dan enig verslag dat uit de pen van mijn voorganger Jalink gevloeid is - die, bij al zijn kwaliteiten, als scribeur toch niet bepaald bekend stond om zijn beknoptheid. Ik moet er dan ook beslist van afzien aandacht te besteden aan de omvangrijke correspondentie, het verstrekken van inlichtingen en individuele handreikingen die in de afgelopen drie jaar weer in ruime mate tot de taak van het dagelijks bestuur behoord hebben. Ik kan ook zeker niet ingaan op allerlei belangrijke activiteiten in verband met de extramurale neerlandistiek waarmee de IVN niet of maar zeer ten dele bemoeienis heeft gehad, als daar zijn: de zomercursussen (met Gent en Hasselt als nieuwe mogelijkheden) en de regionale bijeenkomsten van neerlandisten, die zover wij weten in de verslagperiode een of meer malen gehouden

zijn in de Bondsrepubliek, Frankrijk, Groot-Britannië en de Verenigde Staten.

Maar ik kan niet eindigen zonder een welgemeend woord van dank aan instanties en personen die het werk van de IVN ook in de afgelopen drie jaar weer hebben mogelijk gemaakt en bevorderd. Dat zijn allereerst het Nederlandse Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en het Belgisch Ministerie van Nederlandse Cultuur en Vlaamse Aangelegenheden, die ons door hun onontbeerlijke financiële subsidies in staat stelden de bovengenoemde activiteiten te verrichten en dit colloquium te organiseren, en die ook op andere dan financiële wijze telkens weer hun daadwerkelijke belangstelling toonden. In het bijzonder moeten hier de diensten van de congrescommissie aan dit colloquium vermeld worden. Verder moet ik de Stichting der Nederlandse universiteiten en hogescholen voor internationale samenwerking, kortweg NUFFIC, noemen, die ons weer vaak en op velerlei wijze van dienst geweest is, vooral door het vervaardigen en verzenden van type- en stencilwerk. Ik weet dat deze instanties uit mensen bestaan en dat er ook buiten deze instanties mensen geweest zijn die de IVN onschatbare diensten bewezen hebben. Maar u zult begrijpen dat er geen beginnen aan is een reeks namen te noemen die ook maar enige aanspraak zou kunnen maken op volledigheid. Toch wil ik twee uitzonderingen maken en twee namen noemen, die u allemaal kent. En het bijzondere is dan, dat terwijl we nog steeds vooral in een mannenmaatschappij leven, de buitenlandse neerlandistiek gemáákt (en niet gebroken) schijnt te worden door twee vrouwen: mejuffrouw Talsma en mevrouw Moolenburgh. Mejuffrouw mr. E. Talsma kennen we als de trouwe bezoeker van onze bestuursvergaderingen en als degene die op het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen alles weet over en alles doet voor de neerlandistiek extra muros. Mevrouw H. Moolenburgh-Ekkel noemen wij medewerkster van het secretariaat van de IVN, maar zij is in feite de spil waarom alles draait en zonder wie de IVN niet zou kunnen functioneren. Haar bekwaamheid, haar nauwgezetheid, haar persoonlijke betrokkenheid, haar bereidheid om 's morgens en 's avonds, op werkdagen en in het weekend klaar te staan voor de IVN, maken haar onvervangbaar. Het feit dat ze vandaag, midden in het colloquium waarvoor ze ontzaglijk veel werk verzet heeft, haar verjaardag viert, is een reden te meer voor een bijzondere hulde.

Excursie
Donderdag 30 augustus 1973
13.30 uur

EXCURSIE NAAR ROTTERDAM met o.a.:

Lezing door Drs. R. den Dunnen over:

'Het beleid m.b.t. de ruimtelijke ordening van Nederland, toegespitst op de problematiek van het gewest Rijnmond'

**Het beleid m.b.t. de ruimtelijke ordening van Nederland, toegespitst op de problematiek van het gewest Rijnmond door Drs. R. den Dunnen, Rotterdam
(door de auteur verstrekte samenvatting)**

R.O.:	definitie :	de regeling van bestemming en gebruik van de ruimte
	kader:	bevordering van het welzijn van individu en samenleving
	kenmerk:	procesmatig karakter; géén vastleggen van situaties, doch <i>geleiden</i> van ontwikkeling
	organisatie:	drie niveaus:
		- nationale overheid
		- provinciale overheid
		- gemeentelijke overheid (incl. gewesten)

Nat. Overheid: Tweede Nota R.O. (1966). Derde Nota in voorbereiding. Provinciale Overheid voorziet in streekplannen, waarin de toekomstontwikkeling van een gebied in hoofdlijnen wordt aangegeven. Streekplannen zijn richtinggevend voor gemeentelijke structuur- en bestemmingsplannen.

Bestuurlijke organisatie van Nederland niet aangepast aan snelle maatschappelijke ontwikkeling:

Proces van schaalvergroting dat de capaciteit van afzonderlijke gemeenten veelal te boven gaat.

Sterke economische groei na de 2e Wereldoorlog leidde tot problemen die door het economische systeem zelf niet konden worden opgelost. Overheid tracht problematiek te benaderen via 4e bestuurslaag: het gewest (stads- of streekgewest) om tegemoet te komen aan de groeiende functionele samenhang in de samenleving.

1964: Wettelijke instelling Openbaar Lichaam Rijnmond (Streekgewest). Testcase voor de gewestvorming in Nederland.

Samenwerkingsvorm van 23 gemeenten met Rotterdam als centrumgemeente.

Taken:

- R.O.: o.a. samenstellen streekplan (voorontwerp 1973).
- Milieuhygiëne : afvalverwerking, bestrijding luchtverontreiniging (snuffelpalen, Centrale Meld- en Regelkamer).
- Woningbouw : woningmarktonderzoek, contingentering.
- Onderwijs : voorzieningen voor voortgezet onderwijs.
- Econ. ontv. : economisch structuurmodel.

Zwakke punten van het Lichaam:

- weinig reële bevoegdheden; beperkt tot geven van richtlijnen en aanwijzingen;
- moeilijke verhouding tot centrumgemeente Rotterdam;
- Raad te uitgebreid (81 leden) om efficiënt te functioneren.

Rijnmond belangrijke regio voor Nederland; door gunstige verkeersgeografische ligging uitgegroeid tot concentratie van nationale en internationale betekenis.

Op 2% van de oppervlakte van Nederland woont 9% van de Nederlandse bevolking (1,1 mln) (w.v. $\frac{2}{3}$ in Rotterdam), op 19% van de oppervlakte van de provincie Zuid-Holland woont 38% van de provinciale bevolking. De bevolkingsdichtheid is 2.080/hm² tegen 1.050 voor de provincie Zuid-Holland en 380 voor Nederland als geheel. De beroepsbevolking omvat ruim 400.000 personen.

Het gebied bevat de grootste haven ter wereld. Jaarlijks komen ruim 30.000 zeeschepen binnen. De totale havenoverslag bedraagt meer dan 180 mln. ton, voor meer dan de helft voor de doorvoer bestemd. Daarnaast is de met de haven verbonden industrie van grote betekenis, m.n. chemie, olieraffinage en transportmiddelen (scheepsbouw).

Nationaal stuwende bedrijvigheid neemt 45% van de toegevoegde waarde voor zijn rekening, tegen Nederland als geheel 18%. Het percentage industrieterrein is 2 $\frac{1}{2}$ maal zo groot als voor Nederland als geheel. Sterke specialisatie van activiteiten: 65% van de export bestaat uit de producten van 3 bedrijfstakken (chemie, olieraffinage, transport en overige verv.).

Hoewel de enorme economische groei van de laatste 10 jaren grote voordelen heeft gebracht, m.n. voor de Nederlandse economie, heeft deze ook een aantal bijverschijnselen teweeggebracht, welke sinds kort

een herwaardering van het beleid m.b.t. de economische groei hebben ingeluid, m.n. in het westen des lands.

In Rijnmond heeft de eenzijdige economische-groeibenadering in het verleden geleid tot een veronachtzamen van de algemene welzijnsaspecten; een opsomming van knelpunten geeft het volgende resultaat:

Knelpunten

Bevolking

- relatief veel jonge gezinnen trekken uit het gebied weg, waardoor een eenzijdige bevolkingsstructuur dreigt.

Woonmilieu

- groot deel van de bevolking ervaart het woonmilieu als onvoldoende;
- achterstand in de verbetering van oude woongebieden (sanering en reconstructie);
- woningnood: o.a. door de daling van de gemiddelde woningbezetting, maar ook door een voortdurende achterstand in de woningbouw;
- het wordt steeds moeilijker woningen voor de lage inkomensgroepen te bouwen.

Voorzieningen

- het voorzieningenniveau van het aantal groeikernen blijft achter bij de bevolkingsontwikkeling;
- tekort aan recreatiemogelijkheden.

Economie en werkgelegenheid

- eenzijdige economische structuur;
- spanning op de arbeidsmarkt; tekort aan ongeschoolde arbeid, daardoor pendel en buitenlandse gastarbeiders; werkgelegenheid onvoldoende aangepast aan arbeidsaanbod.

Natuurlijk milieu

- aantasting door industrialisatie, urbanisatie en infrastructuur;
- luchtverontreiniging, waterverontreiniging, stank en lawaaioverlast;
- bedreiging door mogelijke calamiteiten.

Infrastructuur

- de bereikbaarheid binnen het gebied verslechtert; de woongebieden verschuiven naar de periferie, terwijl de werkgelegenheid in het centrum blijft; de recreatiegebieden worden steeds slechter bereikbaar;
- met name de rivierovergangen vormen ernstige knelpunten voor het woon-werkverkeer;
- integratie infrastructuurplanning ontbreekt, waardoor de planning en realisatie van nieuwe woon- en werkgelegenheden wordt bemoeilijkt.

Op welke wijze speelt het beleid op deze problematiek in?

Uitgangspunt:

Nederland en m.n. het westen des lands bezien in het licht van de ontwikkeling in N.W. Europa. Ligging in een snel verstedelijkend gebied met omvangrijke haven- en industrieconcentraties met een grote mate van onderlinge samenhang. Aansluiting zoeken bij deze ontwikkeling door creëren c.q. uitbouwen van ontwikkelingsassen naar Ruhrgebied en Scheldebekken.

Beleid nationale overheid (Tweede Nota R.O.):

- evenwichtige spreiding bevolking en werkgelegenheid;
- behoud centrale open ruimte;
- milieudifferentiatie volgens principe van gebundelde deconcentratie in gelede stadsgewestelijke structuren.

Beleid Provincie Zuid-Holland:

- Selectief investeringsbeleid:
  - maatschappelijk rendement van industrievestiging c.q. -uitbreiding doorslaggevend;
  - kwalitatieve en kwantitatieve afstemming van werkgelegenheid op arbeidsaanbod;
  - evenwichtige spreiding van werkgelegenheid over alle bedrijfstakken;
  - groei zeehavenindustrie afleiden naar Scheldebekken.
- Ruimte open houden voor toekomstige ontwikkeling;

- Verbeteren van de infrastructuur;
- Uitbouwen van Den Haag en Rotterdam tot metropolen met een hoogwaardig voorzieningenniveau.

Gewestelijk beleid (Voorontwerp Streekplan Rijnmond):

Uitgangspunt: hoogste prioriteit voor het leefmilieu:

- Instandhouden c.q. tot standbrengen van levensvatbaar milieu:
  - goed beheer van nationale gebieden;
  - reductie van schadelijke invloeden;
  - creëren van gedifferentieerd landschap met grote variëteit in leefgemeenschap.

- Bevordering van het welzijn:
  - creëren van een hoogwaardig woon- en vrijetijdsmilieu;
  - opbouwen van een hoogwaardig, hiërarchisch gestructureerd voorzieningenapparaat;
  - handhaven van voldoende afstand tussen woon- en werkgebieden;
  - beperkte bevolkingsgroei, doch voorkomen van onevenwichtige bevolkingsopbouw;
  - selectief investeringsbeleid:
    - m.b.t. de gevolgen voor het leefmilieu;
    - afstemmen van de werkgelegenheid op het arbeidsaanbod;
    - stimuleren van de transport- en distributiefunctie van de haven;

- Handhaven c.q. verbeteren van de bereikbaarheid.

De beleidsvoornemens spelen dus goed in op de geschetste problematiek. Sommige doelstellingen zijn echter moeilijk verenigbaar of zelfs strijdig, zodat prioriteiten moeten worden gesteld aan de hand van de geschetste knelpunten. Onderscheid in lange- en korte-termijnbeleid.

Korte-termijnbeleid staat tegen de achtergrond van de volgende prognose (1980) van het door het Openbaar Lichaam Rijnmond ontwikkelde structuurmodel.

Structuurmodel:

- snelle economische groei tot 1975, daarna tragere groei en vermindering van de spanning op de arbeidsmarkt;

- afnemende groei beroepsbevolking;
- minder snelle groei, doch niettemin nog een verdubbeling van de activiteiten in olieraffinage en chemie;
- verschuiving van industrie naar dienstensector;
- toenemende eenzijdigheid van de economische structuur; concentratie op nationaal stuwende bedrijvigheid.

Duidelijk is, dat de economische groei zich niet gemakkelijk zal laten afremmen, zeker niet wanneer het R.O.-beleid in Nederland het karakter van een 'toelatingsbeleid' houdt, d.w.z. van het *aangeven* van het toekomstig gebruik en de bestemming van de ruimte. Nodig is een *uitvoerend* R.O.-beleid, dat zich niet slechts bezig houdt met het geven van aanwijzingen en richtlijnen, doch zich m.n. richt op de implementatie, de begeleiding van het proces van uitvoering in de vorm van evaluatie en zonodig bijsturing op basis van verkregen gegevens.

Vergadering VIII
Vrijdag 31 augustus 1973
9.00 uur

Voorzitters: Mw. M.H. Eliassen-de Kat, cand. philol. (Oslo) en P.F. Vincent,
M.A. (Londen)

Onderwerp: Letterkunde

Sprekers: Prof. Dr. R.P. Meijer (Londen) over:
'Nog geen geschiedenis. Enkele aspecten van de moderne
Nederlandse literatuur'

Prof. Dr. F. van Vlieden (Brussel) over:
'Van traditionele naar moderne roman in Vlaanderen'

Nog geen geschiedenis

Enkele aspecten van de moderne Nederlandse literatuur door Prof.

Dr. R.P. Meijer

University of London, Bedford College

Meneer de voorzitter, dames en heren, laat ik beginnen met te zeggen dat ik het verzoek om een bijdrage te leveren aan deze laatste ochtend van het Vijfde Colloquium heb aangenomen met een kloppend hart. Dat is dan maar goed ook, kunt u zeggen, want als het stil blijft staan, ben je nog verder van huis. Maar door onze omgang met de literatuur zijn wij zoals wij hier zitten het Tijn Uilenspiegelachtige stadium van alles letterlijk opvatten langzamerhand wel ontgroeid, en u begrijpt dus wel wat ik bedoel. Want wat haal je je aan? Het onderwerp voor vanmorgen moet zijn: de Nederlandse literatuur die nog geen geschiedenis is. Makkelijk gezegd, meneer De Rooij, maar om te weten wat nog geen geschiedenis is, moet je eerst weten wat wèl geschiedenis is, en wie zal ons dat zeggen? Het is een probleem waar met animo over te filosoferen valt: waar houdt de geschiedenis op en waar begint de nog-niet-geschiedenis?, maar het is ook een vraag waarop je nauwelijks een helder en eenstemmig antwoord kunt verwachten.

Een paar jaar geleden zat ik met hetzelfde probleempje, maar dan achterstevoren. Het was toen niet een kwestie van waar begin je, maar waar houd je op (wat toch altijd al gemakkelijker is dan beginnen). Ik heb me er toen uitgered met de formule: where the present tense asserts itself, History bows out. Daar schiet ik nu ook niet zo vreselijk veel mee op, behalve dan dat ik toen opgehouden ben met de Vijftigers en de generatie die na hen aan het woord kwam dus beschouwde als nog-niet-geschiedenis. Dat leek me toen, en ook nu, nog niet zo'n gekke oplossing. De Vijftigers vormden een tamelijk homogene groep van schrijvers die een vrij duidelijk uitgestippelde koers volgden, die wisten waar ze voor en tegen waren, en die in die jaren, in elk geval in de poëzie, de toon aangaven. Er waren wel dichters en critici die afstand van hen namen, maar die stonden toch een tijdlang buiten spel. Voorzover ik kan zien, zijn de Vijftigers niet opgevolgd door een even homo-

gene bovendrijvende groep, en dat is misschien voldoende reden om voor deze gelegenheid nog even vast te houden aan de notie dat de Vijftigers geschiedenis zijn en wat daarna komt nog niet.

Daar is misschien lang niet iedereen het mee eens. Er zijn wellicht mensen die de Vijftigers helemaal geen geschiedenis vinden, hetzij omdat ze de Vijftigers als een groepje revolutionairen zien waar ze nog lang niet aan gewend zijn en die nog helemaal geen recht hebben op een plaats in de geschiedenis, hetzij omdat ze vinden dat ze nog springlevend zijn, dat alles wat daarna gekomen is niet bij hen halen kan en dat het heiligschennis is om die Vijftigers nu al bij te zetten in een historisch mausoleum. Er zijn er ook die de geschiedenis nog heel wat verder naar voren laten oprukken. Ik denk dan bijvoorbeeld aan het onlangs verschenen *Literair Lustrum 2*, samengesteld door de oud-redacteuren van Merlyn die nun boek, dat de literaire produktie van 1966-71 behandelt, met een zekere nadruk literatuurgeschiedenis noemen. Wie dat letterlijk opvat, moet tot de conclusie komen dat de geschiedenis pas ophoudt in 1971, en dat alleen 1972 en het in mei voltooide deel van 1973 nog geen geschiedenis zijn. Maar ik heb daarnet al gezegd dat wij beroepshalve de dingen nu eenmaal niet al te letterlijk opvatten, en aan de andere kant geloof ik niet dat de oud-Merlinisten zo dogmatisch en zo historiserend zouden zijn dat ze alleen het laatste anderhalve jaar nog-niet-geschiedenis zouden willen noemen. Te meer omdat er in hun boek verschillende zinsneden voorkomen die laten zien dat zij de jaren 1966-71 ook ervaren als een nog niet geordende veelheid, als een grote verzameling gegevens waarin nog geen duidelijk patroon te onderscheiden valt, en dat is op zichzelf al bijna een definitie van wat nog geen geschiedenis is. Zowel Fens, als Oversteegen als De Wispelaere wijzen in hun overzicht van respectievelijk de poëzie, het essay en het proza, op de veelheid van de verschijnselen, op stromingen en tegenstromingen, zonder een duidelijke hoofdstroming te kunnen noemen, en een dergelijke houding lijkt me eerder typerend voor contemporaine literatuurbeschrijving dan voor literatuurgeschiedschrijving. Nu is het natuurlijk best mogelijk dat er juist in onze tijd meer stromingen naast elkaar bestaan dan vroeger, en dat ze over vijftig jaar zullen zeggen: in de zestiger en zeventiger jaren was het een warboel, er zat totaal geen lijn in en pas de Beweging van Tachtig, van 1980 wel te verstaan, heeft de Nederlandse literatuur weer een duidelijke richting gegeven. Zoiets is heel wel mogelijk, vooral als we daarbij bedenken - zonder in historisme te vervallen en de toekomst uit de geschiedenis te willen voorspellen - dat het meestal een jaar of dertig duurt, ruim een generatie dus, voordat een overheersende stroming effectief afgedamd wordt

door een volgende. Als dat zo is, kunnen we dus pas over een jaar of zes, zeven weer groot vuurwerk verwachten. Goed, kunt u tegenwerpen, maar de eigen tijd raakt nu eenmaal gemakkelijk het zicht op het bos kwijt door de veelheid van de bomen. Toch verbeeld ik me dat het in de vijftiger jaren anders was, en dat er zich toen een evidentere hoofdstroming aftekende dan nu. En ook als we even verder teruggaan in de geschiedenis blijkt dat contemporaine critici soms duidelijk konden zien wat zich als de hoofdstroming aandiende. Denkt u maar eens aan Stuiveling's boekje *Wegen der poëzie*, dat in 1936 uitkwam en dat zich bezighield met de poëzie van de twintiger en dertiger jaren. Stuiveling onderscheidde in die tijd vier stromingen: de individualistische poëzie, de poëzie der jong-katholieken, de poëzie der jong-protestanten en de socialistische poëzie, volgens die merkwaardige theologiserende indeling die voor de oorlog de gewone was, en waar het buitenland altijd met ietwat glazige ogen naar zit te kijken, en waar we nu eindelijk en gelukkig wel van af lijken te zijn. Maar wat ik zeggen wil, is dat Stuiveling toen toch kon schrijven: 'Naar strikt literaire maatstaf gemeten blijkt de individualistische poëzie wel de meest waardevolle', en daarmee bedoelde hij de groepen rond *De Vrije Bladen* en *Forum*, terwijl hij waarschijnlijk heel wat liever aan de socialisten een wissel op de toekomst gegeven had. Maar Stuiveling had gelijk, en als we nu terugzien op de literatuur van de twintiger en dertiger jaren liggen de hoogtepunten bij de schrijvers van *De Vrije Bladen* en *Forum*, en niet bij *De Gemeenschap*, *Opwaartse Wegen* en *Links Richten*. En, zoals ik al zei, Stuiveling schreef dit in 1936, toen *Forum* nog maar net was opgeheven. Wie zou in 1973 een dergelijke uitspraak kunnen doen? Met alle voorzichtigheid die hierbij geboden is en ook met de bereidheid om over tien jaar te erkennen dat we in 1973 blind waren, zou je toch kunnen zeggen dat het erop lijkt dat er op het ogenblik meer stromingen naast elkaar bestaan dan vroeger. Ik kan nog verder gaan, en zeggen dat die stromingen op vreedzamer manier naast elkaar bestaan dan vroeger. Ook dat kan gezichtsbedrog zijn. Wij in het buitenland zien alles wat er in Nederland gebeurt nu eenmaal door een filter dat de scherpe tegenstellingen wat verdoezelt. Maar ook al speelt een zekere mate van gezichtsbedrog ons parten, dan geloof ik toch dat de co-existentie van de verschillende richtingen vreedzamer is dan in lange tijd het geval is geweest. Wat de redenen daarvan zijn, is niet zo gemakkelijk te zeggen. De Nederlandse maatschappij is de laatste jaren vrij hevig in beweging geweest en het is niet onmogelijk dat die beweging geleid heeft tot grotere verdraagzaamheid, tot een grotere bereidheid om elkaars standpunt te respecteren, tot een minder dogmatische houding, tot een sterkere neiging tot

relativeren. Het is ook wel merkwaardig dat bijna alle tijdschriften met een duidelijke signatuur zijn opgeheven. *Podium* bestaat allang niet meer, *Merlyn* bestaat niet meer, *Soma* niet, *Raster* heeft aangekondigd ermee op te houden. *De Gids* blijft door alles heen vasthouden aan zijn 'algemeenheid' en zijn bewust onduidelijke signatuur, die mooi gedemonstreerd werd in het mei-nummer van dit jaar waarin zulke uiteenlopende dichters vertegenwoordigd waren als Armando en Jacob Groot, Roland Holst en H.C. ten Berge. *Tirade* vertegenwoordigt natuurlijk wel een duidelijke richting, en is zichzelf ook trouw gebleven, maar agressief is het nooit geweest en een polariserende werking - zoals vroeger van *Forum* of *Merlyn* - is er nooit van uitgegaan. Het lijkt dus ook wel of de invloed van de literaire tijdschriften op de groepsvorming en op het bepalen van de richting van de literatuur aan het verminderen is. Die indruk wordt gesteund door het feit dat Kees Fens in *Literair Lustrum 1*, dat in 1967 verscheen, nog heel wat aandacht gaf aan de literaire tijdschriften, terwijl in *Literair Lustrum 2* de tijdschriften nauwelijks ter sprake komen.

Toch worden er natuurlijk wel pogingen gedaan om de voornaamste tendensen in de literatuur van de laatste jaren onder één noemer te vangen. Termen als ontpersoonlijking en vervreemding komt men in de kritiek herhaaldelijk tegen. Oversteegen, om nog even bij *Literair Lustrum 2* te blijven, ziet de literatuur van nu in hoge mate gekenmerkt door wat hij 'defiktionalisering' noemt. Om die term te kunnen hanteren moet je eerst even weten wat 'fiktionaliteit' is en Oversteegen formuleert dat als volgt: 'Binnen een roman, verhaal, toneelstuk, gedicht wordt weliswaar gesproken over elementen van ons aller ervaringswerkelijkheid, maar het totaal verwijst niet naar een bestaand complex verschijnselen of gebeurtenissen in die buitenwereld. Wanneer een verhaal zich in grote trekken aan een 'historische' werkelijkheid houdt, is dat literair irrelevant, en meestal ontbreken ons bovendien de middelen om uit te maken of het ja dan nee gebeurt. Kortom, wij lezen een roman of ander literair werk - essays staan hier buiten de literatuur - in het besef dat wij te maken hebben met een 'autonome' feitenwereld, een romanwerkelijkheid die in die samenhang alleen in de woorden van het verhaal bestaat, die een 'evokatie' is en geen 'beschrijving'. Maar, zo gaat Oversteegen verder, die fiktionaliteit is een afspraak, een konventie. En een afspraak kun je afzeggen, een konventie kun je door een andere vervangen, en dat is wat er volgens Oversteegen op het ogenblik aan het gebeuren is. Volgens hem is dat ook de oorzaak van de onzekerheid in de literaire kritiek, die haar 'hechte basis' verloren heeft, en van de impasse in de literatuurwetenschap. 'De literatuur-

wetenschappers van de jongste lichtung trekken zich terug op een positie van neutraliteit', schrijft hij: 'wat literatuur is, kunnen noch willen zij vaststellen. De volle nadruk valt op het taalkarakter van literaire werken, in die zin dat de poging om het specifieke van de literaire taaluiting vast te stellen prematuur geacht, en zelfs door het linguïstische uitgangspunt geblokkeerd, wordt' (P. 93). Het is een wat somber beeld dat Oversteegen hier afschildert, en als je zijn conclusies leest, ben je geneigd hem toe te wensen dat er over vijf jaar weer een lustrum *gevierd* kan worden in plaats van ter aarde besteld.

Oversteegen heeft zonder twijfel gelijk wanneer hij een verschuiving constateert van fictie naar non-fictie, maar laten we hopen dat hij zich verkijkt op het dominerend karakter van die verschuiving. Die verschuiving is trouwens al een hele tijd aan de gang, en ik ben er nog lang niet van overtuigd dat het een permanente zal blijken te zijn. In de dertiger jaren deed een groep van Nieuw Zakelijke schrijvers al een poging om de roman tot op zekere hoogte los te maken van de fiktionaliteit. M. Revis beschreef in *8.100.000 M3 Zand* een boek over de Nederlandse Zandexploitatie Maatschappij die zich bezighield met de drooglegging van de Zuiderzee, een boek dat volstaat met cijfers, besommingen van het bedrijfskapitaal, leningen die gesloten worden, het aantal kipwagens dat gebruikt wordt en hoeveel m³ zand erin gaat. Jef Last, in *Zuiderzee* van 1934, is ook niet karig met tabellen en statistieken. U kunt daarbij ook nog denken aan Revis' *Gelakte Hersens* (1934) over de autofabricage bij Ford en aan *Stad* van Stroman (1932) waarin de typografie mee moet helpen om het boek meer te laten lijken op een 'beschrijving' van de werkelijkheid dan een 'evokatie' daarvan. Parallellen en invloeden zijn in het buitenland te vinden in het werk van John Dos Passos en Egon Erwin Kisch, de man van de reportageroman. Zo sterk was die tendens in die jaren dat Marsman in 1932 het ergste vreesde voor de roman en in een stuk getiteld *De Aesthetiek der Reporters* er afstand van nam, al begreep hij wel hoe het gekomen was: 'De karakterontrafelaars als Strindberg en Thomas Mann, gingen in hun procédé zoo analytisch, detailleerend, subtiel en splitsend te werk, dat men in hun boeken in plaats van mensen geanalyseerde lijken vond' Daarna kwam de roep dat de roman dood was. Dat kon ook haast niet anders na al die geanalyseerde lijken van Marsman. Sindsdien is er al weer heel wat gebeurd met de roman, en schijndood was achteraf gezien misschien toch een betere term geweest dan dood. Wie er wel dood lijkt, dat is de romanschrijver die god wilde zijn, de alomtegenwoordige, de alleswetende. Die kom je inderdaad niet veel meer tegen, in Nederland niet en in het buitenland niet. En de weinige keren dat je

hem nog tegenkomt, ziet hij er toch anders uit dan vroeger. Ironischer. Ik geloof dat dat ook eigenlijk de kern is van Mulisch' *Archibald Strohalm* van 1951, een roman waarin de hoofdpersoon de oorlog verklaart aan Ouwe Opa die met zijn zoon poppekastvoorstellingen geeft. 'In deze oude man en zijn zoon', schreef Donner in zijn boek *Mulisch, naar ik veronderstel* (1971), 'is het niet moeilijk een karikatuur te zien van het Christendom'. Het is even weinig moeilijk om in hem een karikatuur te zien van de alleswetende schrijver, de poppenspeler die alle touwtjes in handen heeft, vooral omdat het hele boek om het schrijven draait, wat Donner ook wel gezien heeft, getuige zijn opmerking dat 'het feit van het vertellen - dat en hoe schrijven überhaupt mogelijk is - in het vertelde mee verteld wordt' (P. 20). Aan de andere kant lijkt er mij geen reden om aan te nemen dat die 'goddelijke' schrijver van vroeger nooit meer uit zijn graf zal opstaan. Thomas Mann, Strindberg, Tolstoi, de Balzac, Couperus worden op het ogenblik toch ook nog gelezen, en met gretigheid, vooral als een film of een televisieprogramma nog even de aandacht op hun aanwezigheid vestigt.

In de zestiger jaren begon de werkelijkheid met nog wat meer kracht de roman binnen te dringen, of anders gezegd, werd de fictionaliteit hier en daar teruggedrongen. In 1966 verzon Truman Capote voor zijn boek *In Cold Blood* de term 'non-fiction novel', een nieuw woord dat zoals een van zijn critici opmerkte 'overall de verwarring gezaaid heeft waar het recht op had'. Het is dezelfde verwarring waarin Enno Develing verstrikt zit als hij opmerkt dat het geen zin meer heeft zich als 'literair romanschrijver' met fictie bezig te houden. Ik zou wel eens willen weten waar de 'literair romanschrijver' zich dan mee bezig moet houden, en hoe lang hij zich op zijn nieuwe terrein nog 'literair romanschrijver' kan blijven noemen. Niet te lang, hoop ik, want ik vind het toch al een term om wat van te krijgen. Gelukkig heeft Boon zich in zijn *Pieter Daens* niet aan dergelijke wazige terminologie bezondigd, en ongelukkig mag ik er hier niets over zeggen want vanochtend spelen we nog even dat de Nederlandse en de Vlaamse literatuur twee afzonderlijke eenheden zijn. Ik zou in Nederland niet zo gauw een boek weten aan te wijzen dat vergelijkbaar is met *Pieter Daens*. Wel ken ik er een dat nog een hele stap verder gaat, en dat is *Een avond in Amsterdam* van K. Schippers (1971), een boek dat bestaat uit tien gesprekken met Ben ten Holter, de schrijver van het *Groot Amsterdams Kroegenboek*. Het is een boek dat zich niet gemakkelijk in een van de vertrouwde literaire categorieën laat onderbrengen. Een roman is het niet, een bundel verhalen ook niet en een verzameling echte interviews is het eigenlijk ook niet. Het is een bijzonder hardnekkige poging om een

klein stukje werkelijkheid te reconstrueren, de werkelijkheid van een man die om tien voor zes van kantoor naar huis gaat en wiens gedrag tot in de kleinste kleinigheden wordt nageplozen: (P. 91)

- Als je nu weggaat, stop je dan nog wel eens achteloos een klein dingetje van je bureau in je zak, iets waar je misschien nog net mee hebt gespeeld?
- Ik kan het zelfs in mijn colbertje stoppen, want door de zak van mijn regenjas kan ik daar makkelijk bij. Ik steek nog wel eens een paperclip bij me. Die haal ik er op straat wel weer uit. Ik vind het leuk om zo'n paperclip in de gracht te gooien.
- Buig je hem dan eerst krom?
- Nee, meteen weg. Een Amerikaanse statisticus heeft eens uitgerekend dat maar een half procentje van de paperclips in de praktijk gebruikt wordt waar ze voor gemaakt zijn. De rest voor andere dingen of gewoon weggegooid of verbogen voordat er misschien papieren mee aan elkaar zijn gehecht.
- Waar worden ze dan zo voor gebruikt?
- Voor van alles. Om dingen recht te buigen, dingen door te prikken, nagels schoon te maken, om spullen uit schoenen te wippen, om sloten open te maken. In de praktijk wordt geloof ik maar een miniem percentage gebruikt om brieven bij elkaar te houden.
- Wat doe jij?
- Ik houd er brieven mee bij elkaar.
- Je pakt ze uit een bakje op je bureau als je naar huis gaat?
- Er zit er ook wel eens een aan post, die ik onderweg lees. Dan haal ik de paperclip eraf en gooi hem weg, niet meteen. Ik vind er ook wel eens een.
- Op straat?
- Ja, die raap ik op, stop hem in mijn zak.
- En dan gooi je hem weer weg?
- Soms. Maar meestal gooi ik er een weg uit mijn bakje, want dan ben ik het van tevoren al van plan, een lichte beslissing.

- Dat denk je dan al op de zaak?
- Ja, en dan later op de brug heel ongemerkt, zodat niemand het ziet, achteloos onder de leuning door.
- Kijk je dan nog hoe hij in het water terecht komt?
- Nee, want zo gauw als hij, zeg maar een meter, van de brug af is, raakt hij al buiten mijn gezichtsveld. Waarom doe je zo iets... Misschien dat ik een geval heb toegevoegd aan het verkeerde gebruik van paperclips. Het komt waarschijnlijk niet voor dat andere mensen ook paperclips in de gracht gooien?
- Wanneer had je die paperclip op de zaak in je zak gestopt?
- Een uur of drie 's middags.
- Toen dacht je er al aan?
- Ja, toen deed, ik hem in mijn zak.
- En wanneer dacht je er weer aan?
- Vlak voordat ik hem in het water gooide. De daad bij de gedachte gevoegd.
- Maar een uur of een half uur vóór dat je hem weggooid, heb je er niet meer aan gedacht?
- Nee, toen ik op de brug liep zocht ik mijn zakdoek en toen kwam ik die paperclip tegen. Ik dacht: die zou ik in de gracht gooien en dat heb ik toen gedaan.

Aan de aandacht voor de gewone dingen die uit dit boek spreekt, heeft het in de Nederlandse literatuur nooit ontbroken, maar, kunt u zeggen, dit gaat wel heel ver, dit is geen copieerlust des dagelijks levens meer, maar een reproductie van het dagelijkse leven. Daar hoef ik geen boek voor te lezen, kunt u zeggen, ik kan nog beter achter zo'n man aan gaan lopen en kijken wat hij doet. De literatuur heeft zichzelf overbodig gemaakt. Maar een dergelijke houding lijkt me toch blijk te geven van dezelfde onderschatting van het realisme als Potgieters geringschatting van de *Camera Obscura*. U mag zo'n boek vervelend vinden of juist erg spannend - ik moet bekennen dat ik het in één trek uitgelezen heb - maar onderschat u vooral niet wat ik zou willen noemen de 'kreatieve vraagstelling' en de even 'kreatieve' reacties van de ondervraagde. En wie vindt dat literatuur eerder over mensen hoort te gaan dan over paperclips, die zal na lezing van dit boek moeten toegeven dat je van de ondervraagde geen minder duidelijk beeld krijgt dan je in een traditio-

nele psychologische roman gedaan zou hebben. Het is een boek dat een prachtige illustratie geeft van Von Hofmannsthals stelling: 'Die Tiefe muss man verstecken. Wo? An die Oberfläche', een citaat dat tegenwoordig herhaaldelijk opduikt, o.a. als motto voor een bundel van Buddingh', met grote instemming geciteerd door Kees Fens in *Literair Lustrum 1*, en in een lezing van Rutger Kopland over Gerrit Krol (*Jaarboek Mij. Ned. Letterkunde* , 1969-70). Het is natuurlijk geen toeval dat die uitspraak op het ogenblik zo vaak geciteerd wordt, want het is een accurate omschrijving van wat er in de literatuur heel bewust gedaan wordt. Van het Reve gaf er een onovertroffen beschrijving van in 1958 in het interview met zichzelf (te vinden in *Tien Vrolijke Verhalen*): 'Iemand bevindt zich in een hotelkamer en voelt zich eenzaam. Men kan dan schrijven: 'Hij bevond zich in een hotelkamer, en voelde zich eenzaam'. Dat kan voldoende zijn als die eenzaamheid in het verhaal geen belangrijke functie heeft, geen drijfveer voor een handeling is. Maar als die eenzaamheid van essentiële betekenis is, dan heeft die regel onvoldoende kracht. Het is dan soms veel beter om het woord eenzaamheid of eenzaam in het geheel niet te noemen, doch simpelweg de kamer, de lichtinval, de geur, het uitzicht, de achtergelaten toffeepapiertjes of schillen, het meubilair, de lampjes op de juiste wijze te beschrijven. De gezamenlijke attributen roepen dan de eenzaamheid vanzelf op, zonder dat de lezer zelfs een ogenblik aan het woord denkt, en met een veel duurzamer en indringender effect'. De diepte ligt verborgen aan de oppervlakte.

Het valt natuurlijk niet te ontkennen dat met een boek als dat van Schippers de werkelijkheid een krasse stap naar voren doet in de literatuur. In de poëzie is men wat dat betreft nog verder gegaan dan in het proza. De groep rond het tijdschrift *Gard Sivik* (1956) wilde bij monde van Armando dat 'Poëzie het resultaat zou zijn van een persoonlijke selectie uit de Realiteit' en zag de isolering van een stukje werkelijkheid als middel om die werkelijkheid te intensiveren en daardoor tot poëzie te maken. Armando zelf gaf een aardig voorbeeld van wat hij bedoelde in zijn cyclus *September in de trein* van 1963 (in *Verzamelde Gedichten*), waarin hij een paar in de trein gehoorde gesprekken weergaf, zonder commentaar, zonder interpretatie, zonder conclusie:

- wat is het stil, hè.
- nou.
- je kan merken dat de vakanties afgelopen zijn.
- ja, dat is geweest. niemand is meer met vakantie.

- een paar nog hier en daar.
- d'r zijn er nog een paar met vakantie, maar de meesten niet.
- nee, voor de meesten is het afgelopen.

Zoiets is aardig natuurlijk, maar je kunt er niet al te lang mee doorgaan en bij het lezen slijten dergelijke ready-mades erg gauw. Ze slijten zoals een jas of een jurk slijt, en ze hebben ook eigenlijk dezelfde functie. En dan bedoel ik helemaal niet dat ze de naaktheid van de keizer verbergen of juist onverhuld laten, maar dat ze gekozen worden zoals men een kledingstuk van een bepaalde kleur of snit kiest en niet van een andere. Als iemand een nieuwe jas of jurk heeft gekocht, en je zegt dat je die mooi vindt, wordt dat over het algemeen prettig gevonden. Het bewijst dat de keus goed geweest is. Als de jas of de jurk zelfgemaakt was, zou het compliment waarschijnlijk een grotere pleziersensatie geven, maar het verschil is er volgens verscheidene moderne dichters eerder een van graad dan van principe, en sommigen zullen het verschil misschien helemaal willen ontkennen. Als men hen zou wijzen op Multatuli's uitspraak dat de vreugde niet ligt in het snijden van de padie, maar in het snijden van de padie die men geplant heeft, zouden zij kunnen antwoorden dat het eten van aardbeien uit andermans tuin zijn eigen, niet te onderschatten charme heeft. De consequentie van de theorie van *Gard Sivik* is dat het kiezen gelijkwaardig geworden is aan het maken. Poëzie heeft dan, theoretisch althans, niets meer te maken met zelfexpressie, maar is geworden tot een aandacht vragen voor de werkelijkheid. Ik zie, ik zie wat jij niet ziet. Het tijdschrift *Barbarber*, dat zich overduidelijk niet een literair tijdschrift noemde, maar een 'tijdschrift voor teksten' stond indertijd ook vol met ready-mades, teksten die men ergens was tegengekomen en die nu als stukjes geïsoleerde, d.i. geïntensiveerde werkelijkheid tentoongesteld werden. Een kras voorbeeld vind ik altijd nog de advertentie die in juni 1964 in *Hollands Maandblad* stond en die door Bernlef in het volgende nummer van hetzelfde tijdschrift als gedicht werd gepubliceerd, zonder ook maar enige verandering, zelfs niet in de regellengte of de interpunctie. Helemaal bevredigend voor de dichters schijnt deze puristische vorm van de ready-made toch niet te zijn, want je ziet al gauw dat de dichters van *Gard Sivik* en van *Barbarber* er iets mee gaan doen en het stukje gevonden werkelijkheid een eigen functie gaan geven. Zo lees je in de eerder genoemde cyclus *September in de trein* van Armando:

- wat slingert dit rijtuig, hè.
- nou.

- je kan merken dat het het laatste is.
- ja.
- ja, d'r zit niks meer achter, hè.

Ook een doodgewoon brokje dialoog, komisch van nietszeggendheid misschien, maar dat toch een extra functie krijgt doordat het als laatste gedicht van de cyclus gebruikt is en tegelijk als laatste gedicht van de bundel. Er zit dus inderdaad niks meer achter, en bovendien heeft die laatste regel een dubbele bodem omdat je hem ook figuurlijk kunt lezen: als aansporing om achter dit alles niets te zoeken. Op die manier krijgt zo'n ready-made - als het tenminste een echte is, dat weet je natuurlijk nooit zeker - ineens een functie binnen de bundel plus een extra betekenisfunctie. Ook dichters als Buddingh' en Bernlef kunnen er mooie effecten mee bereiken en als voorbeeld noem ik Bernlefs gedicht *Tijdens het Roken* (Uit *Bermtoerisme* van 1968), dat voor mijn gevoel een van de meest geslaagde voorbeelden is van het gebruik van ready-mades in de moderne poëzie omdat het gevonden voorwerp niet alleen om zichzelf wil gepresenteerd wordt maar een functie krijgt binnen het gedicht, en in dit geval ook nog een behoorlijk geladen functie. Het gedicht heeft als bijzondere aardigheid dat het mooi aansluit bij de paperclips van Schippers en Ten Holter die ik daarnet heb laten horen:

Tijdens het roken

12 peuken in de asbak
 een landschap van as en afgebrande koppen:
 een vochtige bunker vol jongensverdriet
 wil maar niet stollen
 13 peuken
 verder
 een half uitgeknepen tube lijm (merk Tijger)
 een elastiekje en een paperclip
 tussen mijn vingers verbogen
 zie *Time*:
 van de 100.000 clips
 wordt maar een vijfde deel nuttig gebruikt
 de rest vindt zijn weg tussen vingers
 als taal in die van doofstommen
 19.413 dienen bij het kaartspel als fiches
 met 15.842 worden schrijfmachines gereinigd
 14.613 worden tijdens het telefoneren verbogen
 - hiervan een tentoonstelling -

7.212 houden nylons omhoog en
 met 5.434 worden weerbarstige stukjes voedsel
 uit holle kiezen gepeuterd
 5.309 halen het vuil onder nagels vandaan
 2.431 draaien een schroefje aan en
 7.000 verdwijnen als vermiste soldaten
 en nu
 goed kijkend
 tussen de 14 peuken zie ik
 iets schemeren:
 een glasscherf in het struikgewas /
 een glimlach in een warenhuis /
 een paperclip in een asbak vol peuken.

Zowel de Gard Sivik-groep, en dan vooral in de latere jaren, als de Barbarber-groep (Bernlef, Schippers en Brands) waren reacties op de poëzie van de Vijftigers. In 1964 kwam *Gard Sivik* uit met een omslag waarop een kilometerbord stond afgebeeld met een dikke streep door de 50. Eigenlijk was *Barbarber* ze al voor geweest door zich vanaf de oprichting in 1958 tegen de Vijftigers te verzetten, zij het niet zo programmatisch als *Gard Sivik* dat in 1964 deed. Beide richtingen verzetten zich tegen de Vijftigers, maar ze waren de enigen niet. Tenslotte was er ook altijd nog de Tirade-groep, die sinds 1957 de lijn van *Forum* en *Libertinage* doortrok met een vaak anecdotisch gekleurde en veelal sterk persoonlijke lyriek, en zich niet uit het veld heeft laten slaan door het feit dat ze lang uit de mode waren en het er niet naar uitzag dat ze er gauw weer in zouden komen. Ik denk daarbij vooral aan het werk van Hanny Michaelis, Judith Herzberg en Rutger Kopland. Ze schrijven een zeer directe, onversierde poëzie, rationeel in het perspectief van de irrationaliteit van de Vijftigers, helder en eenvoudig in vergelijking met het cryptische van de Vijftiger-poëzie. Bij hen zijn de dingen zoals ze zijn. In *Over de zinloosheid van het leven* (Uit *Het Orgeltje van Yesterday*, 1968) schrijft Kopland:

Vind je het leven niet zinloos
 zei hij. Het grint knarste onder
 onze voeten. In plaats dat hij
 blij was, je kon zien dat de winter
 verging. Hoe bedoel je zei ik.
 Hij bedoelde zinloos...

en Judith Herzberg schrijft in *Beemdgras* (1968):

Stadsgeluiden in de warme nacht

hebben, als op een schilderij, een achtergrond.
 Een vliegtuig ronkt tegen een fond van auto's
 een bromfiets schiet luidruchtig links omlaag.
 Ik hoor het graag, het doet me denken aan
 22 Juni 1964, dat is het vanavond.

De dingen doen denken aan wat ze zijn. 'A = A', schreef Mulisch in *Voer voor Psychologen* (1961), 'een ding is gelijk aan zich zelf'. A rose is a rose is a rose. Aan invloeden van buiten hebben we in de Nederlandse literatuur nooit gebrek gehad, maar de een doet er meer mee dan de ander.

Ready-mades vind je bij de Tirade-dichters niet, en mocht er hier en daar een 'gevonden voorwerp' binnengesmokkeld zijn, dan is het niet als zodanig herkenbaar. Wel is er aandacht voor de 'gewone dingen', en een afkeer van dikke woorden, van alles wat maar even op pompeusheid of poëtische zwijmel zou lijken. Bovendien beschikken deze dichters over een flinke dosis ironie die hen ervoor behoedt af te glijden naar sentimentaliteit of de broze overgevoeligheid waar persoonlijke lyriek in het verleden nog wel eens aan gelaboreerd heeft. In de laatste jaren worden ze weer meer in ere gehouden dan vroeger, en niet alleen door de critici, maar ook door de lezers, getuige de vele herdrukken van de bundels van Kopland, en daar verheug ik mij over, als ik ook even een persoonlijke uitspraak mag doen. Overigens zal ik het wel uit mijn hoofd laten om voorspellingen te doen over de toekomstmogelijkheden van deze poëzie. Zoals ik in het begin al gezegd heb, we schijnen het er op het ogenblik allemaal roerend over eens te zijn dat de Nederlandse poëzie een zeer heterogeen beeld vertoont en het is zinloos om te gaan filosoferen welke groep in de komende jaren de toon aan zal geven. Wel lijkt het me duidelijk dat er een terugkeer aan het komen is van meer gebonden vormen en dat rythme en zelfs rijm een sterkere functie gaan vervullen in het gedicht dan een tijd geleden het geval was. Ik wil niet zeggen dat de dichters die ik zoëven noemde keurig rijmende en uitgetelde regels schrijven die de eerste de beste metronoom kan scanderen. Ik zeg ook niet dat iemand dat ooit weer zou moeten doen. En laten we ook niet vergeten dat iemand als Vroman ook altijd rijm is blijven gebruiken als het hem zo uitkwam, en dat Hans Andreus in 1957, in de hoogtijdagen van de Vijftigers zijn *Sonnetten van de kleine Waanzin* schreef. Resten van traditionele vorm zijn er altijd wel geweest, maar in de Vijftiger jaren waren het toch niet meer dan resten, overblijfsels die voor een enkeling nog functie hadden maar die door de meeste dichters overboord waren gezet. Op het ogenblik vind je het vrije vers

en het gebonden vers naast elkaar. Het is met de versvorm van nu als met de mode van vandaag: alles kan, alles mag, er is maar weinig dat gek gevonden wordt, er heerst een verdraagzaamheid die tien of vijftien jaar geleden nog niet binnen het bereik lag.

Terwijl de Tirade-dichters zichzelf gelijk gebleven zijn en hun eigen evenwicht bewaren tussen wat men de linker- en de rechtervleugel in de poëzie zou kunnen noemen, zijn er in de laatste jaren ook een paar dichters opgestaan die de klok bewust terugdraaien. Jacques Waterman is daar een van met zijn bundel *Album* van 1970, die eerder aansluit bij de 19e eeuw dan bij wat ook van de moderne poëzie. Jacob Groot, die zich eerst Jacob der Meistersänger noemde, is een ander, met zijn eerste bundel uit 1970 die zeer terecht *Net als Vroeger* heette. De romantiek, af en toe neigend naar mystiek, viert bij hem weer hoogtij, evenals de diepzinnigheid, eerder gesuggereerd dan aanwezig, waar de dichters van *Tirade* juist zo wars van zijn. Want wat doen al die hoofdletters en gecursiveerde woorden anders dan de lezer waarschuwen dat er iets belangrijks gezegd wordt, ironie of geen ironie. Aan invloeden geen gebrek, ook hier niet, en wie kan het helpen dat hij aan Achterberg denkt bij een regel als 'ik kom je altijd tegen' (*Oude Horloges*), of 'de tuin is vol van jou' (*Pelgrim*), of aan Nijhoff bij: 'als bijen drijven wij naar de honing, van weer een andere woning' (*Schijnende Huizen*)? Zo ouderwets is de Meesterzanger ook dat hij in het gedicht *Zo leef je* het woord *boschbes* met *sch* spelt, en in een ander gedicht *beheersching* en in een derde *duivelsche* op dezelfde wijze. Misschien is dat een aanwijzing dat we zijn gedichten moeten lezen als pastiches, maar dat vermoeden wordt toch weersproken door de toon van diepe ernst die er in de bundel heerst. Voor zijn tweede bundel, *Uit de Diepten*, van 1972, uitgegeven onder zijn eigen naam, gelden deze bezwaren veel minder sterk. De pastiche-achtige stijl heeft plaats gemaakt voor een veel eigener toon, de opdringerige typografische versieringen zijn verdwenen en de al te sterke literaire reminiscenties zijn gereduceerd tot een enkele slinkse verwijzing naar een ouderwets christelijk liedje zoals in *Soms*: 'jij in jouw klein hoekje, en ik in 't mijn'. Bij dichters als Jacob Groot en Kees Winkler komt ook de ouderwetse liefdeslyriek weer aan bod, vooral bij de laatste die in zijn bundel *Gedichten* van 1972 het meisje Judy binnenhaalt alsof zij Vromans Tineke was. Het is nog wel even wennen dat dit allemaal weer kan. Gerrit Komrij, die eigenlijk ook bij deze nieuw-romantische richting hoort, maakt je de gewenning wat gemakkelijker door de ironie waarmee hij de overgeleverde stijlmiddelen hanteert: zijn metrum strompelt kwasi-onhandig voort, zijn rijm wordt gefrustreerd door de meest onverwachte enjambementen. Ook hier zijn

de reminiscenties uit de dertiger jaren niet van de lucht. Het lijkt me onmogelijk om bij het volgende gedicht, uit zijn vierde bundel *Tuttifrutti* (1973) niet te denken aan de tante van Jac van Hattum die de oude koeien uit het slootje liet opdraven:

Je tante Jo, die in pension 't Leven'
 Nog steeds haar eigen prima zandtaart bakt
 En door het leven gaat met even opgeheven
 Hoofd als vroeger, zij 't ook scheefgezakt
 In heupen en in schouders ('minimaal...'
 Zoals ze zelf zegt) houdt behalve van
 Berliner bollen, spek en schuttingtaal,
 Van dominoën. - Dominoot ze, dan
 Trilt heel de tafel van haar 'Allemachtig!'
 Bij het nederploffen van haar dubbele zes.
 Je zwijgt maar stil, 't goeie mens is tachtig
 En daarbij afschuwelijk aan de fles.

Jac van Hattum kan het zelf trouwens ook tegenwoordig en schrijft soms puur 19e-eeuwse pastiches. In het januari-nummer van *Soma* in 1971 plaatste hij een gedicht *Straks*, dat als volgt begint:

Nu geen poortje, nu geen kemel,
 nu geen angsten en geen pijn:
 aanstonds zal ik in de Hemel,
 aanstonds bij mijn ouders zijn.

Habakuk II de Balker, met *Groenboek* van 1973 ook al aan zijn vierde bundel toe, doet het weer anders, ook al hoort hij wel bij de nieuw-romantici. Hij zet zijn poëzie vol met woordspelingen en spelletjes met zijn eigen naam (Harry ter Balkt) waarbij het woord balken in zijn verschillende betekenissen nogal eens opduikt, en springt van de ene stijl over op de andere, van dikke woorden naar wegwuivende gebaren, van zakelijke directheid (als in het gedicht *De Taxus*: 'Gerhard ging onder. Zijn zon schijnt niet meer, zijn huppelgang wordt niet meer gehoord op de hoeve') tot oote-boe-achtige klinkklank als in *De Brandnetel*: 'laten wij het lied nazingen van de volgelingen van de brandnetel: tioe / tioe tioe tioe spe tioe squa / tioo tioo tioo tio tioe tioe /' enz. Kortom, een zeer heterogene bundel waarin van alles geprobeerd wordt, op zichzelf een mooie illustratie van de onzekerheid waarin de poëzie op het ogenblik verkeert.

Al deze poëzie zou H.C. ten Berge waarschijnlijk rangschikken, en

verwerpen, onder het hoofd 'emotionele poëzie', waartegen hij zich keerde in het eerste nummer van *Raster* in 1967. In plaats van 'emotionele poëzie', die hij overigens niet definieerde, propageerde hij wat hij 'logopoeia' noemde: 'een dichtkunst waarvan het intellect een blijvend element is en een motories onderdeel vormt, en waarin het een duidelijke taak krijgt zoals bijv. in Pounds *Cantos* het geval is'. Daarna citeerde hij Pounds uitspraak dat de nieuwe poëzie 'will be as much like granite as it can be, its force will lie in its truth, its interpretative power. We will have fewer painted adjectives impeding the shock and stroke of it', en dit uitgangspunt van Pound wilde hij met nadruk verbinden aan de 'verworvenheden en mogelijkheden sedert '50'. Bij Ten Berge vind je dus niet zozeer een stelling nemen tegen de Vijftigers als wel een poging om met de mogelijkheden die de Vijftigers geschapen hadden een anderssoortige, minder associatieve en sterker intellectueel gerichte poëzie te maken. Theoretisch is daar niets tegen in te brengen, en men zou al een verstokte anti-intellectueel moeten zijn om deze aloude, respectabele en lang niet altijd ongemotiveerde roep om 'more brains' onheus te ontvangen. Vooral na de periode van de Vijftigers, die overwegend anti-intellectueel en anti-rationeel waren, klinkt de stelling van Ten Berge als een gezonde reactie. Het gevaar is alleen dat de slinger dan weer net iets te ver doorslaat en dat het wankelbaar evenwicht van intellect en emotie, dat toch vaak het kenmerk is van wat we in de wandeling poëzie noemen, verstoord wordt. In verschillende gevallen heeft het uitgangspunt van de Raster-groep geleid tot een bijzonder cryptische en hermetische poëzie - ik denk dan vooral aan het werk van Hans Faverey - waarbij de hulp van velerlei ingewijden en schriftgeleerden onontbeerlijk wordt om de vele verwijzingen die deze poëzie bevat te achterhalen. In dergelijke gevallen wordt de inlegkunde waar men vroeger de critici zo graag van beschuldigde, van betrekking op de dichter zelf. Wat niet wegneemt dat wanneer dat evenwicht wel bewaard blijft er soms bijzonder sterke poëzie tevoorschijn komt, zoals in de cyclus *Kockijn, een Kermiskroniek* van Ten Berge in zijn tweede bundel *Swartkrans*.

De heterogeniteit van de poëzie komt ook tot uiting in de houding van de dichter tegenover de klank van het gedicht. Onze cultuur is eerder een lees- en kijkcultuur dan een luistercultuur. Voor de dichter brengt dat met zich mee dat de klank van het gedicht van minder belang is dan de rationele of emotionele inhoud ervan. De meeste poëzie wordt in stilte geconsumeerd en komt maar zelden tot klinken. Geen wonder dan dat rijm en andere vormen van klankherhaling, evenals metrum en rhytme voor de moderne dichter sterk aan waarde hebben ingeboet

en vaak op het punt lijken te staan om helemaal te verdwijnen. Er zijn uitzonderingen die de regel bevestigen en Jacques Hamelink is daar een van. Zijn poëzie is zo rijk aan klank en zo vol beweging dat men haar wel met die van Dylan Thomas in verband heeft gebracht. Een tegenstroom is ook merkbaar in het enorme succes van de poëzieavond in Carré in 1967 en in de herleving van de zgn. poetry readings, van Poetry International bijv., die de poëzie weer meer klank geven dan zij in de 20er en 30e jaren had. Tegelijkertijd is er een stroming die de poëzie helemaal losmaakt van de klank, de zgn. concrete poëzie. Deze poëzie laat zich het best omschrijven als een verbinding die de poëzie aangegaan heeft met de typografie. In zijn zuiverste vorm bestaat een concreet gedicht uit slechts één woord, en daarin onderscheidt het zich dus van de poëzie in Apollinaire's *Calligrammes* (1918) en Van Ostaijens *Feesten van Angst en Pijn* en *Bezette Stad*. Dat ene woord laat door de typografische vormgeving tegelijk het voorwerp zien dat het benoemt. In een gedicht 'Vaas' wordt het woord vaas, en de afzonderlijke letters waaruit het bestaat, zo gedrukt dat er een vaas te zien is, en in een gedicht 'Zee' vormen de letters met elkaar de golven van de zee. In deftiger termen gezegd: de visuele vormgeving van het gedicht is tegelijk de structuur van het gedicht. Zulke poëzie kun je niet voorlezen, je kunt er alleen naar kijken. Het klankelement is totaal verdwenen, we hebben te maken met de uiterste consequentie van poëzie in een lees- en kijkcultuur. Nu kan Erik Slagter (in *Concrete Poëzie*, Thieme 1972) wel zeggen dat zo'n gedicht ook klank kan krijgen, maar dan is er toch iets anders aan de hand. Slagter noemt als voorbeeld een gedicht van Paul de Vree - en nu zit ik al weer over de grens, maar er wordt in België meer aan concrete poëzie gedaan dan in Nederland - dat op een grammofoonplaat is opgenomen. Het gedicht heet 'het leven is een baccarat', en Slagter zegt dan, een beetje triomfantelijk, dat er bij het laten klinken van het gedicht ook 'andere facetten tevoorschijn komen die door de taalklank worden gevormd: een "baccarat" wordt een "bac à rats": de mensen zitten als ratten in een bak'. Erg aardig natuurlijk, en het kwam mooi uit, maar daarmee is het concrete van het gedicht toch wel verdwenen, want je kunt niets meer zien. Zou ze een toekomst hebben, die concrete poëzie, of zal het altijd een spelletje blijven - een boeiend spelletje - aan de rand van de literatuur? We zullen het wel merken. Voorlopig ligt de meeste poëzie nog tussen concreet en Carré.

Wat nu het proza betreft, het vertoont een bijna even heterogeen beeld als de poëzie, al zijn er hier ook wel een paar tendensen aan te geven. De 'defiktionalisering' waar Oversteegen de nadruk op legt, noemde

ik in het begin al. Er zijn schrijvers die er zich helemaal op toeleggen, er zijn er ook die er een incidenteel gebruik van maken. Hermans publiceerde in 1969 zijn *Fotobiografie*, en Wolkers volgde in 1971 met zijn *Werkkleding*, maar het zou me verbazen als deze twee zich in het vervolg helemaal op het fotograferen, knippen en plakken zouden gaan toeleggen. In hun andere werk van de laatste jaren is van 'defiktionalisering' nog niets te merken, evenmin als in het werk van Van het Reve, Sybren Polet, Andreas Burnier, Anton Koolhaas, Willem Brakman, Henk Romijn Meijer, Rudolf Geel, Hans Plomp, Jan Arends, Maarten Biesheuvel, Mensje van Keulen of Jan Cremer, om maar een paar zeer ongelijksoortige prozaschrijvers te noemen.

Hermans is van de na-oorlogse schrijvers altijd degene geweest die het dichtst bij de traditionele roman gebleven is. Wie zijn eerste roman *De Tranen der Acacia's* naast Van het Reve's *De Avonden* legt, ziet het verschil meteen. Ik bedoel niet dat er een groot verschil in mentaliteit zou bestaan tussen Arthur Muttah en Frits van Egters, maar wel dat er een groot verschil is in de manier waarop ze door hun schrijvers benaderd worden. In de figuur van Arthur Muttah valt een ontwikkeling op te merken, terwijl Frits van Egters het hele boek door juist onveranderd blijft. Hermans deelt ook veel meer gegevens mee uit de jeugd van Arthur ter verklaring van hoe hij is, terwijl die aanwijzingen bij Van het Reve beperkt blijven tot het allernoodzakelijkste. Deze constatering houdt geen enkel waardeoordeel in: als ik een van beide boeken zou moeten afstaan, zou ik ze allebei op een geheime plaats verstopten. Ik wil alleen maar zeggen dat Hermans zich van het begin af aan dichters heeft aangesloten bij de traditionele roman dan Van het Reve en dat altijd is blijven doen, wat er ook in de roman van de vijftiger en zestiger jaren aan veranderingen plaatsvond, terwijl op het latere werk van Van het Reve de term roman nauwelijks meer van toepassing is. Ook aan zijn hoofdthema: de chaos, is Hermans altijd trouw gebleven. Hij noemde zichzelf indertijd een van die schrijvers die altijd hetzelfde boek schrijven. In zijn laatste roman, *Herinneringen van een Engelbewaarder* (1971) gebruikt hij, evenals in *De Donkere Kamer van Damocles*, de oorlog als de duidelijkste verschijningsvorm van de chaos die aan het menselijk leven ten grondslag ligt. De notie dat het leven chaotisch is, is natuurlijk niet het exclusieve bezit van Hermans. Er zijn wel meer schrijvers die zich met hetzelfde thema bezighouden. Harry Mulisch is daar een van, maar de manier waarop hij in zijn werk vorm probeert te geven aan deze notie is aanzienlijk anders dan de methode van Hermans. Ruwweg gezegd lijken me er twee manieren te bestaan waarop de schrijver zijn opvatting over de chaos van het leven kan meedelen.

Hij kan proberen die chaos zo helder en nauwkeurig mogelijk te beschrijven in het leven en de handelingen van zijn personages en in de invloed die de buitenwereld daarop heeft. Dat is wat Hermans nu al geruime tijd en met wisselend succes doet, met een sterkere geladenheid in zijn oudere werk zoals *Het Behouden Huis* en *De Donkere Kamer* dan in *Herinneringen van een Engelbewaarder*. De andere manier is om de chaos te laten zien in de constructie van het boek, om de gecompliceerdheid van de werkelijkheid te presenteren in een gecompliceerde structuur. Dat is wat Mulisch deed in *De Verteller* van 1970. In een interview met Bibeb (V.N. 9 okt. 1971) zei hij er zelf het volgende over: 'Als je vraagt waarom heeft je boek die versplinterde vorm, dan zeg ik omdat het een versplinterde wereld is. *De Verteller* is er de afspiegeling van. De chronologie van *De Engelbewaarder* is voor mij niet aanvaardbaar. Die ken ik in mijn particuliere leven ook niet'. Er loopt wel een draad door het boek, namelijk het verhaal van een man die terugziet op zijn leven, maar die draad wordt herhaaldelijk afgeknipt en de eindjes worden weer aan elkaar geknoopt op andere plaatsen dan waar ze afgeknipt waren. Het verhaal wordt voortdurend onderbroken door fragmenten uit *Ot en Sien*, Karl May, pastiches van Ian Fleming, een parodie van een klungelig meisjesboek, een zeer geavanceerd stukje science fiction enz., en ook door een lange in stukken geknipte brief. Verder staat het boek vol met Nabokov-achtige grapjes, puzzles, woordverdraaiingen en toespelingen, stukjes geheimschrift en wiskundige formules. Door dit alles is *De Verteller* een van de meest cryptische boeken in het Nederlands geworden. Om het allemaal te decoderen heeft de lezer veel tijd, geduld en kennis nodig, zoveel dat verschillende critici er de brui aan gaven en het boek verwierpen als een ingewikkelde verpakking waar niets in zat. Wat Mulisch prikkelde tot het schrijven van een verklarend boek, *De Verteller Verteld*, (1971) waarin hij de bronnen aangaf en sleutels aanreikte.

De Verteller deed in 1970 heel wat stof opwaaien, maar er waren toen toch ook al schrijvers - minder gelezen dan Mulisch waarschijnlijk - die wat betreft een fragmentarische en versplinterde structuur Mulisch nog wel een lesje zouden kunnen geven. In 1966 publiceerde Jacq Firmin Vogelaar zijn *Anatomie van een Glasachtig Lichaam* waarin flarden van allerlei soorten teksten, literair en niet-literair, verzonnen en gevonden, bij elkaar gebracht werden tot een montage die in feite heel wat minder doorzichtig was dan de titel van het boek zou doen vermoeden. Terwijl je wat dit boek betreft nog kunt spreken van een montage, wordt dat voor een van zijn volgende boeken, *Kaleidiafragmenten* van 1970 eigenlijk onmogelijk. De Wispelaere (*Literair*

Lustrum 2, p. 31) gebruikt dan ook de term 'demontage', en niet ten onrechte. Het boek bestaat uit een verzameling teksten die niet het geringste verband met elkaar lijken te hebben. Het chaotische van de verzameling wordt nog eens extra onderstreept door het feit dat de paginering van het boek geheel is weggefallen. Het register achterin wordt daardoor een schertsregister. De teksten zelf komen overal vandaan, uit de krant, uit advertenties, uit nieuwsberichten; soms lijken het brokken verhaal, dan weer zijn het min of meer herkenbare stukjes satire, zoals de volgende regels waarin een ingenieur van een staalbedrijf zijn personeelsleden toespreekt: 'Personeel, zoals bekend staan wij positief tegenover besluiteloosheid door inspraak, wel houden wij twee zaken scherp in het oog, niet door dwingen is er bij de hoogovens een duidelijke ontwikkeling in een sterk groeiend bedrijf dat zich van dag tot dag in een concurrentiepositie bevindt in een onderneming van het dit jaar tot meer dan 20.000 uitgegroeide personeel van het bedrijfskompleks waar mensen en machines een kompakte eenheid vormen en wij zijn niet bij voorbaat geneigd om deze met verantwoordelijkheidsbesef te vervullen. Overleg en medezeggenschap kunnen van grote waarde zijn bij uitingen van onrust en zelfs onvrede zij moeten echter zo worden uitgevoerd dat de besluiteloosheid gehandhaafd blijft, dit is de toekomst voor werkend nederland'. Een leuk stukje satire, en een van de helderste fragmenten uit het boek, geschreven in een wartaal die niet eens zo ver verwijderd is van wat tegenwoordig vaak voor taal doorgaat. Het grootste deel van het boek is echter veel moeilijker te decoderen dan dit stukje, en zoals ik al zei, het meest frustrerende aspect ervan is dat er van enig onderling verband geen sprake lijkt te zijn.

Vogelaar, die het bestaande maatschappijsysteem en de daarbijbehorende taal en literatuur als vals en onecht ziet, wil die aantasten door de traditionele taal en literatuur af te breken en haar betekenissen te vernietigen. Op de achterflap van het boek wordt er een uitspraak van hem geciteerd: 'Ik kan eigenlijk wel zeggen dat de enige manier om aan deze mentaliteitsverandering te werken is: de heersende mentaliteit radikaal te bekritisieren, dat wil tevens zeggen de taal die als medium dient voor deze mentaliteit radikaal te lijf te gaan. De enige mogelijkheid om verder te gaan is totale negatie en absoluut wantrouwen. Ipv schijnbaar begrip, overeenstemming en vaag welbehagen dat bestaat bij gratie van vrijwillige beperking - een radikale breuk. Ipv een schijnbare kommunikatie - helemaal geen'.

Helemaal geen communicatie betekent volgens mij: je mond stijf

dicht houden en geen schrijfgereedschap gebruiken. Dat doet Vogelaar echter niet. Eigenaardig is ook dat de voorflap verschillende draden aangeeft van de verhalen die in het boek te vinden zouden zijn, m.a.w. toch een communicatie tracht te bewerkstelligen. Weet de voorflap wel wat de achterflap doet? Of is die contradictie soms ook een poging om de communicatie te verstoren? Op zijn eigen vraag - ook al te vinden op een van de zeer informatieve flappen - 'of het überhaupt nog mogelijk is te schrijven (altans zo te schrijven dat het niet de zoveelste reproductie is en de zoveelste herhaling van overbodigheid, instemming, aanpassing, onvrijheid etc.) in het perspectief van een Vietnam, en de vele komende Vietnams' kan ik alleen maar antwoorden: 'Niet zo', want een dergelijke theoretische manier van schrijven is beslist niet de meest effectieve, noch voor de revolutie, noch voor de literatuur. Vogelaar doet me denken aan een autobezitter die tot de conclusie komt dat zijn Ford een ding van niks is en daarom alles onder de motorkap wegsloopt en er andere onderdelen voor in de plaats zet, onderdelen die hij bij elkaar scharrelt uit een Chevrolet, een Simca, een Daf, een Citroën, een Morris, een Volvo, een Fiat, een Jensen, een Volkswagen, een Rolls Royce, een Renault, een Holden en een Datsun. Met zo'n auto kun je van alles doen. Hij zal veel bekijks hebben en ik kan me mecaniciens voorstellen die er niet bij weg te slaan zijn - maar rijden doet hij niet. Zo kun je met het proza van *Kaleidiafragmenten* ook van alles doen: je kunt het analyseren, betheoretiseren, critiseren, categoriseren, maar lezen is vrijwel onmogelijk geworden.

Vogelaar beoefent de literatuur op een wel heel theoretische manier. Er zijn echter ook andere schrijvers te noemen die zich eveneens afgekeerd hebben van de traditionele roman en die andere wegen zoeken zonder zo hevig te gaan slopen als Vogelaar dat doet. Wat in het nieuwe proza vooral opvalt, is de vermenging van de oude genres. 'De genres worden opzettelijk door elkaar gegooid, gebruiken elkaars middelen', schrijft Oversteegen in *Literair Lustrum 2* (p. 91). In 1955 deed Bert Schierbeek al een poging om het onderscheid tussen proza en poëzie op te heffen in zijn *De Derde Persoon*, en als ik De Moor goed begrijp (in *Literair Lustrum 2*, p. 112) ziet hij het verschil tussen proza en poëzie ook als iets fictiefs, maar dat gezichtspunt heeft zich in de praktijk van het schrijven niet echt doorgezet, en ook degenen die zeer hun best doen om de grenzen tussen de genres te doen vervagen - en ik denk dan bijv. aan Mulisch en Gerrit Krol - zijn er zich toch goed van bewust dat ze of proza schrijven of poëzie. Die vermenging van de genres komt er dan ook in hoofdzaak op neer dat een essayistisch of wetenschappelijk element de roman of het verhaal binnendringt. Ook

dat is niet uit de lucht komen vallen. Ik hoef u alleen maar te herinneren aan Multatuli's *Minnebrieven* en *Ideën*, en er zijn in de oudere literatuurgeschiedenis waarschijnlijk nog wel meer voorbeelden te vinden. Maar wat vroeger incidenteel was, is in de laatste jaren bijna tot een nieuw genre geworden, in binnen- en buitenland, van Norman Mailer's *Advertisements for Myself* (1959) tot John Berger's *G.* van 1972, van Mulisch' *Voer voor Psychologen* van 1961 tot Hella Haasse's *De tuinen van Bomarzo* van 1968 en de boeken van Gerrit Krol.

Dit binnenkomen van een essayistisch element in de roman gaat samen met het verdwijnen van de oude alleswetende en alomtegenwoordige schrijver. Zijn plaats wordt ingenomen door een redenerende ik-figuur, die alleen maar ziet wat er op een bepaald ogenblik in een bepaalde situatie aan de hand is. Met andere woorden, de nadruk in de moderne roman ligt vaak niet meer op de karakteranalyse, maar op de analyse van de situatie. Wie een aantal nieuwe romans doorleest, zal zien dat wat E.M. Forster indertijd 'round characters' noemde steeds schaarser worden, misschien nog niet bij Hermans en Wolkers, maar zeker bij Van het Reve in *De Taal der Liefde* en *Lieve Jongens*, en bij Krol. De oude psychologische roman is een situatieroman aan het worden. De figuren in dergelijke romans krijgen geen 'psychologische diepte' meer, zoals we dat vroeger noemden, maar worden alleen van de buitenkant gezien. 'Alles aan Peggy is buitenkant, net als aan mij', schrijft Krol in zijn laatste boek *De Chauffeur Verveelt Zich* (1973), en dat lijkt veel op een condensering van het citaat van Von Hofmannsthal dat ik een half uurtje geleden noemde. Het is in elk geval een samenvatting van wat Krol - die ik als een van de boeiendste schrijvers van de laatste jaren beschouw - in al zijn werk doet. Zijn boeken zijn duidelijk situatieromans. 'Het boek is de afbeelding van een toestand, niet van een ontwikkeling', zegt Rutger Kopland in zijn lezing over Krol (p. 22). Er komen wel figuren in die boeken voor, en ze worden ook wel beschreven, maar de beschrijving is bij Krol zeer problematisch, zelfs de oppervlakte beschrijving. In een vroeger boek, *Het Gemillimeterde Hoofd* (1967) schreef hij (p. 59):

'19.30 uur. Vraag. Zou ik Marie, haar gezichtje, zo kunnen beschrijven dat de lezer haar op straat zou herkennen? Men kent de historische romans waarin een jonker die binnenkomt, even geportretteerd wordt, even stil staat, even drie bladzijden stilstaat voor de beschrijving, men wordt er niets wijzer van. Om de lezer duidelijk te maken hoe Marie eruit ziet, zou ik een foto kunnen geven, maar dan is hij geen lezer meer. Ik zou kunnen zeggen dat Marie een Italiaanse was, donker, zwarte krullen, bleke gelaatskleur, een grote neus, hoge schouders, met de heupen naar voren als ze loopt, net als

een mannequin... Dat is een beschrijving, dat zijn een aantal eigenschappen maar er zijn honderden meisjes met deze eigenschappen.

Belangrijk is wat ze zegt. "Toen ik jong was", zei Marie, "ik ben nu erg oud, maar toen ik jong was..." dat kun je opschrijven. Haar woorden waren... Een lijst van Marie-zinnen, dat zou Marie zijn, de woorden van Marie, wat heeft de lezer meer nodig. Wat moet hij met de echte Marie, wat moet hij met de Marie van mij in zijn armen? Dan heeft hij liever zijn Loesje, zijn Tini. Welnu, mijn Marie is zijn Loesje. Als ik met mijn Marie op straat loop en ik beschrijf dat zoals dat beschreven moet worden, dan loopt de lezer met zijn Loesje op straat. Dat wil zeggen, hij denkt dat. Zoals ik, mijn verhaal herlezend, denk dat ik met mijn Marie op straat loop'.

Uit die laatste zin blijkt al dat er bij Krol geen sprake is van 'defiktionalisering', ook al haalt hij heel wat non-fictie zijn boek binnen, vooral in de vorm van wiskundige formules of meetkundige bewijzen. Maar die non-fictie staat er bij hem niet om de fictie te ontmaskeren of te ontcrachten, maar als vergelijkingsmateriaal dat de fictie meer perspectief moet geven. Als hij over wiskunde schrijft, schrijft hij eigenlijk over het schrijven. Waarom verkiest hij de wiskunde boven de literatuur? vraagt hij zich af in *Het Gemillimeterde Hoofd* (p. 27). Vanwege de meerduideligheid van het woord, niet in de literatuur, maar in de wiskunde. Dat klinkt paradoxaal voor een niet-wiskundige zoals ik, maar de wiskunde die Krol beoefent is niet de wiskunde die ik vroeger op school geleerd heb. Hij wil een wiskunde die de dingen tegelijkertijd van twee kanten laat zien, zoals Maurits Escher - die ook door Krol geciteerd wordt - in een van zijn tekeningen een kubus van twee kanten tegelijk laat zien, of van twee zgn. 'wentelteefjes', naast elkaar op een trap in gelijke richting gaande, er een laat klimmen en de ander dalen. Het verenigen van onverenigbare werelden is wat Krol in de wiskunde nastreeft, en ook in de literatuur. Ook de literatuur moet een kwartslag draaien, net als de Belvédère van Escher - *Kwartslag* was al de titel van een bundel verhalen van Krol uit 1964 - om nieuwe samenhangen te laten zien in plaats van de doodgeschreven oude. Zijn oude verhalen gooide hij in het Paterwoldse meer, zegt hij, omdat het hem allemaal te eenvoudig geworden was: 'Maan' betekende maan, en 'haar' haar' (*Het Gemillimeterde Hoofd*, p. 27). Hij keert zich niet tegen de fictie, maar tegen de verstarring in de fictie. Op p. 77 van *Het Gemillimeterde Hoofd* komt hij hier op terug, en nu moet ik nog even een citaat geven - volgens Koplant is een citaat trouwens de enig juiste afbeelding van een tekst -:

'Er zijn schrijvers die wel iets te zeggen hebben, maar voor wie elk woord een vaste betekenis heeft. Zij schrijven "geluk", "troost" en dan betekent dat ook geluk, of troost. Een detectiveschrijver vermeldt de aanwezigheid van een zakdoek in een stoel, of de drukke bezigheden van een zekere X en dan gaat het ook om die zakdoek en X is druk bezet, dat staat vast, want daar is het verhaal op gebouwd en de schrijver laat zien dat het één het gevolg is van het ander. Hij doet dat op een onderhoudende maar toch wetenschappelijke manier, of wat ik noem een bêta-manier, of een alpha-manier, al naar gelang de gebruikte logica aan de oppervlakte ligt of niet. Men ziet het aan de dialoog - alpha of bêta, het is altijd een rationele dialoog. De partners, ook als ze elkaar niet begrijpen, bedoelen hetzelfde. Het is het soort dialoog dat voorkomt op de laatste vijf bladzijden van elk Dick Bos boekje. De woorden worden steeds talrijker, het beeld steeds kleiner, op het eind zien we nog twee schedels die met elkaar spreken.

Interessanter wordt een boek als de personen die met elkaar spreken niet meer hetzelfde bedoelen. Ze zeggen hetzelfde en ze denken ook dat ze elkaar keurig begrijpen, maar door hun opwinding, onnozelheid, of door hun schaamte, zijn hun werelden ten opzichte van elkaar een beetje verschoven. Een goed voorbeeld hiervan is *Werther Nieland* van G.K. van het Reve.

Dit is geen alpha-boekje, geen bêta-boekje, dit is wat ik noem een gamma-boekje. Men zou hier eens zin voor zin moeten nagaan hoe deze verschuiving werkt'.

Wat Krol dus in de literatuur zoekt is de spanning tussen de figuren, tussen de mensen, dus toch weer wat we de 'psychologie' plachten te noemen. Krol staat wel wantrouwend tegenover de literatuur, tegenover de vastliggende, cliché-achtige betekenissen, maar hij wil de literatuur niet afbreken, niet demonteren zoals Vogelaar wil. Hij wil vooral nog niet opgemerkte samenhangen laten zien: 'Er is veel meer samenhang in de wereld dan men denkt', zegt hij (*Het Gemillimeterde Hoofd*, p. 20). Hij vertegenwoordigt als het ware de optimistische vleugel in de literatuur, die lijnrecht staat tegenover het pessimisme van Hermans en verscheidene anderen.

Zoals er in de poëzie een richting is die zich bij een oudere aansluit, is er ook een in het proza. Er zijn verschillende jonge schrijvers die niet

experimenteren met de vorm, die in hun werk niet theoretiseren en die de problematiek van het schrijven buiten het werk zelf houden. Ik denk dan vooral aan Maarten Biesheuvels *In de Bovenkooi*, aan Jan Arends' *Keefman* en Mensje van Keulens *Bleekers Zomer*, alle drie van 1972, en alle drie door de meeste critici met enthousiasme ingehaald, en niet zonder reden. Mensje van Keulen staat met haar beknopt en zakelijk geschreven verhaal over een man die geestelijk en lichamelijk verstopt is, dichtbij de traditie van Elsschot en de vroege verhalen van Van het Reve. Er is eenzelfde toon van neerslachtigheid die toch niet neerdrukkend is, eenzelfde humor en eenzelfde scherpe aandacht voor de dingen van alledag. Biesheuvel en Arends zijn barokker en houden zich in het voetspoor van Jan Hanlo: *Zonder geluk valt niemand van het dak* vooral bezig met de wereld van de psychisch gestoorden. Arends keert zich in het titelverhaal *Keefman* met een grote razernij tegen de psychiater, struikelend over zijn woorden, onredelijk doordravend, steeds weer van een andere kant aanvallend: een prachtige weergave van het paranoïde denken. Biesheuvel, de beste verteller van de laatste jaren, keert zich eerder tegen zichzelf, tegen zijn eigen neurose, met een zelfspot die zelfs het somberste verhaal nog een vrolijk kleurtje geeft. Het is nog te vroeg om voorspellingen te doen over wat er van deze schrijvers zal worden. Laten we voorlopig blij wezen dat ze er zijn.

**Van traditionele naar moderne roman in Vlaanderen* door Prof.
Dr. F. van Vlierden (Bernard Kemp)
Universitaire Faculteiten Sint-Aloysius, Brussel**

Mijnheer de voorzitter, dames en heren collega's. Ik ben deze morgen om zes uur opgestaan, nadat ik tot één uur had gediscussieerd, niet op een bewogen ledenvergadering, zoals dat hier het geval blijkt geweest te zijn. Ik heb er enkele echo's van opgevangen. Des te spijtiger dat ik er niet bij was. Ik vind het altijd erg leuk als er een bewogen ledenvergadering is. Ik ben deze morgen om zes uur opgestaan om toch op tijd te wezen voor de lezing waarvan ik bij voorbaat wist dat ze erg boeiend zou zijn: de lezing van collega Meijer over de noordnederlandse literatuurgeschiedenis. Ik deed het uit belangstelling. Ook wel een beetje om te trachten indien mogelijk in de tweede lezing van vandaag op de eerste in te spelen.

Nu zijn er die denken dat er tussen Noord- en Zuid-Nederland geen afstand ligt en dat hun literatuur één is. Ik zou ook niet durven zeggen met mijn vriendelijke inleider, de voorzitter van deze vergadering, dat het een schijnprobleem is. Voor mijn part is het toch nog wel ergens een probleem en dan zou het misschien boeiend zijn er vroeg of laat ook eens een colloquium aan te wijden. Ik heb hier vriendelijke noordnederlandse collega's zitten waarmee ik op verscheidene vergaderingen samen ben geweest. Zij begrijpen wel onmiddellijk waar wij het over hebben. Er is een hele afstand tussen Brussel en Den Haag: twee uur ongeveer. En er is nog altijd een rijksgrens die men gelukkig niet meer merkt. Maar om zomaar te zeggen dat er geen verschil is tussen Nederland en Vlaanderen, ik kon wensen dat dit zo zou zijn, maar ik ben niet zo naïef mijn wensen voor werkelijkheid te nemen. Er zijn natuurlijk belangrijke verschillen. Er zijn ook belangrijke overeenstemmingen.

* Prof. Van Vlierden sprak zonder papier. De hier afgedrukte tekst is de - enigszins aangepaste - schriftelijke weergave van de bandopname die van zijn tekst gemaakt is.

Maar het grote verschil is wel de feitelijke situatie dat we tot een verschillend rijk behoren, een verschillend koninkrijk zelfs. En dat dit allerhande economische, commerciële en ook politieke implicaties heeft, al was het maar subsidiëring of de uitgeverwereld waarvan iedereen weet dat hij in Nederland in ieder geval, maar in Vlaanderen ook, nogal sterk op zichzelf besloten is, zodat men moeilijk een boek uit het zuiden in het noorden kan aanbieden en vice versa. Er zijn dus wel verschillen, maar daar gaat het vandaag niet over, want dan sta ik hier over een uur nog te praten. Ik speel dus het spel van collega Meijer netjes verder en ik doe dus ook vanaf dit ogenblik alsof het noorden eigenlijk niets met het zuiden te maken heeft; hoewel dat natuurlijk gelukkig ook weer niet helemaal waar is.

Net voor deze vergadering - ik was dus wel op tijd omdat de vergadering later begon - heb ik even kunnen praten met collega Rutten over een uit te geven tiende deel van - eindelijk na zoveel jaren! - de *Letterkunde der Nederlanden*, zoals dat enorme werk van tien delen heet, al zijn er nog maar zeven delen verschenen. Dat tiende deel zal dus wel in de loop van de volgende jaren verschijnen. Collega Rutten heeft daar een belangrijke rol in gespeeld, als hoofdredacteur, samen met collega Weisgerber. Hij vroeg me net of ik een stukje, een klein stukje van die tekst voor mijn rekening wilde nemen. Ik zie Martien de Jong al grinniken. Ja, toezeggingen zijn nog altijd erg relatief, het zijn niet allemaal 'Aardbeien in een blauw vergiet'. Dat gesprek ging dus over de vraag: waar begint zo'n periode, waar houdt ze op. Nu was dat Rutten nogal duidelijk, dacht ik. Het zou allemaal in 1916 beginnen, behalve voor het proza natuurlijk, dat in '13 moet beginnen omdat toen Elsschot al een heel modern werk heeft geschreven nl. *Villa des Roses*. Maar kom, dan beginnen we toch maar in '16, het jaar van *Pallietter* en van *Music-Hall*, dus we zitten in goed gezelschap. En dat zou dan gaan tot 1945, pardon, tot 1942 om precies te zijn, wanneer dus het eerste werk van Daisne en het eerste werk van Louis Paul Boon verschijnt. Het eerste werk van Daisne is wat overdreven. Hij had al een paar kleine werkjes geschreven, maar zijn *Trap van steen en wolken* is toch ook van dat jaar. We zijn dus met die periode van 1913 of 1916 tot 1942. En nu krijgt u dat hele stuk nog van 1913 tot 1927. In 1927 beginnen dan de echte nieuwste. Wat na 1945 komt is volgens de opvatting van het boek al geen geschiedenis meer. Collega Meijer, u bent een stapje verder gegaan in de toekomst van het heden, maar dat laatste deel zal wel in 1945 ophouden. Daar houdt de geschiedenis dus voorlopig op.

We krijgen dan een periode, zoals men kennelijk aanneemt, van 1916 tot 1927. Dat zijn dan de oudere moderneren. En daar zit dan bij een Elsschot natuurlijk, *Villa des Roses*, 1913. Daarin zit natuurlijk ook *Pallietier* van Timmermans en al de rest tot 1916. Ik zie collega Rutten als altijd zeer vriendelijk grinniken, ik heb dus nog niets verkeerd gezegd tot nog toe. En daar zitten dan ook alle *Grotesken* van Van Ostaijen in. Hij knikt nu minder overtuigd. Er zit dus wel stof tot nadenken in deze oudere moderneren. En het vreemde is dat je dan ook al bij de allermodernsten zit. Zodat je de scheiding van 1927 die iedereen wel hanteert, in het Zuiden tenminste, voor het Zuiden dan ook wel kunt verdedigen. Ze is altijd aanvaard, hoewel ze wel voor betwistingen vatbaar is. Tenminste in het perspectief van wat ik vandaag moet vertellen, namelijk de overgang van traditionele roman naar moderne roman in Vlaanderen.

Het is een heel pretentieuze titel, maar hij zegt ook niet veel. Wat is traditie? En wat is modern? Dus daar kun je alle kanten mee uit. Ik veronderstel dat die termen bekend zijn en dat we weten waar we over praten. Hoewel dit natuurlijk ook weer niet helemaal juist is, wat mij betreft tenminste. Die overgang van traditioneel naar modern heeft wel een hele periode in beslag genomen. We raken in de knoop als we dat jaar 1927 nemen, wanneer Roelants debuteert, Gerard Walschap debuteert, daarna nog een paar anderen, en dan komt de hele reeks met De Pillecyn, Gilliams enzovoorts. We kunnen dus wel zeggen dat 1927 een breekpuntje is geweest, maar ik geloof dat het in de geschiedenis overbeklemtoond is. Want waar plaats je dan *Villa des Roses* van Elsschot; waar plaats je dan *Een ontgoocheling* van Elsschot, dat van 1921 is als ik me niet vergis. Waar plaats je dan die mooiste 'moderne roman' die tot nu toe in Vlaanderen is verschenen: *Het leven en de dood in den Ast* van Streuvels, van 1926, die eigenlijk het meest boeiende geval is van de expressionistische roman in Vlaanderen. Het is al een hypermodern werk, maar het komt ook weer net vóór 1927. Nu is op zich zelf het fenomeen *Het leven en de dood in den Ast* een veel belangrijker datum in de Nederlandse literatuur dan - met alle waardering die ik voor de verguisde, al te verguisde Roelants heb - *Komen en gaan* van 1927. Waar begint dus het moderne? Ik geloof dat het met de moderneren is zoals met alle stambomen: als men echt begint te zoeken, geraakt men steeds verder en verder. En dus moet men wel ergens een betrekkelijk fictief uitgangspunt nemen, en dat zal dan inderdaad 1927 kunnen zijn. En dan laten we *Het leven en de dood in den Ast* maar rusten. Tot mijn grote spijt overigens.

Ik zal dus hier vandaag behandelen wat ik in het overzicht mag behandelen. Dat andere leest u dan later wel. Ik zal dus met 1927 beginnen. Waarom is dit een begin? Het proza treedt duidelijk naar voren als het genre van de dertien jaren tot 1940. Dat lijkt wel duidelijk te zijn. En we krijgen ineens een aantal grote namen na het debuut van Roelants en Walschap. Hiermee zijn al twee belangrijke tegenstrijdige stromingen aangegeven. Walschap lanceert nogmaals een derde of een vierde golf van wat we nu wel het 'Vlaamse realisme' mogen noemen. En dan krijg je de hele realistische stroom van boeken weer, dank zij Walschap, die nota bene uit het expressionisme komt, met zijn *Waldo* nl., die ook van 1927 was. En na Walschap krijg je dan al die realisten van de jaren dertig, veertig. Ik spaar u de namen. U kent ze evengoed als ik. Maar ik wil u maar een paar grote namen geven om de ontwikkeling tot vandaag te schetsen. Boon, voor een stukje, want eigenlijk werd hij een formalist ook. Van Aken voor een groot gedeelte, Claus voor een klein gedeelte, Ruyslinck, dan tot nu Paul Koeck met zijn documentaire romans, en dan tenslotte *Pieter Daens* van Boon, wat weer een soort documentaire roman zou kunnen heten (wat zoiets dan ook mag betekenen). Er is dus een realistische stroming tot vandaag. Maar bij dat realisme doen zich een aantal verschuivingen voor, ook o.m. dank zij de ontwikkeling die zich in de andere stroming voordoet.

Maar dat realisme moet ik voor vandaag toch voor een groot gedeelte laten rusten om mij tot de tweede stroming te beperken, waarin het duidelijkst blijkt, dat er geen 'revolutie' is gebeurd. Ik geloof echt niet in revolutie in de literatuur. Zelfs *Music Hall* was geen revolutie, geloof ik. Maar zo nu en dan wordt iets als totaal nieuw aangeboden, wat achteraf niet zo nieuw blijkt te zijn als het op het eerste gezicht leek. Dat kun je wel stellen, dacht ik. En om aan te tonen: het geval Roelants.

Hij brengt eigenlijk niets nieuws. Relatief brengt hij in Vlaanderen iets nieuws, maar objectief gezien staat hij belemmerd in het verlengde van wat de Franse geest lange tijd de psychologische roman heeft genoemd. Dus op het eerste gezicht lijkt er nog niets nieuws aan de orde te zijn met Roelants. Maar dan zullen we zien hoe zich geleidelijk in deze burgerlijke vorm van literatuur een ontwikkeling voordoet die, zonder dat er ergens sprake kan zijn van een breuk, uitmondt in wat wij nu het modernisme zouden kunnen noemen, om het schematisch en vlug uit te drukken. Een 'nouveau roman' dient zich aan als iets totaal nieuws, en is gewoon de uitkomst van een ontwikkeling die reeds tientallen jaren gaande was. Niet alleen in Vlaanderen, maar ook elders in de wereld.

Wat is het verschil tussen Roelants en Walschap? Walschap schrijft over de buitenwereld, schrijft niet, weigert te schrijven, over het innerlijk van de mens. Het gebaar dat de ziel van de mens beter uitdrukt dan de ziel het gebaar verklaart. Het is allemaal nogal realistisch. Alles is extern. Laten we het 'realisme' noemen. Tussen aanhalingstekens, zoals realisme toch altijd tussen aanhalingstekens zou moeten staan. Roelants is eigenlijk ook een realist (als we die term toch nog even mogen hanteren). Wat hij schrijft is allemaal voor een gedeelte gebeurd, het is zelfs sterk autobiografisch, maar het ligt nog hier en daar in de lijn van de psychologische roman. Maar voor Vlaanderen is er dan toch dit belangrijke winstpunt - zo kun je 't wel noemen, alhoewel ik geen waardeoordelen mag vellen hier - namelijk dat hij de psychologische roman in Vlaanderen introduceert: heel die Vlaamse roman die zich nogal aan uiterlijkheden vergaapte, zoals men zegt, betreft hij ineens op het innerlijk van de mens. In die zin is het ook een verburgerlijking. Er zou hier over dat probleem een boompje opgezet kunnen worden, maar dat laat ik nu maar rusten.

Het probleem is, dat de realisten meestal sociaal-progressief zijn, maar literair-traditionele vormen hanteren. Dat de maatschappelijk progressieven literair-traditionele vormen hanteren, dat kun je nog didactisch verklaren, geloof ik. De ontwikkeling naar het modernisme toe is eigenlijk voor een groot gedeelte een burgerlijk verschijnsel, men mag zelfs zeggen, een kleinburgerlijk verschijnsel. Die verinnerlijking en de ontwikkeling van de moderne roman lijkt mij in eerste instantie - niet exclusief - de vrucht te zijn van een zeer burgerlijke betrokkenheid op het eigen ik: aanvankelijk van het personage, tenslotte van de auteur zelf. En het verrassende is - ik vind er geen verklaring voor - dat de progressieve auteurs het kunstwerk als didactisch middel gebruiken om mensen voor te lichten, waardoor de schrijver er uiteraard toe gebracht wordt over de realiteit van al deze mensen te schrijven en daarbij ook reeds aanvaarde vormen te hanteren omdat deze makkelijker overkomen bij een ruim publiek. Terwijl een auteur die niet in de eerste plaats aan een publiek denkt, zich veel gemakkelijker op het eigen ik kan terugplooiën. En in dat zoeken naar de eigen persoonlijkheid zich ook veel gemakkelijker kan losmaken van de traditionele, realistische vormen. Tenminste als de traditie in de roman - en dit mag wel verondersteld worden - toch realistisch is.

Dat is natuurlijk ook weer niet helemaal waar. Van bij de aanvang zit de roman gevangen in deze vreemdsoortige dialectiek - in de Engelse achttiende eeuw al en bij Don Quichote eigenlijk al - dat het een

parvenu-genre is, dat nog geen eigen gestalte had in de literatuurgeschiedenis, dat eerder Assepoester is geweest en pas geleidelijk aan zich is gaan gedragen als volwaardig literair genre en zich dan ook naar een poetica is gaan schikken, wat het aanvankelijk niet deed. Zodat binnen de roman van bij de aanvang die fantastische vrijheid is mogelijk geweest tussen de pseudo-authentieke auteur, en de auteurs die reeds van bij de aanvang - denk aan Sterne - konden lachen om de eigen vormgeving, de eigen vorm van de roman al totaal relativeren. Daarmee wil ik de uitspraak dan ook relativeren, dat het realisme tot de traditie zou behoren. Het is wel zo, dat het realisme - collega Meijer heeft daar een aantal grote internationale voorbeelden van gegeven - voor ons wel de grote traditie van de roman was. Roelants brengt met zijn *Komen en gaan*, met zijn *Jazzspeler* nog meer (1928) en daarna met de andere twee, drie werken die hij heeft geschreven - voor Vlaanderen tenminste - een nieuwsoortig type roman aan het licht, namelijk een roman waarin de hoofdfiguur - de Ariël van de *Jazzspeler* is wel een projectie van de auteur, zoals hij zelf gezegd heeft - met zijn eigen innerlijke conflicten bezig is en daardoorheen is de hoofdfiguur bij Roelants al, maar dan als alibi misschien, met zijn eigen innerlijke conflicten bezig. Dit zal Walschap zelden doen, tenzij dan nog wat zijn geloofsproblemen betreft in tamelijk episch opgezette romans, die overigens met zijn principieel standpunt overeenstemmen. Datgene wat collega Meijer dus de de-fictionalisering heeft genoemd, begint, geloof ik, in Vlaanderen - als we Van Ostaijen en ten dele Elsschot buiten beschouwing laten - begint wat de moderne traditie betreft - vergeve me deze woordspeling - met Roelants. Roelants schrijft dus in 1927 zijn *Komen en gaan*, in 1928 zijn *Jazzspeler*.

In 1930 verschijnt dan het eerste werkje van Raymond Brulez. U ziet, ik neem om de drie jaar zo een typisch werk dat iedereen onder u zeker gelezen heeft, zodat ik er vrij over kan praten, anders duurt het te lang. In 1930 verschijnt dus Raymond Brulez' *André Terval of Inleiding tot een leven van gelijkmoedigheid*, dat u allemaal kent. Met Brulez was er al iets niet meer in orde. Dit boekje verschijnt in 1930, maar het is eigenlijk al geschreven rond 1920. Misschien zelfs in 1919, zoals hij zelf in zijn *Toren van Linkeus* schrijft. Dat boekje van 1919 heeft dus elf jaar gewacht op een uitgever. Zelfs z'n goede vriend, de uitgever van De Sikkel, Eugène de Bock, die zelf in 1918 *Jeugd in de stad* had gepubliceerd, heeft het niet durven uitgeven, omdat hij niet in een succes ervan geloofde. Dus er was een ontwikkeling gaande bij Brulez, natuurlijk ook weer onder Franse invloed. Het is de meest Frans georiënteerde van al onze auteurs. Hij sprak overigens een beeldig Frans.

Hij publiceerde dus in 1930 een tien jaar oud boekje, *André Terval*. Dit - dat weet u allemaal net zo goed als ik - is ook weer, en nu nadrukkelijker dan wat de Ariël van de *Jazzspeler* betreft, een zelfprojectie van de eigen persoonlijkheid van Brulez. Het is geen autobiografie. Het blijft nog altijd fictie. De auteur draagt altijd een andere naam, maar het heeft duidelijk zeer sterke autobiografische kenmerken in die tafereeltjes die overigens in latere werken nog zullen worden uitgebreid en voltooid. Vooral na deze oorlog, de laatste, de voorlopige laatste, krijgen we zijn tetralogie *Mijn Woningen*, waarin zeer duidelijk een aantal personen uit de Belgische geschiedenis te herkennen zijn. Het is nog geen sleutelroman, maar het lijkt er heel erg op. Alleen is in *André Terval* de auteur er mee bezig zoiets als een eigen levensbeeld op te bouwen. Vandaar die voor deze periode zeer typische bijtitel: *André Terval of Inleiding tot een leven van gelijkmoedigheid*. Schrijven wordt voor deze auteur een soort ascese, geestelijke oefening. Ik zou het liever een *geestige* oefening noemen, een geestige oefening waarin hij schrijvenderwijze tracht in het reine te komen met zichzelf, en een afgerond wereldbeeld op te bouwen, dat ongeveer op het zijne lijkt. Want telkens is er de ironie in ingebouwd, waardoor dat bouwwerk van zijn werk toch van binnenuit telkens weer wordt afgebroken. Van dit schrijven wordt reeds, voor een gedeelte, de eigen persoonlijkheid van de auteur de eigenlijke inhoud en het eigenlijke doel.

Een paar jaar later, 1935, verschijnen van De Pillecyn drie korte prozastukken. Ik noem er maar één, *Monsieur Hawarden*, het meest bekende ongeveer, ook omdat er een mooie film van gemaakt is, alhoewel ik het boek verknoeid vind met al die symbolen en invoegsels. Nou ja, 't blijft een mooie film, maar die heeft, geloof ik, nog weinig met *Monsieur Hawarden* te maken, en over dat werk gaat het. We kunnen ook *Hans van Malmédy* van 1935 nog nemen, dat een mannelijke versie is van deze overigens dubieus vrouwelijke *Monsieur Hawarden*. Ook andere werken, als *Schaduw* en *De aanwezigheid*, verschijnen in deze periode, voor mijn part veruit de beste van De Pillecyn. Want in 1939 schrijft hij dan zijn politiek geëngageerd *De Soldaat Johan*. Ja, we schrijven dan 1939. Hij is één van de typische voorbeelden, en zijn tijdgenoot Van Hoogenbemt is er een andere, waarin men ziet, dat deze mensen met een typisch burgerlijk talent het eigenlijk niet kunnen opbrengen om maatschappelijk geëngageerde, politiek geëngageerde werken te schrijven. Ook hij heeft zijn talent een beetje omgebogen naar een engagement dat hem als persoon en als schrijver zeker niet lag. De Pillecyn schrijft dus in 1935 zijn *Monsieur Hawarden* en zijn *Hans van Malmédy*. En hier nog meer dan bij Raymond Brulez in *André Terval*

- ik zal het telkens over de debuten hebben, meer niet, vermits al het verdere werk toch maar een commentaar is bij het debuut dat men geschreven heeft - nl. in *Monsieur Hawarden* en *Hans van Malmédy*, is de auteur eigenlijk bezig met het uitrafelen van zijn - ja, van zijn geest kun je niet zeggen, van zijn psyche ook niet, van zijn persoonlijkheid ook niet, het is veel waziger - van zijn eigen aanleg. Aanleg tot droom, dat is wel duidelijk in het boek. Een droom die hij al schrijvende wil realiseren. Een droom waarin hij zichzelf realiseert. 'Monsieur Hawarden, c'est moi', dat mocht De Pillecyn evengoed zeggen als een aantal illustere voorgangers. Maar bij hem, meer nog dan bij Brulez, merk je dan - en dat is het probleem geweest toen men die film maakte van *Monsieur Hawarden* - bij De Pillecyn merk je dan heel duidelijk, dat hij in tegenstelling tot Brulez geen mooie bundel van realistische fragmentjes samenvoegt tot een zelfportret, want in die zin was Brulez nog realistisch. Men heeft Brulez - voor mijn part terecht - een nieuwe *Ernest Staas* genoemd. Dat heeft Vermeulen gedaan in 1930. *Ernest Staas*, dat overigens een heel modern boek was, dat komend jaar z'n honderdste verjaardag viert - ik hoop dat het gevierd wordt. Het is in 1874 verschenen. Het is wel een datum, hoor! Want voor de eerste keer openbaart in die *Ernest Staas* het realisme zijn eigen fundamentele dubbelzinnigheid, namelijk dat het geen realisme is, omdat het realisme eenvoudig niet bestaat.

Met De Pillecyn hebben we dus al een soort van vooruitgang. Als we *Monsieur Hawarden* vergelijken met *André Terval* van vijf jaar vroeger, zien we dat hier bovendien nog het realisme als leverancier van bouwelementen voor een zelfportret wordt prijsgegeven. *Monsieur Hawarden* gaat nauwelijks over anekdotes, Kümel heeft er een aantal moeten uitvinden om z'n film te stofferen. Ik ben geschrokken toen ik met Kümel zelf de film heb gezien en er daarna met hem over heb gediscussieerd. Hij verantwoordde het wel allemaal. Hij heeft het recht om een eigen film te maken, maar dan zou ik hem toch niet meer *Monsieur Hawarden* genoemd hebben. Er is een te groot verschil, omdat Kümel nog moet aanleunen bij een surrealistisch beleefde anekdotiek, terwijl die anekdotiek bij De Pillecyn eenvoudig en praktisch niet voorhanden is. Tenzij voor die enkele korte fugue van 'Monsieur Hawarden' naar het casino van Spa. We gaan nu met De Pillecyn een stap verder, het gaat totaal over het eigen innerlijk beleven van een personage dat ook grotendeels auteur is. En de bouwstenen ervan zijn zelfs geen realistische elementjes meer, maar een soort van oproepen van stemmingen. Het proza, het schrijven, de zinnen, de textuur, om dit mooiste onderscheid met structuur toch eens te gebruiken, de textuur is totaal anders

dan in het werk van Brulez. Het is altijd muzikaal, het is te sonoor, men vindt het té muzikaal, te sierlijk. 't Is een auteur die zichzelf hóort schrijven. En een beetje nadrukkelijk rhetorisch zelfs. Maar in se is het zeer muzikaal, met herfstelijke stemmingen. Hij doet me altijd denken aan bepaalde - ja, symfonieën durf ik niet te zeggen - maar toch een aantal concerto's van Brahms, een moeilijk te ordenen wereld ook, waarin de muziek het alleen moet doen. We zien hier al dat het proza zich losmaakt van de anekdotiek en zichzelf beleeft als een reeds muzikale structuur. Hij is niet de eerste daarin. Hij is degene die het best over Streuvels heeft geschreven, zoals *De Dag van Vandaag*, en hij is degene die bij Streuvels precies deze muzikale structuren in het proza heeft beluisterd, onder meer in *Het glorieijke licht*, van 1912, waarin het gaat over de prachtige zomer van 1911. Wie zal er in 1973 een muzikaal prozastuk schrijven over de heerlijke zomer van 1973? Hij heeft die muzikaliteit in zekere zin in zich opgenomen en heel persoonlijk verwerkt.

Een jaar later - ik ben te lang bij De Pillecyn stil blijven staan, want de tijd vliegt - krijgen we dan toch, voor mijn part hèt boek van dit decennium - en dit wordt nog steeds duidelijker - nl. de *Elias* van Maurice Gilliams. We zeggen al 'de *Elias*', dit is al een erkenning van een boek. We zeggen nog niet: 'de Jan Houtekiet' of 'de Houtekiet', wel 'de *Elias*'. Dit lidwoord maakte dit boek eigenlijk al tot een begrip, haalt het uit de andere boeken weg. *Elias* heet ook *Het gevecht met de nachtegalen*. Er zijn in die tijd nog 'of'-titels. Het eerst bij Roelants voorzover ik weet, dat zou ik moeten nagaan, met *Maria Daneels of Het leven dat wij droomden*. Er is een periode geweest waarin de schrijvers die bijtitel nodig achtten als toelichting bij een naam. Hij geeft een naam eraan en dan een toelichting. Bij Roelants is daarna de ondertitel weggefallen. Het boek is daarna verschenen, alleen als *Maria Daneels*. Het jaar daarna is het verschenen alleen maar onder de titel *Het leven dat wij droomden*. En uiteindelijk is dan de dubbele titel bewaard gebleven. U ziet: over die dubbele titels kan ook een en ander gefilosofeerd worden, doch dat kan hier niet de bedoeling zijn. De ondertitel geeft alleszins de relatie aan van de auteur met zijn boek. In 1936 krijgen we dus *Elias of Het gevecht met de nachtegalen*, later voltooid met wat er aan voorafging: *Oefentocht in het luchtledige* en wat er op volgde: *Winter te Antwerpen*. Het was toch ook het enige boek, de enige roman, een creatief georganiseerd prozastuk, dat Gilliams schrijft. Want hij noemt het zelf geen roman, heeft zich achteraf voldoende verzet tegen het verschijnsel 'roman' om dit nu een roman te durven noemen. Laten we het dus een stuk georganiseerd creatief

proza noemen. Dat dan een vooroefening kreeg in de *Oefentocht in het luchtledige* en een soort van reeks van voetnoten in *Winter te Antwerpen*. Rondom de *Elias* bouwt hij dan nog zijn eigen schrijfwereld op - nog veel meer dan bij de vier voorgangers die we al vermeld hebben - in zijn dagboek, dat nog maar voor een gering gedeelte is gepubliceerd. We zien dat deze man maar één boek zal schrijven van die aard, van het soort proza waarvan hij overigens zelf uitgebreid in zijn *Man voor het venster* de structuur heeft beschreven als een zuivere muzikale structuur. Er is natuurlijk iets van waar. Het boek heeft een eigen romanstructuur, al was het maar om te beginnen, in die circulaire opvatting, dat het boek eindigt met het einde van de grote vakantie, zoals het begon met het einde van de vorige grote vakantie. Met dit verschil dat nu iemand anders weggaat naar het 'instituut', zoals hij het noemt. Elias wordt daar namelijk opvolger van Aloysius. Dit is een *roman*structuur, geen muzikale structuur. Je zou het een natuurlijk 'da capo' kunnen noemen, maar 'da capo' wordt dan wel metaforisch gebruikt. Het is het enige creatieve prozawerk dat de auteur schrijft. Voor de rest schrijft hij dagboeken en essays, die wel een eigen structuur krijgen, maar toch ook weer de typisch Gilliamsiaanse trant. Gilliams verwerpt dus achteraf en ook al schrijvende aan dit boek de traditionele romanstructuur. Hij maakt er geen verhaal van; de hoofdstukken hangen niet samen in deze zin dat het chronologisch verhaal van het begin tot het einde zou lopen. Nee, het zijn zelfstandige prozavolumes, die hij binnen eenzelfde hoofdstuk naast elkaar plaatst. En die hij antithetisch afweegt - contrapuntisch afweegt, zegt hij - tegenover elkaar 'het kasteel - het water', u kent het allemaal. Hij heeft er zelf uitgebreid over geschreven. Wat ik hiermee wil zeggen is, dat in dit boek heel duidelijk de roman voor het eerst systematisch en bewust los komt te staan van wat we tot nog toe 'roman' hebben genoemd. Het is geen roman meer. En als we zien hoe Gilliams achteraf te keer gaat tegen zijn grote voorbeelden, denk aan *Nils Lyhne* van Jacobsen die overigens ook *De Pillecyn* naar mijn gevoel duidelijk heeft beïnvloed. Gilliams verwijt Jacobsen, dat hij van dat boek een roman heeft willen maken. En dat het boek niet is geworden wat het had kunnen worden als hij maar had afgezien van bepaalde romanstructuren, als typering van personages enz.

We staan hier voor de afbraak, die door collega Meijer de defictionalisering werd genoemd - ik vind de term defictionalisering in deze context niet zo gelukkig, in de voordracht van collega Meijer wel, en trek 'm daarom terug, - de afbraak van traditionele romanstructuren. *Elias* wordt dus een autonoom opus. Brulez dacht ook al aan muzikale

structuren als hij aan de Tetralogie werkte. De Pillecyn dacht ook al aan muzikale structuren. Roelants nog niet, - ik heb het althans nog niet gemerkt - al noemde hij zijn eigen werk in 1928 *De Jazzspeler*. Maar dat verhaal heeft geen jazz-structuur. Daarvoor is het nog veel te vroeg. Die jazz-structuur zal later wel opduiken in de Zuidnederlandse roman nl. met dat fameuze geval van Willy Roggeman. In *Zomers nihil* bv. is het duidelijk dat de jazz als muziekformule voor de 'roman' model heeft gestaan. We komen er straks misschien nog even op terug. Maar dat zal dan ook wel het eindpunt zijn van deze uiteenzetting.

Ik dacht ook over dat mooie werkje van Albert van Hoogenbemt te praten: *De stille man*, dat in 1939 de Staatsprijs kreeg. Voor mijn part mocht het wel, maar achteraf is gebleken dat *Elias* nog belangrijker was. In elk geval moet u er rekening mee houden dat het boek van Gilliams toen nog in z'n eerste versie was verschenen, namelijk in z'n tweeledigheid, waardoor het inderdaad minder volmaakt werd dan achteraf, toen hij het toegevoegde tweede deel heeft laten wegvallen. *De stille man* is veel kleiner, veel korter geworden dan aanvankelijk werd bedoeld. In *De stille man* van Albert van Hoogenbemt zien we toch ook weer heel duidelijk, in de bijna als een detective-story gestructureerde 'Vatersuche' een speurtocht naar zijn schrijverspersoonlijkheid, zoals uit de inleiding en het einde van het boek blijkt. Het boek wordt aangediend - de eerste keer dat dit gebeurt, dacht ik - door de schrijvende zelf. Ik moet het toelichten, anders is het ambigu. Bij Gilliams is het zo, dat zijn *Elias* in de eerste uitgave ook werd aangediend als mémoires van de intussen overleden architect Elias, met zijn volledige naam overigens: Vincent Elias Lasalle. Die naam is overigens daarna totaal verdwenen. 'Vincent' is een verwijzing naar Vincent van Gogh, denk aan de zelfportretten van Van Gogh. Daarover gaat het. Dus bij Gilliams had je het ook al, dat een boek werd aangediend als nagelaten mémoires. Het is een fictie-element dat vroeger reeds heel veel gehanteerd werd. Maar bij Van Hoogenbemt is het duidelijk dat de schrijver zelf aan het woord is en dat hij schrijvenderwijze aan zijn boek werkend, tracht met zichzelf in het reine te komen. Het gaat dus niet meer over een burgerlijke ik-figuur, maar de auteur zelf is voor een groot gedeelte deze ik-figuur al geworden. Het gaat over hemzelf. Het schrijven wordt dan nog beschouwd als iets vanzelfsprekends. Het is voor Van Hoogenbemt vanzelfsprekend dat het schrijven iemand helpt om zijn eigen persoonlijkheid op te bouwen. Dat zal misschien ook wel, maar dit is nog alleszins een naïeve vorm van schrijven over de auteur zelf. Het schrijven gaat nog niet over het vraagstuk van dit schrijven.

Ziet u, we gaan geleidelijk vooruit en we komen door deze burgerlijke interiorisering, verinnerlijking - als u wilt - tot een type roman waarin de schrijver het niet alleen meer over zichzelf heeft - dit was reeds in de *Elias* het geval - maar dit schrijven over het eigen schrijven tot de inhoud van het boek zelf maakt.

Dan moet je natuurlijk naar de raamvertelling toe, de raamvertelling die reeds ten dele bestond bij Gilliams, maar die dan triomfantelijk - kun je bijna zeggen - naar voren komt in 1942, (dus waar de Vlaamse literatuurgeschiedenis voorlopig ophoudt...) met het boek van Johan Daisne, *De trap van steen en wolken*, later, in 1948, gevolgd door *De man die zijn haar kort liet knippen*. Dat zijn ook de beste werken van Daisne. U kent het boek allemaal. Het is ook uitgebreid geanalyseerd geworden door verschillende auteurs. De structuur ligt voor de hand. Daisne schrijft een roman over Evert ter Wilgh en deze hoofdfiguur schrijft dan in de roman van Daisne nog zelf zijn roman over zijn eigen leven. Zodat je tot een leuke confrontatie komt, tenminste wat Evert ter Wilgh betreft. Je kunt als het ware zijn leven van buitenaf bekijken, omdat Daisne het als het ware objectief beschrijft. Maar anderzijds zie je ook dit leven groeien en zich ontwikkelen en een andere gestalte aannemen in de roman die Evert ter Wilgh schrijft in dit boek van Daisne. De formule is niet nieuw. Pirandello en anderen staan daar natuurlijk ook wel achter. Nu is straks de vraag gesteld: kan men geen parallellen trekken met het buitenland? Het ligt voor de hand dat men die parallellen kan trekken, maar dat is een ander onderwerp. Overigens lijken mij die parallellen de laatste jaren zo imperatief te worden, dat men begint te twijfelen aan de eigen oorspronkelijkheid. Want bijna voor elk werk kun je parallellen in het buitenland aantreffen. Dat geldt voor het Noorden ook wel. En zeker ook voor het Zuiden. Alleen kun je zeggen dat het Noorden meer op de Angelsaksische wereld is afgestemd, en het Zuiden meer op de Franse wereld. Dat je in Vlaanderen meer invloeden van de 'nouveau roman' vindt en in Nederland meer invloeden uit het Engels, heeft te maken met het feit, dat de hele onderwijsstructuur meebrengt, dat in België de tweede taal tot voor kort verplicht het Frans was, en dat in Nederland als vanzelfsprekend de meeste leerlingen het Engels kiezen als tweede taal. Een toevallige administratieve optie richt eigenlijk deze twee gedeelten van het Nederlandse taalgebied op een andere denkwereld, geloof ik. Maar ik moet niet over invloeden spreken. Ik kom dus terug bij dat boek van Daisne, waarin dus blijkt, dat een auteur een boek schrijft over een hoofdpersoon die zelf ook een boek schrijft. Ja, dat is het probleem van de Doppelroman, in 1860 reeds gesteld door de *Max Havelaar*.

In elk geval in Vlaanderen is dit op dat ogenblik nieuw. Men denkt niet onmiddellijk aan de *Max Havelaar*. Ik heb in geen enkele kritiek van *De trap van steen en wolken* gelezen, dat het een soort van Doppelroman was als de *Max Havelaar*. Overigens is dit maar een heel externe benadering van het boek. Maar het is wel boeiend. Ook omdat het nog geen eindstadium kan zijn. - Wat kan eigenlijk wel een eindstadium zijn? - Alleszins wat de interiorisering van de roman betreft, is het zo dat hier in het boek van Daisne nog geen schrijver als hoofdfiguur optreedt. Het is nog maar iemand die een boek schrijft, een man van de wetenschap die een boek schrijft. Het is nog geen schrijver.

Eigenlijk zal men pas over het echte schrijven over het schrijven kunnen spreken, wanneer de schrijver zelf deze functie van zijn hoofdpersonage overneemt. En dit is duidelijk het geval in de twee werken van Boon die straks al toevalligerwijze in het gesprek aan de orde zijn gekomen nl.: *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Termuren*. Dit is wel de grote vernieuwing in voor velen de grootste roman die sinds de jongste oorlog in het Nederlands is geschreven. In *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Termuren* heb je natuurlijk de raamvertelling en binnen de raamvertelling het verhaal van Ondineke enz. Maar in vergelijking met Daisne komt er dit bij, dat nu Boon onder de naam van Boontje zelf optreedt in het boek als degene die het boek schrijft. Hij noemt zichzelf Boontje en ik wil ook niet zeggen dat dit Boon *is*, maar voor degenen die Boon kennen is deze afstand uiterst gering, zo niet onbestaande. We zien dus dat Boon zelf optreedt in zijn boek, zelf zijn personage is in de raamvertelling, zelf dus zijn boek schrijft in zijn boek. En zich in verband met dat boek allerhande vragen stelt, ook natuurlijk in verband met zijn eigen schrijverspositie. Voor degenen die Boon kennen is dit niet zomaar een formeel probleem; Boon behoort niet tot de burgers waarvan we het lijstje tot nog toe hebben afgelopen. Hij *is* namelijk geen burger. Het is eigenlijk voor de eerste keer, geloof ik, dat een anti-burger in deze burgerlijke wereld van de schrijvers over het schrijven van dat schrijven over zichzelf enzovoorts binnentreedt. En het heeft precies te maken met het feit dat Boon, de 'naturalist' bij uitstek kun je wel zeggen, de zin van het eigen schrijven ondervraagt. Het is een zelfondervraging, door een auteur, van zijn activiteit als schrijver. Het is nog veel complexer. Er wordt ook gesproken over de relatie tussen de realiteit en datgene wat de realiteit in het boek wordt. Het gesprek van Boontje met zijn buurlui enz., het zit er allemaal wel in, maar de kern lijkt mij te zijn - tenminste als je de boeken ziet in de ontwikkeling van Boon zelf - dat Boon zich op dit ogenblik ondervraagt over de zin van zijn eigen schrijven.

Het is dus niet zo tot nu toe - alhoewel dit ook ambigu is, het zou ontleed moeten worden - dat een auteur die over zichzelf schrijft, eigenlijk vanuit een burgerlijke zelfingenomenheid vertrekt, maar vanuit een situatie waarin hij zijn eigen persoonlijkheid en zijn eigen ik als problematisch aanvoelt. Dat is dan nog geen zelfingenomenheid. Het heeft te maken met de identiteitscrisis van de mens. En het is maatschappelijk ook begrijpelijk, dat deze identiteitscrisis eerder optrad in de burgerlijke sfeer dan in de marxistische, anarchistische, of wat u maar wilt. Hier zie je een naturalistisch geëngageerd auteur, die in dit boek dat rakelings langs het 'niets' gaat, die zich ondervraagt over de functie en over de mogelijkheden en over de zin van het eigen schrijven.

Nog verder gaat Claus natuurlijk in dat prachtige boek *De verwondering*. U kent het ook allemaal. Daarin hebben we dus een 'eindroman' in drie gelaagdheden, als u wil. Een boek dat in drie verschillende soorten van boek wordt geschreven: cahiertje, losse bladen, enz. En in het derde, in dat kleinste cahiertje van de hoofdfiguur, ondervraagt deze man die dan geen schrijver is, - daar is de toestand nog niet zo zuiver als bij Boon, - ondervraagt de hoofdfiguur (die maar leraar is), over de twee wijzen van schrijven, nl. één voor dokter Van der Broeke en één voor zichzelf, waarin het allemaal realistischer is. Het 'verhaal' wordt hier als het ware als onrealistisch, als bedrog begrepen. Realisme betekent dat men zich onderwerpt aan een fragmentaire wereld, en dus ook maar boeiende, prachtige fragmenten samschrijft, op het eerste gezicht zonder enige cohesie. (Maar in het raam van het boek krijgen deze fragmenten dan toch een cohesie, dank zij het niet bestaande verhaal dat hij schrijft voor de dokter)!

Ik sla Ivo Michiels over en ook Robberechts en zelfs Hugo Raes met zijn *Vadsige Koningen* en met heel de ontwikkeling die hij als schrijver over-de-eigen-persoonlijkheid heeft doorgemaakt. Ik sta - en dat moet helaas het einde zijn - nog wel even stil bij Willy Roggeman, omdat bij hem duidelijk blijkt dat met de problematiek waarmee Daisne, Boon, Claus en zelfs Michiels te kampen hadden, het probleem nog niet tot in zijn laatste consequenties is doorgedacht. Gilliams heeft dit beleefd, toen hij na zijn *Elias* alleen maar een dagboek schreef en daaruit fragmenten publiceerde. Wij komen hier bij Willy Roggeman en in heel het oeuvre van Gilliams voor de vraag te staan of het nog wel zin heeft verhalen op te bouwen, en in welke mate het zelfs nog zin heeft over zichzelf te schrijven. Zelfs 'mémoires' schrijven is dan toch nog maar achteraf, soms jaren later, zijn eigen verleden als een georganiseerde structuur beleven en die als dusdanig aanbieden. Waarbij natuurlijk

blijkt dat de verbeelding op een veel te agressieve wijze het geheugen te hulp moet springen om er een 'afgerond geheel' van te maken. Dan blijkt dus zelfs het mémoire-achtige karakter van het boek, van de roman aangetast. Dan schiet er alleen nog maar het dagboek over, waarin je elke avond opschrijft wat je die dag hebt beleefd. En ook dat is nog een bedrog, want de herinnering van 's avonds moet nog gesteund worden door de verbeelding om je die hele dag te herinneren. Als je zegt dat je 's avonds opschrijft wat er die dag is gebeurd, impliceert dit al, dat die dag een eigen structuur zou hebben, maar dat blijkt niet zo te zijn. En het eindpunt van deze ontwikkeling van dit schrijven over zichzelf en van het schrijven over het schrijven zelf, blijkt dan te zijn dat je alleen maar over het schrijven kunt schrijven waarmee je op datzelfde moment bezig bent. Dan krijg je een totaal fragmentair proza, dagboekachtig weliswaar, maar waarin blijkt dat het dagboek uit twee elementen bestaat, nl. het nihil van de zomer, de realiteit die voorbijgaat, en dat het eigenlijke dagboek is: het wachten op het gelukkige artistieke moment waarin het schrijven over het schrijven samenvalt met dat schrijven zelf. Dit lijkt mij een limietgeval te zijn, waarvoor Willy Roggeman de voor mij geslaagde formule heeft gevonden van de jazzmuziek. Want dit is precies heel het verloop van de jazzmuziek, dacht ik: dat men samen speelt, improviseert en wacht op het inspiratiemoment. Dit komt er wel en het wordt dan een hoogtepunt van de muziek die men speelt. Men improviseert ze.

Zo zien we dat heel deze ontwikkeling die ik van Roelants af, maar met zoveel reserves, met zoveel leemtes heb doorgetrokken, dat we dan geleidelijk aan zonder dat er ergens een schok komt, komen tot het *Zomers nihil* van een Willy Roggeman. Een totaal gedestructureerd boek, maar dat precies in deze destructuratie de formules kan overnemen van de jazzmuziek en dat toch een zeer eigen, zinvolle gestalte kon krijgen.

We hebben dus de hele destructuratie van de roman meegemaakt. We hebben gezien hoe tussen de zeer traditionele roman à la Roelants en formules als die van Willy Roggeman en nog anderen, - neem Raes en Claus en Van den Berge er zelfs bij - nergens een breuk plaats heeft gegrepen. Je weet nergens waar de ommekeer echt 'gebeurd' is. Het is pas achteraf dat je constateert dat er inderdaad iets gewijzigd is. Maar je had het niet gemerkt. Het is zoals in een huis waar de kachel uit is; je merkt natuurlijk niet dat de kachel uit is op het moment dat ze uit is. Het duurt een heel tijdje en dan merk je ineens dat

het koud is, en dat de kachel uit is. Ik stel me voor dat men in de romangeschiedenis later zal zeggen: men merkt ineens dat het koud is en dat het verhaal al een hele tijd uit is.

Slotzitting
Vrijdag 31 augustus 1973
15.30 uur

Voorzitter: Prof. Dr. W. Thys
Spreker: Prof. Dr. A. Coppé (Brussel) over:
'Het Nederlands in Europa - in de wereld: uit een andere
hoek bekeken'

Het Nederlands in Europa - in de wereld: uit een andere hoek bekeken door Prof. Dr. A. Coppe, Oud-Minister van Economische Zaken, Oud vice-voorzitter van de Hoge Autoriteit van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal

I. Twee uitgangspunten

Men heeft mij gevraagd het onderwerp dat ons hier bijeenbrengt van uit mijn Europese en internationale ervaring te willen behandelen. Ik zal pogen in een half uur deze opgave uit te voeren. Ik heb er bovendien aan gehecht een ondertitel aan mijn lezing te geven: 'uit een andere hoek bekeken'. Ik ben inderdaad niet bij machte om het onderwerp 'Neerlandicum' van uit uw hoek te behandelen. Misschien is bovendien een belichting van uit een andere hoek niet oninteressant.

Daarmee wil ik dan meteen duidelijk stellen dat ik van onze taal hou, zelfs heel veel, maar dat het niet van uit een affectieve hoek is dat ik het onderwerp zal behandelen en al evenmin over de verdediging of de verspreiding van het Nederlands in de wereld zal spreken omdat onze taal mooi is, of omdat onze letterkunde op het peil van de andere grote letterkundige prestaties, tot de wereldliteratuur behoort. Ik twijfel daar niet aan, maar mijn gezichtshoek zal die van de taal zijn en meer speciaal de Nederlandse taal, als communicatie- en socialisatie-instrument voor de groep waartoe wij behoren en die, zonder het communicatie-instrument bij uitstek dat de taal is, zou ophouden een groep te zijn. Ik voeg daarbij dat in een éénwordend Europa en in een naar éénwording strevende wereld (in de eerste plaats economisch en financieel) het Nederlands als communicatie-instrument een rol te vervullen heeft.

Daarmee heb ik dan meteen de grondslag gelegd voor twee voorafgaande bemerkingen:

(1) Ten eerste, vanuit de hoek van het communicatie-instrument in Europa en in de wereld verdient elke poging tot vereenvoudiging van de taal volledige steun. Dit geldt m.i. zowel wat de syntaxis en de grammatika als wat de schrijfwijze van de woorden betreft. Er is on-

tegensprekelijk iets zeer moois in de beknopte taal en uitdrukkingwijze van het Grieks en het Latijn, maar deze schoonheid weegt m.i. niet op tegen het onpractisch karakter van een taal met veranderlijke schrijfwijzen van de woorden al naar gelang de betekenis en vooral tegen het onpractische van declinaties

Meer dan eens heb ik de bemerking gehoord dat ondanks alle pogingen die daartoe kunnen gedaan worden, het Russisch het nooit bij het Engels zal kunnen halen, terwille al van de zes declinaties die in het Russisch voorkomen.

Als men mij over de verwantschap tussen het Nederlands en het Duits spreekt, laat ik nooit na er op te wijzen dat het Nederlands uit het Nederduits stamt en gaandeweg de naamvallen als een ballast heeft laten vallen, zonder schade voor het uitdrukkingsvermogen van de taal.

Ik meen dat alles wat verder in de richting van de vereenvoudiging van onze taal wordt gedaan, uw inspanningen voor de verspreiding van het Nederlands over de wereld, en bijgevolg ook de verspreiding van het Nederlands zelf, ten goede komt.

(2) Mijn tweede voorafgaande bemerking is de volgende: er moet m.i. een onderscheid worden gemaakt tussen het belang van een taal als zodanig en het belang van de gebruikers van een taal. Ziehier wat ik daarmee bedoel: als het Engels de lingua franca van de wereld wordt, dan dient dit niet noodzakelijkerwijze de Engelsen of de Amerikanen wier moedertaal het is. De verklaring van dit feit ligt m.i. hierin dat de aansporing om *om het even welke andere taal* te leren naar nul streeft als iedereen *uw taal* verstaat.

Het bewustzijn dat men met zijn moedertaal overal terecht komt is tijdens de jeugd en de universiteitsjaren een ontzettende rem om de inspanning te doen om *om het even welke andere taal* te leren. Later komt het er dan niet meer van.

Tweemaal heb ik opzettelijk de uitdrukking 'om het even welke andere taal' gebruikt, om daarbij aan te tonen dat n.m.m. deze stelling geldt niet alleen voor geografisch weinig verspreide talen maar ook voor quasi-wereldtalen waarmede iemand die economisch of sociaal klimt, bijna onvermijdelijk in contact komt. In de eerste groep rangschik ik het Nederlands, de scandinavische talen, het Italiaans enz. en in de tweede groep breng ik het Frans en het Spaans onder.

De leden van de eerste groep leren de taal van de tweede en soms gaat het ook vice-versa. Ook de lingua franca leren ze. De beati possidentes van de lingua franca echter leren er - enkele uitzonderingen niet te na gesproken - überhaupt geen enkele bij.

Het voordeel voor de lingua franca als zodanig keert zich tegen diegenen wier moedertaal het is, want later in het leven zullen ze achterblijven op diegenen die, weze het dan elementair, één of twee talen op school of op de universiteit hebben aangeleerd en in staat zijn om deze onvolledige kennis als het moet ter plaatse of door een intensieve studie, aan te vullen.

Mag ik mij aan een toepassing wagen? Wij beleven een tijd van multinationalisering van het zakenleven in de vorm van de spreiding van multinationale ondernemingen. Welk land in de toekomst het moederland van multinationale ondernemingen zal zijn wordt vanzelfsprekend in een belangrijke mate door economische en financiële gegevens bepaald, bv. of het land in kwestie een overschot op zijn lopende betalingsbalans heeft of niet. Maar aangenomen dat er verschillende concurrenten zijn bv. de Verenigde Staten, Duitsland, Japan, dan stel ik de vraag: is de grotere openheid voor de taal van de mogelijke gastlanden een troef of niet? Ik meen van wel.

Ik heb aan mijn studenten eens de vraag gesteld: onder overigens gelijkblijvende omstandigheden, gegeven dus ook de voorwaarde dat men op elk ogenblik met vrouw en kinderen, om het even waar over de wereld, kan verplaatst worden, aan welke multinationale onderneming geeft u de voorkeur: een Amerikaanse of een Duitse? Voor de twee derden was het antwoord: een Duitse. En later bleek dat de voorkeur voor een deel kwam uit een grotere openheid voor de taal- en culturele behoeften van de anderen, ook dus van de staf en de ondergeschikten in het algemeen. Als men *niet* tot de lingua franca-zone behoort, weet men wat een taal betekent.

De macht en de alomtegenwoordigheid van de eigen taal kan een slechte dienst bewijzen aan de gebruikers van een taal vooral wanneer het hun moedertaal is. De alomtegenwoordigheid van zijn eigen taal vormt een rem tijdens de studiejaren tijdens welke men maar al te gemakkelijk niet-rationele of kortzichtige houdingen aanneemt die later andere wegen afsluiten.

Er is, in een wereld die zich economisch multinationaliseert, onder

overigens gelijke omstandigheden, een voordeel aan het *niet* behoren tot de lingua franca-zone.

II. Waarnemingen en tendenties

(1) Toen wij in 1952 met de eerste Europese Gemeenschap van wal gestoken zijn nl. de E.G.K.S. bestond er een zeer algemeen gevoel van onbehagen omtrent de gevaren die een Europese gemeenschap kon medebrengen. Uiteraard was het voorwerp van de angst niet altijd hetzelfde; sommigen vreesden voor hun economische toekomst, anderen voor buitenlandse inmenging bij de investeringen of op sociaal gebied. Frankrijk vreesde het economisch overwicht van Duitsland, Duitsland vreesde een overdreven inmenging van Frankrijk, Vlaanderen en Luxemburg vreesden voor hun eigenaard, Wallonië vreesde voor de mijnen, Nederland voelde een onbehagen vanwege de afwezigheid van de Britten, Italië vreesde niets.

Twintig jaar later, bij de verruiming van de Europese Gemeenschap, is er niets veranderd. *Natura non facit saltus*; een groep maakt evenmin sprongen en als ze dit uitzonderlijkerwijze wel doet dan heeft ze angst. Het Verenigd Koninkrijk vreest voor zijn 'way of life', Ierland vreest voor zijn identiteit, Denemarken voor zijn Noords karakter en zijn echte of vermeende sociale voorsprong.

Evenzeer als bij ons de vrees voor de eigenaard vervaagd en later verdwenen is, geloof ik dat bij de 'nieuwkomers' de vrees die ze nu gevoelen, stilaan zal verdwijnen, als het duidelijk zal worden dat de integratie van het economische, het kulturele *niet* aantast.

Het belang van deze bemerking ligt vnl. in het feit dat wij daarmee mogen hopen dat 'krampreacties' t.o.v. eventuele marginale problemen zullen kunnen vermeden worden. Mag ik mijn standpunt verduidelijken met een voorbeeld? In België heeft men nog steeds de Europese Conventie voor de oprichting van de Europese school niet goedgekeurd. Het Belgisch Parlement aarzelt om dit akkoord goed te keuren omdat (mag ik het zeggen?) daarin het recht toegekend wordt aan een Duitser om bv. in de Europese school te Mol, zijn kinderen naar de Franse afdeling te sturen.

Zouden dergelijke krampreacties zich ter gelegenheid van marginale problemen, die door het communautaire gebeuren nu eenmaal onvermijdelijk in het leven geroepen worden, vermenigvuldigen, dan zouden wij vanzelfsprekend, de grootste moeilijkheden tegemoet gaan.

(2) Van groot belang is daarbij ook het verschil tussen de Europese integratie en internationale organisaties zoals de NAVO of de Verenigde Naties te New York of elders. Ik kan begrijpen dat het bv. de Turkse militaire administratie kan kwetsen wanneer ze haar correspondentie in het Engels krijgt. In de Europese Gemeenschap is zoiets ondenkbaar aangezien eerst vier en nu zes officiële talen voor alle contacten met de partnerlanden gebruikt worden en binnenshuis twee (Frans en Duits) en sinds de verruiming drie (Engels, Frans en Duits) werktalen in gebruik zijn.

Dit eist een reusachtige ontwikkeling van de vertaal- en vertolkingsdiensten die niet minder dan een vierde van het personeel van graad A d.w.z. van de hoogste categorie met zelf ongeveer een vierde van het geheel, in beslag nemen en bovendien tot de best betaalde groep behoren.

Het is zeer duur maar het is belachelijk het financieel standpunt op de voorgrond te brengen. De meertaligheid en bijgevolg ook de reusachtige ontwikkeling van het vertaal- en vertolkingsapparaat zijn een *conditio sine qua non* voor de werking van een gemeenschap die een politieke Unie wil worden.

Ik heb in mijn leven weinig technokraten ontmoet die het financiële standpunt op de voorgrond schoven. In de regel behoorden ze, zonder dat ze het zelf beseften tot de *lingua franca* groep, met gesloten ogen voor de taalproblemen en -gevoeligheid van de anderen. Achter de technokratie ging vaak een onbewust taalimperialisme schuil. Kwade wil heb ik slechts éénmaal ontmoet; het was voor de omzetting in de vier officiële talen van de Gemeenschap van alle opschriften die van de oprichting in 1958 tot de fusie van de Gemeenschappen in 1967 te Brussel uitsluitend in het Frans waren. Een energiek doorgezette wil volstond om in acht dagen alle opschriften in de vier officiële talen van de Gemeenschap te krijgen.

(3) De *Lingua franca* die in de Gemeenschap van Zes ontegensprekelijk het Frans was, zal wellicht vervangen worden door een drieëenheid: Engels-Frans-Duits. Dit verzwakt geenszins de positie van het Engels, terwijl de positie van de twee andere talen wordt versterkt. Ik denk dat per slot van rekening iedereen er zijn voordeel in zal vinden vnl. door de verspreiding van de overtuiging dat *meertaligheid* van organisaties en mensen in de wereld van morgen een vereiste voor een behoorlijke werking en ontwikkeling is. Welnu, in tegenstelling tot wat men op het eerste gezicht zou kunnen denken, ligt de kwestie niet zo

eenvoudig als de voorstanders van de eigen taal plus uniform het Engels als Esperanto schijnen te denken.

Inderdaad, de keus van de tweede taal zal m.i. in ruime mate van geografische of historische of andere omstandigheden blijven afhangen. Ik stel mij voor dat aan de Frans-Duitse grens de tweede taal nog lang de taal van de andere kant van de grens zal zijn, aan de Frans-Italiaanse grens insgelijks de taal van de andere kant van de grens, enz., op grond van het overwicht van de sociale en commerciële betrekkingen, die toch altijd een afstandelijke component zullen hebben. Als men in de Verenigde Staten naar het Westen vliegt duikt het Spaans op, in Zuid-Europa het Duits op grond van toeristische overwegingen enz.

Als deze stelling juist zou blijken, dan zou de algemene lingua franca in veel gevallen als een *derde* taal voorkomen, hetgeen alles bij elkaar wel een waarschijnlijke richting lijkt zolang *regionale* groeperingen zich sterker zullen opdringen dan één grote planetaire societas.

Zou een positieve houding t.o.v. een *gedifferentieerde* meertaligheid kunnen zegevieren en tot een 'relaxe' houding t.o.v. werktalen kunnen leiden, dan denk ik dat wij, door de overwinning van het taalimperialisme dat in het verleden zoveel kwaad gedaan heeft, een belangrijke grondvest gelegd zouden hebben voor samenwerking op economisch en politiek vlak, daar waar nu zo vaak de angst bestaat dat met deze samenwerking een gevaar ontstaat voor de eigen identiteit, - kultureel, religieus, intellectueel, magisch of anders.

(4) De integratie van Nederlandstaligen in één grote administratie, te Brussel, te Luxemburg, te Straatsburg, te Ispra enz. en de samenwerking van zoveel Nederlandstalige parlementariërs in het Europees Parlement enz. heeft door de voorzorg van een goede Europese school en de gelijkheid als officiële taal, m.i. een positieve bijdrage tot de eenmaking van onze taal geleverd.

Een incident zoals dit bij het begin van het Europees Parlement voorgekomen is, waarbij een Nederlandse vertaler de redevoering van een Vlaams parlementariër, terecht, in het Nederlands wou omzetten (en daarbij beroep op de voorzitter deed, nl. de Heer Spaak, om de zaak te beslechten) is nu ondenkbaar geworden.

Elk van diegenen die deze éénmakende en tegelijkertijd uitzuiverende invloed ondergaat, verspreidt deze invloed dan in eigen Vlaams milieu verder ten bate van het geheel van de Nederlandse taalgroep. Omge-

keerd kunnen de Hollanders zich hier en daar door een onzer Vlaamse spreuken en spreekwoorden verrijken.

(5) De omvang van de taalkundige infrastructuur van de EEG brengt mij tot een beschouwing van meer algemene aard. Misschien leggen wij bij onze behandeling van iets dat op het eerste gezicht een administratieve infrastructuurkwestie lijkt tegelijk de nadruk op de optie waarmede geheel de rijke wereld van de industrielanden geconfronteerd wordt: welke richting gaat de economische groei uit? Economische groei, waarheen, waarom?

Indien wij in EEG-verband en bij een integratie die in overwegende mate economisch is (waarbij ik economisch stel tegenover sociaal of cultureel) ongeveer 10% van de administratieve kosten voor vertalingen en vertolkingswerk uitgeven, dan geven wij daarbij duidelijk de voorkeur aan een intellectuele en culturele boven een zuiver materiële verrijking.

Een gedisciplineerde en georiënteerde economische groei (waarbij de tegenstelling tussen welvaart en welzijn verdwijnt) moet de vraag: twee auto's, drie T.V.-apparaten of een tweede taal met audio-visuele middelen, duidelijk in de richting van de tweede optie ombuigen. Het is van belang dat wij, bij de uitbouw van onze Europese integratie, op dit stuk uitzonderlijk *principeel* geweest zijn en het hopelijk zullen blijven. Het gaat om veel meer dan om een administratieve aangelegenheid. Het gaat om de uitstippeling van een prioriteit voor morgen als we verder economisch blijven groeien, - wat ik hoop, - al weze het dan wat trager. (6) Aansluitend bij mijn vorig punt stap ik nu over naar een tendens in het zakenleven die in de jongste jaren zeer veel de aandacht getrokken heeft, nl. de vooruitgang van de *multinationale onderneming*. Men is op zoek naar een code van goed gedrag op wereldvlak. Ik hoop dat de EEG niet zal nalaten zich op Europees vlak enkele voorstellingen te maken.

Op dit ogenblik maken wij, uit onbedachtzaamheid meer dan uit gierigheid, twee soorten analfabeten middenin de sterkste economische groei die de wereld ooit beleefd heeft: aan de ene kant de kinderen van de miljoenen gastarbeiders die wij in ons eigen schoolapparaat duwen, goed kome het uit, met een ontzettend aantal mislukkingen en, aan de andere kant, de kinderen van de staf van de multinationale ondernemingen die het slachtoffer worden van de loopbaan van de vader, de hechtheid van het gezin, de afwezigheid van lagere en middelbare scholen waar de kinderen hun onderwijs kunnen voortzetten in de taal waarin ze begonnen zijn.

Na de publikatie van mijn boek *De Multinationale Onderneming*, waarin ik op dit punt gewezen heb, heb ik een groot aantal feiten ter kennis gekregen. Het ergste was dit: een kind dat tot 10 kan tellen in het Nederlands en daarna in het Engels voortgaat. Het kind kende ook zijn Wees Gegroet in het Nederlands en zijn Onze Vader in het Engels.

Indien tegen een economisch verschijnsel dat zich verder ontwikkelen zal, geen maatregelen genomen worden, dan zal het zich *wild* verder ontwikkelen en de *economische kostprijs* in een *sociale kostprijs* voor de *volgende generatie* omzetten.

Bij wijze van eerste informatie moge ik de cijfers geven van de Europese School te Brussel en Luxemburg. De kosten van het onderwijs per hoofd liggen nagenoeg twee maal zo hoog als in de Belgische officiële school, vnl. ten gevolge van het feit dat de klassen minder bezet zijn.

Men kan het natuurlijk goedkoper doen, zoals de Nederlandse school die ik te Teheran bezocht heb: in een autobus, waarbij de coupé's de klassen uitmaakten met al de gevolgen vandien. Een ander maar dan voorbeeldig uiterste ligt in de Noorse koopvaardij, die vrouw en kinderen op schip laat medegaan met de begeleiding van de nodige onderwijskrachten.

In Rome moet men zich gedragen zoals te Rome, de kosten betalen van de situatie die men schept en ze niet op de volgende generatie overdragen.

De code van goed gedrag moet m.i. een tweede punt in het oog houden indien de multinationalisering van het bedrijfsleven per saldo voordelig moet blijven, hetgeen alleen kan indien wij spelregels opstellen om een wilde ontwikkeling tegen te gaan, die trouwens vroeg of laat ook de ondernemingen ten kwade zou komen. Ik denk hier aan de eerbiediging van de landstaal in de ondernemingen in het buitenland. Als men het economisch principe volgt dan is het natuurlijk eenvoudiger en goedkoper alle interne relaties incl. de correspondentie en de boekhouding in de taal van het moederland te laten verlopen. De vraag is echter: eist de erkenning van een goede synthese niet dat de taal van het gastland erkend zou worden om aldus een aliënatie-effekt te vermijden dat anders vroeg of laat ook de multinationale onderneming duur zal komen te staan.

Ik denk dat men op dit terrein een verschil zal aantreffen tussen de oudere multinationale ondernemingen met traditie en ervaring die de geplogenheden van het gastland respecteren en de 'parvenus' die alles in een ogenblikkelijk financieel perspectief zien, het gastland moge er op termijn cultureel schromelijk onder lijden of niet. *Après nous le déluge!*...

Een code van goed gedrag moet iedereen op dezelfde voet plaatsen. In afwachting van een dergelijke code zou een resolutie in deze zin in EEG-verband of in het raam van de Europaraad wellicht reeds een eerste stap in de goede richting zijn.

III. Enkele wenken van uit de andere hoek

Ik moge deze uiteenzetting besluiten met enkele suggesties die uw inspanning kunnen bevruchten en uw vereniging van dienst kunnen zijn.

(1) Wij moeten blijven ageren ten bate van het A.B.N. Men gaat naar Engeland of zelfs naar Ierland om Engels te leren, omdat daar Engels gesproken wordt. Het is daarentegen onmogelijk een Waal aan te raden zijn kind naar Vlaanderen te sturen om er Nederlands te leren en Vlaanderen is één derde van het Nederlandse taalgebied. *Charity begins at home*, maar eerbied voor de landstaal ook. Terugkomend van een reis in Quebec moet ik eerlijk zeggen dat de 'Quebecois' bij de verspreiding van het A.B.F. (Algemeen beschaafd Frans) in 20 jaar meer vorderingen hebben gemaakt dan wij in Vlaanderen met het A.B.N. En hun taalgebied paalt niet eens aan een buurland met dezelfde taal maar aan de ijsskap...

(2) Ik sta vol bewondering voor mensen die 1 frank per pagina betalen voor een boek in hun eigen taal, als ze evengoed zo niet beter maar in elk geval goedkoper over het onderwerp onderricht zouden kunnen worden in het Engels.

Als de tegenwoordige verhouding tussen de kosten van een boek met uiteraard beperkte oplage in het Nederlands en met reuze-verspreiding in het Engels voortgaat, dan zal men de gewoonte aannemen een gespecialiseerd boek en later een niet-gespecialiseerd boek in het Engels te lezen.

Van lieverlede zal het schrijven en uitgeven van boeken in het Nederlands een dure uitzondering worden en geleidelijk misschien helemaal achterop geraken.

Ik weet wel dat een regering niet alles subsidiëren kan. Maar een land moet kiezen: de fabricage van kristal, horloges, kolen e.d. te subsidiëren of, integendeel, het publiceren van boeken in de landstaal. Met een verhouding van 1 tot 5 met het Engels kunnen onze boeken het op de duur niet uithouden. Het is beter de optie dadelijk in het licht te stellen en niet wachten met reageren tot er alleen nog stripverhalen in het Nederlands gepubliceerd worden.

(3) Ik vraag mij af of onze regeringen niet een samenwerking onder ogen zouden kunnen zien met de British Council, de Alliance Française, de Deutsche Schule die ruim over de wereld verspreid zijn. Zou men niet een Europese school in andere landen en andere continenten kunnen overwegen, want ten slotte hebben alle landen dezelfde financieringsproblemen. De Denen en de Ieren hebben een soortgelijke oplossing als voorlopige of noodoplossing in EEG-verband aanvaard, waarbij ze bij de Engelse sectie aansluiten, mits er voldoende lessen in de eigen taal, wat de Denen betreft, of in de oorspronkelijke taal wat de Ieren betreft gegeven worden. 'If something is worth doing, it's worth doing badly', schrijft Chesterton ergens.

(4) Indien wij de kinderen van diegenen die in het internationale zakenleven financieel klimmen maar cultureel achteruitgaan, willen helpen, lijkt een inspanning in de richting van goede *internationale scholen* in het moederland broodnodig. In veel gevallen zal net moeilijk blijken de kinderen buitengaats mede te nemen. Dan blijft er vaak niets anders over dan de kinderen in een goede internationale *kostschool* onder te brengen met een programma dat met de specifieke omstandigheden van het onderwijs in het buitenland (bv. in de scholen van de British Council, de Alliance Française of de Deutsche Schule) rekening houdt, wat in onze gewone scholen uiteraard onmogelijk is.

Helaas houdt de Belgische Administratie van Openbaar Onderwijs er op dit punt een uitzonderlijk eng standpunt op na, dat volledig de situatie dekt van kinderen die van Zichen-Zussen-Bolder naar Steenokkerzeel verhuizen, maar helaas geenszins past bij de nijpende onderwijsproblemen van kinderen die een deel van hun jeugd in een ander land of zelfs in een ander kontinent hebben doorgebracht.

Welnu, men zal er wel niet veel tegen kunnen doen, - er zullen er steeds meer en meer zijn. De moeilijke situatie van deze kinderen negeren is dus gewoonweg tegen de stroom oproeien.

IV. Twee slotbeschouwingen

- (1) Bij Wittgenstein kan men het volgende lezen dat wellicht sommigen onder mijn toehoorders evenzeer of, gelet op hun academische richting nog meer, zal treffen als het mij getroffen heeft: 'Die Grenzen meiner Sprache are the limits of my world'. De diepte en de breedte van deze gedachte laat ik U zelf doorgronden, die dicht bij hem staat dan ikzelf, maar de problematiek rond taal en denken, taal en leven, taal en wereld kan niemand onder ons onverschillig laten. Wittgensteins uitspraak kan ieder onder ons inspireren voor verdere overweging en actie.
- (2) *A thing of beauty is a joy for ever*. Het is niet waar dat men de volheid van de schoonheid van *the four score and seven years ago* van Lincoln te Gettysburg, noch de *tirade du nez*, noch de *wer jetzt lacht in der Welt ohne Grund lacht in der Welt* in een vertaling volledig genieten kan. Evenmin als de toespraak in het Engels van Pierce te Dublin op Paasdag 1916, die een meesterstuk van de Engelse letterkunde zal blijven.

Er ligt gewis vreugde in het snijden van de padie en in het snijden van de padie die men zelf geplant heeft. Maar ligt er ook geen vreugde in het pellen van de padie die van elders komt?

Resoluties

van het vijfde colloquium van hoogleraren en lectoren in de nederlandistiek aan buitenlandse universiteiten gehouden te Leiden en Noordwijkerhout van 27 tot 31 augustus 1973

1. Het Colloquium heeft met instemming kennis genomen van de bestaande plannen voor de samenstelling van een Algemene Nederlandse Spraakkunst en spreekt de wens uit dat de uitvoering van deze plannen spoedig ter hand wordt genomen.
2. Het Colloquium verzoekt het Bestuur van de IVN er bij de uitgevers van woordenboeken op aan te dringen dat bij hun uitgaven gelet wordt op de bruikbaarheid voor niet-Nederlandstaligen.
3. Het Colloquium constateert de behoefte aan een Nederlands-Roemeens / Roemeens-Nederlands woordenboek en een vernieuwd Nederlands-Italiaans / Italiaans-Nederlands woordenboek. Een onderzoek naar de wegen ter realisatie daarvan is wenselijk.
4. Het Colloquium spreekt zijn dank uit aan het instituut van prof. Van Es te Groningen voor de regelmatige toezending van de publikaties van dit instituut aan de docenten neerlandistiek in het buitenland. Het Colloquium vestigt de aandacht van de neerlandistische instituten in België en Nederland op de geïsoleerde positie van de docenten extra muros, die daarom graag in aanmerking komen voor toezending van publikaties op het gebied van de neerlandistiek, van welke aard dan ook.
5. Het Colloquium heeft met verbijstering kennis genomen van het feit, dat het onvervangbare en onschatbaar waardevolle materiaal van het WNT in zijn geheel in één gebouw bewaard wordt, en acht het voor de neerlandistiek in zijn volle omvang van groot belang dat er een gesprek begonnen wordt over de mogelijkheid, minstens één copie op microfilm van dit materiaal te maken om elders onder te brengen.
6. Het Colloquium geeft het Bestuur der IVN ter overweging de nodige stappen te ondernemen om een objectieve vaardigheidstoets Nederlands voor buitenlanders te verwezenlijken.

7. Het Colloquium verzoekt het Bestuur van de IVN te bevorderen dat er een evaluatie tot stand komt van de bestaande audio-linguale cursussen.
8. Het Colloquium verzoekt het Bestuur van de IVN te bevorderen dat er een losbladige uitgave wordt samengesteld waarin alle voor de Nederlandse docent extra muros bruikbare materiaal kan worden opgenomen, materiaal dat periodiek aan de docent wordt toegezonden. De belangrijkste aspecten van dit materiaal moeten zijn: actualiteit, onmiddellijke bruikbaarheid in het onderwijs en vervangbaarheid bij veroudering.
9. Het Colloquium stelt vast, dat er behoefte bestaat aan een eenvoudig, niet te uitgebreid en niet te duur, in het Nederlands geschreven leerboek voor de kennis van land en volk (betrekking hebbend op België en Nederland) en dringt er bij het Bestuur van de IVN op aan het tot stand komen hiervan te bevorderen.
10. Het plan te komen tot een officieel erkend examen Nederlands voor anderstaligen, met daaraan verbonden getuigschrift, wordt door het Colloquium volledig ondersteund.
11. Nu het voortbestaan van het tijdschrift *Delta* bedreigd lijkt te worden, dringt het Colloquium - gezien het grote belang van deze publikatie voor de bevordering van de neerlandistiek in het buitenland - erop aan, dat de betrokken Belgische en Nederlandse ministeries de nodige stappen nemen om dit voortbestaan te waarborgen.
12. Het is in het belang van de neerlandistiek in het buitenland dat aan de Docentschappen, meer dan tot nu toe het geval was, informatiemateriaal wordt verstrekt betreffende vacatures en betrekkingen, die geschikt zouden kunnen zijn voor afgestudeerde buitenlandse neerlandisten.
13. Het Colloquium spreekt zijn dank uit aan het Bestuur van de IVN voor de organisatie van het Colloquium en aan de Belgische en Nederlandse ministeries voor hun subsidies, en materiële en morele steun.

Lijst van de deelnemers

I Buiten- en binnenlandse hoogleraren, lectoren en oud-docenten in de neerlandistiek, sprekers, bestuurs- en stafleden van de IVN.

naam	functie
J. Ph. Andel	Leeropdracht University of Malaya, Kuala Lumpur
Mw. Drs. C.M. Anthonisse	Lectrice Université de Metz
Prof. Dr. G.-H. Arendt	Professor Freie Universität Berlin
Mw. Dr. M. Baerlecken	Lektor Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule Aachen
Prof. Dr. D.M. Bakker	Hoogleraar Vrije Universiteit Amsterdam
Mw. Drs. G. Becker	Lektor Universität zu Köln, Institut für Niederländische Philologie
• Lic. F. Beersmans	Lektor Justus-Liebig Universität Giessen & Philipps Universität Marburg
István Bernáth	Leeropdracht Universiteit Budapest
Dr. A.J. Borst	Leeropdracht Universiteit Turku
Rev. R. de Caluwé	Leeropdracht Staatsuniversiteit Helsinki
• Prof. Dr. H.B.G. Casimir	Bijzonder Hoogleraar Rijksuniversiteit Leiden
Drs. Y.B. Chah	Instructor Hankuk University of Foreign Studies, Seoul
• Prof. Dr. A. Coppé	Oud-Minister van Economische Zaken, Oud-vice-voorzitter van de Hoge Autoriteit van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal

- Dr. B.C. Damsteegt Lector Rijksuniversiteit Leiden
D. Dannheim Lehrbeauftragter Eberhard-Karls-Universität
Tübingen
- Drs. R. den Dunnen Rotterdam
Mw. M.H. Eliassen-de Kat, cand. Leeropdracht Universitetet i Oslo
fil.
- Drs. J. van der Elst Senior Lektor Universiteit vir CHO Potchefstroom
Lic. R. van Ertvelde * Professore incaricato Università degli Studi di
Bologna, idem di Padova
- Drs. G. Extra Katholieke Universiteit Nijmegen
Prof. Dr. S.L. Flaxman Professor City University of New York, N.Y.
- Dr. jur. J. Fleerackers Kabinetschef van de Minister van Nederlandse
Cultuur Brussel
- Mw. A.C. Gewin-Salm v/h Lektor Dolmetscher Institut Universität
Heidelberg
- Mr. T.G. Ginagan Lektor Universitas Sumatera Utara Negeri, Medan
Mw. Drs. F.E. Goossens v/h Assistant-Lecturer University of London,
Bedford College
- Prof. Dr. J. Goossens Professor Westfälische Wilhelms-Universität,
Niederländisches Seminar, Münster
- Prof. Dr. F. Haarsma Hoogleraar Katholieke Universiteit Nijmegen
Lic. L. Helsen Lektor Ruhr-Universität Bochum
- Drs. A.B. van Heusden Lector Università degli Studi di Milano
G.J.H. Hol, M.A. * Lecturer in the Language Centre University of Kent
at Canterbury
- Mw. lic. M. Jacobs-Liem Lektor Johann Wolfgang Goethe-Universität,
Frankfurt am Main

- Lic. P. Janssens
Visiting Lecturer University of London, Bedford College
- Dr. W.F. Jonckheere
Lektor Rhodes-Universiteit, Grahamstad
- P.K. King, M.A.
Lecturer University of Cambridge
  - Dr. R.S. Kirsner
Assistant Professor University of California, Los Angeles
- Mw. mgr. Z. Klimaszewska
Lector Uniwersytet Warszawski, Warszawa
- Mw. Drs. J.E. Koch
Esercitatrice Università degli Studi di Napoli
- Prof. Dr. J.G. Kooij
Hoogleraar Rijksuniversiteit Leiden
- Drs. E.J. Kwakernaak
Lector Aarhus Universitet
- Prof. Dr. W. Lagerwey *
Queen Juliana Professor Calvin College, Grand Rapids, Mich.
- Drs. R.G. Leclercq
Lektor Bayerische Julius-Maximilians-Universität Würzburg
- Dr. Mr. G.J. Leibbrandt
pl.v. Secretaris-Generaal van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Den Haag
- Mw. drs. E.H. van der Linden
Leeropdracht Universiteit van Boekarest
- Mw. lic. F. Mau-Oostmeyer
Language Assistant University of London, Bedford College
- Prof. Dr. R.P. Meijer
Professor University of London, Bedford College
  - Drs. J.H. Meter
Professore incaricato Università degli Studi di Napoli
- Mw. H. Moolenburgh-Ekkel
Ass.-secr. IVN
- Mw. dr. C. Niekus Moore
Professor University of Hawaii at Manoa, Honolulu, Hawaii
- Prof. Dr. C. Neutjens
Hoogleraar Universitaire Instelling Antwerpen en Universitaire Faculteiten St.-Ignatius Antwerpen

Prof. Dr. E. Nieuwborg	Hoogleraar Universit� Catholique de Louvain
Dr. Vladimir Osjjs	Universiteit van Moskou
Drs. S.C. van der Ree	Lector Universitas Indonesia, Jakarta
Mw. M.J.G. Reichenbach	Lecturer University of Pennsylvania, Philadelphia, Penna.
Prof. mr. G.J. Resink	Universitas Indonesia Jakarta, Juridische Faculteit
• M.J.R. Rigelsford, M.A.	Lecturer University of Liverpool
Dr. J. de Rooij	KNAW, Amsterdam; secretaris IVN, v/h docent Stockholm/Uppsala
Prof. Dr. M. Rutten *	Hoogleraar Rijksuniversiteit Luik, lid d.b. IVN
Prof. Dr. L.E. Schmitt *	Hoogleraar Philipps Universität Marburg, bestuurslid IVN
Drs. H.S. Schouwvlieger	Leeropdracht Universiteit Helsinki
Prof. Dr. H. Schultink *	Hoogleraar Rijksuniversiteit Utrecht; v/h Lektor K�benhavnns Universitet & Aarhus Universitet
Prof. Dr. W.Z. Shetter *	Assoc. Professor Indiana University, Bloomington, Ind.
Prof. Dr. J.P. Snapper	Professor Princess Beatrix Chair, University of California, Berkeley Campus, Berkeley, Cal.
Mw. I. Solemslie-Larsen, cand. mag.	Leeropdracht Universitetet i Oslo
J. van der Stap, lic. philos.	Assistant associé Universit� de Paris X-Nanterre & Ma�tre de Conférences associé Ecole Nationale d'Administration, Paris
J. Stegeman	Lektor Universität Zürich
Mw. lic. Y. Stoops	Lektrise Universiteit van Port Elizabeth

Drs. N.F. Streekstra	Assistant Lecturer University of Melbourne
Mw. drs. Sulastin Sutrisno	Lector Staatsuniversiteit Gaja Mada, Yogyakarta
L.M. Swennen	Lektor Dolmetscher Institut Universität Wien
Drs. F.P. Thomassen *	Directeur NUFFIC, penningmeester IVN
Lic. R. Thomassen	Lektor Ludwig-Maximilians-Universität München
Mw. D. Thomassen-Dictus	Lehrbeauftragte Universität zu Regensburg
Prof. Dr. W. Thys	Maître de Conférences Associé Université de Lille III; docent Vergelijkende Literatuurwetenschap Rijksuniversiteit Gent; voorzitter IVN
Drs. J.A.S. Tromp	Lector Universidad de Madrid
Lic. W.J.M. Verhaert	Lector Kungliga Universitetet i Göteborg & Lector Kungliga Karolinska Universitetet i Lund
Prof. Dr. M. de Villiers	Hoogleraar Universiteit van Stellenbosch
Lic. D. de Vin	Lektor Freie Universität Berlin
P.F. Vincent, M.A.	Lecturer University of London, Bedford College
• Prof. Dr. F. van Vlierden	Hoogleraar Universitaire Faculteiten St.-Aloysius, Brussel
Mw. Drs. G. de Vries	Lector Københavns Universitet; bestuurslid IVN
Drs. J.W. de Vries	Wetenschappelijk Hoofdmedewerker Rijksuniversiteit Leiden; v/h lector Universitas Indonesia Jakarta
Drs. A.J.M. Wethlij	Wetenschappelijk Onderwijs Limburg, Hasselt; v/h lector universiteiten Gotenburg en Lund

Mw. I. Wikén Bonde, fil. lic. • Drs. J.G. Wilmots	Lector Kungliga Universitetet i Stockholm Wetenschappelijk Onderwijs Limburg, Hasselt; v/h Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main
Prof. Dr. habil. K.R.G. Worgt Prof. Dr. C.A. Zaalberg *	Professor Karl-Marx-Universität Leipzig Hoogleraar Rijksuniversiteit Leiden; lid d.b. IVN

De namen van de sprekers zijn gemerkt met •.

De met een * aangeduide deelnemers werden vergezeld door hun echtgenote.

II Geheel of gedeeltelijk werd het Colloquium ook nog bijgewoond door o.m.

naam	functie
Prof. Dr. A.E. Cohen	Rector Magnificus van de Rijksuniversiteit te Leiden
Mr. T.W.A.G. Cort van der Linden	Chef van de Directie Culturele Samenwerking en Voorlichting Buitenland, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag
Jozef Deleu	Afg. Beheerder van de Stichting Ons Erfdeel vzw, Rekkem
J. Glas	Directeur van 'De Leeuwenhorst', Noordwijkerhout
S. de Gorter	Gevolmachtigd Minister, Directeur van het Institut Néerlandais, Parijs
Drs. W.A. Hendriks	Redacteur van <i>Dokumentaal</i> , Wassenaar
A. van Impe	wn. Bestuursdirecteur, Bestuur voor Internationale Culturele Betrekkingen, Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur, Brussel

Mw. Dr. H.D. Jalink-Wesle	Den Haag
Prof. G.J. Jordaan	Cultuurattaché bij de Zuidafrikaanse Ambassade in Den Haag
Mw. J.M. Kal	Vert. van Radio Nederland Wereldomroep, Hilversum
Mr. J. Th. A. Klarenbeek	Directeur van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, Amsterdam
Sjoerd Leiker	Secretaris van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden
Drs. W.U.S. van Lessen	Oud-lector Universiteit München
Kloeke	
W. G. van Maanen	Wereldomroep, Hilversum
A. van Marle	Vert. van <i>Delta</i> , Amsterdam
H.J. Michaël	Hoofd van de Afdeling Toneel en Letteren van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, Den Haag
P. de Mûelenaere	Vert. van de Belgische Ambassade in Den Haag
J. Ploeg	Attaché voor Culturele Voorlichting bij de Nederlandse Ambassade in Bonn
Mr. S.H. Poppema	Vert. van de Voorlichtingsdienst van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Den Haag
Mw. I.M. Rodenburg	van 'De Leeuwenhorst', Noordwijkerhout
Mw. Prof. Dr. M.H. Schenkeveld	Hoogleraar Vrije Universiteit Amsterdam
J.C. Lutje Schipholt	van het Bureau Neerlandistiek van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Den Haag

Mw. Mr. E. Talsma

Hoofd van het Bureau Neerlandistiek van het Ministerie
van Onderwijs en Wetenschappen, Den Haag

Dr. A.J. Vis

Burgemeester van Leiden

H.A.J.M. Vrijhoef

Chef van de Afdeling Internationale Betrekkingen,
Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Den Haag